

Ψηφιακή έκδοση του έργου του Ευραιδέου Λίτερα

2809

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Θ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΝ
ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ
ΔΙΑ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑ

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", ΣΤΑΔΙΟΥ 50

1928

ΑΦΑΙΕΩΝ Η ΝΟΤΙΟΣΤΙΚΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως
καὶ τὴν σφραγῖδα τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς «Ἐστίας».

Αντίτυπο

Τύποις Ἀιεξ. Βιτσιζούνακη, Αριστείδου 6 — Αθῆναι.

τούς οι ναρκητικούς ψευτόλιγνους μοτίνα φάγιανα συνάδεται
το παρόντες τελεί τα καταπληκτικά δυνατά αρχεία της επικαινίας
τούς. Ιδιαίτεροι παρόντες στην πόλη της Αθήνας είναι οι παρακάτω
τανάκτικοι παραγόντες της πόλης, οι οποίοι έχουν παρακάτω
την παρακάτω λίστα: Τανάκτικοι παραγόντες της πόλης της Αθήνας.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Καθ' ὅν χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτων τὰς ἀπὸ τοῦ Ἀδρια-
τικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Εὐφράτου χώρας τῆς Ἀνατολῆς,
αὗται ὅλαι ήσαν χῶραι ἑλληνικαὶ. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποι-
κίαι κατ' ἀρχάς, αἱ κατακτήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξανδρού καὶ τὰ
κράτη τῶν διαδόχων κατόπιν, εἶχον ἔξελληνίσει ὅλην τὴν
Ἀνατολὴν διὰ τῆς διαδόσεως εἰς αὐτὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσ-
σης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἐπὶ τῆς ὁμαϊκῆς δὲ
κυριαρχίας ὁ ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων ὅχι μόνον δὲν
ἔξηφανίσθη, ἀλλὰ καὶ θαυμασίως ἐνισχύθη. Πρῶτον οἱ Ῥω-
μαῖοι δὲν ἐπολέμησαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ μάλι-
στα νίοθέτησαν καὶ ἐκαλλιέργησαν αὐτόν. "Ἐπειτα ἡ διοικη-
τικὴ συγκέντρωσις ἡ ἐπελθοῦσα διὰ τῆς ὁμαϊκῆς κατακτή-
σεως ηὔξησεν ἀκόμη περισσότερον τὴν μεταξὺ τῶν λαῶν
πνευματικὴν συνάφειαν καὶ ἐπικοινωνίαν. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη
πρὸ πάντων διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐγίνετο, ὁ ἑλληνι-
σμὸς ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον ἐνισχύθη καὶ διεδόθη. Τέλος
εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς παρὰ πολὺ
συνετέλεσεν ἡ καταπληκτικὴ εἰς αὐτὴν διάδοσις τοῦ Χριστια-
νισμοῦ, διότι ἡ γλώσσα, διὰ τῆς ὁποίας ἐδιδάχθη ἡ νέα θρη-
σκεία καὶ εἰς τὴν ὄποιαν ἐγράφησαν τὰ ίερὰ αὐτῆς βιβλία,
ἥτο ἡ ἑλληνικὴ.

Δι' ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λόγους ὄλοκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους εἶχε γίνει τελείως ἐλληνικόν. Δὲν ἔχοειάζετο διὰ νὰ γίνῃ τὸ τμῆμα τοῦτο καὶ πολιτικῶς κράτος ἐλληνικὸν παρὰ ἐν πολιτικὸν κέντρον. Τὸ κέντρον τοῦτο ἐσχηματίσθη διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κτίσεως τῆς Κων/πόλεως καὶ τῆς εἰς αὐτὴν μεταθέσεως τῆς πρωτευούσης τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους. Ἐπομένως ως ἀρχὴν τοῦ νέου τούτου ἐλληνικοῦ κράτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσω μεν τὴν ἐτει 330 τέλεσιν τῶν ἐγκαινίων τῆς νέας Ῥώμης, ὅπως κατὰ πρῶτον ὧνομάσθη ἡ Κων]πόλις.

Δὲν ἔμφανίζεται δμως εὐθὺς μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτευούσης τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτοῦ ως καθαρῶς ἐλληνικόν. Ἐφ' ὅσον ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι συνενωμένον μετὰ τοῦ δυτικοῦ, εἶναι ὁμαϊκόν. Ὁ ἐλληνικὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ δὲν ἔμφανίζεται, παρὰ ἀφ' οὗ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἐχωρίσθη ὁριστικῶς ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ. "Ἐκτοτε ἔχει μὲν ἐπί τινα ἀκόμη χρόνον τὸ νέον τοῦτο κράτος ως ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν λατινικήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλος ὁ πληθυμὸς αὐτοῦ εἶναι ἐλληνικὸς καὶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν λαλεῖ, ἀναγκάζεται καὶ τὸ ἐπίσημον κράτος ὄλιγον κατ' ὄλιγον νὰ ὑποχωρῇ, μέχρις οὗ (κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰώνος) καὶ τοῦτο τελείως ἔξελληνίσθη.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ μετὰ τὸν τέλειον ἔξελληνισμὸν αὐτοῦ τὸ ἐπίσημον κράτος ἔξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὸ ὁμαϊκὸν ὄνομα, καὶ ἐπισήμως οἱ αὐτοκράτορες ἔξακολουθοῦν νὰ ὄνομάζωνται αὐτοκράτορες Ῥωμαίων. Τοῦτο δμως οὐδεμίαν πραγματικὴν σημασίαν ἔχει. "Αλλως τε αὐτοὶ οἱ πληθυμοὶ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ὄνομάζουν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους, διότι ή λεξις "Ελλην εἶχεν ἀποβάλει τὴν σημασίαν της σημαίνουσα τὸν ὄπαδὸν τῆς παλαιᾶς θρησκείας, μόλις δὲ μετὰ πάροδον ἀρκετοῦ χρόνου ἐπανέκτησε τὴν παλαιὰν σημασίαν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

1. Οι διάδοχοι του Μ. Θεοδοσίου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινούπολεως ἀνῆλθεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρκάδιος (395-408). Οὗτος ἦτο νεανίας 18 ἔτῶν καὶ ἔβασιλευσε μόνον κατ' ὄνομα. Ἐν τῇ πραγματικότητι τὴν ἀρχὴν ἥσκουν κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ περὶ αὐτὸν φαῦλοι σύμβουλοι, κατόπιν δὲ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία, θυγάτηρ ἴσχυροῦ τινος Φοράγκου εὑρισκομένου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Β' (408-450). ὁ λεγόμενος μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ πάππον, ἡλικίας 8 ἔτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ χοηστοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς Ἀνθεμίου, ἐπειτα δὲ ὑπὸ τῆς κατὰ δύο μόνον ἔτη προεσβυτέρας, ἀλλὰ συνετῆς καὶ ἐπιδεξίου ἀδελφῆς του Πουλχερίας. Αὕτη δὲ ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Θεοδοσίου ἔνεκα τοῦ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος αὐτοῦ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτὴ ἡ Πουλχερία λαβοῦσα σύζυγον καὶ συμβασιλέα τὸν στρατηγὸν Μαρκιανὸν (450-457).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἡ βασιλεία ἐδόθη ὑπὸ τοῦ μεγάλην ἰσχὺν ἔχοντος ἐν Κωνσταντινούπολει βαρβάρου Ἀσπαρ εἰς τὸν χιλίαρχον Λέοντα τὸν Θρᾳκα (457-474). Ἀπ' αὐτοῦ δὲ στεφθέντος ὑπὸ τοῦ Ηπατιάρχου ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον νὰ ἐπικυρωθεῖται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀναγόρευσις τῶν αὐτοκρατόρων.

Ο Λέων ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐκ τῆς θυγα-

τρός του Ἀριάδνης ἔγγονον Λέοντα τὸν Β'. Οὗτος παῖς ὃν κατέστησε συμβασιλέα τὸν πατέρα του **Ζήνωνα**, διόποιος καὶ ἔμεινε μόνος βασιλεύς, ὅτε μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν ἀπέθανεν δινός του (474-491). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ἡ χήρα βασίλισσα Ἀριάδνη ἔλαβε σύζυγον καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Δυορχαίου αὐλικὸν ἀξιωματικὸν **Ἀναστάσιον** (491-518). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ διατάσσεται ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα τὸν γενναῖον μὲν ἀξιωματικόν, ἀλλὰ δὲ τὸν θαρραλέοντα **Ιουστίνον** τὸν Α' (518-527). Οὗτος δὲ μετὰ ἐννέα ἔτη ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὸν περίφημον **Ιουστινιανὸν** τὸν Α'.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (395-527) δύο σοβαραὶ κρίσεις ἐκλόνισαν τὴν Αὐτοκρατορίαν, ἀλλὰ καὶ κατέληξαν εἰς τὸ νὰ δώσουν εἰς τὸ ἀνατολικὸν τῆς τμῆμα τὴν ἰδιαιτέραν του φυσιογνωμίαν. Κατέληξαν δηλ. αἱ κρίσεις αὗται εἰς τὸ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ὁμαίκου κράτους ἰδιαιτέραν αὐτοκρατορίαν Ἑλληνικὴν μὲ ἐκκλησίαν Ἑλληνικὴν ἔξαρτωμένην στενῶς ἀπὸ τοῦ κράτους. Αἱ κρίσεις αὗται ἦσαν, ἡ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἡ θρησκευτικὴ κρίσις.

2. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

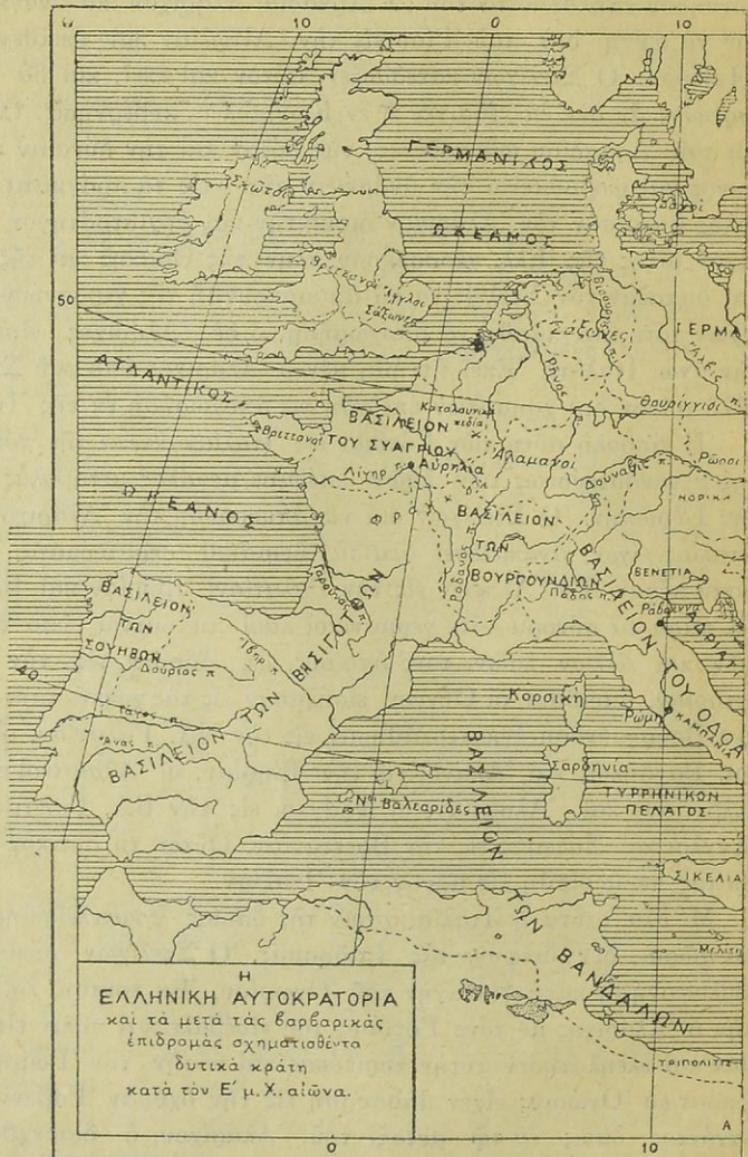
Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Εἴδομεν εἰς τὴν ὁμαίκην ἴστορίαν διτὶ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἱ Βησιγότθοι. Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανεστάτησαν καὶ μὲ δρογγὸν τὸν γενναῖον Ἀλάριχον εἰσῆλασαν εἰς τὴν Θράκην (396) καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κων(πόλεως), κατόπιν δὲ ἐστραφῆσαν πρὸς Ν. εἰς τὴν μεσημβρικὴν Ἐλλάδα, ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ πάντα. Ἰδίως ἐπέφεραν μεγάλας καταστροφάς εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν ἐν Ἐλευσίνι ναὸν τῆς Δήμητρος, διότι Χριστιανοὶ ἀρειανοὶ ὅντες παρεκινοῦντο εἰς τοῦτο ὑπὸ φανατικῶν ιερέων καὶ μοναχῶν καὶ ἰδικῶν των καὶ ἐντοπίων.

Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου τὸ ἀνατολικὸν κράτος εὑρίσκετο ἐν οἰκτῷ στρατιωτικῷ καταστάσει. Οἱ στρατὸς αυτοῦ συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων βαρβάρων Γερμανῶν καὶ Ἰδίως Γότθων. Οὗτοι ἐστασίαζον πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ δὲν ἤκουον τὰς διαταγάς της, προκειμένου μάλιστα νὰ ἐπιτεθῶν ἐναντίον διοιφύλων των. Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ περιστάσει τὸ κράτος ἔσωσεν διύμβουλος τοῦ ἐν τῇ Δύσει αὐτοκράτορος Στελίχων. Οὗτος ἐλθὼν μετὰ στόλου καὶ στρατοῦ εἰς τὴν Πελο-

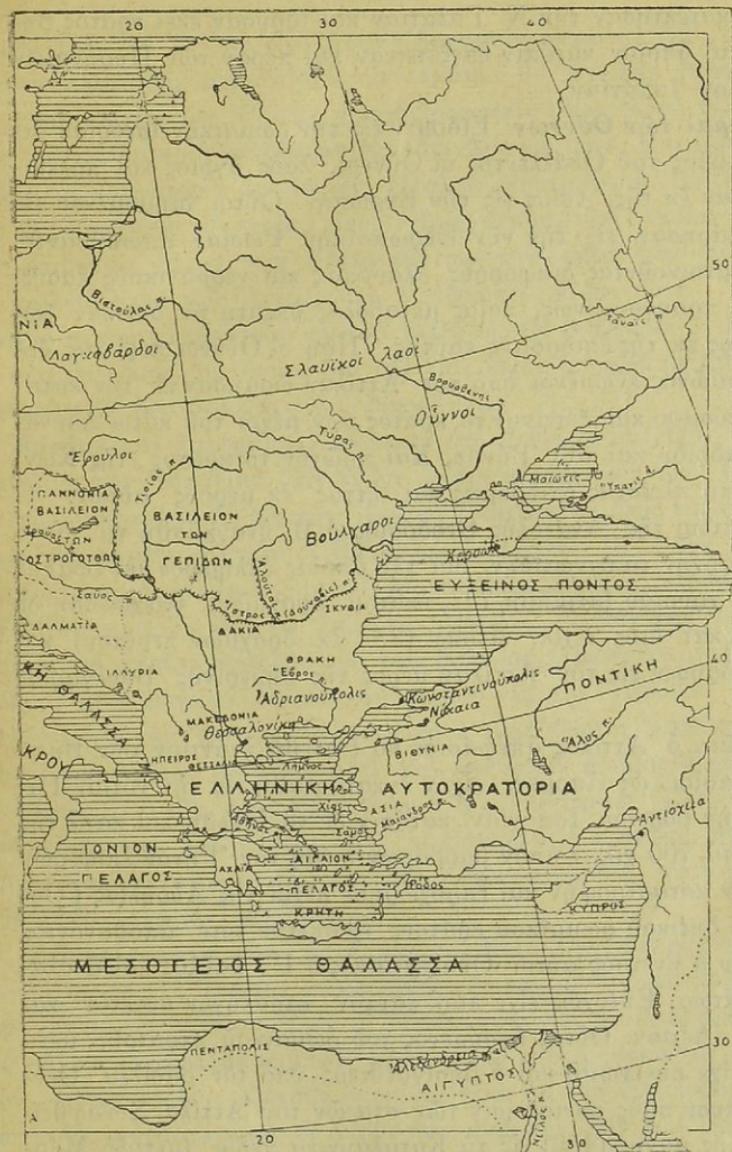
πόννησον ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ Ἀλαρίχου καὶ ἡνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ διὰ τοῦ Πίου εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ Στελίχων κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἐκεῖ, καὶ θὰ τὸν κατέστρεψεν, ἀν δὲν ἐπενέβαινεν ἡ ἐν Κων) πόλει κυβέρνησις. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἀρκαδίου φθονοῦντες τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Στελίχωνος καὶ φοβούμενοι τὴν ἀνάμειξιν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς διώρισαν τὸν Ἀλάριχον διοικητὴν καὶ ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἰλλυρικοῦ (ὅλης τῆς Ἑλλ. χερσονήσου πλὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας) καὶ διέταξαν τὸν Στελίχωνα νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς χερσονήσου. Ὁ Στελίχων τότε ἡναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ, δ δὲ Ἀλάριχος εἰσῆλασεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ ἡ πείθη μὲν ὁ Ἀλάριχος ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος, ἀλλὰ μόνον διὰ χρημάτων ἐπείσθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν Γότθων εἰς Ἰταλίαν ἔνεκα τῆς τότε γενομένης μεταναστεύσεως τῶν λαῶν ἐπέφερε μεγάλας μεταβολὰς εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὁ Στελίχων διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Ἀλάριχον ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀνακαλέσει ὅλα τὰ ὁμαϊκὰ στρατεύματα, τὰ δποια ἥσαν πέραν τῶν Ἀλπεων εἰς τὴν Γαλατίαν, Ἰβηρίαν καὶ Βρεττανίαν. Οἱ παρὰ τὰ σύνορα τότε γερμανικοὶ λαοὶ πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν σλαυτῶν καὶ ἀλλων λαῶν, τοὺς δποίους, ὡς εἴδομεν εἰς τὴν ὁμαϊκὴν ἴστορίαν, ἀπώθουν οἱ Ούννοι, εἰσῆλασαν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ οἱ μὲν Βουργούνδιοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ΝΔ. Γαλατίαν, οἱ δὲ Σουηβοί, Βανδῆλοι, καὶ Ἀλανοὶ εἰς τὴν Ἰβηρίαν, οἱ Ἀλαμανοὶ εἰς τὴν νῦν Ἐλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ Φράγκοι εἰς τὴν ΒΑ. Γαλατίαν καὶ οἱ Ἀγγλοι καὶ Σάξωνες εἰς τὴν Βρεττανίαν. Οὕτω τὸ δυτικὸν ὁμαϊκὸν κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν.

Μ' ὅλα ταῦτα ἡ Ἰταλία, χάριν τῆς δποίας ἐγκατελείφθησαν αἱ ἀλλαὶ χῶραι, δὲν διέφυγε τὰς ἐπιδρομάς. Ὁ Στελίχων συκοφαντηθεὶς ἐδοιλοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὄνωρίου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Ἀλάριχος μὲ τοὺς Γότθους τοὺς εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐλεηλάτησεν αὐτὴν κυριεύσας καὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην. Ὁ αὐτοκράτωρ Ὄνώριος εἶχεν ἀποσυνθῆ εἰς τὴν ὁχυρὰν Ράβενναν. Ἀποθανόντος ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἀλαρίχου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀδόλφος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὄνωρίου Πλακιδίαν καὶ εἰρήνευσε μὲ αὐτόν, ὑπὸ τὸν ὅδον νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ κατακτήσῃ ὅσας ἤθελε δυνηθῆ χώρας εἰς τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ νόμιμος κύριος αὐτῶν. Πράγματι δὲ ὁ Ἀδόλφος καὶ ο

Εἰς. 1. Χάρτης τῆς Αύτοκρατορίας καὶ τῶν μετά τὰς βαρβαρικάς ἐπιδρομάς σχηματισθέντα δυτικά κράτη κατά τὸν Ε' μ.Χ. αἰώνα.

Δρομιάς συγκριτισμένων δυτικών κρατών κατά τὸν 5ον αἰώνα μ.Χ.

Βησιγότθοι κατέκτησαν τὴν Ν. Γαλατίαν καὶ ἵδουσαν ἐκεῖ κράτος βησιγοτθικόν, τὸ δποῖον κατόπιν ἐπεξέτειναν καὶ πέραν τῶν Πυρηναίων εἰς τὴν βόρειον Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Ούννων. Εἴδομεν εἰς τὴν ὁμαϊκὴν ἴστορίαν ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλλεντος οἱ Ούννοι, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, εἰσήλασαν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι διηρημένοι εἰς φυλὰς διεσπάρησαν εἰς τὴν νῦν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν ἀπωθήσαντες τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας διαφόρους σλαυτικοὺς καὶ γερμανικοὺς λαούς. Εἴδομεν δὲ προηγουμένως, ποίας μεταβολὰς ὑπέστη τὸ δυτικὸν ὁμαϊκὸν κράτος ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης. Ἡδη οἱ Ούννοι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὅντος αἰώνος ἔνωμένοι ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν ὠρμησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου καὶ ἐξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ κάτω Δουνάβεως, τοῦ Ἀδρίανου καὶ τοῦ Ρήγου. Καὶ πρῶτον τὸ κράτος τῆς Κωνσταντινούπολεως ὑπέστη πλείστας ἐπιδρομὰς καὶ ἥττας ἐκ μέρους αὐτῶν. Οἱ τότε αὐτοκοάτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδόσιος ὁ Β' ἡναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ταπεινωτικήν, διὰ τῆς δποίας ἐπλήρωσε μὲν ἐφάπαξ 6 χιλ. λίτρας χρυσίου (περίπου $7\frac{1}{2}$ ἑκατόμ. δραχμῶν), ὑπερχεώμη δὲ νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος 2 χιλ. λίτρας ($2\frac{1}{2}$ ἑκ. δραχμῶν περίπου) καὶ τέλος παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀττίλαν μέρος τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας.

Μετὰ ταῦτα δὲ Ἀττίλας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν Βησιγότθων οἱ δποῖοι, ὡς εἴπομεν, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ τὴν βόρειον Ἰσπανίαν, κατόπιν δὲ νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῆς Ἰταλίας. Μετὰ 700 χιλ. λοιπὸν βαρβάρων διέβη τὸν Ρήγον ἐπιφέρων πανταχοῦ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Αὐδηλίας (Ορλεάνης). Τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους ἐβασίλευε τότε ἀποθανόντος τοῦ Ὄνωρίου ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Οὐαλεντίανὸς ὁ Γ', φαῦλος καὶ ἀκόλαστος αὐτοκοάτωρ. Εὐτυχῶς εἶχε παρῷ ἑαυτὸν στρατηγὸν συνετὸν καὶ γενναῖον τὸν Ἀέτιον. Οὗτος ἦγούμενος τοῦ ὁμαϊκοῦ στρατοῦ, μετὰ τοῦ δποίου εἶχε συνενωθῆ καὶ ὁ βησιγοτθικὸς ὑπὸ τὸν βασιλέα Θεοδέριχον, ἐσπευσε πρὸς συνάντησιν τῶν στιφῶν τοῦ Ἀττίλα. Συναφθείσης δὲ μεγάλης μάχης (453) εἰς τὰ Καταλαυνικὰ πεδία (μεταξὺ Μάρνου καὶ Σηκουάνα) δὲ Ἀττίλας ἥττήθη καὶ ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν Ρήγον.

Ἄλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (454) δὲ Ἀττίλας ἐκινήθη καὶ πάλιν πρὸς δυσμὰς μὲ ἀπειρον πλῆθος βαρβάρων, καὶ τώρα εἰσέβαλε κατ' εὐθεῖαν

εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ υπὸ τὸν Ἀέτιον ὁμαϊκὸς στρατὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ’ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις δὲ τὸν Ἀττίλας προχωρήσαις μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ρώμης ὠπισθοχώρησεν, ἵσως ἔνεκα τῆς λοιμώδους νόσου, ἢ δποίᾳ ἐνέσκηψεν εἰς τὸν στρατόν του. Εὐτυχῶς μόλις δὲ τὸν Ἀττίλας ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς εὐγενοῦς τινος Βησιγότθου, τὴν δποίαν διὰ τῆς βίας ἔλαβεν εἰς γάμον, κατ’ αὐτὴν τὴν πορτην νύκτα τῶν γάμων του. Ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀττίλα ὅλη ἡ Εὐρώπη ἀνέπτυεντον. Ἄμα τῷ θανάτῳ συντοῦ τὸ ούννικὸν κράτος διελύθη. Οἱ διάφοροι γερμανικοὶ καὶ σλαυτικοὶ λαοί, οἱ δποῖοι διὰ τῆς βίας εἴχον ὑπαχθῆ εἰς αὐτό, ἀπεστάτησαν, αἱ δὲ οὖννικαι φυλαὶ διηρέθησαν.

Βανδαλικαὶ ἐπιδρομαί. Εἶδομεν δτι οἱ Βανδῆλοι εἴχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐντεῦθεν οὗτοι μὲ ἀρχηγὸν τὸν Γιέρωιχον διαπεραιωθέντες (429) εἰς τὴν Ἀφρικὴν κατέλαβον ὅλας τὰς εἰς αὐτὴν ὁμαϊκὰς χώρας. Ἐκτὸτε οἱ Βανδῆλοι δομώμενοι ἐξ αὐτῶν ἔκαμνον διαρκῶς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον. Τὸ 455 δὲ ἐπωφελούμενοι ἐξ ἐρίδων τῆς αὐλῆς τῆς Ρώμης, αἱ δποῖαι προηῆθον ἐκ τοῦ θανάτου Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ., ἐπῆλθον μετὰ μεγάλου πειρατικοῦ στόλου εἰς τὴν Ἰταλίαν. Προσορμισθέντες εἰς τὴν Ὡστίαν ὁρμησαν κατὰ τῆς Ρώμης, κατέλαβον καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν (βανδαλισμός), καὶ ἀπήγαγον πλῆθος αἰχμαλώτων. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Λέων ὁ Α’, ἐπεχείρησε (467) μεγάλην τινὰ ἐκστρατείαν κατ’ αὐτῶν. Ἀλλ’ οἱ Βανδῆλοι διὰ στόλου πυρφόρων πλοίων κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, καὶ ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν οἰκτρῶς.

Ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Βανδῆλων ἐκ τῆς Ἰταλίας κύριοι αὐτῆς ἔγιναν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐκ Γότθων κατ’ ἀρχάς, κατόπιν δὲ καὶ ἐξ ἄλλων Γερμανῶν μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Οὗτοι ἀνεβίβαζον ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Ρώμης, οἷον δῆποτε ἥθελον, ἐξήτουν δμως πάντοτε καὶ τὴν ἐπικύρωσίν τοῦ ἐν Κωνστάντιοι αὐτοκράτορος, ἢ δποίᾳ κατ’ ἀνάγκην ἐδίδετο. Ἐπὶ τέλους εἰς ἀρχηγὸς τῶν βαρβάρων αὐτῶν μισθοφόρων, ὁ Ὀδόακρος, ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ αὐτῶν βασιλεὺς των καθήρεσε τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης Ρωμύλον Αὐγουστύλον καὶ ζητήσας τὴν ἄδειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Ζήνωνος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐπ’ ὀνόματι αὐτοῦ (476).

Τὸ ἔτος τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ρωμύλου Αὐγουστύλου θεωρεῖται ὡς τὸ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους. Τοῦτο δημιώδεν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές. Τὸ δυτικὸν ὁμαϊκὸν κράτος ἐκτὸς μὲν τῆς Ἰταλίας, ὡς εἴδομεν, εἶχε καταλυθῆ πρὸ πολλοῦ, εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲ ὁ Ὀδόακρος ἔξηκολούθει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἐν Κων)πόλει αὐτοκράτορος, Καὶ ὅτε δὲ μετὰ 13 ἔτη ἄλλος βάρβαρος, ὁ Θευδέριχος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογότθων, οἱ δοποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι μεταξὺ Δουναβίεως καὶ Ἰλλυρίας, τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος ἐπελθὼν κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Ὀδόακρον, ἀνέλαβε καὶ οὗτος τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος. Τέλος δὲ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Θευδέριχου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὁ Ἰουστινιανὸς κατέλυσε καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐκυβέρνησε τὴν Ἰταλίαν ἥ ἐν Κων)πόλει βασιλεία. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὸ 476 οὐδεὶς πλέον αὐτοκράτωρ διωρίσθη εἰς τὴν Ρώμην, διὰ τοῦτο ὡς τέλος τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους ἐθεωρήθη τὸ 476.

Οὕτω αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων διὰ τὴν Δύσιν ἀποτέλεσμα ἔσχον· α') τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους τὸ δοποῖον εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακαμάζῃ, ἀφ' ὅτου, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἰστορίᾳ, διὰ τῶν κατακτήσεων τὰ μὲν ἀρχαῖα ὁμαϊκὰ ἥθη διεφθάρησαν, τῆς δὲ ἀρχαίας θρησκείας τὰ θεμέλια ὑπέσκαψεν ἡ φιλοσοφία, β') τὴν εἰς τὰς χώρας τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους ἰδρυσιν πλείστων βαρβαρικῶν κρατῶν γερμανολατινικῶν ἥ καθαρῶς γερμανικῶν, περὶ τῶν δοποίων θὰ διμιήσωμεν κατωτέρω.

Εἰς τὴν ἐλληνικὴν Ἀνατολὴν ἐκτὸς τῆς μέχρι Πελοποννήσου εἰσβοῆτος τῶν Βησιγότθων, παροδικῶν τινων ἐπιδρομῶν τῶν Οὔννων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους, οὐδεμίαν ἀλληγορίαν βλέψην ἐπέφεραν. Τούναντίον αὐτῇ ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους ὠφελήθη, διότι τὸ κράτος εἰς αὐτὴν μόνον πλέον συγκεντροῦται καὶ κατ' ὀλίγον λαμβάνει μορφὴν ἐλληνικήν.

Εἶναι ἀληθὲς δτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ βαρβάροι εἶχον μεγάλην δύναμιν εἰς τὸ κράτος, διότι κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ κυριώτατον μέρος αὐτοῦ ὁ στρατὸς συνέκειτο ἐκ βαρβάρων. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν μετὰ τὸν δάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ τὸν βάρβαρον Ἀσπαρ ἡ ἐπιτόσην δύναμιν εἰς τὴν Κων) πόλιν, ὥστε νὰ ἀναβιβάζῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Θρᾷκα Λέοντα, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει ἐπιμελητὴς τοῦ οἴκου του.

“Αλλ’ ἐπὶ τέλους αὐτὸς δὲ Λέων, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας τοῦ Ἀσπαροῦ, ἀποφασίζει νὺν σχηματίσῃ ἔθνικὸν στρατὸν καὶ συγκροτεῖ τοιούτον ἀπὸ τοῦ ἐν Μ. Ἀσίᾳ ὁρεινοῦ λαοῦ τῶν Ἰσαύρων. Δι’ αὐτοῦ δὲ καταλύει τὴν δύναμιν τοῦ Ἀσπαροῦ.

“Αλλ’ αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ ἔσχον καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἀποτέλεσμα διὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ διὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην κατόπιν, ὅτι ἦνοιξαν τὴν ὁδὸν εἰς ἄλλας μεγάλας μεταναστεύσεις λαῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ ἔχη τῶν Οὔννων ἡκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι ἀσιατικοὶ βάρβαροι λαοί, οἵ διοῖοι ἐκ διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰώνος ἐπέδραμον ἐξ ἀνατολῶν ποὺς δυσμάς. Πρῶτοι δὲ ἐμφανίζονται ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ζήνωνος Ἀναστασίου οἱ Βούλγαροι.

Οἱ Βούλγαροι, λαὸς τουρκικῆς ἢ οὐννικῆς φυλῆς, περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰώνος μ. Χ. ἐπροχώρησαν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς Ἀσίας εἰς τὰς περὶ τὸν Δνείστερον χώρας τῆς σημερινῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Ἐντεῦθεν δὲ ἥδη ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος ἔκαμψαν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἐξετάθησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινούπολεως. Ἰνα δὲ προφύλαξη τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων τούτων δὲ Ἀναστάσιος, ἔκτισε μέγα τεῦχος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς παρὰ τὴν Προποντίδα Σηλυβρίας μέχρι τῆς παρὰ τὸν Εὔξεινον πόλεως τῶν Δέρκων.

3. Ἡ θρησκευτικὴ κρίσις.

Εἴδομεν εἰς τὴν ὁρμαϊκὴν ἴστορίαν ὅτι, εὐθὺς μόλις ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀνεγγνωρίσθη διὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὃς ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους, ἀνεφάνη ἡ διαιρέσις μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν διὰ τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀρείου. Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἐμφύτῳ φιλοσοφικῇ ἐρεύνη αὐτοῦ δὲν ᾏτο δυνατὸν νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς τὸ δογματικὸν μέρος τῆς νέας θρησκείας, καὶ ἐξήτησε νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικῶτερον πᾶν δὲ, τι ὑπερέβαινε τὴν δέναμιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιλίψεως ἐν τῇ φύσει τῆς θεότητος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ αἱρέσις τοῦ Ἀρείου εὐθὺς ἐπιτάχθη ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου διὰ τῆς συγκληθείσης Α’ Οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τού δῆμως οἱ Ἀρειανοὶ ἐθριάμβευσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Τὰς ἐριδας κατέπαυσεν ἡ ἐκ τοῦ Ἰουλιανοῦ λαῖλαψ, ἡ δποία ἡπείλησε νὰ ἀνατρέψῃ ἐκ βάθρων τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πάροδον τῆς λαίλαπος αὐτῆς πάλιν οἱ Ἀρειανοὶ θριαμβεύουν, διότι ὁ αὐτοκράτωρ.

τῆς Ἀνατολῆς Οὐάλης ἡσπάσθη τὴν αἰρεσιν αὐτῶν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἡ δρυδοδόξια ἔθριμβευσε διὰ τοῦ Θεοδοσίου. Οὗτος ταχθεὶς μὲ τὸ μέρος τῶν δρυδοδόξων κατέστησε τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῆς Νικαίας ὑποχρεωτικὰς δι' ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη νέα αἰρεσις, ἡ τοῦ Μακεδονίου, ἡ δποία ἡρονεῖτο τὴν θεότητα τοῦ Ἀγίου πνεύματος. Ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσε τὴν Β' Οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς τὴν Κων)πολιν, ἡ δποία κατεδίκασε καὶ τὴν αἰρεσιν ταύτην.

Ἄλλα καὶ μετὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία δὲν ἡσύχασεν. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ὁ πατριάρχης Κων)πόλεως Νεστόριος ἐπρέσβευ δόγμα συγγενὲς πρὸς τὸν Ἀρειανισμόν. Ἐκήρυξε δηλ. ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ τὴν Παναγίαν ἔκαλε Χριστοτόκον καὶ ὅχι Θεοτόκον, ἔτεινε δηλ. νὰ παραστήσῃ τὸν Σωτῆρα ὡς ἀνθρωπον. Καὶ ἡ μὲν αἰρεσις αὕτη κατεδιάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (431). Ἀλλ ἀμέσως κατόπιν ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχῆς προέβη εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς αἰρέσεως τοῦ Νεστορίου. Οὗτος δηλ. ἔκαμνε σύγχυσιν τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἔλεγεν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις αὐτοῦ ἀπερροφήθη ὑπὸ τῆς θείας καὶ ἐπομένως ὅτι ἡτο θεὸς μόνον, καὶ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ἀνθρωπος. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῆς ἔκληθησαν μονοφυσῖται. Τὴν αἰρεσιν ταύτην κατεδίκασεν ἡ ἐπὶ Μαρκιανοῦ συγκληθεῖσα ἐν Χολκηδόνι Δ' Οἰκουμενικὴ σύνοδος (451). Ἀλλ ὅμως καὶ μετὰ τὴν καταδίκην αὕτη ἔξηκολούθησε νὰ εἰναι ἰσχυρὰ εἰς πολλὰς χώρας τοῦ κράτους, καὶ Ἰδίως εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν. Ἐνεκατούτου ὁ Ζήνων παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ τότε πατριάρχου Κων)πόλεως Ἀκακίου ἐνόμισεν ὅτι ὅφειλε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην λύων τὸ ζήτημα διὰ βασιλικοῦ διατάγματος. Ἐξέδωκε λοιπὸν τὸ λεγόμενον ἐνωτικόν, διὰ τοῦ δποίου προσεπάθει νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς μονοφυσίτας πρὸς τοὺς δρυδοδόξους.

Μὲ τὸ ἐνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος ἦσαν σύμφωνοι οἱ πατριάρχαι Κων)πόλεως καὶ Ἀλεξανδρείας, ὅχι ὅμως καὶ ὁ τότε πάπας Ῥώμης Φῆλιξ ὁ Β', ὁ δποίος καὶ ἀφώρισε τὸν πατριάρχην Ἀκακίουν ὃς ἐπιτρέψαντα τὴν εἰς τὰ δογματικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας ἀνάμειξεν τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς. Τότε καὶ ὁ Ἀκακίος ἀπηγόρευσε νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Φῆλικος εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς εὐχάς. Οὕτω ἐπῆλθεν ἡ πρώτη μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διάστασις, ἡ δποία διαρκέσασα 35 ἔτη, ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης διαιρέσεως τῶν Ἐκ-

κλησιῶν. Καὶ εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν διάστασιν ἀφορμήν ἔδωκεν ὁ πάπας ἀξιῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους νὰ μὴ ἀγαμειγνύεται ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ εἰς τὰ ψηφιστικὰ Εητήματα. Ἀλλὰ τοῦτο, τὸ δποῖον διὰ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν ἦτο εὔκολον, διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἦτο ἀδύνατον.

Εἰς τὴν Δύσιν ἔνεκα τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος ἤδυνατο ὅχι μόνον νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ οἰκειοποιῆται μέρος τῆς ἔξουσίας ἀνηκον ἄλλοτε εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἥγεμόνας. Καὶ κατόπιν δὲ εὑρέθη ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἀπέναντι ἥγεμόνων βαρβάρων, οἵ δποῖοι οὔτε ἱκανότητα εἶχον, οὔτε τὴν ἀνάγκην ἥσθιαντο νὰ ἀναμειχθοῦν εἰς τὰ ψηφιστικὰ πράγματα. Ἐκτὸς τούτου ἔνεκα τῆς ἀμαθείας, ἢ δποία ἐπὶ μακρὸν ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Δύσιν, καὶ τῆς μικρᾶς ἐπιτηδειότητος τῶν κατοίκων αὐτῆς διὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν καὶ συζήτησιν αἱ αἰρέσεις διλίγουσι εἶχον ἐκεῖ ὀπαδούς.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅμως τὰ πράγματα εἶχον ἄλλως. Ενταῦθα ὁ αὐτοκράτωρ περιβεβλημένος ὅλην τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἤδρευε πάντοτε εἰς τὴν Κων)πολιν. Ἐπομένως ἐπεβάλλετο καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἡνάγκαξεν αὐτὴν νὰ συμμορφοῦται μὲ τὸ συμφέδον τοῦ κράτους. Ἔξ ἄλλου εἰς τὴν Ἀνατολὴν αἱ αἰρέσεις ἥσαν ἀκατάπαυστοι καὶ ἴσχυροι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀπαδῶν των. Ἐξωτερικοὶ δὲ ἐχθροὶ ἀλλόθρησκοι ἐζήτουν νὰ ὀφεληθοῦν ἐκ τῶν ἐμφυλίων τούτων ἔριδων. Ὡστε ἡ διοικητικὴ ἐπέμβασις μεταξὺ τῆς ὁρθοδοξίας καὶ τῆς αἰρέσεως κατήγτα ἀναπόφευκτος διὰ τὸ συμφέδον αὐτοῦ τοῦ κράτους.

Σημ. Εἶναι ἀληθές ὅτι καὶ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κων)πόλεως είχε γίνει πολὺ ἰσχυρότερον πάσις ἄλλης ἐν τῇ Ἀνατολῇ πνευματικῆς ἀρχῆς καὶ ὅτι ὁς ἐκ τούτου πολλάκις ἥλθεν εἰς σύγχρονον μὲ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν. Ἀλλ᾽ ὅμως ἐνταῦθα ἐπεκράτησε πάντοτε ἡ τελευταία. Τοῦτο συνέβη κατὰ πρῶτον ἐπὶ Ἀραβίδιον. Πατριαρχῆς Κων)πόλεως ἦτο ὁ περιφήμος ὄντωρ τῆς Χριστιανουσύνης, ὁ εἴς Ἀντιοχείας Ἰωάννης ὁ ἐπονομασθεὶς Χρυσόστομος. Οἱ Ἰωάννης ἴσχυροι μεγάλως διὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου του καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἀγάπην ὑψώνε τὴν εὐγένωττον φωνὴν του ἐναντίον τῆς πολυτελείας καὶ τῆς ἀναισχυντίας, ἢ δποία ἐπεκράτει τότε εἰς τὴν Κων)πολιν. Ἐκεραυνούσθεν ἀπὸ τοῦ τοῦ ἀμβωνος καὶ τῆς Αὐλῆς τὴν τρυφὴν καὶ τὸν πλούσιον τὴν διαφύδονταν καὶ κατεφέρετο κατὰ τῆς πολυτελείας τῶν γυναικῶν. Αἱ κατηγορίαι αὗται προσέβαλλον κυρίως τὴν βασιλισσαν Εὐδοξίαν. Οἱ Ἀραβίδιοι λοιπὸν παρακινούμενοι ὑπὸ τῆς συζύγου του συνεννοήθη μετά τίνων ἐπισκόπων, οἵ δποῖοι ἐφύδοντον τὸν πατριάρχην καὶ συνεκάλεσε σύνοδον ἡτις καθήρεσε καὶ ἐξώρισεν αὐτόν. Ἀλλὰ τότε κατεδείχθη πόσον δημοφιλῆς ἦτο ὁ πατριάρχης. Οἱ λαὸς τῆς Κων)πόλεως ἐστασίασε καὶ ἡνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἰωάννην. Ἀλλ᾽ ὁ εὐδύνες καὶ χρηστὸς πατριάρχης δὲν ἦσενος νὰ κάμην ὑποχωρήσει. Ἀφ' οὗ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν θεσιν του, προσέβαλλε προσωπικῶς αὐτὴν τὴν αὐτοκράτειραν. Ὁθεν μετ' ὀλίγα ἔτη ἡ σύνοδος τὸν κατεδίκασε καὶ πάλιν. Τόρος ὅμως ἀπήκηθη εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Μ. Ἀσίας, ὃπου ἐκ τῶν πολλῶν κακοπαθειῶν μετά τρία ἔτη ἀπέθανεν. Η κοσμικὴ λοιπὸν ἀρχὴ ἐπεκράτησεν.

‘Αλλ’ ἄλλος ἦτο ὁ πραγματικὸς λόγος, διὰ τὸν ὅποιον ἐμήνιον οἵ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης κατὰ τὴς βασιλείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀνέκαθεν εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ ἔχουν τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ στηριζόμενοι εἰς τὸ δῆτι δῆθεν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης ἰδρυσαν οἱ δύο κορυφαῖοι τῶν ἀποστόλων Πέτρος καὶ Παῦλος. ‘Αλλ’ οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱεράρχαι ἀπένευμον μὲν εἰς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης πρεσβεῖα τιμῆς, τοῦτο ὅμως ἐπραττον, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Δι’ αὐτὸν δὲ ἀκριβῶς τὸν λόγον ἀπένευμον τὰ δευτερεῖα εἰς τὸν ἐπίσκοπον Κων)πόλεως, διότι αὕτη ἦτο ἡ δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Τοῦτο δητῶς ἀναγράφεται εἰς τὸν κανόνας τῆς Β’ Οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ μάλιστα τῆς Δ’ τῆς ἐν Χαλκηδόνι, ἀλλὰ δὲν ἥρεσκεν εἰς τὸν ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης. Οὗτοι, ἀφ’ ὅτου ἐπαυσαν οἱ αὐτοκράτορες νὰ ἔδρεύσουν διαρκῶς εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ μάλιστα. ἀφ’ οὗ κατελύθη τὸ δυτικὸν κράτος, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς ἔφεραν εἰς τὸ μέσον καὶ κυριαρχικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας, βραδύτερον δὲ καὶ ἐπεχειρησαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν ἔξουσίαν των εἰς τὸν βασιλεῖς καὶ ἐπὶ τῶν κομικῶν πραγμάτων.

Κατὰ ταῦτα ὁ πραγματικὸς λόγος, διὰ τὸν ὅποιον ἐπῆλθεν ἡ διαιρεσίς τῶν Ἐκκλησιῶν, ἥσαν αἱ κυριαρχικαὶ ἀξιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, τὰς δόποιας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἥδυναντο νὰ ἀνεχθοῦν, τοσοῦτο μᾶλλον καθ’ ὅσον εἶχον συνείδησιν τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τῆς Ἀνατολῆς ἀπέναντι τῆς Δύσεως. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶχον συγκροτηθῆ ἀι μεγάλαι Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι καὶ ἐνταῦθα διέλαμψαν οἱ μεγαλύτεροι διδάσκαλοι καὶ φωτιῆρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Συνέσιος, ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ τέλος ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Οὗτο ἀφ’ ἐνὸς μὲν αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, ἀφ’ ἑτέρου δὲ τὰ θρησκευτικὰ ξητήματα ἐπέφεραν τὸν δριστικὸν χωρισμὸν τοῦ ἀνατολικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους. Τοῦτο δέ, ἀφ’ οὗ ἀπαξ ἀπεκωρίσθη τῆς Δύσεως, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ζήσῃ ὅλως διόλον βίον ἰδιαίτερον, δόποιον ἐπέβαλλον αἱ χῶραι, εἰς τὰς δόποιας ἦτο ἰδρυμένον, δηλ. νὰ γίνη κράτος Ἑλληνικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ

1. Ὁ Ιουστινιανὸς καὶ τὰ σχέδιά του.

‘Ο οὓς αἱών διέκοψε τὴν φυσικὴν καὶ ἀναγκαίαν ἔξελιξιν τῆς διαμορφώσεως τοῦ ὁμαϊκοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς ἐλληνικόν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ιουστινιανὸς (527—565), τοῦ δπ ίου ή Ἰσχυρὰ πρωτεπικότης δεσπόζει ὅλης αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ὡνειροπόλησε τὴν δόξαν τῶν ὁμαίων Καισάρων καὶ ἐπεχείρησε τὴν παλινόρθωσιν τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους.

‘Ο Ιουστινιανὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Ιουστίνου τοῦ Α', ὁ ὅποιος ὅχι μόνον ἐφόροντισε περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως του, ἀλλὰ καὶ ἐνωρὶς κατέστησεν αὐτὸν μέτοχον τῆς κυβερνήσεως. Κυρίως δῆμος ἥ δρᾶσις τοῦ Ιουστινιανοῦ ἀρχῆς, ἀφ' οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θείου ἔμεινε μόνος κύριος τῆς ἀρχῆς. Ὁ Ιουστινιανὸς ἦτο ἀνὴρ συνετὸς καὶ μετριοπαθῆς καὶ πρὸς τούτοις ἐργατικός. Πρὸ πάντων δῆμος ἦτο φιλόδοξος καὶ μεγαλεπήβολος, καὶ εἶχεν θαυμαστὴν δεξιότητα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λειτουργῶν, διὰ τῶν δποίων κατώρθωσε τὰ μεγάλα ἔργα τὰ δοξάσαντα αὐτόν. Εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς ἀρχῆς τοῦ Ιουστινιανοῦ ὅχι δλίγον συνετέλεσε καὶ ή σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα. Αὕτη ἀν καὶ κατήγετο ἐκ ταπεινοῦ γένους καὶ κατὰ τὴν νεότητά της ἔσχε πολλὰς περιπετείας, διεκρίνετο διὰ τὴν εὐφυΐαν της καὶ τὴν χάριν, καί, ἀφ' οὗ ἔγινε σύζυγος τοῦ Ιουστινιανοῦ, ἀνεδείχθη σύμβουλος πιστὸς αὐτοῦ.

Τὰ σχέδια τοῦ Ιουστινιανοῦ ἱσαν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους καὶ νὰ ἀναστηλώσῃ τὸ μεγαλεῖον τῶν ὁμαίων αὐτοκρατόρων. Εἰς τοῦτο ἀπέβλεπον καὶ ὅλοι οἱ ἔξωτεροι πόλεμοι, τοὺς δποίους ἐπεχείρησε, καὶ ὅλα τὰ ἔργα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τοῦ κράτους. Τὰ σχέδιά του δὲ αὐτὰ φαίνεται ὅτι δ Ιουστινιανὸς εἶχε καταστρώσει, πρὸν ἀκόμη ἀναβῆ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Χάριν αὐτῶν εἶχε συνάψει φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν Ἰλδέριχον, τὸν βασιλέα τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδήλων. ‘Ωσαύτως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀρσιν τοῦ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν σχίσματος. ‘Ηθελε νὰ ἔξευμενίσῃ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν προθυμότερον νὰ συμπράξῃ ἐν καιρῷ εἰς τὴν
A. Χωραφᾶ, ‘Ιστορία Γ’ γυμνασίου ἔκδοσις πέμπτη.

ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους. Κατ' εἰσήγησιν λοιπὸν αὐτοῦ ὁ Ἰουστῖνος ὑπερχρέωσε τὸν πατριάρχην τῆς Κων)πόλεως Ἱωάννην νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ νὰ ἔξαλείψῃ ἀπὸ τὰ δίπτυχα τῆς ἐκκλησίας τὰ δνόματα τοῦ Ἀκακίου καὶ τῶν διαδόχων του.

Ἄνελθὼν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἰουστιανός, πρὸς τὸν θέση τὰ σχεδιά του εἰς ἐνέργειαν, ἥθελησε νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰ σύνορα τοῦ κράτους πρὸς ἀνατολάς. Τὸ νέον περσικὸν κράτος, τὸ δόποιον, ὃς εἴδομεν εἰς τὴν ὁμαϊκὴν ἴστορίαν, ἀνεσχηματίσθη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 2ας ἐκατονταετηρίδος, πάντοτε ἥνωχλει τὸ ἐλληνικόν. Ο Ἰουστινιανὸς ὅθεν ἀπέστειλε κατὰ τῶν Περσῶν τὸν στρατηγὸν Βελισσάριον μετὰ στρατοῦ, δ δόποιος κατανικήσας τοὺς Πέρσας κατώρθωσε νὰ συνάψῃ μετ' αὐτῶν ἔντιμον εἰρήνην ἔξασφαλίζουσαν τὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Ολίγον ὅμως χρόνον μετὰ τὸν περσικὸν πόλεμον ἔξεροάγη (532) εἰς τὴν Κων)πόλιν δεινὴ στάσις, ἡ δοποία ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκ τοῦ θρόνου, ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

2. Η στάσις τοῦ Νίκα.

Κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων τῆς Τρώμης ἦσαν ὀργανωμέναι καὶ εἰς τὴν Κων)πόλιν ἀρματοδρομίαι. Ὁπως δὲ εἰς τὴν Τρώμην, οὕτω καὶ εἰς τὴν Κων)πόλιν, εἰχον σχηματισθῆ μεταξὺ τῶν μετὰ πάθον παρακολουθούντων αὐτὰς θεατῶν φατρίαι ἔχουσαι τὸ δόνομα ἀπὸ τοῦ κρούματος τῶν ἀρματηλατῶν (πρόσινοι, βενέτοι). Εἰς τὴν Κων)πόλιν ὅμως αἱ φατρίαι αὗται τοῦ ἵπποδρόμου συνεμορφώθησαν μὲ τὸν ἔμφυτον χαρακτῆρα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ ὀργανώθησαν εἰς δημοτικὸς ὀργανισμὸς δινομασθεῖσαι δῆμοι. Οἱ δῆμοι οὕτοι ἦσαν ἀνεγνωρισμένοι ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ ἔκαστος ἔξ αὐτῶν εἶχε τὸν δήμαρχόν του καὶ κατάλογον τῶν μελῶν του κατατεθειμένον εἰς τὸ ἐπαρχεῖον τῆς πόλεως. Οἱ δῆμοι δὲν περιωρίζοντο πλέον εἰς τὰς διενέξεις τῶν ἀρματοδρομιῶν. Πολλάκις ἀνετίθεντο εἰς αὐτοὺς δημόσιαι λειτουργίαι, ἀπετέλουν δὲ καὶ εἶδος πολιτοφυλακῆς, καὶ διὰ τοῦτο εἶχον καὶ δπλα. Ἐπειδὴ δὲ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου δὲν ὑπῆρχον πλέον, διὰ νὰ ἐκφράζῃ ὁ λαὸς τὴν θέλησίν του, οἱ δῆμοι ἀντεπροσώπευεν αὐτὸν καὶ ἔξεφραζον εἰς τὸν μονάρχην ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ καὶ παράπονα τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ πολλάκις καὶ παρενέβαινον εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέ-

σεις. Κατέστησαν δηλ. φατρίαι πολιτικαί. Τόσον δὲ μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις αὐτῶν, ὅστε οἱ αὐτοκράτορες εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ περιβάλλουν μὲ τὴν εὔνοιάν των τὴν μίαν ἐκ τῶν φατριῶν. Διήγειρον οὖτω τὸν φθόνον καὶ ἔσπειρον τὴν διζόνοιαν μεταξὺ αὐτῶν, διὰ νὰ δύνανται νὰ κρατοῦν τὸν λαὸν ὑποχείριον εἰς τὴν θέλησίν των.

Τοῦτο κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του εἶχε πράξει καὶ ὁ Ἰουστινιανός, καὶ εἶχε χρονιγγήσει εἰς τὸν Βενέτος πολλὰ προνόμια. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ Βενέτοι καὶ οἱ Πράσινοι προέβαινον εἰς βιαιοπραγίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐτιμώρησε μὲ ἀμεροληψίαν τοὺς κακουργοῦντας καὶ ἐκ τῶν δύο μερίδων. Τοῦτο προεκάλεσε τὴν σύμπραξιν τῶν δύο φατριῶν. Ἐνωθεῖσαι δὲ αὗται ἀπήτησαν εἰς τὸν ἵπποδρομον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν παῦσιν μισητῶν τινων ὑπουργῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἥρνήθη, καὶ αἱ φατρίαι τότε διασπαρεῖσαι εἰς τὴν πόλιν ἔξηρέθισαν τὸν λαὸν καὶ διήγειραν φοβερὰν στάσιν. Ἡ στάσις αὕτη ὠνομάσθη στάσις τοῦ Νίκα ἐκ τῆς κραυγῆς «νίκα», τὴν ὅποιαν ἔξεπεμπον οἱ στασιασταί.

Τὸ πλῆθος ἔθεσε πῦρ εἰς τὸ πραιτώριον, καὶ αἱ φλόγες διαδοθεῖσαι ὑπὸ σφοδροῦ ἀνέμου κατέκαυσαν μέγα μέρος τῆς πόλεως. Τότε ἐκάη καὶ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ὁ αὐτοκράτωρ φοβηθεῖσε ἔσπευσε νὰ παύσῃ τοὺς μισητοὺς ὑπουργούς. Ἄλλ' ὅλαι του αἱ παραχωρήσεις ἀπέβησαν μάταιαι. Ματαία ἐπίσης ἀπέβη καὶ ἡ προσωπικὴ ταπείνωσις τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ἵπποδρομον, ὅτε ἐπεχείρησε νὰ διιλήσῃ εἰς τὸ πλήθος. Τὸ πλῆθος ἀπεδοκίμασε διὰ κραυγῶν καὶ συργιμῶν τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ τότε ἀπεκαλύφθησαν οἱ πολιτικοὶ σκοποὶ τῆς στάσεως. Οἱ στασιασταὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα ἔνα ἀνεψιὸν τοῦ Ἀναστασίου Υπάτιον. Ὁ Ἰουστινιανὸς οὐδεμίαν πλέον ἔχων ἐλπίδα νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπεδοκίμασαν ὅλοι σχεδὸν οἱ περὶ αὐτὸν πλήν τῆς Θεοδώρας. Αὕτη ἀντιταχθεῖσα εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε τὸν θρόνον αὐτοῦ διὰ τῆς ἀποφασιστικότητός της.

Εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνετέλεσε καὶ δι τοῦ Ὅμηρος δὲν ἔδειξε κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν τὴν ἀπαιτουμένην δραστηριότητα. Ἀντὶ νὰ ἐπέλθῃ ἀμέσως κατὰ τῶν ἀνακτόρων, ὃπου ἀσφαλῶς ἡ ταλαντευομένη φρουρὰ αὐτῶν θὰ ἥνοιγεν εἰς τοὺς στασιαστὰς τὰς πύλας, συνεκέντωσε τὸν λαὸν εἰς τὸν ἵπποδρομον. Ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ δύο στρατηγούς, τὸν Βελισσάριον καὶ τὸν Μοῦνδον, καὶ

τρισχιλίους πιστοὺς στρατιώτας ἔσπευσεν ἔκει. Τόιε τὸ πλῆθος ἀμέσως διηρέθη. Οἱ Βενέτοι ἵσως καταπραΰνθεντες ὑπὸ μυστικῶν πρακτόρων τῆς Θεοδώρας ἀπεχωρίσθησαν τῶν ἀλλων. Ὁ Βελισσάριος καὶ ὁ Μοῦνδος εἰσελθόντες εἰς τὸν ἱππόδρομον κατέπνιξαν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἷμά της. Ὁ Ὑπάτιος συλληφθεὶς ἐθανατώθη. Οἱ δὲ ἀποπεμφθέντες ὑπουροὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς θέσεις των. Ἐκτότε ἡ δύναμις τῶν φατοιῶν ἐθραύσθη. Ὁ λαὸς παύει πλέον νὰ εἶναι πολιτικὸς παράγων. Τοῦ λοιποῦ ἐπικρατοῦν ἡ ἀπολυταρχία καὶ ὁ ἀπεριόριστος δεσποτισμός.

3. Οἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι..

Ἐξασφαλίσας τὰ σύνορα τοῦ κράτους πρὸς Α. καὶ στερεωθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου διὰ τῆς καταστολῆς τῆς στάσεως τοῦ Νίκα ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του.

Κατὰ πρῶτον ἐστρεψε τὴν πρόσογήν του εἰς τὴν Ἀφρικήν. Μὲ τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἰλδέριχον εἴδομεν ὅτι εἶχε συνάψει ὁ Ἰουστινιανὸς φιλικὺς σχέσεις. Ἀλλὰ τὸν Ἰλδέριχον κατόπιν ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς ἀρχῆς ὁ ἔγγονος αὐτοῦ Γελίμερος. Ὁ Ἰουστινιανὸς τότε ὡς ὑπέρτατος νόμιμος κύριος τῆς Ἀφρικῆς ἀπήτησε τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ φυλακισθέντος Ἰλδερίχου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεμψεν ἐναντίον τοῦ Γελιμέρου στόλον καὶ στρατὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βελισσαρίου. Ὁ Βελισσάριος μετὰ βραχὺν ἀγῶνα κατώρθωσε νὰ καταλύσῃ τὴν εἰς τὴν Ἀφρικὴν κυριαρχίαν τῶν Βανδῆλων καὶ νὰ ὑπαγάγῃ τὴν χώραν ὑπὸ τὴν Αὐτοκρατορίαν. Οἱ Βανδῆλοι αἰχμαλωτισθέντες κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ κράτους. Ὁ δὲ Γελίμερος ἀχθεὶς εἰς Κων)πολιν ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Γελίμερος ἐπειτα ἐστάλη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου λαβὼν ὡς δῶρον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος πλούσιον κτῆμα διῆλθε τὸν λοιπὸν βίον ὡς ἴδιώτης.

Σπουδαιότερον ἀκόμη ἔργον, ἀλλὰ καὶ δυσκολώτερον ἔμελλε νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ἔλληνικὸς στρατὸς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁπως εἴδομεν προηγουμένως, ὁ Θευδέριχος μὲ τοὺς Ὀστρογότθους κατόπιν ἀδείας τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος εἶχε καταλάβει τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θευδερίχου τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ὀστρογότθων καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀναλάβει ἡ θυγάτηρ του Ἀμαλασοῦνθα. Αὕτη δὲ καὶ εἶχε στείλει στρατὸν εἰς τὸν

Βελισσάριον, οἵτος διεῖπηγε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἀλλ᾽ ἡ Ἀμαλασσόνθα κατόπιν ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ βαρβάρου συζύγου της Θευδάτου. Οἱ Ιουστινιανὸς τότε εὗρε τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν, ἵνα ἔκδιωξῃ τοὺς Ὀστρογότθους ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ἐπειμψε λοιπὸν ἐκεῖ τὸν στρατηγὸν Βελισσάριον, ὃ δποῖος πρὸ διλίγου εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τῆς ἔκστρατείας τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ Βελισσάριος καὶ ἀρχὰς ηὐδοκίμησε καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Κατέλαβε μέγα μέρος αὐτῆς καὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην.

Ἐν τῷ μεταξὺ δμως ἀνεκλήθη ὁ Βελισσάριος δι^τ ἄλλον πόλεμον. Οἱ Πέρσαι συνεννοηθέντες μὲ τοὺς Ὀστρογότθους εἰσέβαλον εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκοινέυσαν τὴν Ἀντιόχειαν (540). Ἐνεκα τοῦτον ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχαλαρώθη. Ἀλλά, καὶ ἀφ οὗ ὁ Βελισσάριος νικήσας τοὺς Πέρσας ἐπιανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, δὲν κατώρθωσε νὰ περιστρώῃ τὸν πόλεμον ταχέως. Οἱ Ὀστρογότθοι ἀντέτασσον ἐπίμονον ἀντίστασιν, αἱ δὲ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ Βελισσαρίου ἤσαν ἀνεπαρκεῖς. Τέλος ἔσταλη μετὰ νέου στρατοῦ εἰς Ἰταλίαν ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς, δστις μετὰ πολλὰς μάχας κατώρθωσε νὰ καταλύσῃ τὸ ἐν Ἰταλίᾳ κράτος τῶν Ὀστρογότθων καὶ νὰ ὑπαγάγῃ διλόκληρον τὴν Ἰταλίαν εἰς τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς ὡς ἐπαρχίαν ἢ ὡς ὀνομάσθη ἔξαρχίαν (555).

Συγχόρως μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὁ Ιουστινιανὸς ἐπωφεληθεῖς ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ Βησιγότθων κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι, καὶ ἀφ οὗ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ὀστρογοτθικοῦ πολέμου ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου, δὲν ἤσυχασαν. Τὸ 549 εἰσέβαλον εἰς τὴν Κολχίδα ἀνεκδικοῦντες αὐτὴν δι^τ ἔαυτούς. Οἱ νέος περσικὸς πόλεμος διήρκεσεν ἐπτὰ ἔτη ἀποβαίνων ὅτε μὲν ὑπὲρ τοῦ ἐνέδη ὅτε δὲ ὑπὲρ τοῦ ἄλλου. Ἐπὶ τέλους συνήφθη πεντηκονταετής εἰρήνη (556), καθ᾽ ἣν οἱ μὲν Πέρσαι παρητήθησαν τῶν ἐπὶ τῆς Κολχίδος ἀξιώσεων, ὃ δὲ Ιουστινιανὸς ὑπεσχέθη ἐτήσιον δῶρον εἰς αὐτοὺς 30 χιλ. χρυσῶν, ἵνα ἐμποδίζουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πέραν τοῦ Καυκάσου βαρβάρων.

Τὰ ὅνειρα τοῦ Ιουστινιανοῦ εἶχον ἐκπληρωθῆ. Τὰ πᾶλαιά σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχον ἀνακτηθῆ. Ἀλλὰ οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τοῦ Ιουστινιανοῦ ἥμποδισαν τὴν πολὺ ἀναγκαιοτέραν ὑπεράσπισιν τῶν βορείων συνόρων τοῦ κράτους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πρὸς τοῦτο ὁ Ιουστινιανὸς εἶχεν οἰκοδομήσει διλόκληρον σειράν φρουρίων, ἀλλ᾽ ἐντὸς τῶν φρουρίων τούτων δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἀριθμὸς μαχητῶν. Ως ἐκ

τούτου οἱ Βούλγαροι, ἐνωμένοι μὲ λείψανα τῶν Οὔννων συχνὰ ἔκα-
μνον ἐπιδρομὰς εἰς τὸ κράτος. Ἐκτὸς τούτων καὶ νέα βαρβαρικὰ στίφη-
σλαυτικὰ ἥρχισαν νὰ εἰσβάλλουν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Κατὰ τὰς ἐπι-
δρομὰς δὲ αὐτὰς οἱ βάρβαροι πολλάκις ἐπλησίασαν μέχρις αὐτῆς τῆς
Κων.)πόλεως. Ἡ πόλις μὲ τὰ ἀσφαλῆ ὅχυρώματά της δὲν διέτρεχε βε-
βαίως κίνδυνον, ἀλλ’ ἡ ὑπαιθρος χώρα ἔπασχε πολὺ ἐκ τῶν ἐπιδρο-
μῶν. Δὲν ἀπηλλάσσετο ἀπ’ αὐτῶν παρὰ μόνον κατόπιν πληρωμῆς πολ-
λοῦ χρυσοῦ. Ἄλλ’ ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν βαρβάρων εἰς
τὰ ἴδια προσείλκυεν εἰς τὴν αὐτὴν πορείαν ἄλλα πάλιν στίφη βαρ-
βάρων.

4. Ἐσωτερικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ ἔξωτεροι πόλεμοι πρὸς ἀνάκτησιν τῶν παλαιῶν συνόρων τῆς-
Αὐτοκρατορίας δεν ἦμπόδιζον τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ μεριμνᾷ συγχρό-
νως καὶ περὶ τῶν ἔσωτερικῶν πραγμάτων. Ἐκαμε δὲ τοιαῦτα εἰρη-
νικὰ ἔργα, ὡστε ταῦτα περισσότερον ἵσως τῶν ἔξωτερικῶν νὰ λαμπρύ-
νουν τὴν βασιλείαν του. Εκ τούτων τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ ὑπὲρ τῆς
δικαιοσύνης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐπεκράτει μεγάλη
σύγχυσις. Ἄλλοι μὲν τῶν νόμων ἀνέτρεχον εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἐπο-
χὴν τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους, ἄλλους ἔξεδωκαν αὐτοκράτορες ἐθνικοὶ
ὑπὸ τὴν ἐπιφροὴν τῆς αἰρέσεως τῶν στωικῶν, ἄλλους ὑπηγόρευσαν
“Ελληνες ἐπίσκοποι εἰς αὐτοκράτορας χριστιανούς. Ἔπομένως ἄλλοι
μὲν νόμοι εἶχον καταργηθῆ ἐν μέρει, ἄλλοι εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρη-
στίον, ἄλλοι εἶχον σωρούς ἐρμηνειῶν. Θεσάντως αἱ συγγραφαὶ τῶν νο-
μοι μαθῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐπὶ Θεοδοσίου εἴχε δοθῆ ἰσχὺς νόμου, περι-
εῖχον πολλὰς ἀντιφάσεις. Τὴν σύγχυσιν ταύτην ὁ Ἰδυοτινιανὸς ἄμα
βασιλεύσας ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς
δέκα νομοδιδασκάλους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τοιβωνιακοῦ. Οὗτοι
πρῶτον μὲν συνέλεξαν καὶ ἐκαθάρισαν ὅλας τὰς αὐτοκρατορικὰς δια-
τάξεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀντικαταστήσει τοὺς παλαιοὺς ὁμαϊκοὺς νό-
μους, κατήργησαν δηλ. τὰς ἀντιφατικὰς καὶ παρέλειψαν τὰς περιπτὰς
καὶ τὰς περιπεσούσας εἰς ἀχρηστίαν. Συνέταξαν οὕτω ἓνα κώδικα (co-
dex) πλήρη, σύντομον καὶ σαφῆ τῶν ἴσχυόντων νόμων. Ἔπειτα συνέ-
λεξαν, διερρόθμισαν καὶ ἐταξινόμησαν τὰς ἐπὶ τῶν διαφόρων νομικῶν

ζητημάτων γνώμας τῶν κυριωτέρων νομομαθῶν τὰς εύρισκομένας εἰς τὰς συγχάμματα αὐτῶν, καὶ οὕτω ἀπήρτισαν μίαν συλλογὴν ὄνομασθεῖσαν Πανδέκται (digesta). Καὶ τέλος ἔξεπόνησαν ἐπιτομὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ Δικαίου, ἵνα διδάσκηται εἰς τὰς Σχολάς, τὴν δποίαν ὄνόμασαν Εἰσηγήσεις (institutiones). Αἱ τοεῖς αὗται νομοθετικαὶ συλλογαὶ μετὰ τῶν κατόπιν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκδοθεισῶν νεωτέρων διατάξεων, αἱ δποῖαι ὄνομασθεῖσαν Νεαραὶ (novellae), ἀποτελοῦν τὸ corpus iuris civilis (Ἀστικὸν Δίκαιον), ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δποίου ἐμοφθῷ κατόπιν ἡ τοῦ Δικαίου ἐπιστήμη.

Τὸ Ἰουστινιάνειον τοῦτο δίκαιον συνετάχθη λατινιστὶ συμφώνως μὲ τὰς περὶ ἀναστηλώσεως τοῦ ἀρχαίου δωμαϊκοῦ κράτους ἰδέας τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ λατινικὴ ἥτο εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκατάληπτος, παρέστη ἀμέσως ἀνάγκη νὰ παρασκευασθοῦν καὶ Ἑλληνικαὶ μεταφράσεις αὐτοῦ. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ αἱ πλεῖσται τῶν Νεαρῶν ἑλληνιστὶ ἔξι ἀρχῆς συνετάχθησαν.

Ἄλλο σπουδαῖον ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι τὰ διάφορα κτίσματα, τὰ δποῖα οὕτως κατεσκεύασε καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τοῦ κράτους Ἐκτίσθησαν τότε νέαι πόλεις. Αἱ παλαιαὶ ἐκοσμήθησαν μὲ λουτρά, δεξαμενὰς καὶ κτίρια. Ἐξεύχθησαν γέφυραι. Περιεζώσθησαν συστηματικῶς τὰ ὄρια τοῦ κράτους μὲ φρούρια. Πρὸ πάντων ὅμως σύμφωνα μὲ τὸν χρακτῆρα τῆς ἐποχῆς ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πλῆθος μοναστηρίων καὶ ναῶν. Μεταξὺ δὲ τούτων δὲ μεγαλοπρεπέστερος εἶναι δ ἐν Κωνσταντινούπολει ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸ ἀπαράμιλλον τοῦτο μνημεῖον, διὰ τοῦ δποίου ἡ δόξα τῆς βασιλείας καὶ τοῦ ὄνοματος τοῦ Ἰουστινιατοῦ ἀπέβη αἰωνία.

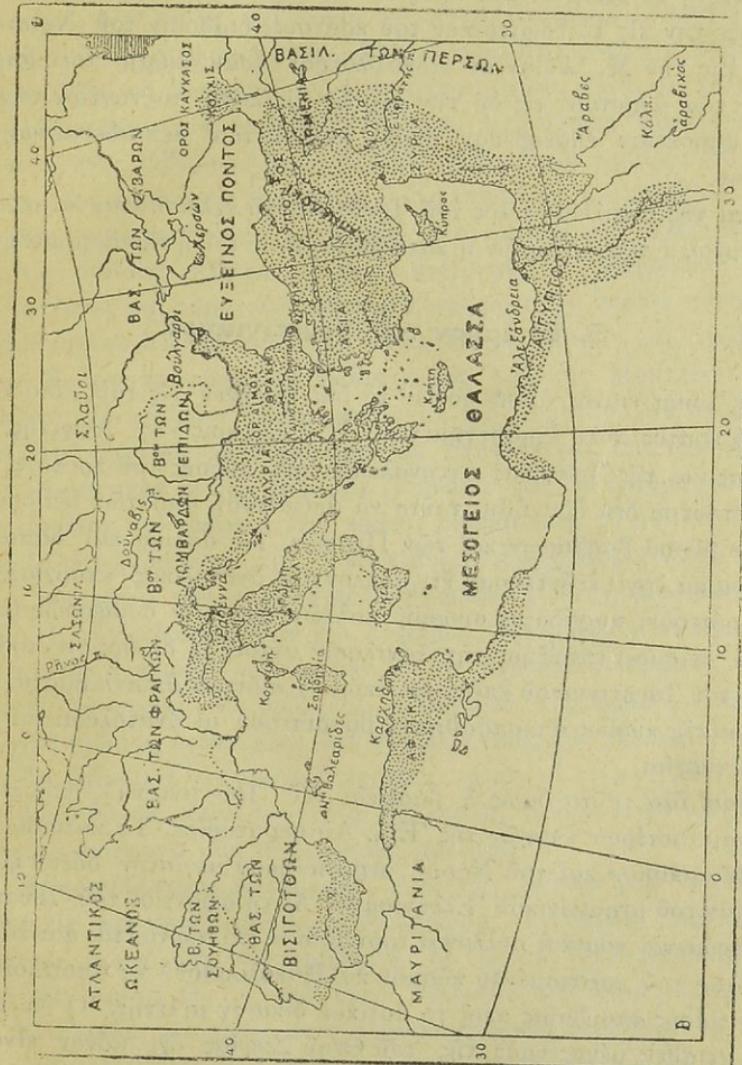
Ο ναὸς οὗτος ἥτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν ὑπερτάτην τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ὅπως δ Παρθενῶν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τὴν συμβολίζουσαν τὴν αὐτὴν ἰδέαν. Κατὰ πρῶτον μὲν εἶχεν οἰκοδομηθῆναι ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, κατόπιν ὅμως ἀνοικοδομηθῆναι εὑρυχωρότερος ὑπὸ τοῦ Κώνσταντος τοῦ νίοῦ αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἀμβωνοῦ δὲ τοῦ ναοῦ τούτου εἶχεν ἀντηχήσει ἡ φωνὴ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ τοῦ ἀνορθώσαντος τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καυτηριάζοντος τὰς ἀταξίας τῆς αὐλῆς. Ἄλλ’ ὅτε δ τελευταῖος οὗτος ἔξωρίσθη, δ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἀπογοητεύσει αὐτοῦ ἔθεσε πῦρ εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν, δπόθεν δ Χρυσόστομος ἔξηκόντιζε τὸν μύρδρον.

του. Ὁ ναὸς ἀνεκτίσθη κατόπιν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β', πυρπολήθεις δὲ ἐκ δευτέρου κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκαια ἀνηγέρθη ἥδη ἐν βάθοσιν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μεγαλύτερος καὶ λαμπρότερος, ἀντάξιος τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ ὡς ἀποτελοῦντος τὸ ίερὸν σύμβολον τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ μεγαλείου τοῦ Ἐθνον. Ἡ παρασκευὴ καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ ἀνετέθη εἰς δύο ἀρχιτέκτονας, Ἀνθέμιον τὸν Τραλλιανὸν καὶ Ἰσίδωρον τὸν Μιλήσιον. Μετὰ τόσης δὲ δραστηριότητος ἔπειτελέσθη τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ δύοιν ἐδαπανήθησαν περὶ τὰ 324 ἑκατομμύρια σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν, ὥστε συνεπληρώθη ἐντὸς 6 ἑτῶν.

Οἱ Ἰουστινιανὸς προσέτι ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν εὐημερίαν τῶν ὑπηκόων του, ἐμψυχώσας τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἰδίως ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ὑπὸ αὐτοῦ εἰσαγωγὴ εἰς τὸ κράτος τῆς καλλιεργείας τοῦ μεταξοσκάληκος. Πολλὰ καὶ ὄνομαστὰ ἐργοστάσια, ποδὸς πάντων εἰς τὴν Συρίαν, κατεσκεύαζον ἔξ αὐτῆς πολυτελῆ καὶ κομφὰ ὑφάσματα. Ἀλλ᾽ ἡ τιμὴ αὐτῶν ἦτο βαρυτάτη, διότι ἡ πρώτη ὕλη δὲν παρήγετο ἐνταῦθα, ἀλλ᾽ ἐκομίζετο ἐκ τῆς Κίνας. Ἐνεκα τούτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἡθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἐντὸς τοῦ κράτους καλλιέργειαν τῆς μετάξης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔξαγωγὴ σπόρων τοῦ μεταξοσκάληκος ἐκ Κίνας ἦτο αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη, κατώρθωσε τοῦτο διὰ τῆς πανουργίας. Δύο Ἑλληνες μοναχοὶ μεταβάντες εἰς Κίναν ἐγνώρισαν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας τῆς μετάξης. Κατόπιν ἐπρομηθεύθησαν σπόροιν τοῦ μεταξοσκάληκος, ἔκρυψαν αὐτὸν ἐντὸς τῶν σωλήνων τῶν φάρδων των καὶ τὸν μετέφεραν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνταῦθα ἐκαλλιέργησαν αὐτὸν καὶ ἐδίδαξαν τὴν καλλιέργειάν του καὶ εἰς ἄλλους. Οὕτω εἰσήχθη ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἐκ τῆς ὁποίας συνέρρευσεν εἰς αὐτὰς ἀπειρος πλοῦτος.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα ὁ Ἰουστινιανὸς ἡκολούθησε κατ' ἀρχὰς δόδον σύμφωνον πρὸς τὸ μέγα αὐτοῦ ὅνειρον τῆς παλινορθώσεως τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους. Καὶ διὰ τοῦτο εἴδομεν ὅτι, ἐν ᾧ ἀκόμη ἐβασάνευεν ὁ Ἰουστῖνος, ἐπεισεν αὐτὸν νὰ ταχθῇ μὲ τοὺς ἄκρους δρυδοδέξους καὶ νὰ περιποιηθῇ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης. Ἡρθη λοιπὸν τότε ἡ διάστασις τῶν Ἐκκλησιῶν, ὃ δὲ πάπας ἐκθών εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔτυχε μεγαλοπρεπεστάτης ὑποδοχῆς καὶ τιμῶν βασιλικῶν. Ἀλλ᾽ ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἐπεδίωκεν ὁ Ἰουστινιανός, ἦτο ἀνέφικτος. Οἱ μονοφυσῖται ἤσαν ἵσχυρότεροι εἰς τὴν

Ανατολήν, ιδίως εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔπειτεν, ἂν δὲν ἦθελε νὰ χάσῃ τὰς χώρας ταύτας, νὰ κάμη ὑποχωρήσεις εἰς αὐτούς. Ἡναγκάσθη λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μέσην

Εἰκ. 2. Η Αὐτοκρατορία μετά τῶς κατακήσεις τοῦ Ιουστινιανοῦ.

οὗδὸν τοῦ Ζήνωνος καὶ Ἀναστασίου ὑποχωρῶν δλίγον εἰς τοὺς μονοφυσίτας, καὶ πρὸς τοῦτο συνεκάλεσε τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν σύνοδον (533). Άλλο ἦ ἀπόπειρα τοῦ Ιουστινιανοῦ ἀπέτιχεν. Οἱ μονοφυσῖται

ἐπέμενον εἰς τὸ σχίσμα Ὁ δὲ πάπας διεμαρτυρήθη καὶ μόνον κατόπιν τῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν θριάμβων τοῦ Ναοσῆ ήναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ.

Συγχρόνως δὲ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε δι' ἀποστολῆς ιερέων νὰ ἐκχριστιανίσῃ τὰ πρὸς Β. καὶ πρὸς Ν. τῶν ὁρίων τοῦ κράτους ἔθνη καὶ ἐπεδίωξε τὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν οἱ εἰδωλολάτραι ἦσαν ἀκόμη πολυάριθμοι μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν, εἰς δὲ τὴν κυρίως. Ἐλλάδα τούναντίον τὴν παλαιὰν θρησκείαν ἐπρέσβευν ἀκόμη πολλοὶ τῶν πεπαιδευμένων ἀνθρώπων.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τέλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκλείσθησαν αἱ φίλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ἢ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἢ ἐλλείψει μαθητῶν.

5. Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ Ἰουστινιανὸς ἀποθνήσκων τὸ 565 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος πολὺ ἐξησθενημένον. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας κατηνάλωσε τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἥδυνήθη τοῦτο νὰ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν ἐπιδομῶν τῶν ἐκ βιορᾶ βαρβάρων καὶ τῶν Περσῶν. Τὰ ἀπειρα καὶ δαπανηρὰ οἰκοδομικὰ ἔργα ἐξήντλησαν ἔτι μᾶλλον τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας. Καὶ τὸ χειρότερον, παράδοξος συρροὴ πολλῶν φυσικῶν συμφορῶν (λιμοί, λοιμοί, σεισμοί) ἐπηρέησε τὴν ἐξάντλησιν αὐτοῦ. Ἡ δὲ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπέφερεν ἀκόμη χειρότερα ἀποτελέσματα, διότι ἔνεκα αὐτῆς κυρίως ἀπεσπάσθησαν βραδύτερον αἱ ἀνατολικαὶ τοῦ κράτους ἐπαρχίαι.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξε μία τῶν λαμπροτέρων ἐποχῶν τῆς Ἑλλ. Αὐτοκρατορίας. Τὰ κατοορθώματα τοῦ Βελισσαρίου καὶ τοῦ Ναοσῆ περιεποίησαν μεγίστην δόξαν εἰς τὴν ἴστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ τῇ φροντίδι τοῦ Ἰουστινιανοῦ γενόμεναι νομικαὶ συλλογαὶ ἔργονθμισαν ἐπὶ αἰῶνας τὰς ἀστικὰς σχέσεις ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν τὴν βάσιν πάσης σπουδαίας περὶ τὸ ἀστικὸν δίκαιον μελέτης. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ τέλος κτισθεὶς μέγας ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὅχι μόνον εἶναι τὸ ὀραιότερον τῆς τέχνης ἔργον διοικήσου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἀπέβη τὸ σύμβολον τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους ἐνότητος.

6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστίνιανοῦ.

Ἄπὸ τοῦ Ἰουστίνιανοῦ τοῦ Α' μέχρι τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ δποίου τὸ κράτος ἔλαβεν ὁριστικῶς τὸν Ἑλληνικὸν αὐτοῦ κρατητῆρα, κατέλαβον τὴν ἀρχὴν τέσσαρες ἄνδρες: ὁ Ἰουστίνος Β' ἀνεψιός τοῦ Ἰουστίνιανοῦ (565—578), ἀγήρ ἀνίκανος ὅχι μόνον νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου αὐτοῦ θείου, ἀλλὰ καὶ νὰ συντηρήσῃ τὰ κεκτημένα· ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἀναδειχθεὶς συνάρχων αὐτοῦ στρατηγὸς Τιβέριος ὁ Θρᾷξ (578—582)· ὁ τούτου γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ γενναῖος στρατηγὸς Μαυρίκιος ὁ Καππαδόκης (582—602), εἰς τῶν ἐγκρίτων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ· καὶ τέλος κατόπιν μιᾶς στρατιωτικῆς στάσεως, ἡ δποία ἀνέτρεψε τὸν Μαυρίκιον, ὁ Φωκᾶς, ἀνίκανος καὶ τυραννικὸς βασιλεὺς πληρώσας τὸ κράτος συμφορῶν· Ἔνεκα τούτου ὁ λαὸς στασιάσας ἀνέτρεψε τὸν Φωκᾶν καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς Ἡράκλειον.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστίνιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ὅωμαϊκοῦ κράτους ἀνατρέπεται. Οἱ Λογγιοβάρδοι, ἔθνος γερμανικὸν ἐκ τῶν περὶ τὸν Δούναβιν χωρῶν, ἐπέδραμον εἰς τὴν ἀνω Ἰταλίαν καὶ ἵδρυσαν ἐκεῖ κράτος βαρβαρικόν, τὸ δποίον δὲν ἀνεγνώσιε τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐν Κων]πόλει αὐτοκράτορος. Ὁστε βαθμηδὸν ἡ κυριαρχία τῶν ἐν Κων]πόλει βασιλέων εἰς τὴν Ἰταλίαν περιώρισθη εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Ἐπομένως ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιορίζεται εἰς τὰ φυσικά του δρια. Ἐξ ἀλλου ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐκτοπίζεται ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐγκαταλείπεται ἡ ἰδέα ὅτι ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους πρέπει νὰ εἴναι ἡ λατινική.

”Αλλα δὲ σπουδαῖα γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι αἱ Ἀβαροσλαυῆκαι ἐπιδρομαὶ καὶ οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.

”**Ἀβαροσλαυικαὶ ἐπιδρομαὶ.** Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστίνιανοῦ ἐφάνη εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας νέα φυλὴ βαρβαρική, οἱ Ἀβαροί, μογγολικῆς καταγωγῆς, ὃς οἱ Ούννοι, ἐλθόντες ἐκ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀσίας. Οἱ Ἀβαροί οὕτοι ὑπέταξαν τοὺς Βουλγάρους τῆς νῦν Ν. Δ. Ρωσίας καὶ ὅλους τοὺς σλαυϊκοὺς λαοὺς τοὺς περὶ τὸν Δούναβιν, ἐπωφεληθέντες δὲ προσέτι καὶ ἐκ τῆς μεταβάσεως τῶν Λογγιοβάρδων εἰς τὴν Ἰταλίαν κατέλαβον καὶ τὰς χώρας τούτων. Ἰδρυσαν οὕτω κράτος βαρβαρικὸν ἴσχυρότατον ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Εὗνείνου Πόν-

του μέχρι τῶν περὶ τὴν Βιέννην χωρῶν. Εἰς τὸ κράτος δὲ τοῦτο περιελήφθησαν καὶ τὰ ὑφιστάμενα ἔκεī ἀκόμη λείψανα τῶν σύννικῶν φυλῶν. Οἱ Ἀβαροὶ λοιπὸν οὗτοι μὲ τὰ ποικίλα ὑπ' αὐτοὺς βαρβαρικὰ φῦλα διαβαίνοντες τὸν Δούναβιν ἔκαμνον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συγχάς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰώνος μισέλλην τις Γερμανός, δι Φαλμεράūερ, ἵσχυρίσθη ὅτι κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας οἱ Σλαῦοι ἐπορχώρησαν μέχρι Πελοποννήσου καὶ ὅτι τότε ἡ Ἑλλὰς ὅλη καὶ Ἰδίως ἡ Πελοπόννησος ἔξεσλαυίσθη. Οἱ ἵσχυροι μὲν τοῦ Φαλμεράūερ ἔξηλέγχθησαν ἐπιστημονικῶς ἀνυπόστατοι. Ἀλληλεῖς εἶναι ὅτι βραδύτερον πολλοὶ Σλαῦοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας, Ἰδίως εἰς τὰ ὅρη δια τοιμένες. Οὗτοι ὄμως ταχέως ἔξελληνίσθησαν, τὰ μόνα δὲ ἤχην, τὰ δποῖα ἀφῆκαν, εἶναι ἔθιμά τινα καὶ δλίγαι λέξεις τοπωνυμικὰ καὶ ποιμενικά.

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι. Εἴδομεν ὅτι οἱ Πέρσαι (556) εἶχον συνάψει 50ετῆ εἰρήνην μὲ τὸν Ἰουστινιανόν. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη αὕτη ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β' διελύθη. Οἱ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης θέλων νὰ ἔκτείνῃ τὸ κράτος του εἰσέβαλεν εἰς τὴν νότιον Ἀραβίαν. Ἀλλ' ἡ νότιος Ἀραβία ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὸ πέραν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης οριστιανικὸν κράτος τῆς Αἰθιοπίας ἥ Ἀβυσσηνίας, ἡ δποία ενρίσκετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔνεκα τούτου δι Ιουστίνος Β' διεμαρτυρήθη καὶ ἥρχισεν ἐκ νέου δ μετὰ τῶν Περσῶν πόλεμος (571).

Κατ' ἀρχὰς οἱ Πέρσαι ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως τοὺς αὐτοκρατορίκους στρατοὺς καὶ ἥναγκασαν τὸν Ἰουστίνον νὰ ἀγοράσῃ διὰ κομμάτων ἀνακωχὴν ἐνὸς ἔτους. Μετὰ τὸ πέρας ὄμως τῆς ἀνακωχῆς δ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς νικήσας τοὺς Πέρσας εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐπορχώρησε μέχρι τῆς πρωτευούσης των Κτησιφῶντος (579).

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν δι Χοσρόης καὶ διεδέχθη αὐτὸν δ νῖός του Ορμίσδας. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ δ πόλεμος ἔξηκολούθησεν ἐπιφέρων μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὸ περσικὸν κράτος. Τότε οἱ Πέρσαι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐφόνευσαν τὸν Ορμίσδαν. Ο νῖός αὐτοῦ Χοσρόης κατέφυγεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ τότε βασιλέως Μαυρικίου. Ο Μαυρίκιος δὲν ἥρνήθη αὐτῇν. Ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, συνέτριψε τελείως αὐτοὺς καὶ ἀποκατέστησεν εἰς τὸν

περσικὸν θρόνον Χοσρόην τὸν Β'. Μετὰ τοῦτο δὲ ὁ Μαυρίκιος συνῆψεν δριστικὴν εἰρήνην (592).

Ἄλλὰ μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Μαυρικίου ὁ Χοσρόης Β' πρὸς ἐκδίκησιν δῆθεν τοῦ εὐεργέτου του κηρύσσει τὸν πόλεμον· κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κοράτους καὶ εἰσβαλὼν μετὰ στρατοῦ εἰς αὐτὸν καταλαμβάνει ὅλην τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, πολιορκεῖ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ λεηλατεῖ αὐτὰ τὰ παράλια τῆς Χαλκηδόνος, Ἀπέναντι τοῦ σοβαροῦ κινδύνου τούτου ὁ Φωκᾶς οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ. Τότε οἱ συνετώτεροι τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἐξαρχὸν τῆς Ἀφρικῆς Ἡράκλειον παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς πρωτευούσης. Ὁ Ἡράκλειος ἔστειλε τὸν διμόνυμον αὐτοῦ υἱὸν μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου ἰσχυροῦ. Ἄμα φθάσας εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὁ νεαρὸς Ἡράκλειος ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ Φωκᾶς φονεύεται (510).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Ὁ Ηράκλειος.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἦν κατάστασις τοῦ κράτους ἡτοῦ σχεδὸν ἀπελπιστική. Εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Λογγοβάρδοι ὅλονεν ἔξετείνοντο ἀπὸ τῆς ἀνω Ἰταλίας εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν κάτω. Τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἐλεγχάτουν Ἀβαροί καὶ Σλαύοι. Τὴν Ἀσίαν τέλος διήλαυνον οἱ Πέρσαι ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν τρόμον καὶ ἀπειλοῦντες νὰ κατακτήσουν ὅλοκληρον τὸ κράτος. Ὁντως δὲ οὗτοι τὸ 611 κατέλαβον τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Καισάρειαν, τὸ 613 τὴν Δαμασκὸν καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν Ιερουσαλήμ. Ἡ ἑρά πόλις ἐπυρπολήθη, οἵ κάτοικοί της ἐσφάγησαν ἢ μετωπίσθησαν εἰς Περσίαν, ὁ πατριάρχης Ζαχαρίας μετὰ τοῦ τιμίου καὶ ζωποιοῦ Σταυροῦ μετεφέρθη εἰς Κτησιφῶντα. Τὸ 615 ἄλλος Πέρσης στρατηγὸς ἐφθασε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος. Τὸ 619 δὲ οἱ Πέρσαι ἐκνόιευσαν τὴν Ἀγκυραν καὶ τέλος τὴν Ἀλεξάνδειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἥδη οὐαί ἡτο διοικοῦσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ο Ἡράκλειος ἡτο στρατηγὸς μεγαλοφυής. Ἄλλος εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν ἐκείνην κατάστασιν ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους εἰς τὴν Καρχηδόνα. Οἱ πρωτεύοντες τῆς συγκλήτου τότε, μάλιστα δὲ δι Πατριάρχης Σέργιος τὸν ἡμπόδισαν ἀπὸ τούτου. Ο κλῆρος εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἡρκέσθη μόνον εἰς λόγους. Ἐθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ Σταυροῦ ἐφανάτισε τὸν λαὸν τῆς πρωτευούσης ὑπὲρ τοῦ πολέμου. Οὕτως δὲ Ἡράκλειος κατώρθωσε νὰ στρατολογήσῃ ἀρκετὴν δύναμιν. Εἰς τὴν διοργάνωσιν δὲ καὶ ἐκγύμνασιν ταύτης ἡσχολήθη κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη.

Ο πρὸς τοὺς Πέρσας λοιπὸν πόλεμος προσέλαβε χαρακτῆρα θρησκευτικοῦ πολέμου. Ο Ἡράκλειος δὲ ἡτο κατάλληλος διὰ νὰ διευθύνῃ τοιαύτην ἐπιχείρησιν. Ἡτο φανατικὸς καὶ εἶχεν ἀδιάσειστον εὐλάβειαν πρὸς μίαν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, τὴν δοπίαν πάντοτε παρελάμβανε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τοὺς πολέμους. Τὸν δὲ φανατισμὸν του καὶ τὴν πίστιν του ἐγνώριζε νὰ μεταδίδῃ εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ παριστῶν εἰς

ιντοὺς ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἐκ τῶν Ιεροῦν.

Ἄφ' οὖς διωργάνωσε τὸν στρατόν του ὁ Ἡράκλειος, ἥσχολήθη εἰς τὸ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰ νῶτά του ἀπὸ τοὺς Ἀβαροσλαύους. Πρῶτον μὲν συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς Ἀβάρους. Ἐπειτα ἐγκατέστησε τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Κροάτας εἰς τὰς σημερινὰς χώρας των, ἵνα ἔχῃ αὐτοὺς πρὸς ἴντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων.

Οὕτω παρασκευασθεὶς καθ' ὅλα ἔξεστρατευσε τὴν ἄνοιξιν τοῦ 622 κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Κωνσταντίνην ὡς ἀντιβασιλέα ἀφῆκε τὸν Ἰνήλικον νῖόν του Κωνσταντίνον, κηδεμόνας δὲ αὐτοῦ τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν ὑπουργὸν Βῶνον.

2. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου.

Οὐαὶ Ἡράκλειος διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἔχθρον δὲν εἶχε νὰ διανύσῃ δόδον μακράν. Ἀπέναντι τῆς Κωνσταντίνης ὅλοι οἱ ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς παραλίας λόφοι τοῦ Βοσπόρου ἔκαλύπτοντο ὑπὸ περσικῶν ταγμάτων. Ἄλλος δὲ Ἡράκλειος ἔγνωριζε ὅτι μὲ τὸν μικρὸν καὶ μάλιστα κατεπτομένον στρατόν του δὲν ἦδυνατο νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἔχθρῶν ἐπερχόμενος κατὰ μέτωπον. Ἀπεφάσισεν δοθεν νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν σχέδιον τολμηρόν. Ἀπῆλθε μετὰ τοῦ στόλου του εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὅποια δὲν κατείχοντο ἀκόμη ὑπὸ τῶν ἔχθρῶν, εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας, καὶ ἐκεῖ ἀπεβιβάσθη μὲ τὸν μικρὸν του στρατὸν εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἰοσοῦ. Οἱ τι προέβλεψεν δὲ Ἡράκλειος, συνέβη. Οἱ Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἀπειλοῦνται τὰ νῶτά των καὶ ὅτι κινδυνεύει ἡ μετὰ τῆς χώρας των συγκοινωνία ἡναγκάσθησαν νὰ ἔκκενωσουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ νὰ σπεύσουν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου. Ἐκεῖ εἰς τὰς δυσχωρίας τοῦ Ταύρου συνήρθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Περσῶν. Οἱ Ἑλληνες βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς τοποθεσίας τοῦ μέρους καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν μαχομένου βασιλέως των νικοῦν τοὺς Πέρσας καὶ τρέποντας αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Οὕτω διὰ τῆς πρώτης μάχης κατώρθωσε νὰ ἀπελευθερώσῃ δὲ Ἡράκλειος ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τοῦτο δῆλθε τὰς πεδιάδας τῆς Καππαδοκίας καὶ ἀφῆσας τὸν στρατόν του νὰ διαχειμάσῃ παρὰ τὸν Ἀλυν ποταμὸν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (623) δὲ Ἡράκλειος ἀντὶ νὰ τραπῇ, ως ἦτο φυσικόν, πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, δπως ἀπελευθερώσῃ καὶ

αὐτὰς ἀπὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας συνέλαβεν ἀλλο μέγα στρατηγικὸν σχέδιον. Ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς αὐτὸ τὸ περσικὸν κράτος, ἵνα οὕτω ἀναγκάσῃ τὸν Χοσρόην εἰς εἰρήνην. Ἐκπλεύσας λοιπὸν ἐκ Κων)πόλεως μὲ 5 χιλ. ἀνδρας ἐτράπη πρὸς Β. Παραπλεύσας δὲ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐκεῖ συναθροίζει τὸν λοιπὸν στρατὸν αὐτοῦ, παραλαμβάνει πολλοὺς ἐπικούρους, ἴδιως Ἀρμενίους, καὶ δομῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ὁ Χοσρόης τόσον ἐταράχθη ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως, ὥστε ἐτράπη εἰς φυγὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους του ἀφίνων πόλεις καὶ φρούρια εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἔλλ. στρατὸς εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀτροπατηνὴν Μηδίαν κυριεύει τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Γάζαν καὶ ἄλλας πολλὰς πόλεις. Ἐκδικηθεὶς δὲ τοὺς ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστραφέντας χριστιανικοὺς ναοὺς διὰ τῆς ἀνταπόδοσεως τῶν Ἰσων ἀποσύρεται φορτωμένος λάφυρα τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς τὰς περὶ τὸν Καύκασον χώρας, ὅπου διαχειμάζει.

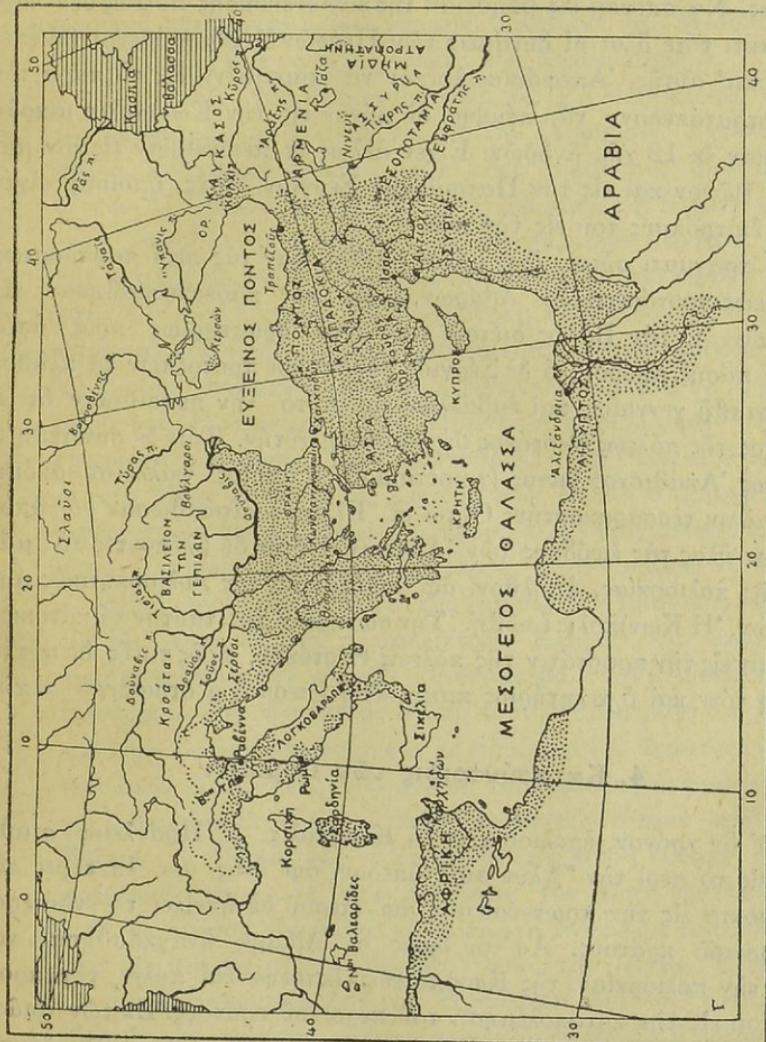
Τὸ ἔαρ τοῦ ἔπομένου ἔτους (624) ὁ Ἡράκλειος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὰς περσικὰς χώρας. Ὁ Χοσρόης ἀπέστειλε κατ' αὐτοῦ τρεῖς στρατοὺς ἐκ διαφόρων διευθύνσεων, ἵνα τὸν περικυκλώσουν. Ἄλλος ὁ Ἡράκλειος κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ ἔνα ἔκαστον χωριστά.

Τὸ 625 ὁ Ἡράκλειος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸν ἐπιθετικόν του πόλεμον. Ὁ Χοσρόης ἔπειμψε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἵνα ἐνεργήσῃ εἰς τὰ νῦν τα τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν ἦναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐξ Ἀρμενίας καὶ Μεσοποταμίας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν μάχη ἔγινεν εἰς τὸ μέρος, ὅπου πρὸ 958 ἔτῶν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἶχε κατανικήσει τὸν Πέρσας, παρὰ τὸν Σάρων ποταμὸν τῆς Κιλικίας. Ἐκεῖ καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησε τὴν λαμπροτέραν ὅλων τῶν νικῶν τοῦ περσικοῦ πολέμου. Οἱ Πέρσαι διεσκορπίσθησαν καὶ διαπεράσαντες τὸν Εὐφράτην ἐπέστρεψαν κακῶς ἔχοντες εἰς τὰ Ἰδια. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπορεύθη εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου διεζήμασεν.

3. Ἡ πολιορκία τῆς Κων/πόλεως.

Ἄλλος ὁ Χοσρόης μεθ' ὅλας τὰς ἡττας δὲν κατεβλήθη. Ἡρχεν ἀγανῶν καὶ πλουσιωτάτων χωρῶν ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Καυκάσου μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Ἡτο δὲ καὶ ἀκαταπόνητος εἰς τὰς ἐνεργείας του. Παρεσκεύασε λοιπὸν τρεῖς μεγάλας στρατιάς. Ἐκ τούτων ἡ μία ἦτο

προωρισμένη νὰ μένῃ εἰς τὴν Περσίαν πρὸς ἀμυναν τῆς χώρας, ή δευτέρᾳ νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου, ή δὲ τοίτη ἐστάλη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἵνα προχωρήσῃ μέχρι Χαλκηδόνος καὶ ἀπειλήσῃ τὴν

Κων)πολιν. Ἐπειδὴ δὲ μόνος ὁ περσικὸς στρατὸς δὲν ἦδυνατο νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῆς συνεννοήθη μὲ τὸν Χαγάνον τῶν Ἀβάρων, ἵνα συγχρόνως καὶ ἔκεινος μὲ στρατὸν πολιορκήσῃ τὴν πρωτεύουσαν.

Ἡ θέσις τοῦ Ἡρακλείου κατέστη δεινή. Ἐνῷ παρεσκευάζετο διὰ
Α. Χωραφᾶ, Ἰστορία τῆς Ἑλλ. Αὐτοκρατορίας.—"Ἐκδοσις πέμπτη. 3

νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ περσικοῦ κράτους, μανθάνει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ καρδία δηλ. τοῦ κράτους, πολιορκεῖται ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, οἵ δὲ Πέρσαι εὑρίσκονται ἀπέναντι αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως δὲν ἥδυνατο, διότι τότε δλαι αἱ δυνάμεις τῶν Περσῶν ἐλευθερούμεναι θὰ ἐπέπιπτον κατ' αὐτῆς. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ παρὰ τὸν Ἀλυν στρατόπεδον, νὰ πέμψῃ δὲ μόνον εἰς τὴν Κων)πολιν μικρὰν ἐπικουρίαν ἐκ 12 χιλ. ἀνδρῶν. Εἶχεν ἄλλως τε πεποιθησιν εἰς τὸν μάγιστρον Βῶνον καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον, τοὺς δποίους εἶχεν ἀφῆσι ἐπιτρόπους του εἰς τὴν πόλιν.

Καὶ πράγματι οὗτοι ὅχι μόνον ἀπέρριψαν τὰς περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως προτάσεις τῶν Ἀβάρων, ἀλλὰ καὶ παρεσκευάσθησαν εἰς ἀντίστασιν. Οὐ μὲν Βῶνος διέταξε τὰ πάντα δραστηρίως πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐφόδου, δὲ Σέργιος δὲν ἔπαυσε προτρέπτων τὸ πλῆθος νὰ ἀγωνισθῇ γενναίως καὶ ἐμβάλλων εἰς αὐτὸν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ πολιούχος τῆς πόλεως Θεοτόκος θὰ βοηθήσῃ αὐτήν. Τότε δὲ συνετέθη ὁ λεγόμενος Ἀκάθιστος ὑμνος (χαιρετισμοί), δὲ δποίος ψάλλεται ἀκόμη τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν. Οὕτω οἵ Ἑλληνες κατώρθωσαν γὰ ἀποκρούσουν δλας τὰς ἐφόδους τῶν Ἀβάρων. Οὕτοι δὲ βλέποντες τὸ μάταιον τῆς πολιορκίας, ἀπῆλθον, ἀφ' οὐ ἔκαυσαν τὰς πολιορκητικὰς μηχανάς των. Ἡ Κων)πολις ἐσώθη. Τὴν σωτηρίαν τῆς ταύτην οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν εἰς τὴν προστάτιν τῆς πόλεως Θεοτόκον, πρὸς τιμῆς δὲ αὐτῆς ἐποιήθη τότε καὶ δὲ νικητήριος παιάν «Τῇ ὑπεριμάχῳ στρατηγῷ ἀλπ.»

4. Κατασύντριψις τῶν Περσῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἐποιορκεῖτο ἡ Κων)πολίς, ὁ Ἡράκλειος σταθμεύων εἰς τὸ περὶ τὸν Ἀλυν στρατόπεδον, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπετίρει τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡπείλει τὰ ἐνδότερα τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀφ' οὐ δύως οἵ Ἀβαροί ἡναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Κων)πόλεως, ἔστρεψε καὶ πάλιν τὴν προσοχήν του εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐκ τῶν περσικῶν στρατῶν εἴδομεν ὅτι δὲ εἰς εὑρίσκετο εἰς τὴν Χαλκηδόνα. Ἐκ μέρους τούτου δὲ Ἡράκλειος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Ἀβάρων οὐδεμίαν ἀνησυχίαν εἶχεν. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων περσικῶν στρατῶν δὲ εἰς ἥτο προωρισμένος διὰ τὴν ἀμυναν τῆς χώρας, δὲ ἄλλος

διὰ νὰ ἔπιτηρῃ τὸν Ἡράκλειον. Ὁναντίον τοῦ τελευταίου ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, ὃ δποῖος καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔξεπόρθησεν, ὅσα φρούρια κατείχοντο ἀκόμη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν ὑπὸ τῶν Περσῶν, διὰ νὰ ἔχῃ τὰ νῶτά του ἔξησφαλισμένα.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (627) ὁ Ἡράκλειος εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀτραπατηνὴν Μηδίαν καὶ εἰς τὴν Ἀσσυρίαν. Ἐνταῦθα ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια, ὃπου εὗρε θησαυροὺς ἀμυθήτους. Τέλος δὲ τὴν 27 Ἰουλίου συνῆψε ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀλλοτε μεγάλης πόλεως Νινευῆς μεγάλην μάχην πρὸς τὸν περσικὸν στρατόν, τὸν δποῖον καὶ κατετρόπωσεν. Ὁ Χοσρόης ἔφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους του, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ νέον στρατόν. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἴδιου του υἱοῦ Σιρδού ἐπανεστάτησε καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ὁ Σιρόης γενόμενος βασιλεὺς ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ζητήσῃ εἰρήνην παρὰ τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ δὲ Ἡράκλειος παρεχώρησεν αὐτὴν (628) μὲν ἐπιεικεστάτους δρους. Κατὰ τούτους δρια τοῦ περσικοῦ κράτους καθίσταντο, δπως καὶ πρόν, ὁ Ἀράξης πρὸς Β. καὶ ὁ Εὐφράτης πρὸς Ν., ἀπεδόθησαν δὲ πρὸς τοὺς ἡμετέρους δλοι οἱ αἰχμάλωτοι καὶ προσέτι ὁ τίμιος Σταυρός, τὸν δποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον ἀρπάσει ἐξ Ἱεροσσλάμων.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Κλῆρος καὶ λαὸς ἔσπευσαν νὰ προϋπαντήσουν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὁχθῆς τοῦ Βοσπόρου. Συνοδευόμενος δὲν ὑπὸ τούτων διεπέρασε τὸν Βόσπορον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐν θριάμβῳ ἐπὶ ἀρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων ἐλεφάντων, ἐν ᾖ ἄνδρες προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν, τὸ ἐνδοξότατον τῶν ἀθλῶν αὐτοῦ τρόπαιον. Τοῦτον δὲ Ἡράκλειος τὸ ἐπόμενον ἔτος (629) ἔφερεν εἰς τὴν Ἀγίαν πόλιν καὶ ἔστησεν εἰς τὴν προτέραν του θέσιν τὴν 14 Σεπτεμβρίου, καθ' ἣν ἡμέραν εἶχε γίνει καὶ ἡ πρώτη ἀνύψωσις αὐτοῦ, ὃτε εὑρέθη ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τῆς Ἀγίας Ἐλένης.

Τὸ κατώρθωμα τοῦτο τοῦ Ἡρακλείου, διὰ τοῦ δποίου συνετρίβη τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος, περιεποίησε μεγάλην δόξαν εἰς τὸν μεγαλεπήβολον στρατηγόν. Πρόσβεις ἔκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἀπωτάτης Δύσεως, τῶν βασιλέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἥλθον εἰς τὴν Κων)πολιν, ἵνα συγχαροῦν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα. Καὶ διντως τὸ κατώρθωμα τοῦ Ἡρακλείου ἦτο μέγα. Πα-

οαλαβών κράτος συντετοιμμένον καὶ ὑλικῶς καὶ θεῖκῶς κατώρθωσε νὰ ἐμβάλῃ εἰς αὐτὸ τόσον θάρρος καὶ τόσην αὐτοπεποίθησιν, ὥστε νὰ ἐπιτελέσῃ μεγαλουργήματα ἀντάξια τῶν μεγαλουργημάτων τοῦ κατασυντρίψαντος τὸ πρῶτον περσικὸν κράτος Ἀλεξανδρου τοῦ Μεγάλου.

‘Αλλ’ ἡ εἰρήνη, ἡ ὅποια μὲ τόσα αἷματα ἔξηγοράσθη, δὲν ἔμελλε νὰ διαφέσῃ ἐπὶ μακρόν. Μ τὸ δὲ λίγον νέος φοβερὸς πολέμιος ἐπέρχεται ἀπροσδοκήτως ἐκ Ν., οἱ Ἀραβες. Ο νέος οὗτος πολέμιος, καταστρέψας ἐντελῶς τὸ περσικὸν κράτος καὶ ἀκρωτηριάσας σημαντικῶς τὸ Ἑλληνικόν, κατώρθωσε διὰ τῆς νέας θρησκείας του νὰ ίδούσῃ κράτος κατ’ ἔξοχὴν θρησκευτικόν, τὸ ὅποιον ἐδέσποσε τοῦ πλείστου μέρους τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

1. Ὁ Μωάμεθ.

Οἱ Ἀραβὲς ἀνθρωπολογικῶς μὲν ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν ἢ καυκασίαν φύλην, γλωσσικῶς δὲ εἰς τὴν σημιτικήν, καὶ εἶναι συγγενεῖς πρὸς τοὺς ἀρχαίους Βαβυλωνίους καὶ Ἀσσυρίους, τοὺς Ἐβραίους, τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Σύρους. Οἱ Ἀραβὲς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων κατώκουν εἰς τὴν Ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ εἰς τὰς πρὸς Αἴτης Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐρημούς. Πρὸ τῆς ἔμφανίσεως τοῦ Μωάμεθ ἐπίστευον εἰς ἔνα ὑπέρτατον θεὸν καλούμενον Ἀλλάχ, εἰς τὸν δρποῖον δύμας οὐδεμίαν ἀπέδιδον λατρείαν. Ἐκάστη φυλὴ αὐτῶν ἐλάτρευε διάφορα εἴδωλα, τὰ δρποῖα εἶχον μορφὴν ἢ ἀνθρώπου, ἢ λεοντος, ἢ ἄλλων ζῴων. Ὅλοι δὲ ἐλάτρευον οὐρανοπεῖη τινα λίθον, ὁ δρποῖος ἐφυλάσσετο εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει Μέκκα ἀρχαιότατον ναὸν (Κααβᾶ). Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐπίστευον οἱ Ἀραβὲς δι τοῦ εἶχε κτισθῆν ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν δρποῖον καὶ οἱ Ἀραβὲς ἐθεῶρον γενάρχην των. Ἐπίστευον δηλ. δτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλ, ιεροῦ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἀγαρ. Ἐνεκα δὲ τούτου ὀνομάζοντο καὶ Ἀγαρονοὶ καὶ Ἰσμαηλῖται. Τινὲς δύμας ἐκ τῶν Ἀράβων εἶχον προσέλθει εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἄλλοι δὲ καὶ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὅλους εἰς μίαν θρησκείαν συνήνωσεν ὁ Μωάμεθ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 7ης ἐκατονταετηρίδος.

Οἱ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τὸ 571 ἢ οἰκογενείας ἐπιφανοῦς μέν, ἄλλὰ πτωχῆς. Στερηθεὶς τῶν γονέων του, ἐν ᾧ ἀκόμη ἥτο παῖς, ἡναγκάσθη νὰ γίνη ποιμήν. Εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πλουσίας τινὸς χήρας, ἢ δρποῖα ἐστελλε κατ' ἔτος ἐν καραβάνιον εἰς τὴν Συρίαν. Τόσον δὲ ἐθελεῖς τὴν χήραν, ὥστε αὗτη ἀν καὶ 40τις τὸν ἐνυμφεύθη Εἰς τὸν γάμον αὐτὸν ὁ Μωάμεθ ὥφειλε καὶ τὴν οἰκονομικήν του ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν τύχην του. Ως ἐμπορος ὁ Μωάμεθ περιῆλθεν ὅλην τὴν Ἀραβίαν καὶ ἥλθεν εἰς συνάφειαν πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ Χριστιανοὺς καὶ Ἐβραίους καὶ ἐγγνώρισε τὸς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας. Ἐκτοτε κατέγινεν εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, πρὸς τὰς δρποίας ἐκ φύσεως εἶχε διοπήν, καὶ σινέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ δι-

δάξη εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, τὰς ὅποιας αὐτὸς εἶχε μιօρφώσει. "Οταν λοιπὸν ἔγινε 40 ἑτῶν, παρουσιάσθη εἰς τὴν Μέκκαν ώς προφήτης, κηρύττων ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν νέαν θρησκείαν, τῆς ὅποιας θεμελιώδες δόγμα ἦτο «εἰς μόνος ὑπάρχει θεός καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης αὐτοῦ». Πολλοί, ἴδιως ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τὸ ἔξης ὁ Μωάμεθ κατελαμβάνετο συχνὰ ὑπὸ νευρικῶν κρίσεων, κατὰ τὰς ὅποιας ἐρρίγει, ώς ἐὰν εἴχε πυρετόν, ἀνέστρεφε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπνευστία καὶ ἐνίοτε ἐπιπτε γαμαί. "Ολα ταῦτα ἐθεωρήθησαν ὅτι προίροχοντο ἐκ τῆς μετὰ τοῦ ἀρχαγγέλου ἐπικοινωνίας του.

"Οταν δὲ διάγον κατ' διάγον οἱ ὄπαδοι του ηὗξηθησαν, οἱ ἰσχυρότεροι Μεκκανοὶ ἡπείρησαν νὰ φρονεύσουν αὐτόν. Ὁ Μωάμεθ ἡναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Μέκκας καὶ μετέβη εἰς τὴν ἀντίζηλον πόδος τὴν Μέκκαν πόλιν τῆς Ἀραβίας, τὴν Μέδιναν (622). Ἡ φυγὴ αὕτη τοῦ Μωάμεθ (ἐγίρα) ἐθεωρήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ώς σπουδαῖον γεγονός, διότι διὰ ταύτης ἐσώθη ὁ προφήτης. Διὰ τοῦτο τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὄποιον ἔγινεν αὕτη, ἐλήφθη ὑπὸ αὐτῶν ώς ἀρχὴ χρονολογίας, καὶ αὐτῆς κάμνουν μέχρι σήμερον χρῆσιν ὅλοι οἱ Μωαμεθανοί. Εἰς τὴν Μέδιναν ὁ Μωάμεθ προσείλκυσε πυλλοὺς ὄπαδούς καὶ ἴδουσεν ἐκεῖ κράτος θρησκευτικόν. Κατόπιν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μεκκανῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε πολλὰ ἔτη. Ἐπὶ τέλους (630) οἱ Μεκκανοὶ ἀνέγνωσισαν αὐτὸν ώς προφήτην καὶ ώς ἀρχοντα.

"Αφ' οὗ ὁ Μωάμεθ ἔγινε κύριος τῆς Μέκκας, ὅλη ἡ Ἀραβία προσῆλθεν εἰς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Ἀπετέλεσεν οὕτω κράτος, τοῦ ὅποιου καὶ θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μωάμεθ. Ὄλιγον χρόνον μετὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632.

2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ.

Εἴπομεν ὅτι θεμελιώδες δόγμα τῆς νέας θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἦτο «εἰς θεός ὑπάρχει καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης αὐτοῦ». Ὁ Μωάμεθ δηλ. ἐδίδασκε τὸ ἔνιαίν της θεότητος, μὴ δεχόμενος τὸ δόγμα τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ τρισυποστάτου αὐτῆς. Ὁ θεός οὗτος, ἔλεγεν, εἶναι ὁ ἀποκαλυπτόμενος εἰς τὴν παλαιὰν Διαθήκην διὰ τῶν προφητῶν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ὅποιον

ἐπίσης ἔθεώρει ἔνα τῶν προφητῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ διέστρεψαν τὴν ἀληθῆ περὶ θεοῦ πίστιν, διὸ Θεὸς ἐπεμψεν αὐτὸν (τὸν Μωάμεθ) νέον καὶ ἐσχατὸν τῶν προφητῶν ἵνα φωτίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Οὐ Μωάμεθ ἐδίδασκε προσέτι, διὸ ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ ἐσχάτη κρίσις. Κατὰ ταύτην οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ (Μοσλὶν ἢ Μουσουλμάνοι), θὰ κριθοῦν κατὰ τὰς πράξεις των, καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσουν αἰωνίαν ζωῆν εὐτυχῆ εἰς τὸν παράδεισον, οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ θὰ τιμωρηθοῦν, ἀλλὰ προσωρινῶς. Αἰωνία κόλασις ἀναμένει μόνον τοὺς ἀπίστους. Οὗτοι, καὶ ἄν εἶναι ἀγαθοί, θὰ τιμωρῶνται αἰωνίως διὰ τὴν ἀπιστίαν των. Ἐπειδὴ δὲ η ἀπιστία τῶν λαῶν προέρχεται ἐκ τυφλώσεως, καθῆκον τῶν μουσουλμάνων εἶναι νὰ φέρουν αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη, εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν (Ἰσλάμ). Διὰ τοῦτο καὶ εὐθεῖαν εἰς τὸν παράδεισον μετέβαινον ἐκεῖνοι οἱ πιστοί, οἱ δποῖοι ἐπιπτον ἐν πολέμῳ χάριν τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλάμ. Ανεκτοὶ δπωσδήποτε ἐν μέσῳ τῶν Μουσουλμάνων ἦσαν μόνον οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Οὗτοι, ὡς πιστεύοντες εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅχι καὶ εἰς τὸν Μωάμεθ, πρέπει νὰ προσάγωνται εἰς τὸ Ἰσλάμ διὰ τοῦ λόγου καὶ ὅχι διὰ τοῦ ξίφους.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ ἐγράφετο ὑπὸ τῶν ὅπαδῶν του, ἐν ᾧ οὗτος ἐδίδασκε. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ οἱ διάδοχοί του ἐσύναξαν καὶ ἐτακτοποίησαν, ὅσα εἶχον γραφῆ, καὶ ἀπετέλεσαν ἐν βιβλίον, τὸ Κοράνιον, τὸ δποῖον ἔκτοτε παρέμεινεν ἀναλλοίωτον ὡς ιερὸν βιβλίον δλων τῶν Μωαμεθανῶν.

3. Αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις.

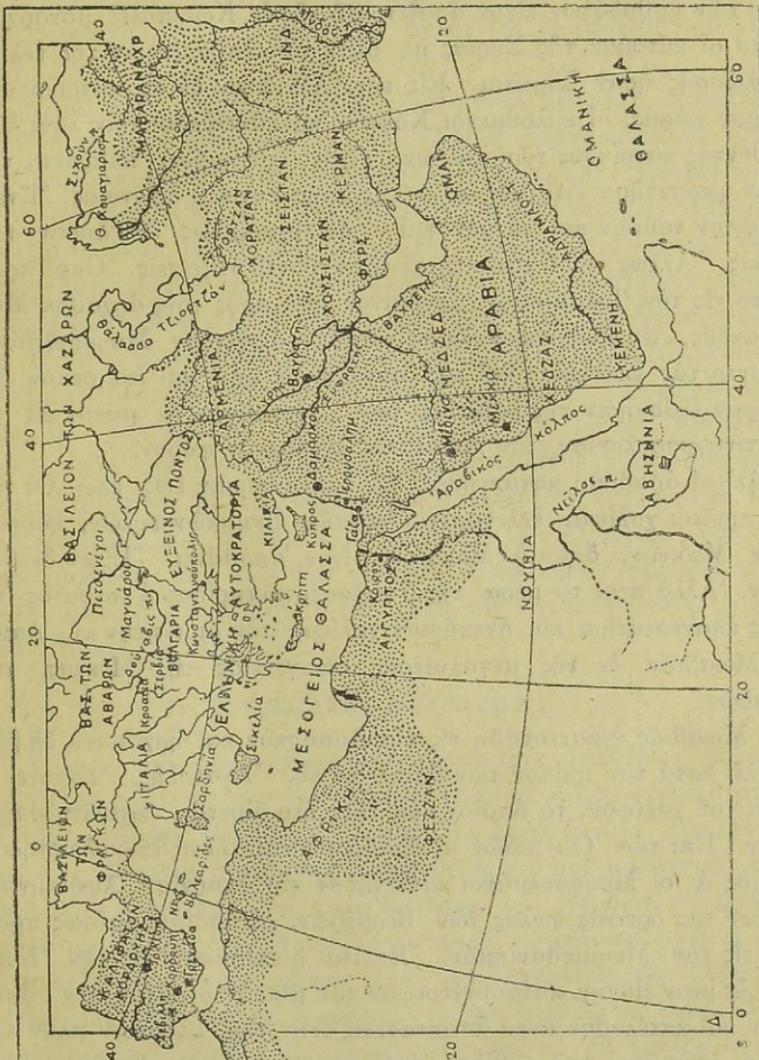
Ο Μωάμεθ γενόμενος κύριος ὅλης τῆς Ἀραβίας εἶχε συλλάβει τὴν ἴδεαν νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸν κόσμον, διὰ νὰ διαδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ Ἰσλάμ. Πρὸς τοῦτο δὲ καὶ ἐπεμψε πρόσβεις πρὸς τὰ δύο γειτονικὰ κράτη, τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὸ περσικόν, ἵνα προσκαλέσουν αὐτὰ νὰ ἀσπασθοῦν τὴν νέαν θρησκείαν. Εἶναι εὐνόητος η ἐντύπωσις, τὴν δποίαν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν κρατῶν τούτων τὸ μήνυμα ἐκ μέρους τοῦ μέχρι τοῦδε ἀνεν ἵστορίας ἀραβικοῦ λαοῦ. Καὶ ὁ μὲν Χοσρόης ἀπήντησεν, διὸ ἐν καιρῷ θὰ ἐδέσμευε δι' ἀλύσεων τὸν νέον προφήτην. Ο Ἡράκλειος δμως συνετώτερος ἐπεμψε πρὸς τὸν Μωάμεθ δῶρα, διὰ νὰ τὸν κάμη σύμμαχον, ἐπροσποιήθη δὲ ὅτι δὲν κατενόησε τὸ θεολογικὸν ζήτημα. Οὔτε δ Ἐλλην δμως ἡγεμὼν οὔτε δ Πέρσης

πατενόησαν τὴν σοβαρότητα τοῦ πράγματος. Ἀλλως τε δὲ Μωάμεθ τότε οὐδέν ἐνήργησεν ἀποθανὼν τὸ 632.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων ἦν χαλίφης (διάδοχος τοῦ προφήτου), ὃς ἔλεγον οἱ Μωαμεθανοί, ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ὁ ἀπὸ τῆς δευτέρας γυναικὸς τοῦ Μωάμεθ πενθερὸς αὐτοῦ Ἀβοῦ Βεκῆρο. Ἐπὶ τῆς διετοῦς αὐτοῦ ἀρχῆς οἱ Ἀραβεῖς ἐκνούευσαν φρούριά τινα εἰς τὴν Παλαιστίνην, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Γάζαν. Ἰδίως δμως οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τῶν Ἀράβων ἀρχίζουν ἀπὸ τοῦ Ὁμαροῦ, ὁ δποῖος ἐξελέχθη χαλίφης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβοῦ Βεκῆρο. Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἀραβεῖς ἐπετέθησαν συγχρόνως ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἐναντίον τῶν Περσῶν πόλεμος συνετελέσθη ἐντὸς δὲ ἐτῶν. Τὸ περσικὸν κράτος κατελύθη, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἡ Ζωροαστρικὴ θρησκεία. Οἱ νικηταὶ Ἀραβεῖς ἐπέβαλον τὸν Ἰσλαμισμὸν εἰς δῆλην τὴν περσικὴν χώραν. Ὅσοι Πέρσαι ἥθιέλησαν νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν, κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας. Συγχρόνως μὲ τὴν εἰσβολὴν εἰς τὴν Περσίαν οἱ Ἀραβεῖς εἰσέβαλον καὶ εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ πρῶτον ἐκνούευσαν τὴν Δαμασκὸν (635). Οἱ Ἡράκλειος ἐσπευσεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Συρίαν μὲ μέγαν στρατόν. Ἀλλ' ή δομὴ τῶν Ἀράβων ἦτο ἀκάθετος. Ἡττηθεὶς ἐπανειλημένως ὁ Ἡράκλειος, μόλις κατώθισε νὰ σώσῃ ἐκ τῆς Ιερουσαλήμ τὸν τύμιον Σταυρόν. Ἡ ἀγία πόλις μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἥναγκάσθη μετ' ὀλίγον νὰ παραδοθῇ. Μέχρι τοῦ 639 τέλος δῆλη ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία περιέχεται εἰς χειρας τῶν μαχητῶν τοῦ Ἰσλάμ. Μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος κατόπιν κατακτᾶται ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἡ Αἴγυπτος (640-641) διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀμροῦ.

Οὕτω εἰς διάστημα 10 ἐτῶν οἱ Ἀραβεῖς ἐγίνανται κύριοι δὲ τοῦ περσικοῦ κράτους, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἴγυπτου, αἱ δποῖαι ἥσαν αἱ πλουσιώτεραι χῶραι τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ταχύτης, μὲ τὴν δποίαν ἐγίνανται αἱ κατακτήσεις αὐταί, εἶναι καταπληκτική. Καὶ δως πρὸς τὸ περσικὸν μὲν κράτος εἰναι εὐεξήγητος. Τοῦτο ἐκ τοῦ τελευταίου πολέμου τοῦ Ἡράκλειου ἦτο πολὺ ἐξησθενημένον. Ως πρὸς τὰς ἑλληνικὰς δμως χώρας δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν αὐτῆς ὁ ἡρωϊσμὸς τῶν Ἀράβων καὶ ἡ πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησις, τὴν δποίαν ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς δημητρευτικὸς φανατισμός, ἡ πίστις ὅτι οἱ ἀποθνήσκοντες μεταβαίνουν εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἀναπτυχθεῖσα ἰδέα τοῦ πεπρωμένου. Καὶ οἱ Ἑλληνες ἐμάχοντο ἀνδρείως, καὶ εἰς τὴν

περιφρόνησιν τοῦ θανάτου τῶν Ἀράβων ἀντέτασσον τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν τέχνην καὶ πειθαρχίαν. Τοὺς Ἀραβας εἰς τὰς κατακτήσεις ταύτας ὑποβοήθησεν ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς

Eἰχ. 4. Χάρτης τῶν ἀραβικῶν κατατίσεων.

Συρίας. Ὁ Ηράκλειος εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὰς ἀπὸ τῶν Περσῶν ἀνα-
κτηθείσας χώρας ταύτας βαρεῖαν φορολογίαν, διὰ τὰ πληρώσῃ τὰ
ποσά, τὰ ὁποῖα ἔδανείσθη ἀπὸ τὰς ἐκκλήσιας καὶ τὰ μοναστήρια κατὰ

τὸν περισσὸν πόλεμον. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ δεσμοί, οἱ ὅποιοι συνέδεον τὰς χώρας ταύτας μὲ τὴν Κων)πολιν, ἵσαν πολὺ χαλαροί. Ὡς εἰδομεν προηγουμένως, οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἥσαν μονοφυσῖται, καταδιωκόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν δρυθόδοξων εἰχον ἀποξενωθῆ τῆς ἐν Κων)πόλει μοναρχίας. Ἔπειτα οἱ κάτοικοι τῆς Συρίας μὲ δὴ τὴν ἐπιχράτησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἥσαν Σημίται. Εἰς τὴν Αἴγυπτον δὲ οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου χώρας, οἱ καλούμενοι Κόπται, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἔξελληνισθέντας κατοίκους τῶν πόλεων, εἰχον διατηρήσει ίδιαζοντά τινα ἐθνικὸν χαρακτῆρα ἐνισχυθέντα ἐκ τῆς θρησκευτικῆς διχονοίας. Ἔνεκα τῶν λόγων τούτων καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τοὺς Ἀραβας. Ἄλλως τε οἱ κατακτηταὶ ἐδεικνύοντο ἐπιεικεῖς. Ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, ἀπέβαινον ἵσοι πρὸς τὸν ἀρχαίους Μουσουλμάνους. Δὲν ἦνάγκαζον δμως αὐτοὺς νὰ γίνουν Μουσουλμάνοι. Ἐσέβοντο τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς συναγωγάς των καὶ ἐπέτισπον τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς λατρείας των. Ἡρκοῦντο δὲ μόνον εἰς μετρίαν τινὰ φορολογίαν, τὸν κεφαλικὸν λεγόμενον φόρον.

Ἄλλος αἱ ἀραβικαὶ κατακτησίεις δὲν ἐσταμάτησαν ἔως ἐδῶ. Οἱ τέσσαρες πρῶτοι χαλίφαι, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν ἀραβικῶν φυλῶν, ἤδευον εἰς τὴν Μέδιναν, ὅπου ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀποθάνει. Ἐζων δὲ βίον ἀπλοῦν. Ἄλλα περὶ τὰ μέσα τῆς 7ης ἐκατοταετηρίδος ὁ στρατὸς τῆς Συρίας ἐπανεστάτησε καὶ ἀνεκήρυξε χαλίφην τὸν διοικητὴν τῆς Δαμασκοῦ Μωαβιᾶν ἐκ τῆς μεγαλυτέρας οἰκογενείας τῆς Μέκκας, τῶν Ὁμεΐαδῶν.

Ο Μωαβιᾶς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἥρχισε νὰ ξῇ βίον πολυτελῆ κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτοτε τὸ ἀξίωμα τοῦ χαλίφου, τὸ ὅποιον ἔως τότε ἦτο αἵρετόν, κατέστη κληροτομικόν. Ἐπὶ τῶν Ὁμεϊαδῶν αἱ ἀραβικαὶ κατακτησίεις ἐξηκολούθησαν.

Πρὸς Δ. οἱ Μουσουλμᾶνοι κατέκτησαν τὴν ἐπαρχίαν Ἀφρικὴν καὶ ὑπέταξαν τὰς δρεινὰς φυλὰς τῶν Βερβέρων, αἱ ὅποιαι ἀμέσως προσῆλθον εἰς τὸν Μωαμεθανίσμόν. Ἐπειτα διεπέρασαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς μίαν μάχην κατασυνέτριψαν τὸν μικρὸν στρατὸν τῶν Βησιγότθων καὶ κατέλαβον ἀνευ ἀντιστάσεως δὴ τὴν Ἰσπανίαν πλὴν τῶν βιορείων δρεινῶν μερῶν. Τέλος εἰσέδυσαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου δμως ἀπεκρούσθησαν, ὡς θὰ ἔδωμεν, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Καρολού Μαρτέλλου.

Πρὸς Α. δὲ οἱ Μουσουλμᾶνοι ὑπέταξαν τὰς δρεινὰς χώρας τὰς σή-

εργον ὁνομαζομένας Ἀφγανιστάν καὶ Τουρκεστάν καὶ ἐφθασαν μέχρι
οὗ Ἰνδοῦ ποταμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὸ μέσον τοῦ 7ου αἰῶνος οἱ Μουσουλμᾶνοι εἶχον σχη-
ματίσει αὐτοκρατορίαν, ἡ ὅποια ἔξετείνετο ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ
Ατλαντικοῦ ωκεανοῦ. Περιελάμβανεν αὕτη τὴν χώραν τοῦ Τίγριδος
καὶ τοῦ Εὐφράτου, τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου καὶ τὴν
Ισπανίαν.

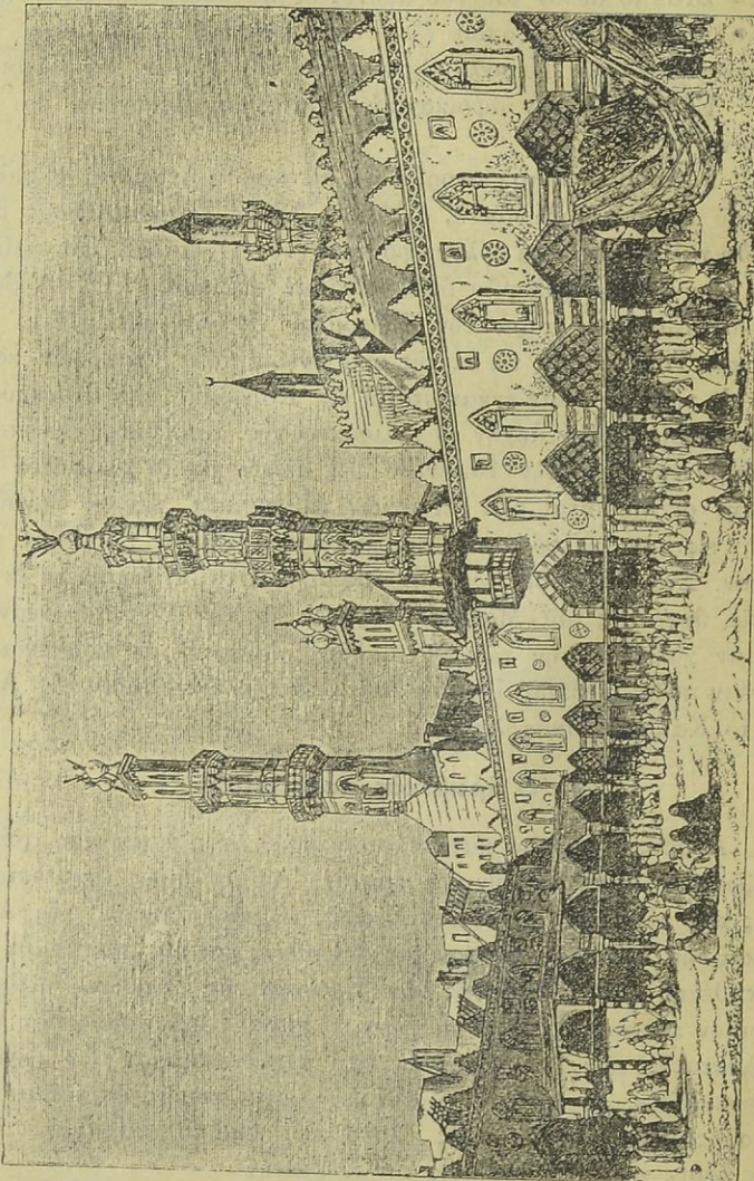
Ἄλλ' ἡ Ἀραβικὴ αὐτοκρατορία δὲν διετηρήθη ἥνωμένη. Εἰς ἀπό-
γονος τοῦ θείου τοῦ Μωάμεθ, δὲ Ἀβοῦ Ἀββᾶς ἐπαναστατήσας ἀνε-
γνωρίσθη χαλίφης καὶ διὰ δόλου ἐφόνευσε τοὺς Ὀμεϊάδας. Ἐθνεμελίσθε
δὲ νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν ὁνουμασθεῖσαν Ἀββασίδαι. Οἱ Ἀββασί-
δαι ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὸν Εὐφράτην εἰς μίαν νέαν πόλιν, τὴν
Βαγδάτην. Τότε νεανίας τις ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ὀμεϊαδῶν κατα-
φυγὼν εἰς τὴν Ισπανίαν ἐγκατεστάθη εἰς Κορδούνην καὶ ἀνεκηρύχθη
χαλίφης. Οὕτω ἔλαβεν ἀρχὴν τὸ χαλιφᾶτον τῆς Κορδούνης, τὸ ὅποιον
περιελάμβανεν ὅλην τὴν Ισπανίαν. Ἐξ ἀλλού εἰς τὸ χαλιφᾶτον τῆς
Βαγδάτης οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡρούντο
ἵπακοήν εἰς τὸν χαλίφην καὶ ἐκάστη χώρα ἀπετέλεσε βασίλειον ἀνε-
ξάρτητον. Στρατηγὸς δέ τις, ὁ ὅποιος ἴσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς
Φατιμᾶς, θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ, ἰδρυσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον νέαν οἰ-
κογένειαν χαλιφῶν, τὴν τῶν Φατιμαδῶν. Αὕτη ἔκαμε πρωτεύουσαν
μίαν νέαν πόλιν, ἡ ὅποια ἰδρύθη ἐκεῖ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύ-
πτου, τὸ Κάιρον (Νικόπολις).

4. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμός.

Οἱ Ἀραβεῖς πρὸ τῶν κατακτήσεων ἦσαν λαὸς βαρβάρων πολεμι-
στῶν ζῶν βίον πολὺ ἀπλοῦν καὶ πτωχόν. Ἀφ' οὗ δημοσίας ἐγκατεστάθη-
σαν εἰς τὰς πλουσίας χώρας τῆς Συρίας, τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Αἰγύ-
πτου καὶ τῆς Ισπανίας, ἔλαβον τὰς συνηθείας καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν
κατακτηθέντων λαῶν καὶ Ἰδίως τῶν Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Ὁ ἀραβι-
κὸς λοιπὸν πολιτισμὸς δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ὁ πολιτισμὸς τῶν λαῶν
τῆς Ἀνατολῆς τῶν συνηνωμένων ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ἀράβων
Μουσουλμάνων. Ἡ σημασία δὲ αὐτοῦ ἐγκειται κυρίως εἰς τοῦτο ὅτι ὁ
πολιτισμὸς οὗτος μετεδόθη εἰς ὅλους τοὺς ὑπὸ τὸ ἀπέραντον αὐτῶν
κράτος λαοὺς καὶ ἐγνωρίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ γεωργοὶ ἐγνώ-

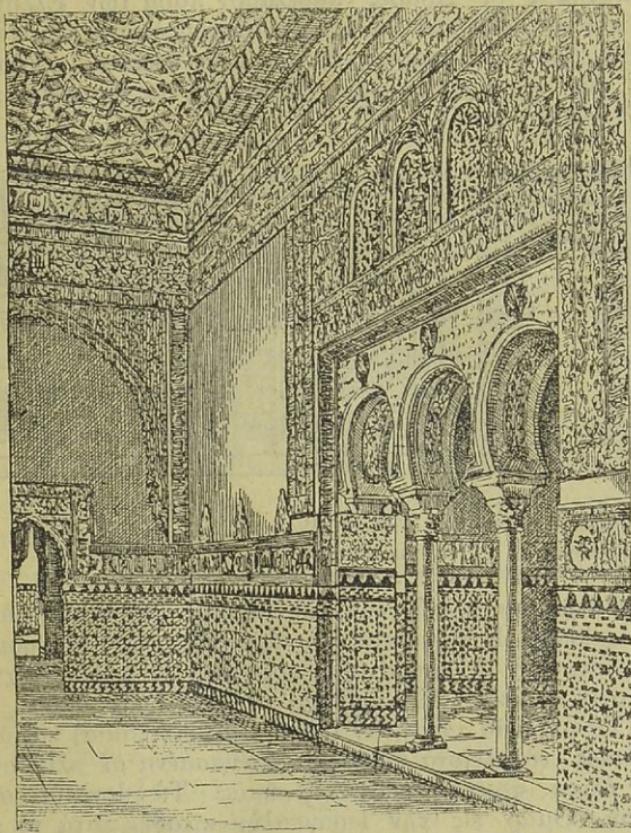
οιζον τὴν τέχνην νὰ διευθετοῦν τὸ ὕδωρ καὶ νὰ ποτίζουν τοὺς ἀγρού
Οἱ Μουσουλμᾶνοι μετέφερον αὐτὴν εἰς ὅλας τὰς ὑπ' αὐτῶν κατατκῆ

Εἰκὼν 5. Τέμενος τοῦ Καΐρου.

θείσας χώρας καὶ ιδίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ωσαύτως εἰς τὰς διαφόρους
χώρας τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον φυτὰ πολὺ διάφορα. Μετέφερον αὐτὰ

ὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Μετέφρων τὸν φοίνικα μέχρι τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Ισπανίας. "Ἐφερον σακχαροκάλαμον καὶ τὴν ὅρυζαν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὰς χώρας τῆς εσογείου, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ισπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Μετέφερον

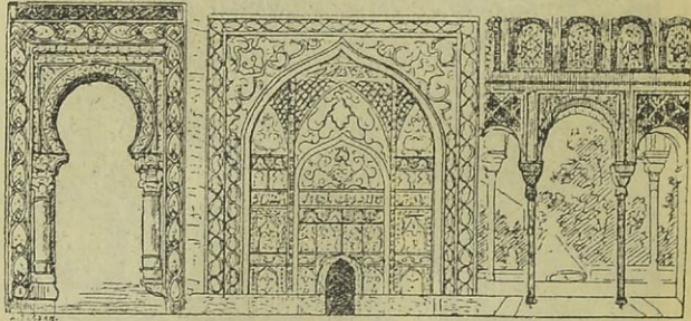
Εἰκὼν 6. Αἴθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.

ν βάμβακα εἰς τὴν Συρίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐννει ἐγκλιμάτισαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ φυτὰ τῆς Ἀνατολῆς.

"Ωσαύτως εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ Ἄραβες εἶχον ισει βιομηχανίας εἰδῶν πολυτελείας πολὺ ἀρχαίας. Ταύτας οὗτοι ἐτειποίησαν. Περίφημα ἀπέβησαν τὰ λινὰ ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ πτὰ τῆς Μοσούλης (μουσουλῖναι), τὰ βαμβακερὰ τῆς Περσίας, οἱ ροσικοὶ μάλλινοι τάπητες καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων κεντήματα μὲν σόν, μὲν ἀργυρούν καὶ μὲν μέταξαν. Ωσαύτως περίφημα ἀπέβησαν

τὰ δόπλα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ ἐγχειρίδια τῆς Τολέδης, τὰ δέρματα της Μαρόκου καὶ τῆς Κορδούνης. Ὁσαύτως ἡ βιομηχανία τῆς ζαχάρεως τῶν ἡδυπότων καὶ τῶν ζαχαροπήκτων καιροῦ καὶ τῶν γλυκυσμάτων ἐπίσης τῶν μύρων.

Τὰς ἐπιστήμας οἱ Ἀραβεῖς παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Τατας δὲ ἀνέπινξαν πολὺ καὶ ἵδιως τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Ἀλγεβραν. Ἡ ἀραβικὴ δὲ ἀλχημεία ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας χημείας. Ἡ λογοτεχνία των τέλος καὶ ἵδια ἡ ποίησις εἶναι θαυμασία.

Εἰς. 7. Ἀφίσες ἐν σχήματι πετάλου.

Εἰς. 8. Πύλη μὲν ἀραβουργήματα.

Εἰς. 9. Στοά ἀραβική.

Ἐκ τῶν τεχνῶν οὔτε ἡ γλυπτική, οὔτε ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἡ θρησκεία ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους ἢνα ἀναπαριστάνουν ἀνθρωπίνους μορφάς. Ἡ μεγάλη τέχνη αὐτοῦ ἦτο ἡ Ἀρχιτεκτονική. Αἱ ἀραβικαὶ πόλεις ἦσαν ὅμοιαι πρὸς τὴν Ἑλληνικάς. Τὰ μνημεῖα των ἦσαν ἵδιως τεμένη (τζαμία) καὶ ἀνάκτορα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πλεῖστα ἦσαν κατασκευασμένα μὲν πλίνθους καὶ ἀσβεστον, δὲ λίγα περιεσώθησαν εἰς ήματα. Τὰ ἀρχαιότερα εἶναι τέμενος τοῦ Ὄμαρος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κτισθὲν κατὰ τὸ τέλος του αἰῶνος, τὸ τέμενος τῆς Κορδούνης τοῦ 9ου αἰῶνος, καὶ τὸ ὁραιότατον τέμενος τοῦ Καΐρου τοῦ 10ου αἰῶνος. Τὰ ἀνάκτορα τῶν χλιφῶν ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ βυζαντινὰ καὶ περσικά, ὑπερέβαλλον ὅμως αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν χλιδήν. Τὰ περιμότερα δὲ εἶναι τὸ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης καὶ ἡ Ἀλάμπρα της Γρενάδης. Τὰ ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἔλαφρὰ καὶ κομψά. Οἱ κίονες των ὅμοιοι μὲν τοὺς περσικοὺς εἶναι ὑψηλοὶ καὶ λεπτοί, συνενοῦνται δὲ διὰ ἀψίδων ἐξόχων. Οἱ τοῖχοι δὲ καὶ αἱ πύλαι τῶν μνημείων εἰναι στολισμέναι μὲν ζωγραφίας, αἱ δποῖαι παριστάνουν στεφάνους ἐκ φυλλωμάτων καὶ μορφάς γωμετρικάς συμπεπλεγμένας, ἔχουσι δὲ καὶ ζωγραφάς ἀραβικάς. Τὰ κοσμήματα ταῦτα δινομάζονται ἀραβουργήματα.

ΚΕΦΑΑΙΟΝ Ε'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Οἱ διαδοχοὶ τοῦ Ἡρακλείου.

Οἱ Ἡράκλειοι, ἀποθνήσκων τῷ 641 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος κολοβωμένον καὶ ἀπειλούμενον πανταχόθεν, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, βιορείως ὑπὸ τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων καὶ δυτικῶς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Εὐτυχῶς ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου ἀνέδειξε καὶ πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀνδρας ἀνταξίους τῶν πειστάσεων.

Τὸν Ἡράκλειον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ νῖος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Γ' κοὶ τοῦτον ἀποθανόντα μετ' ὀλίγους μῆνας ὁ νῖος του Κώνστας Β' (642—668), ὁ ὅποιος κατώρθωσε νὰ ἀναστείῃ τὴν δρμὴν τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐν φ. ὅμως εὑρίσκετο εἰς τὴν Σικελίαν, δολοφονεῖται ἐκεῖ ὑπὸ τινων συνωμοτῶν, οἵ δοποῖοι ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα ἔνα ἐξ ἑαυτῶν τὸν Μαζίζιον. Οἱ νῖοι τοῦ Κώνσταντος Κωνσταντίνος ἀνάκηρψαν χθεὶς ἐν Κων)πόλει αὐτοκράτωρ σπεύδει μετὰ στόλου εἰς τὴν Σικελίαν, τιμωρεῖ τοὺς συνωμότας καὶ φονεύει τὸν Μαζίζιον. Οἱ Κωνσταντίνος Δ', ὁ ὅποιος ὀνομάσθη Πωγωνᾶτος, διότι ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥρχισε νὰ ἀναφαίνεται ὁ πώγων του, ἔβασιλευσεν ἀπὸ τοῦ 668 μέχρι τοῦ 685. Ἀνεδείχθη δέ, καίπερ νέος, καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ στρατηγὸς ἴκανός. Κατώρθωσεν, ὡς θὰ γίδωμεν, καὶ τὴν πρώτην ἀπόπειραν τῶν Ἀράβων, ὅπως κυριεύσουν τὴν Κων)πόλιν νὰ ματαιώσῃ καὶ τοὺς ἐκ τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων κινδύνους δεξιῶς νὰ διαφύγῃ καὶ ἐσωτερικῶς τὰ τοῦ κράτους ἄριστα νὰ διευθετήσῃ.

Τὸν Κωνσταντίνον Δ' ἀποθανόντα τὸ 685 διεδέχθη ὁ νῖος αὐτοῦ Ιουστινιανὸς Β'. ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Η βασιλεία τοῦ Ιουστινιανοῦ Β' ἀποτελεῖ περίοδον ἐσωτερικῆς ἀναρχίας τοῦ κράτους. Τύραννος ὧν ὅμδος καὶ φαῦλος ἔξεγείρει ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῆσος τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου μετὰ δεκαετῆ βασιλείαν (695) δινοκοπηθεὶς ἔξορίζεται εἰς Χερσῶνα. Εἰς τὸν θρόνον ἀνέρχεται ὁ στρατηγὸς Λεόντιος καὶ μετὰ νέαν στρατιωτικὴν ἀνταρσίαν ὁ Τιβέριος Γ'. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ιουστινιανὸς εἰς Χερσῶνα

διαμένων προσεταιρίζεται ὥπαδοὺς βαρβάρους καὶ ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κωνπόλεως κυριεύει αὐτὴν καὶ καταλαμβάνει ἐκ νέου τὸν θρόνον (706). Ἡδη οὗτος δεικνύεται ἀκόμη ὡμότερος τύραννος. Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολεῖται παρὰ εἰς τὸ νὰ τιμωρῇ ἀγριώτατα τοὺς συντελέσαντας πρότερον εἰς τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ. Τέλος στέλλει ὀλόκληρον στόλον εἰς Χερσῶνα, ἵνα, τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι δὲν τὸν ἐπεριποιήθησαν κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονήν του. Ο στόλος ὅμως φθάσας εἰς Χερσῶνα ἀποστατεῖ, ἀναγορεύει βασιλέα τὸν ἐκεῖ ἔξοριστον εὐγενῆ Φιλιππικὸν καὶ φέρει αὐτὸν εἰς Κωνπόλιν (711). Τότε δ. Ἰουστινιανὸς ἐγκαταλειφθεὶς ὑφ' ὅλων φονεύεται. Ἀλλὰ καὶ δ. Φιλιππικὸς μετὰ διετῆ βασιλείαν καθαιρεῖται ὑπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων ὡς ἀνίκανος, καὶ ἀναγορεύεται βασιλεὺς (713) δ. τέως πρωτοασηρῷτις (βασιλικὸς ἀρχιγραμματεὺς) Ἀναστάσιος Β'. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον μετὰ τοία ἔτη ἀνατρέπει στρατιωτικὴ στάσις καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον ἀσημόν τινα ὑπάλληλον Θεοδόσιον Γ' (716). Τέλος δ ἐκ νέου ἐμφανισθεὶς ἀραβικὸς κίνδυνος ἀναβίβαζει εἰς τὸν θρόνον Λέοντα τὸν Γ' τὸν Ἰσαυρον, ὅστις σφύζει τὸ κράτος καὶ γίνεται ἀρχὴγος νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἰσαύρων.

Τὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαιότερα γεγονότα εἶναι ἐσωτερικῶς μὲν ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης τοῦ κράτους, καὶ ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεσις αὐτοῦ, ἐξωτερικῶς δὲ αἱ σκλαύναι καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἴδιως οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

2. Ἡ ἀποκτάστασις τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης.

Εἴδομεν (σελ. 25) ὅτι δ. Ἰουστινιανὸς δὲν εἶχε κατορθώσει διὰ τῆς μέσης ὁδοῦ, τὴν διόποιαν ἡκολούθησε, νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς μονοφυσίτας μὲ τὴν ὁρθοδοξίαν. Όμοια ἀπόπειρα γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου ὅχι μόνον τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἀπέτυχεν, ἀλλ' ἐδημιούργησε καὶ νέαν αἵρεσιν, τὴν τῶν μονοθελητῶν, οἱ διόποιοι παρεδέχοντο μὲν ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν θέλησιν. Ως ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον συνετέλεσεν εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ταραχὴν τῶν πνευμάτων. Ἡδη δ. Κωνσταντῖνος Δ' ἐννόησεν ὅτι ἄλλη πολιτικὴ ἐπεβάλλετο. Ο μονοφυσιτισμὸς κυρίως ἐπεκράτει εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Χάριν τῶν χωρῶν δὲ αὐτῶν εἰχον γίνει ὅλαι αἱ εἰς τὴν αἵρεσιν ταύτην ὑποχωρήσεις αἱ διόποιαι ὅμως εἰς οὐδὲν ὠφέλησαν. Ἡ αἵρεσις εἰς τὰς χώρας ταύτας ἦτο τόσεν ἰσχυρά, ὥστε ἀπεξέ-

νωσεν αὐτὰς τῆς ἐν Κων)πόλει βασιλείας καὶ συνετέλεσεν εἰς τοὺς θριάμβους τῶν Ἀράβων. Ἄφ' οὗ λοιπὸν τώρα αἱ χῶραι αὗται ὁριστικῶς ἀπεσπάσθησαν τοῦ κράτους διὰ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως, ἵτο ἀνάγκη νὰ ἀρθοῦν αἱ χάριν ἐκείνων γενόμεναι παραχωρήσεις. Πρὸς τοῦτο ὁ Κωνσταντῖνος Δ' συνεκάλεσε τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον (680—681), ἡ δοπία ἀποκατέστησε τὴν δῷθοδοξίαν ἀναγνωρίσασα εἰς τὸν Χριστὸν δύο φύσεις ἡνωμένας μὲν, ἀλλὰ μὴ συγκεχυμένας, καὶ δύο θελήσεις διακεκοιμένας, μέν, ἀλλὰ μὴ ἀνταγωνιζομένας.

3. Ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεσις.

Ἄπὸ τοῦ Διοικητιανοῦ τὸ κράτος ἥτο διηρημένον εἰς ἐπαρχίας μεγάλας, εἰς τὰς δοπίας ἥτο χωρισμένη ἡ στρατιωτικὴ ἀπὸ τὴς πολιτικῆς ἔξουσίας. Ἄλλος δὲ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀρχίσας περιορισμὸς τοῦ κράτους καὶ ὁ διαρκῆς κίνδυνος, εἰς τὸν δοπίον εὑρίσκοντο αἱ ἐπαρχίαι αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Λοιμβοϊδῶν, τῶν σλαυϊκῶν φυλῶν καὶ τῶν Ἀράβων κατέστησαν ἐπαισθητὴν τὴν ἀνάγκην μεγαλυτέρας συγκεντρώσεως. Ἔνεκα τούτου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἵσως ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ', τὸ κράτος διηρέθη εἰς μικροτέρας στρατιωτικὰς διοικήσεις, εἰς τὰς δοπίας οἱ στρατιωτικοὶ διοικηταὶ εἶχον συγχρόνως καὶ τὴν πολιτικὴν ἔξουσίαν. Αἱ διοικήσεις αὗται ὠνομάσθησαν θέματα, ἵπιας καὶ πρότερον ὠνομάζοντο τὰ εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν ὑπάρχοντα στρατιωτικὰ σώματα. Ἡ νέα αὕτη δογάνωσις τοῦ κράτους ἔχει μεγάλην σημασίαν διότι διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς τε πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἔξουσίας κατωφθώθη νὰ ἀποκρουσθοῦν ὅλαι αἱ κατὰ τοῦ κράτους συστηματικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων.

4. Αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ προσοχὴ τοῦ κράτους ὅλη ἥτο ἐστραμμένη πρὸς Α. πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐκεῦθεν ἐπερχομένου ἀραβικοῦ κινύνου. Συγχρόνως δῆμοις ἄλλοι κίνδυνοι ἡπείλουν τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ ράτους ἐπαρχίας. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' οἱ πολλαχοῦ τοῦ κράτους γκατεστημένοι Σλαῦοι ἐπετέθησαν ἐπανειλημμένως κατὰ τῆς δευτέρας φωτευούσης τοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης. Εὐτυχώς ὅλαι αἱ ἐφοδοὶ ὑπῶν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Μόλις δῆμος τὸ κράτος ἀπῆλλαγη ἀπὸ τοῦ σλαυϊκοῦ κινδύνου, νέοι
Α. Χωραφᾶ, 'Ιστορία Γ' γυμνασίου, ἔκδοσις πέμπτη.

ποιέμειοι εἰσβάλλουν εἰς αὐτὸν ἀπὸ Β., οἱ Βούλγαροι. Ὡς εἴδομεν προηγουμένως (σελ. 13), οὗτοι είχον ἐγκατασταθῆ ἐις τὰς παρὰ τὸν Δνεῖστερον χώρας τῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Ἐκεῖθεν δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἤσυ αἰῶνος ἔκαμαν τὰς πρώτας ἐπιδρομάς των εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Κατόπιν ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, μὲν αὐτοὺς δὲ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου πολιορκίαν τῆς Κων/πόλεως. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης φαίνεται οἱ Ἀβάροι ἔξησθενησαν καὶ τὸ κράτος αὐτῶν περιωρίσθη εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν. Οἱ ὑπὸ αὐτοὺς βάροβαροι λαοὶ ἐπανεστάησαν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ οἱ Βούλγαροι. Μοῦρα τῶν Βουλγάρων τότε ὑπὸ τὸν Ἀσπαρούχη διέβη τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, εἰς τὴν δυοῖαν ἥδη ἥσαν ἐγκατεστημέναι διάφοροι οἰλανῖκαι φυλαί. Ὁ Κώνσταντινος μὴ δυνηθεὶς νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἥναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ αὐτούς. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα Βουλγαρία. Οἱ Βούλγαροι, οἱ δυοῖοι, ὡς εἴπομεν, ἥσαν τουρκικῆς ἢ οὐννικῆς καταγωγῆς, ἀνεμείχθησαν ἥδη μὲ τοὺς ἐδῶ Σλαύους, ὡς διαγώτεροι δὲ καὶ ἀπολίτιστοι ἔξεσλαντος θησαν.

5. Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

Ο φοβερώτερος κίνδυνος, ὁ ὅποιος ἦπειλησε τὸ κράτος κατὰ τὴν περίσσοδον ταύτην, ἥτο ὁ ἐκ μέρους τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες, ἀφ' οὗ, ὡς εἴδομεν (σελ. 39), ἔγιναν κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, δὲν ἥσυχασαν, ἀλλ' ἔξηκολούθησαν τὰς κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐπιθέσεις. Ἐπὶ Κώνσταντος κατασκευάζουν στόλον καὶ δι' αὐτοῦ κυριεύουν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον. Συγχρόνως εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν πλεῖστον μέρος αὐτῆς. Ο Κώνστας τότε ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτῶν κατορθώνει νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας.

Α' πολιορκία τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβες μετὰ τὴν ἀπόκρουσίν των ὑπὸ τοῦ Κώνσταντος δὲν ἥσυχασαν. Ἐπὶ Κώνσταντίνου τοῦ Δ' ἐπέρχονται κατὰ τοῦ κράτους ὅρμητικώτεροι. Ἡδη εἶχεν ἀνακηρυχθῆ εἰς τὴν Δαμασκὸν (σελ. 40) χαλίφης ὁ Μωάβιας, καὶ οὗτος ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν του. Ἐπειψε λοιπὸν μέγαν στόλον ἐναντίον τῆς Κων/πόλεως, συγχρόνως δὲ καὶ ἰσχυρὸν στρατεύμα κατὰ ἔηρὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ. Οὗτοι ἡ πόλις ἐποιορχήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία αὗτη διήρκεσεν ἐπτὰ ἔτη (671 - 678). Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἄμυναν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ταύτην ἄμυναν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ πὸ λεγόμενον ἐλληνικὸν ἢ ὑγρὸν πῦρ. Τὸ πῦρ τοῦτο ἐπινοηθὲν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Πρόκλου είχε τελειοποιηθῆ κατὰ τοὺς χρόνος τούτους ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας καταγομένου μηχανικοῦ Καλλινίκου. Συνέκειτο ἐκ θείου, νίτρου, πίστης καὶ πετρελαίου, καὶ ἔξεσφενδονίζετο κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἢ διὰ σιφώνων χαλκῶν ἢ δι’ εἴδους τινὸς χειροβομβίδων. Ἡ σύνθετις δὲ αὐτοῦ παρέμεινε μυστικὴ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπὶ αἰῶνας παρόλας τὰς προσπαθείας τῶν κατασκόπων.

Ἐπὶ τέλους ἡ πολιορκία ἀπέτυχεν ἐντελῶς. Ἐφ’ οὖς εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τὸ περισσότερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου κατεστράφη, 30 δὲ χιλ. ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐφονεύθησαν, οἱ Ἀραβεῖς ἡναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν.

Καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των ὅμως τὰ μὲν λείψανα τοῦ στόλου κατεποντίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, δὲ δὲ κατὰ ἔνορὰν ἀποχωρήσας στρατὸς κατεστράφη ὑπὸ τοῦ καταδιώξαντος αὐτὸν αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Οἱ Μωαβιᾶς ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ εἰοήνην[†]. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἄλλος κίνδυνος ἐπιφεμασθεὶς κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Κωνσταντῖνος πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς πολιορκίας τῆς Κων)πόλεως είχεν ἐγκαταστήσει εἰς τὸν Λίβανον μίαν φυλὴν πολεμικὴν τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν Μαρδαΐτας. Οἱ Μαρδαΐται οὗτοι ἐνισχυθέντες καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐγχωρίων χριστιανῶν ἐκυρίευσαν ἀξιόλογον μέρος τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐνέβαλον εἰς τὸν Μωαβιᾶν τὸν φόρον ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποκινήσουν εἰς ἐπανάστασιν ὅλην τὴν Συρίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέτυχεν οἰκτῷς καὶ ἡ πολιορκία τῆς Κων)πόλεως. Ἐπομένως οὗτος βλέπων ὅδη καὶ αὐτὴ ἢ ἐν τῇ ἴδιᾳ τοῦ χώρᾳ ἀρχὴν ἡπειρεῖτο ἡναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἰοήνην ταπεινωτικήν. Διὰ ταύτης ὅχι μόνον ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ βαρεῖαν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν[†], ἀλλὰ καὶ ὑπεβλήθη εἰς ἐτήσιον ὑπὸ τύπον δώρου φόρον.

Ἡ νίκη τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν Ἀράβων ἔχει μεγάλην σημασίαν. Αὕτη ὅχι μόνον τὴν Κων)πολιν, ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἔσωσεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κων)πόλεως ἔσπευσαν νὰ

ἀπονεύμουν εὐχαριστήρια εἰς τὴν πολιοῦχον τῆς πόλεως Θεοτόκον καὶ νὰ συνδέσουν τὴν ἕορτὴν αὐτὴν μὲ τὴν τοῦ Ἀκαθίστου Υμνου, οἵ δὲ Εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες, ὡς ἄλλοτε διὰ τὸν Ἡοάκλειον, ἐσπευσαν νὰ στείλουν πρέσβεις εἰς τὴν Κων)πολιν, ἵνα συγχαροῦν τὸν Κωνσταντίνον διὰ τὸ μέγα γεγονός.

Β' πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβεῖς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Κων)πόλεως, δὲν παροήτησαν τὰ κατακτητικά των σχέδια. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τῆς ἀφορονος διοικήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β', διόποιος ἔλυσε τὴν πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην, κατώρθωσαν, ἃν καὶ οἱ αὐτοκρατορικοὶ στρατοὶ εἶχον νικήσει ἐπανειλημμένως αὐτούς, νὰ συνάψουν μετὰ τοῦ βασιλέως νέαν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ὑπεχρεώθη νὰ ἀνακαλέσῃ τὸ τάγμα τῶν Μαρδαΐτων ἐκ τοῦ Λιβάνου. Τοῦτο ὑπῆρξε σφάλμα ἀκατανόητον, διότι οὗτο οὐτώ ἀφηρέθη φοβερὸν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ φόβητρον καὶ τοῦ Ἑλληκοράτους προπύργιον. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβεῖς ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τοῦ φοβήτρου ἐκείνου ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν Ἐπειτα ἐπὶ Λεοντίου (697) κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν δριστικῶς τὴν βόρειον Ἀφρικήν, τὴν ὁποίαν πολλάκις μέζοι τοῦδε ἐπὶ ματαίῳ ἐπεζεύησαν νὰ καταλάβουν. Τέλος ἐπὶ Ἀναστασίου ἐστρεψαν τὰ βλέμματά των καὶ πάλιν εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ ἥρχισαν νὰ παρασκευάζουν πρὸς τοῦτο φοβερὸν στρατὸν καὶ στόλον.

Οἱ Ἀναστάσιος πληροφορηθεὶς τὰς παρασκευὰς τῶν Ἀράβων προετοίμασεν ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευούσης. Διώρισε στρατηγὸν τῆς Ἀνατολῆς Λέοντα τὸν Ἰσαυρον. Συνεκέντρωσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅσα ἥδυνατο τρόφομα. Τέλος ἐστειλε στόλον μὲ στρατὸν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, ἵνα ἐπιτέσῃ αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἐκεῖ ἔτοιμαζομένου ἀραβικοῦ στόλου καὶ κατακαύσῃ αὐτόν. Ἄλλος ὁ στρατὸς μὴ συνηθισμένος εἰς πειθαρχίαν ἐκ τῆς προηγουμένης κακοδιοικήσας στασιάζει κατὰ τὸν πλοῦν καὶ φονεύει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας. Κατόπιν ἀνακηρύττει ἄκοντα ὡς αὐτοκράτορα ἐπαρχιακόν τινα ὑπάλληλον Θεοδόσιον καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κων)πολιν. Οἱ Ἀναστάσιος μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἐφυγεν ἀφήσας τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν στασιαστῶν. Τὸ κράτος τότε περιῆλθεν εἰς δεινὴν θέσιν. Ἐκ τῆς κακουργίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' καὶ τῶν συνεχῶν πολιτικῶν μεταβολῶν εὑρίσκετο εἰς τελείαν παραλυσίαν. Ἀναρχία φοβερὰ ἐπεκοάτει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ στρα-

τοῦ ἔξελιπε. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ Ἀραβεῖς συμπληρώσαντες ἥδη τὰς παρασκευάς των εἰσέβαλον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐποδιόρησαν τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, τὸ διοῖον θὰ ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατοχὴν ὀλοκλήρου τῆς Μ. Ἀσίας ὡς κείμενον εἰς τὸ μέσον αὐτῆς. Εἰς τὴν κοίσμον ἐκείνην περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος καὶ μετ' αὐτοῦ ὅλον τὸν Χριστιανισμὸν ὃ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας Λέων ὁ Ἰσαυρος.

Οἱ Λέων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Θεοδόσιον ὡς αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ἀπησχολημένος νὰ σώσῃ τὸ Ἀμόριον ἀπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐπῆλθεν ἀμέσως κατὰ τῶν στασιαστῶν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξησφάλισεν αὐτό, σπεύδει εἰς τὴν Κων.)πολιν, κατατροπώνει τὸν ἀντεπεξελθόντα κατ' αὐτοῦ στρατὸν τοῦ Θεοδοσίου καὶ εἰσέρχεται ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν πόλιν. Παρατηθέντος δ' ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Θεοδοσίου ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ (717) καὶ παρασκευάζεται συντόνως διὰ τὴν ἐπικειμένην πολιορκίαν.

Οντως δὲν παρῆλθον ἐξ μῆνες καὶ δὲν ἀραβικὸς στρατός, δὲν διοῖος εἶχε διαχειμάσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διαβαίνει παρὰ τὴν Ἀβυδον τὸν Ἑλλήσποντον καὶ περὶ τὰ μέσα Αἰγύπτου τοῦ 717 στρατοπεδεύει πρὸ τῆς βασιλευούσης, ἀμέσως δὲ κατόπιν καταπλέει πρὸ αὐτῆς καὶ μέγας ἀραβικὸς στόλος. Ἀλλὰ τὴν ἀμυναν τῆς πόλεως διευθύνει ὁ Λέων μετὰ συνέσεως καὶ δραστηριότητος. Διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἐπιφέρει μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὸν στόλον τῶν πολεμίων καὶ λύει ἔκαστοτε τὸν ἀποκλεισμόν. Οὕτω τὰ τρόφιμα εἰς τὴν πόλιν ἥσαν ἄφθονα. Τούναντίον οἱ πολιορκηταὶ ὑπέφερον τὰ πάνδεινα καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ ἐκ τοῦ ἐνσκήψαντος βαρέος χειμῶνος. Καὶ ἥλθον μὲν εἰς τὸν Ἀραβικὸν βοήθειαν τὴν ἄνοιξιν τοῦ 718, ἀλλ' αὖται ἐχοησίμευσαν μόνον πρὸς παράτασιν τῆς πολιορκίας. Ἐπὶ τέλους ἡτηθέντες ἐπανειλημένως ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ κατὰ ἔηρὸν καὶ κατὰ θάλασσαν οἱ Ἀραβεῖς ἀναγκάζονται μετὰ πολιορκίαν ἐνὸς ἔτονς κατ' Αὔγουστον τοῦ 718 νὰ ἐπιβιβάσουν τὸν ὑπολειφθέντα στρατὸν των ἐπὶ τοῦ στόλου καὶ νὰ ἀποπλεύσουν. Ἀλλὰ καὶ τὰ λείψανα παῦτα τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου κατὰ τὸν πλοῦν κατελήφθησαν ὑπὸ φοβερῶν τρικυμιῶν καὶ κατεστράφησαν. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Ἀράβων ἥσαν καταπληκτικαί. Ὅπολογίζεται δτὶ ἐχάθησαν περίπου 2500 πλοῖα καὶ 500 χιλιάδες ἀνδρῶν.

Διὰ τῆς ἀποτυχίας τῆς δευτέρας ταύτης πολιορκίας τῆς Κων.)πό-

λεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐσώθη μόνον ἡ Κων)πολις καὶ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἐσώθη καὶ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Διὲ αὐτῆς ἡ δρμὴ τῶν Ἀράβων. ἡ δποία εἶχε φθάσει εἰς τὸν ὑψηστὸν σημεῖον, ἀνεκόπη. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως οἱ μὲν εὐσεβεῖς κάτοικοι τῆς πόλεως, ἵνα εἰς αἰδνα τὸν ἄπαντα πανηγυρίζεται τὸ εὐτυχὲς γεγονός, συνέδεσαν τὴν μνήμην καὶ αὐτοῦ μὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαδίστου Ὅμνου, ὁ δὲ πάπας Γρηγόριος ἔπειμψε τὰς εἰκόνας τοῦ Λέοντος εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Εἰς τὸν Λέοντα ὅμως δὲν ὀφείλεται μόνον ἡ σωτηρία τῆς Κονσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἀνακοπὴ τῆς δρμῆς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Οὗτος προσέτι ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς τελείως πλέον Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ ποὶν ἦ ἔξετάσωμεν τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος καὶ τῆς δυναστείας αὐτοῦ, καιρὸς εἶναι νὰ ἴδωμεν δποία τις ἥτοι ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ δποῖος ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ
ΤΟΥ 8ου ΑΙΩΝΟΣ

1. Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους.

Ἡ μεταβολὴ τοῦ ἀνατολικοῦ ὁμοιαικοῦ κράτους εἰς ἡλληνικὸν ἥρχισεν ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ ὁμοιαικοῦ κράτους ἐπὶ Ἀρκαδίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ συνεπληρώθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ ἀνατολικὸν ὁμοιαικὸν κράτος παύει κατὰ μικρὸν νὰ ἔχῃ ὁμοιαικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀποβαίνει χριστιανικὸν ἡλληνικόν, τὸ ὅποιον, ἐπειδὴ ὅλαι του αἱ δυνάμεις συγκεντροῦνται περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καλεῖται καὶ βυζαντιακόν.

Ὀντως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος εἰς αὐτὸν ἔχει ἐπέλθει μεταμόρφωσις βαθεῖα. Τὸ ἡλληνικὸν στοιχεῖον καταλαμβάνει τὴν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην, εἰς ὅλας τὰς συνηθείας τῆς ζωῆς, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν γλῶσσαν. Ἡ ἡλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ὅποια εἶναι ἡ κοινὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς Αὐτοκρατορίας, γίνεται καὶ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα ὅλα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα, ὅλαι αἱ πράξεις τῆς κυβερνήσεως συντάσσονται ἡλληνιστί. Ὁσαντος ὁ αὐτοκράτωρ ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ὁμοιαικῶν τίτλων ἥδη προσλαμβάνει τὴν ἡλληνικὴν ὄνομασίαν «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεύς». Εἰς δὲ τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν οἱ λατινικοὶ τίτλοι ἔξαφανίζονται ἔξελληνιζόμενοι ἢ ἀντικαθιστώμενοι ὑπὸ ἡλληνικῶν. Ἡ Αὐτοκρατορία ἔξακολουθεῖ μὲν νὰ ὀνομάζεται Αὐτοκρατορία Ῥωμαίων, ἀλλ᾽ ἡ λέξις Ῥωμαῖοι ἐσήμαινε πλέον τοὺς Ἑλληνας.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ὥμοιος χρόνον, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ κράτος ἔξελληνίζεται, ἡ θρησκεία καταλαμβάνει καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ ἴδιαζουσαν θέσιν. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου διοικοῦσι μὲ σταυροφορίας, τὰ δὲ θεολογικὰ ζητήματα ἐνδιαφέρουν ὅχι μόνον τὸν κλῆρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὸν λαόν. Ἡ δρθοδοξία ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων συγχέεται ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ μετὰ τῆς ἐθνικότητος. Ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινούπολεως μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Τερεβολύ-

μων ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀπομένει ὁ μόνος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ κράτους καὶ καθίσταται πολὺ μεγάλη προσωπικότης, ἡ δὲ ἐπιφρονία του εἰς τὴν κυβέρνησιν εἶναι πολὺ ἵσχυρα. Ἡ ἀπόκρουσις τέλος τῶν κυριαρχικῶν ἀξιώσεων τῆς Ρώμης προπαρασκευάζει τὴν ὁῆξιν, ἡ δοπία ἀποχωρίζει τὴν Δύσιν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς.

Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Αὐτοκρατορία ἀπέκτησε δύο ἵσχυρὰ στηρίγματα, τὰ δοπία θὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ὑπαρξίαν τῆς καὶ θὰ δώσουν εἰς αὐτὴν ἐπὶ αἰδνας τὸν ἴδιαζοντα χαρακτῆρα των, τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ δοπία αὐτῆς περιωρίσθησαν. Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ζάνονται. Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι ἔγκαθίστανται εἰς τὰς πρὸς N. τοῦ Δουνάβεως χώρας. Οἱ Ἀραβίς κατακτοῦν τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀφρικήν. Ἄλλὰ οὕτω ἡ Αὐτοκρατορία ἀπαλλαγεῖσα τοῦ νεκροῦ βάρους τῆς Δύσεως καὶ τοῦ κινδύνου τῶν χωριστικῶν τάσεων τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ἀποκτᾶ πολὺ περισσοτέραν συνοχὴν καὶ καθίσταται ἵκανὴ νὰ ζήσῃ καὶ ἐπὶ μακρὸν νὰ σταδιοδρομήσῃ.

2. Τὸ πολίτευμα.

Ο αὐτοκράτωρ. Τὸ πολίτευμα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας παρήκμη ἀπὸ τοῦ ὁμαίκου, δπως τοῦτο ἔξειλίχμη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἴδομεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἰστορίαν ὅτι τὸ ὁμαίκὸν πολίτευμα ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν ᾧ κατὰ τύπους ἔξηκολούθει νὰ εἶναι δημοκρατικὸν κατ’ οὐσίαν μετεβλήθη εἰς μοναρχικὸν διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἀξιωμάτων τῆς Δημοκρατίας εἰς ἐν πρόσωπον, τὸν αὐτοκράτορα, ὃς ἀντιπρόσωπον τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ διμως κατηργήθησαν καὶ οἱ ἀκόμη σφεζόμενοι τύποι τῆς δημοκρατίας. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνατίθεται πλέον ἔστω καὶ κατὰ τύπους ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ’ αὐτὸς ἐκλέγει τὸν διάδοχόν του. Ἀπὸ τοῦ πρώτου δὲ χριστιανοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἀσκεῖ πλέον τὴν ἀρχὴν ὃς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέφ Θεοῦ, τοῦ δποίου αὐτὸς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν δηλ. οἱ χριστιανοὶ Ἑλληνες ἐθεώρησαν τὴν μοναρχίαν ὃς ἀρχὴν βασιλικήν, καθηγιασμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐσυνδύασαν αὐτὴν μὲ τὰς περὶ βασιλείας ἰδέας τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὰς δοπίας ἡ βασιλεία ἀπορρέει ἐκ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ βασι-

Ιενὸς θεωρεῖται ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ προστάτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς Ἔκκλησίας. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰς δωμαϊκὰς παραδόσεις τῆς μοναρχίας καὶ μὲ τὴν μορφήν, τὴν ὅποιαν ἔλαβεν αὕτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ αὐτοκράτωρ :

α') Εἶναι δὲ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι στρατηγὸς ἀνδρεῖος καὶ συνετός, ἵνα δύναται νὰ προστατεύῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἔχθρῶν αὐτοῦ.

β') Ἐχει εἰς χεῖράς του ὅλην τὴν πολιτικὴν ἔξουσίαν. Ἐπιβλέπει τὴν διοίκησιν, συνεννοεῖται ἀπὸ εὐθείας μὲ τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διορίζει καὶ παύει κατὰ βούλησιν ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους. Ἐχει τὴν μεγάλην μέριμναν τῆς διοικήσεως τῶν οἰκονομικῶν. Τέλος εἶναι δὲ ἀνώτατος καὶ ἀπόλυτος νομοθέτης καὶ δὲ ὑπέρτατος δικαστὴς ἀπονέμων τὴν δικαιοσύνην διὰ τῶν δικαστηρίων. Ως τοιοῦτος δὲ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ὑπόκειται εἰς νόμους, διότι νόμος εἶναι ἡ θέλησίς του.

γ') Εἶναι δὲ ἔξωτερικὸς οὗτως εἰπεῖν ἐπίσκοπος τῆς θρησκείας. Ως βασιλεὺς δηλ. χριστιανὸς καὶ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι δὲ προστάτης τῆς Ἔκκλησίας. Αναμειγνύεται εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ἐφ' ὅσον ταῦτα ἡδύναντο νὰ παραβλάψουν τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους, προεδρεύει καὶ ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων, πολεμεῖ τὰς αἰρέσεις καὶ φροντίζει διὰ τὴν διάδοσιν τῆς δοθιδοξίας καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Κατὰ ταῦτα ἡ αὐτοκρατορικὴ ἴσχυς εἰς τὸ μεσαιωνικὸν Ἑλληνικὸν κράτος εἶναι ἰερὰ καὶ ἀπεριόριστος. Ο μόνος ὅπωσδήποτε περιορισμὸς τοῦ ἀπεριορίστου καὶ ἀπολύτου αὐτῆς εἶναι ἡ κοινὴ γνώμη, ἡ ὅποια ἐκδηλοῦται διὰ τῆς συγκλήτου, διὰ τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν δῆμων εἰς τὸν ἱππόδρομον, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ στρατοῦ. Ἄλλος οὐκ ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας περιορισμὸί ἦσαν μᾶλλον ἡθικοί. Η σύγκλητος εἶχε καταντίσει ἀπλούν συμβουλευτικὸν σῶμα, ἡ δὲ ἐκκλησία, ὅταν δὲν ἐπεδίωκε τὴν σύμπραξιν τοῦ λαοῦ, μόνον ὅπλον κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς εἶχε τὸ ἀνάθεμα. Μόνον οἱ ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ περιορισμὸί ἦσαν ὅπωσδήποτε οὐσιώδεις, διότι δὲ λαὸς καὶ μάλιστα ὁ στρατός, εἶχεν εἰς χεῖράς του ὅπλον ἴσχυρον, τὰς στάσεις.

Τὸ ἰερὸν καὶ ἀπεριόριστον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἴσχυος συμβολίζεται προσέτι διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἔξωτερικῆς παραστάσεως. Τοῦτο ἄλλως τε ἥτο ἀναγκαῖον καὶ διὰ τοὺς πέριξ λαούς. Ολοι οἱ πέριξ

λαοὶ ἐθεωροῦντο παιδία εὐκόλως ἐκθαμβισμένα, βάρβαροι εὔπιστοι καὶ εὐαίσθητοι εἰς τὴν ἔξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως. Ἡ ἐπίδειξις καὶ ἡ πολυτέλεια ἵτο ἐν ἐκ τῶν εὐνοούμενων μέσων τῆς διπλωματίας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Παρουσιάζετο λοιπὸν ὁ ἡγεμών αὐτῆς ως ἡ ζῶσα ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ, φορῶν ἱματισμὸν πολυτελῆ λάμποντα ἐκ τῶν διαφόρων χρωμάτων καὶ ἔξαστος πάπτοντα ἐκ τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων λίθων καὶ κρατῶν σύμβολα λαμπρά. Ἡ ἐνδυμασία τῶν αὐτοκρατόρων ἥτο σχεδὸν δμοία πρὸς τὴν τῶν ἀρχιερέων σήμερον. Ἐφόρουν δηλ. ποδήρη χιτῶνα (στιχάριον) μετὰ ζώνης, ὑπεράνω δὲ αὐτοῦ μακρὰν χλαμύδα (σάκκος), ἐπὶ τῶν ὄμων πλατεῖαν ταινίαν (ῳδοφόριον), εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα μὲ σταυρὸν (μίτρα) καὶ εἰς τοὺς πόδας ὑποδήματα ἐρυθρὰ μὲ χρυσοκεντήτους ἀετούς. Ως σύμβολα δὲ τῆς ἔξουσίας ἐκράτουν εἰς τὴν δεξιὰν σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν σφαῖραν παριστῶσαν τὴν γῆν. Εἰς τὰς ἔορτάς, τὰς πανηγύρεις, τὰ συμπόσια, τὰς παρουσιάσεις ἔνων ἡγεμόνων καὶ πρέσβεων ἐπεκράτει αὐστηρὰ ἐθιμοτυπία, ἡ δποία προσέδιδεν εἰς αὐτὰς πολλὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατ’ αὐτὰς ὁ αὐτοκράτωρ ἐν μέσῳ τῶν ἀναλαμπῶν τῶν στολῶν, τὰς δποίας φοροῦν δλοι οἱ περὶ αὐτόν, ἐν μέσῳ τῆς μυθώδους πολυτελείας τῶν ἀνακτόρων, μεγαλοπρεπῆς καὶ ἔξαστος πάπτων ἐκ τῆς περιβολῆς του, παρουσιάζεται ἐπὶ τοῦ θρόνου του ὡς ὃν ὑπεράνθρωπον.

Ἄναλογοι πρὸς τὴν ἔξωτερικὴν ἐμφάνισιν εἶναι καὶ αἱ προσηγορίαι τοῦ αὐτοκράτορος. Προσαγορεύεται «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων». Πλὴν τούτου δνομάζεται καὶ Αὔγουστος καὶ Δεσπότης. Ἡ τελευταία δμως προσωνυμία βραδύτερον ἐδίδετο καὶ εἰς τοὺς παῖδας καὶ ἀδελφοὺς τοῦ βασιλέως. Αἱ αὐτοκράτειραι δνομάζονται Λύγοῦσται καὶ βασίλισσαι. Ωσαύτως βασίλισσαι δνομάζονται καὶ αἱ βασιλόπαιδες. Ἡ προσωνυμία τέλος τοῦ Καίσαρος ἐδίδετο εἰς τὸν δεύτερον μετὰ τὸν αὐτοκράτορα ἀρχοντα τοῦ Κράτους. Ως κληρονόμοι δὲ τῶν Ρωμαίων καισάρων οἱ Ἑλληνες αὐτοκράτορες ἐθεώρουν τὸ κράτος τῶν παγκόσμιον καὶ ἑαυτοὺς μόνους δικαιουμένους νὰ φέρουν τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ βασιλέως. Διὰ τοῦτο δὲ γράφοντες πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας δὲν ὀνόμαζον αὐτοὺς βασιλεῖς, ἀλλ᾽ ἔξουσιαστάς. ἀρχοντας, δίγας. Ἐξαίρεσιν ἔκαμνον μόνον διὰ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Περσίας, τοὺς δποίους ὀνόμαζον βασιλεῖς.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ εἰς τὴν Κων)πολίν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν εἶναι ἀπαραιτήτως κληρονομικῆ. Εἰς τὴν Κων)πολίν δῆμος τὸ κληρονομικὸν τῆς βασιλείας ἀπέβη συνήθεια λόγῳ τῆς ἱερότητος, τὴν δποίαν προσέλαβε τὸ ἀξιώμα. Ἐν τούτοις ἔνεκα πολεμικῆς ἀνάγκης πολλάκις ὁ στρατὸς ἀνηγόρευε τὸν αὐτοκράτορα. Κυνονικῶς, ὅταν ὁ θρόνος ἐκήρθευεν, ἡ ἐκλογὴ νέου βασιλέως ἐγίνετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου, δηλ. τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἴδιως τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαός, ὁ δποῖος δὲν εἶχεν ἀποβάλει τὸ δημοκρατικὸν ἔλληνικὸν πνεῦμα, πολλάκις μὲν ἀνηγόρευεν αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα, πάντως δῆμος ἐπεκύρωντε τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐκλογὴν. Ἐνεκα τοῦ μὴ κληρονομικοῦ τῆς ἀρχῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος γυναικες, πλὴν σπανιωτάτων ἔξαιρέσεων, δὲν ἀνήρχοντο εἰς τὸν θρόνον, παρὰ μόνον ὅταν ἐλάμβανον ὡς συνάρχοντας ἀνδρας καταλλήλους νυμφεύσμεναι μετ' αὐτῶν. Εἴτε δῆμος κληρονομικῷ δικαιώματι, εἴτε δι' ἐκλογῆς ἀνηγόρευεντο ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ἐπρεπε νὰ γίνη καὶ θρησκευτικὴ στέψις ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ κυβέρνησις. Συνήθως τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους κυβέρνησιν διεξῆγεν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Ὡσάκις δῆμος ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνεπιτίδειος, ἥ πραγματικὴ ἔξοσία περιήρχετο εἰς χειρας ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, τοῦ κουροπαλάτου ἢ τοῦ παρακοιμωμένου. Καὶ ὁ μὲν κουροπαλάτης ἦτο ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς, ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἦτο ὁ φύλακες τῆς βασιλικῆς κλίνης. Διεξῆγετο δὲ ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους κυρίως διὰ τῶν τεσσάρων λογοθετῶν, οἱ δποῖοι δύνανται νὰ παραβληθοῦν μὲ τοὺς σημερινοὺς ὑπουργούς. Ὡ μεγαλύτερος τούτων, ὁ πρωθυπουργὸς οὕτως εἰπεῖν, ἦτο ὁ μέγις λογοθέτης, ὁ λεγόμενος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, διότι κατ' ἀρχὰς προϊστατο μόνον τῆς συγκοινωνίας. Δεύτερος λογοθέτης ἦτο ὁ τοῦ γενικοῦ, ἐπιμελούμενος τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν. Ὡνομάζετο δὲ οὕτω πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀπὸ τοῦ τρίτου λογοθέτου, τοῦ εἰδικοῦ, ὁ δποῖος ἐπεμελεῖτο εἰδικῶς τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας. Τέταρτος τέλος λογοθέτης ἦτο ὁ τοῦ στρατοῦ, ὁ δποῖος ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν αὐτοῦ. Τὸ προσωπικὸν τοῦ στρατοῦ διηυθύνετο ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων στρατηγῶν, συνεργαζομένων ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ βασιλέως.

Ἐκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων λογοθετῶν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι, ὅπως

· δ λογοθέτης τῶν σεκρέτων δηλ. τῶν δικαστηρίων, ἀλλ' οὗτοι ἐθεωροῦντο κατώτεροι. Ὡσαύτως μεταξὺ τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους λεπουδγῶν κατελέγοντο καὶ οἱ δύο δικαστικοὶ ἄρχοντες τῆς πρωτευούσης· δὲ ἐπαρχος τῆς πόλεως καὶ δὲ κοιαίστωρ. Ἀλλὰ περὶ τούτων θὰ γίνεται εἰς τὰ περὶ ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρων τούτων λειτουργῶν τοῦ κράτους, εἰς τοὺς διποίους οὕτως εἰπεῖν ἦτο ἀνατεθεμένη ἡ ἐκτελεστικὴ ἔξουσία, ὑπῆρχε προσέτι πλησίον τοῦ βασιλέως καὶ συνέδριον συμβουλευτικόν, ἡ σύνκλητος. Ἡ σύγκλητος ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ὁρμαϊκῆς συγκλήτου ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἵδιως δὲ τῶν πρώτων, οἱ διποίοι καὶ ἐπεκράτουν εἰς αὐτήν. Ἡ ἔξουσία τῆς συγκλήτου δὲν ἦτο ὅρισμένη. Ὁσάκις ἐβασίλευε ἀνὴρ ὁρέτης καὶ ἴκανός, ἡ σύγκλητος ἐλάχιστα εἰσηκούετο. Ὁσάκις δὲν διατελεῖτο βασιλεὺς ἦτο ἀδυνάτου χαρακτῆρος ἢ ἀνήλικος, ἡ σύγκλητος συνεκέντρων μεγάλην δύναμιν.

Ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν. Γνωρίζομεν ἐκ τῆς ὁρμαϊκῆς ἴστορίας, ὅτι ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ τὸ ὁρμαϊκὸν κράτος ἦτο διηρημένο εἰς ἐπαρχίας μεγάλας, εἰς τὰς διποίας ἦτο χωρισμένη ἡ στρατιωτικὴ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δ' δύμως (σελ. 48) παρέστη ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμισθῇ ἡ διαιρέσις τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἁπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀρχίσας περιορισμὸς τοῦ κράτους καὶ δὲ διαφόρων κίνδυνος, εἰς τὸν διποῖον εὑρίσκοντο αἱ ἐπαρχίαι ἀπὸ τῶν διαφόρων ἔξωτερικῶν ἐχθρῶν, κατέστησαν ἐπαισθητὴν τὴν ἀνάγκην μεγάλυτέρα συγκεντρώσεως. Διηρέθη λοιπὸν τότε τὸ κράτος εἰς μικροτέρας στρατιωτικὰς διοικήσεις, εἰς τὰς διποίας οἱ στρατιωτικοὶ διοικήται εἶχον καὶ τὴν πολιτικὴν ἔξουσίαν. Αἱ διοικήσεις αὗται ὀνομάσθησαν θέματα.

Ἐκάστου θέματος προϊστάτο ἀνώτατος ἄρχων, δινομαζόμενος συνήθως στρατηγός, τινῶν δὲ θεμάτων Κατεπάνω. Οὗτος εἶχε συγκεντρωμένην εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῷ θέματι στρατευμάτων καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ θέματος διοίκησιν. Ὁλοι δὲν οἱ στρατηγοὶ δὲν ἦσαν ἴσοι, ἀλλὰ εἶχον διαφόρους βαθμοὺς ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς θέσεως τοῦ θέματός των. Ἐν γένει δὲ τὰ ἀνατολικὰ θέματα ἐθεωροῦντο ἀνώτερα τῶν δυτικῶν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐλάμβανον τακτικὸν μισθὸν ἐκ τοῦ δημόσιου ταμείου ἐν ὅθι οἱ τῆς Δύσεως μόνον τὰς λεγομένας **συνηθείας**, δηλ. δικαιομάτα πληρωνόμενα κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν διοικουμένων. Ἐκτὸς τούτου

ίστε θέματα ἐν Εὐρώπῃ κείμενα, ὅπως ἡ Μάκεδανία, ἡ Θράκη, τὸ ἔγαῖον, κατελέγοντο διὰ τὴν σπουδαιότητά των μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν. Καὶ τούναντίον θέματα τῆς Ἀσίας ὡς μὴ σπουδαῖα κατελέγοντο επαξὺ τῶν δυτικῶν.

Ἐκαστος στρατηγὸς θέματος εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του πολλοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀρχοντας. Ἐκ τούτων οἱ σπουδαιότεροι στρατιωτικοὶ ἀρχοντες ἦσαν οἱ κλεισουράρχαι δηλ. οἱ ἀρχηγοὶ ὑπὸ ταγμάτων, τὰ ὅποια ἐφρούρουν τὰς κλεισουράς ἢ στενωποὺς ἑκάτου θέματος καὶ οἱ τουρμάρχαι, δηλ. οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἄλλων στρατιωτικῶν ταγμάτων τοῦ θέματος. Ἐκ δὲ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων τοῦ θέματος ἀνώτατος ἦτο δὸς πρωτονοτάριος. Οὗτος ἦτο δὸς ἀνώτατος τοῦ θέματος δικαστῆς, διὸ δὸς πολλάκις καὶ δικαστῆς καὶ κοιτῆς λέγεται, προσέτι δὲ διεξῆγεν οὔτος καὶ ὅλην τὴν οἰκονομικὴν τοῦ θέματος διαχείρισιν. Διὰ τὴν τελευταίαν του δὲ ταύτην ὑπηρεσίαν ἐλάμβανε πολλάκις ιαταγάς ἀμέσως παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐξητάζοτο ἀπὸ τὸν σακελλάριον τοῦ κράτους, γηλ. τὸν γενικὸν ταμίαν.

Αἱ διάφοροι ὅμως πόλεις καὶ τὰ χωρία εἶχον αὐτοδιοίκησιν. Διοικοῦντο δηλ. ὑπὸ ἴδιων τοπικῶν ἀρχόντων, ὑπὸ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων ἐκλεγομένων.

3. Ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ νομοθεσία.

Οπως εἴδομεν, ὑπέροτας δικαστῆς ἦτο δὸς ἀντοκράτωρ. Οὗτος ἵπενεμε τὴν δικαιοσύνην, εἰς μὲν τὴν Κων.)πολιν διὰ τοῦ ἐπάρχου καὶ τοῦ κοιαίστορος, εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας διὰ τοῦ πρωτονοταρίου ἢ κοιτοῦ τῶν θεμάτων.

Ο ἐπαρχος τῆς πόλεως ἦτο δὸς πρῶτος μετὰ τὸν βασιλέα ἀρχων εἰς τὴν Κων.)πολιν. Ἡτο δηλαδὴ δ.τι δὸς praefectus urbi. (πολίαρχος) εἰς τὴν Πώμην ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἢ ὑπερτάτη ἀνάκροισις καὶ ἐκδίκασις ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, ὅσα διεπράττοντο ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ περὶ αὐτῆν. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἢ ἀστυνομία καὶ ἀγορανομία τῆς πόλεως. Αὐτὸς ἦτο δὸς ὑπέροτας δικαστῆς τῶν κηδεμόνων καὶ ἐπιτρόπων. Καὶ καθόλου αὐτὸς εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως δικαιοδοσίαν. Ο ἐπαρχος ἐβοήθειτο εἰς τὸ ἔργον του ὑπὸ δώδεκα δικαστῶν, ἐκαστος ἐκ τῶν ὅποιων μὲ τοὺς βοηθούς του καὶ μὲ δορισμένους δικηγόρους ἀπετέλει ἴδιαίτερον δικαστήριον. Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικαστήριών αὐτῶν ἐπετρέπετο ἔφεσις εἰς τὸν βα-

σιλέα, δ ὁ ὅποιος δὲν ἐδίσταξε πολλάκις νὰ ἐκδίδῃ ἀποφάσεις καὶ δὲλάχιστα ἀδικήματα.

Ο κοιαίστωρ εἶχε τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνθρώπων ἐξ οἰασδήποτε αἰτίας.¹ Εδίκαζε τὰς ὑποθέσεις των, παρεῖχεν ἐργασίαν εἰς τοὺς πρὸς τοῦτο ἐλθόντας καὶ ἀπέπεμπε τοὺς ἄνευ λόγου ἐρχομένους ἐκ τῶν ἐπιφυλῶν. Εἰς αὐτὸν δὲ ὑπῆγετο καὶ τὸ ἔγκλημα τῆς πλαστογραφίας.

Οἱ πρωτονοτάριοι τῶν θεμάτων τέλος, οἱ ὅποιοι καὶ δικασταὶ κακοῖται ἐλέγοντο, ἥσαν οἱ ἀνώτατοι δικασταὶ ἐκαστος εἰς τὸ θέμα του.

Ἡ ἐν ἴσχυί νομοθεσίᾳ ἦτο ἡ ὁμαίκη. Εἴδομεν δὲ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε φροντίσει νὰ τακτοποιήσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Corpus juris. Εἶναι ὅμως ἀναντίορον, ὅτι εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Η θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι πολὺ καλυτέρα παρὰ ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον ὁμαίκὸν δίκαιον. Η πατοικὴ ἔξουσία εἶναι πολὺ περιωρισμένη. Η διανοτηρότης τῆς δουλείας, ἡ ὅποια κατὰ θεωρίαν ἔχει χαρακτηρισθεῖ ἐναντία πρὸς τὴν φύσιν, ἀμβλύνεται πολὺ.

4. Τὰ στρατιωτικά.

Ο στρατὸς καὶ ὁ στόλος. Εἰς κράτος, ὅποιον ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ἥτις ἀδιακόπως ἡπειρεῖτο ἀπὸ ὅλα τὰ σύνορα ὑπὸ διαφόρων ἐχθρῶν, ὁ στρατὸς δὲν ἥδυνατο παρὰ νὰ ἔχῃ μεγίστην σημασίαν. Έκ τοῦ στρατοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία τοῦ κράτους, αὐτὸς λοιπὸν φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπέσπα τὴν μεγαλυτέραν προσοχὴν τῶν αὐτοκρατόρων.

Ο στρατὸς καὶ ὁ στόλος διηροῦντο εἰς δύο χωριστὰ μέρη, εἰς τὸν κυρίως βασιλικὸν στρατὸν καὶ στόλον καὶ εἰς τὸν τῶν θεμάτων. Ο κυρίως βασιλικὸς στρατὸς (τάγματα) καὶ στόλος (βασιλικὰ πλώϊμα) συνεκροτεῖτο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως καὶ ἦτο μόνιμος. Ο θεματικὸς στρατὸς καὶ στόλος (θέματα καὶ θεματικὰ πλώϊμα) συνεκροτεῖτο ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῶν θεμάτων, καὶ ἐν καιρῷ μὲν εἰδόηντος ἦτο περιωρισμένος εἰς τὸ ποσὸν τὸ ἀπαιτούμενον διὰ τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐκάστου θέματος, ηὐξάνετο δὲ ἐν καιρῷ πολέμου.

Ο βασιλικὸς στρατὸς (τάγματα) ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μέρη, τὰς σχολὰς καὶ τὴν βασιλικὴν φρουρὰν. Αἱ σχολαὶ διηροῦντο εἰς δύο μοίρας τὰς σχολὰς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰς σχολὰς τῆς Δύσεως. Έκάστης μοίρας προϊστατο εἰς στρατηγὸς ὀνομαζόμενος δομέστικος. Ο

δομέστικος ὅμως τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐθεωρεῖτο ἀνώτερος τοῦ τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο τὸ ἀνώτατον στρατιωτικὸν ἀξίωμα.

Ἡ βασιλικὴ φρουρὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ διάφορα τμήματα (ἔταιρεία, ἔξοιρά, ἀριθμός, ἵκανάτος), ἐκάστου τῶν ὁποίων προϊστατο ἴδιαίτερος στρατηγός.

Τοῦ στόλου τέλος ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἐκαλεῖτο δρουγγάριος τῶν πλωτῶν, τῶν δὲ θεματικῶν ταγμάτων καὶ πλωτῶν προϊσταντο οἱ στρατηγοὶ καὶ τουρμάροι τῶν καὶ οἱ δραγγάριοι.

Ἡ ἐθνικὴ στρατολογία. Ὁπως ἐπὶ τῆς ὁμαϊκῆς ἐποχῆς, ὁ στρατὸς συνεκροτεῖτο ἐν μέρει ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Αὐτοκρατορίας. Κατ’ ἀρχὴν πᾶς πολίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους μέχρι τοῦ 40οῦ. Αὐτοὶ δέ, εἴτε ἔκουσιώς κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατόν, εἴτε ἐστρατολογοῦντο κατ’ ἀνάγκην, ἐθεωροῦντο οἱ κατ’ ἔξοχὴν στρατιῶται, διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀντιπροσωπεύοντες τὸν ἐθνικὸν στρατὸν καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν ἀρχαίων ὁμαϊκῶν λεγεόνων. Τὸ ἐθνικὸν τοῦτο στοιχεῖον ἐπὶ μακρὸν ἐκράτησε θέσιν ἀριθμητικῶς πολὺ σπουδαίαν εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς στρατούς.

Ἄλλοι οἱ στρατοὶ τοὺς ὁποίους παρεῖχεν ἡ ἐγχωρία αὐτῇ στρατολογία ἦσαν ἀνίσου ποιότητος. Οἱ τραχεῖς χωρικοὶ τῆς Θρακῆς καὶ τῆς Μακεδονίας, οἱ οωμαλέοι δρεινοὶ τῆς Καππαδοκίας τῆς Ἰσαυρίας καὶ τῆς Ἀρμενίας ἦσαν θαυμάσιοι στρατιῶται. Κατετάσσοντο ὅμως ὑπὸ τὰς σημαίας καὶ ἄλλοι στρατιῶται ἀξίας μικροτέρας, ἀγρόται ἀποσπασθέντες ἀπὸ τοῦ ἀρότρου, οἱ ὁποῖοι φυσικὰ δὲν ἐγγνωρίζονται μάχονται. Διὰ τοῦτο λίαν ἐνωρίς ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἐδέχθη, ὅπως ἀντὶ τῆς στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως καταβάλλεται ὑπὸ τῶν τοιούτων φόρος τις. Ἐξ ἄλλου πολυπληθεῖς ἐξαιρεόσεις ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας φαίνεται ὅτι παρεχωροῦντο ὑπὸ διαφόρους δικαιολογίας. Οὕτω ἐξηρούντο οἱ ἀνήκοντες εἰς βασιλικὰς ὑπηρεσίας, οἱ μετερχόμενοι τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων, ἵνα μὴ ἐλαττωθῇ τὸν κτημάτων καλλιέργεια. Ἐπειτα ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἥτο προσωπική. Ἐπομένως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ μέσην τάξιν τῆς κοινωνίας δὲν ἐστρατεύοντο, εἰμὴ ἀν ἦσαν ἀξιωματικοί. Οἱ ἄλλοι ἔδιδον εἰς τὸν στρατὸν ἀντικαταστάτας.

Ἐκ τούτου κατήντησεν οἱ κάτοικοι τῆς Αὐτοκρατορίας νὰ διαιρεθοῦν εἰς πολίτας καὶ στρατιώτας. Οἱ πολιτικοὶ οἵκοι οὐδέποτε στρα-

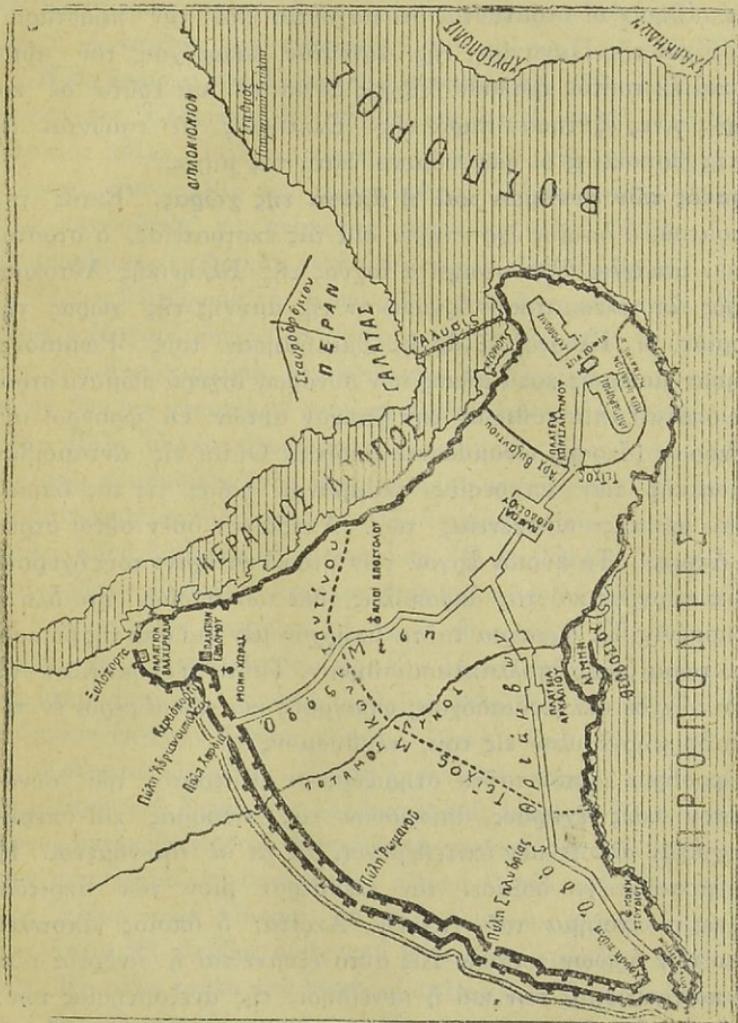
τευόμενοι συντηροῦν τὸ κράτος διὰ τῶν φόρων, τοὺς δποίους καταβάλλουν. Οἱ στρατιωτικοὶ οἰκοὶ οὐδένα φέρον πληρώνοντες συντηροῦν τὸ κράτος διὰ τοῦ αἵματός των, ἀλλὰ καὶ κατέχουν εἰς αὐτὸν ἔξαιρετικὴν θέσιν. Αὗτοὶ εἶναι οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδος καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐπομένως δικαιοῦνται νὰ ἔχουν ἴδιαίτερα προνόμια καὶ τὴν μεγαλυτέραν ἐκτίμησιν.

Οἱ μισθοφόροι. Ἔνεκα τῶν λόγων, τοὺς δποίους ἀνεφέραμεν, ή ἔθνικὴ στρατολογία δὲν ἐπήρκει διὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐνισχύεται δ ἔθνικὸς στρατὸς διὰ μισθοφόρων. Εἰς ὅλην τὴν μεθόριον τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρχον βάρβαροι τυχοδιδκται ἔτοιμοι πάντοτε νὰ πωλήσουν τὰς ὑπηρεσίας των εἰς ἔκεινον, ὅστις ἥθελε νὰ τὰς ἀγοράσῃ. Εἰς τούτους ή Ἐλληνικὴ Αὐτοκρατορία εὑρίσκεν ἀκόπως θαυμασίους στρατιώτας. Μετεχειρίσθη λοιπὸν ὡς μισθοφόρους α') ἔνους ἐποίκους ἐγκατεστημένους εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν, β') ἔνα συντάγματα παρεχόμενα ὑπὸ φύλων ἡγεμόνων, τὰ δποῖα διευθυνόμενα ὑπὸ τῶν ἴδιων των ἀρχηγῶν εἰσήγοντο εἰς τὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν τίτλον συμμάχων, γ') βαρβάρους πάσης προελεύσεως κατατασσομένους εἰς τὸν στρατόν.

Οὕτω ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ συνηντάτο ἀληθὲς μωσαϊκὸν λαῶν. Ὁ βασιλεὺς ἀντήμειβε καλῶς τὰς ὑπηρεσίας των. Ὁ μισθὸς καὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν ἦτο μέγας. Πρὸ παντὸς ὅμως εἰς τοὺς στρατιώτας τοὺς κατατασσομένους ὑπὸ τὰς σημαίας του δ βασιλεὺς διένεμε προθυμώς ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ των γαίας ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Αἱ γαῖαι αὗται ἦσαν ἀναπαλλοτρίωτοι, ἀκατάσχετοι καὶ κληρονομικαί. Εἰς τὰ ὑλικὰ ταῦτα πλεονεκτήματα προσετίθετο καὶ ἐκτίμησις ἴδιαιτέρα. Ὁ αὐτοκράτωρ εἰχε προιστορέαν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοὺς παρὰ εἰς τοὺς ἴδιαγενεῖς στρατούς, διότι οὗτοι δὲν ἐπηρεάζοντο ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς ταραχάς. Διὰ τοῦτο ἐμπιστεύετο εἰς αὐτοὺς τὰς μεγάλας διευθύνσεις καὶ τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα. Ἡ ἑταῖρεία κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν ὅλη ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ συνέκειτο ἀποκλειστικῶς ἐκ ξένων. Σὺν τῷ χούνῳ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ βασιλικὰ τάγματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοιούτων μισθοφόρων ἀπετελοῦντο.

Ο δπλισμὸς καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ. Ὁ οὕτω ἀποτελούμενος στρατὸς δὲν ἦτο πολυάριθμος. Εἰς τὰς μεγαλυτέρας ἐκστρατείας οὗτος δὲν ὑπερέβη τὰς 200 χιλ. ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὅμως ἦτο ἐκλεκτός-

Απετελεῖτο ἐκ δύο σωμάτων, τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ιππικοῦ. Οἱ ὁπλισμὸι ἦτο ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ὁμαϊκόν. Ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ θώρακος (θωρακίου), τῆς περικεφαλαίας (κασίς), τῶν κνημίδων, τῆς ἀσπίδος (σκουτάριον), τοῦ ξίφους (σπαθίον) καὶ μαχαὶς λόγχης (χοντάριον). Ἐκτὸς

Εἰκ. 10. Η Κωνσταντινούπολις.

τῶν οὕτω βαρόεσς ὁπλισμένων πεζῶν καὶ ιππέων ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ πεζικὸν καὶ εἰς τὸ ιππικὸν οἱ ἔλαφρῶς ὁπλισμένοι, οἱ τοξόται. Οὗτοι ἔφερον τόξον (τοξάριον) καὶ φαρέτραν μὲ βέλη (σαγίται). Τοῦ στρατοῦ. **Χωραφᾶ, 'Ιστορία Γ'** γυμνασίου ἐκδοσις πέμπτη.

τοῦ δὲ τούτου τὸ σπουδαιότερον μέρος ἦτο τὸ βαρὺ ἵππικὸν (οἱ κατάφρακτοι), ἡ εἰς τὸ δποῖον ὑπηρεσία ἐθεωρεῖτο πολὺ τιμητική.

Ο στρατὸς οὗτος διὰ τῆς τραχείας καὶ συνεχοῦς ἀσκήσεως εἶχεν ἀποβῆθαι αὐτούς πολεμικόν, σταθερὸν καὶ εὔκαμπτον. Πρὸ πάντων δικιῶν καθίστα αὐτὸν ἀντητον τὸ φροντικὸν αἴσθημα. Εἰχον τὴν πεποίθησιν οἱ στρατιῶται ὅτι μάχονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας, τῆς ἀντητον συμμάχου τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἐκ τούτου ἥντλουν διάρροος μέγιστον. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ αὐτοκράτορές τινες ἔζήτησαν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας νὰ τιμῶνται ὡς μάρτυρες τῆς φροντικής οἵ φρονευόμενοι κατὰ τὰς μάχας.

Ο στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἀμυνα τῆς χώρας. Ἐκτὸς τοῦ κινητοῦ στρατοῦ, ὁ δποῖος ἔχοντιμενε διὰ τὰς ἐκστρατείας, ὁ στρατὸς τῶν συνόρων ἀπετέλει ἄλλο στοιχεῖον ἰσχύος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Πρὸς ἀποτελεσματικὴν διογάνωσιν τῆς ἀμύνης τῆς χώρας τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Ἑλληνες ἔξι ἀρχῆς ἐμιμήθησαν τοὺς Ψωμαίους. Ἐγκατέστησαν μονίμως κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ἰσχυρὰ σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ δποῖα ἐμπιστεύθησαν τὴν ἀμυναν αὐτῶν. Οἱ φρουροὶ οὗτοι τῶν συνόρων (ἄκρων) ὀνομάζοντο ἀκρίται. Οὗτοι εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας ἐλάμβανον γαίας, εἰς τὰς δποίας ἔγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των. Ἀπέβαινον ὅθεν οὗτοι στρατιῶται καὶ ἀποικοι. Τὸ κύριον ἔργον των ἦτο νὰ κατέχουν τοὺς δχυροὺς τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν δποίων ἦτο ὅλη ἡ χώρα σκεπασμένη. Τὰ φρούρια ταῦτα ὑπῆρχον μὲν καὶ ἀπὸ τῆς ὁμιλίης ἐποκῆς, τώρα δικιῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ταῦτα ἐσχημάτιζον τὰ μὲν κατόπιν τῶν δὲ ἀλληλοιδιαδόχους φραγμοὺς καὶ προσέφερον ἐν πειπτώσει ἐπιδρομῆς ἀσυλον εἰς τοὺς πληθυσμούς.

Εἰς τὰ φρούρια λοιπὸν ταῦτα στηρίζομενοι οἱ στρατοὶ τῶν συνόρων ἐπέβλεπον τοὺς ἔχθρούς, ἀπέκρουν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ὑπερήσπιζον τὴν χώραν ἄλλοτε μὲν ἐπιτεθέμενοι, ἄλλοτε δὲ ἀμυνόμενοι. Η βιζαντινὴ ἐποποία ἔχει δοξάσει τὸν ἐλεύθερον βίον τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ ποίημα τοῦ Διγενῆ Ἀροίτα, ὁ δποῖος ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τῶν ἡρώων τούτων. Εἰς αὐτὸν ἐξυμνεῖται ἡ ἀνδρεία τῶν ἀκριτῶν, ὁ πατριωτισμός των καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἀνεξαρτησίας των.

Ἐκτὸς δικιῶν τῶν φρουρῶν τούτων τῶν συνόρων καὶ ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἥσαν καλῶς ὀχυρωμέναι. Περιεβάλλοντο ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ παχέων τειχῶν, τὰ δποῖα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων οἰκοδο-

καημένων κατὰ διαστήματα. Ὁ δόλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ συνήθως ὑπῆρχε εὐρεῖα τάφρος. Ἰδέαν τῶν τειχῶν τούτων δύνανται νὰ δώσουν εἰς ήμᾶς τὰ παλαιὰ μοναστήρια, ίδιως τὰ τοῦ Ἀγίου Ὄρους. Μὲ τοιαῦτα τείχη ἥσαν ωχυρωμέναι ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη κλπ. καὶ πρὸ πάντων ἡ Κωνσταντινούπολεως.

Ἡ δχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ μεγαλύτερον προπύργιον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ καρδία αὐτῆς, ἡ θεοφύλακτος πόλις. Πολλάκις κατὰ τὴν μακρὰν τῆς Ἰστορίας περίοδον τὸ κράτος ὅλον ἐχάθη καὶ περιωρίσθη εἰς μόνην αὐτήν. Ἐν τούτοις αὗτη κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ καὶ σώσῃ αὐτό. "Ολαι αἱ ἀδιάκοποι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαὶ ἐθραύνοντο πρὸς τῶν τειχῶν τῆς.

"Οντως ἡ ὁχύρωσις τῆς Κωνσταντινούπολεως ἦτο θαυμασία (σελ. 65). Ὁλίγον μετὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτῆς ὁ πληθυσμός της ἀπέβη τόσον πυκνός, ὥστε τὰ τείχη τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἥδυναντο νὰ περιλάβουν αὐτόν. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη εὑρυτέρων τειχῶν. Ταῦτα ἔγιναν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450). Ὁ νέος ὁχυρωματικὸς περίβολος ὅχι μόνον ἥδυνατο νὰ περιλάβῃ πληθυσμὸν ἐνὸς ἑκατομμυρίου ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθιστᾷ ἀπόροθητον τὴν πόλιν ἀπὸ ἔηρας, δόποθεν αὐτῇ ἥδυνατο νὰ κινδυνεύσῃ. Ὁ ἀπὸ ἔηρας ἐρχόμενος ἐχθρὸς κατὰ πρῶτον ενδρίσκετο ἐνώπιον βαθείας τάφρου, τῆς δοπίας ἡ πρὸς τὴν πόλιν πλευρὰ ὑπερησπίζετο ὑπὸ θωρακίου. Μετὰ τὴν τάφρου ὑπῆρχε χῶρος ἐλεύθερος, εἰς τὸν δοπίον ἡμύνετο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν. Ἐπειτα ὁρθοῦντο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος, μετὰ τὸ δοπίον ὑπῆρχεν ἔκτασις εὐρεῖα, ἵκανὴ ὥστε νὰ κινῆται ἐλευθερῶς ὁ στρατὸς εἰς αὐτήν. Τέλος ἡκολούθει τείχος κατὰ τὸ ἡμιόλιον ὑψηλότερον καὶ διπλασίως παχύτερον τοῦ πρώτου. Εἴκοσι τέσσαρες δὲ πύργοι ὑπερκείμενοι τοῦ ὁχυρώματος συνεπλήρουν τὸ γιγάντειον ἀμυντικὸν σύμπλεγμα, τὸ δοπίον εἶχε πλάτος ἐξήκοντα περίπου μέτρων καὶ ὑψος πλέον τῶν εἴκοσιν. Ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης τὰ τείχη ἥσαν ἀπλᾶ. Ἡ εἰσόδος δμως τοῦ Κερατίου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσεως. Τὰ τείχη ταῦτα τοῦ Θεοδοσίου ἐπιμελῶς διατηρούμενα ἀνανεούμενα καὶ συμπληρωούμενα διετηρήθησαν μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κατὰ μέγα μέρος σώζονται ἀκόμη, διότι καὶ οἱ Τούρκοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφράντιζον περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν

καλῇ καταστάσει. Ἀποτελοῦσι δὲ ἐν τῶν διαιτέρων μνημείων τῆς στρατιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὅλων τῶν χρόνων.

Τριάστιαι τέλος ὑπόγειοι δεξαμεναὶ σκεπασμέναι μὲν θόλους, τοὺς δποίους ὑπεβάσταζον ἐκατοντάδες κιόνων, ἀπέκλειον τὸν φόβον νὰ ἔξανγκασθοῦν ποτε οἱ πολιορκούμενοι εἰς παράδοσιν ὑπὸ τῆς δύψης.

Ο στόλος. Ἀπὸ τοῦ ΣΓ' μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ὁ στόλος τῆς Αὐτοκρατορίας ἐδέσποζε τῶν ἀνατολικῶν θαλασσῶν, καὶ μέχροι τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου. Τὰ πλήρωματα αὐτοῦ ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν θαλασσινῶν λαῶν τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν, τῶν νήσων καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ ναύσταθμοι τῆς Κων.)πόλεως ἥσαν πάντοτε πλήρεις ναυπηγησίμουν ἔνλείας καὶ παντὸς ὑλικοῦ χρησίμου διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἔξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων.

Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἥσαν οὖν κάραβοι. Τὰ συνηθέστερα ὄμως καὶ σπουδαιότερα ἥσαν οὖν δρόμωνες μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν δποίων οἱ 70 στρατιῶται, καὶ ἀλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν δποίων ἐπέβαινον 130-160 ἄνδρες. Τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον δπλισμὸν θαυμάσιον, τοῦ δποίου ἥτις ἡγένετο διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός.

Οὕτω κατὰ ἔηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία: ἦτο πανίσχυρος, ἐπὶ μακρὸν δὲ μέχρι τέλους τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀπετέλει μέγα καὶ ἴσχυρὸν στρατιωτικὸν κράτος.

5. Τὰ σίκνονομικά.

Τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους. Ή μεγαλοπρέπεια τῆς αὐλῆς, ή πολυτέλεια τῆς διοικήσεως, ή ἀδιάκοπος οἰκοδομὴ ναῶν καὶ παλατίων, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ διατήρησις τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀπαραιτήτου διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους, ἀπήτει μεγάλην ἀφθονίαν χρημάτων τοῦ δημοσίου ταμείου. Ποῖον περίπου ἦτο τὸ σύνολον τῶν εἰσοδημάτων τοῦ κράτους; δὲν γνωρίζομεν. Ἐκ διαφόρων ὄμως μαρτυριῶν συνάγεται ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο μικρότερον τῶν 600 ἐκατομμυρίων δραχμῶν κατέτοις, αἱ δποῖαι ἀντιστοιχοῦν πρὸς δεκαπλάσιον ποσὸν περίπου σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται τῷ ὅντι μέγα, ἀλλὰ δὲν εἴναι ὑπερβολικόν, ἐὰν ἀναλογισθῶν ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τότε ἦτο, ὃς θὰ ἔδωμεν κατωτέρῳ, τὸ μόνον ἐμπόριον καὶ βιομηχανικὸν κράτος τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ἐκ μόνης τῆς Κων.)πόλεως εἶχεν εἰσοδήματα ὑπερβαίνοντα τὰ 100 ἐκατομ. δραχμῶν.

τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ὅτι ἡ Κων)πόλις ἦτο μὲν ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἐμπορικωτέρα τοῦ κράτους πόλις, ἀλλὰ πλουσιαι ὀδαύτως καὶ ἐμπορικαὶ ἦσαν καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις αὐτοῦ.

Οἱ φόροι, ἐκ τῶν διοίων εἰσεπράττοντο τὰ ὑπέρογκα ταῦτα ποσά, ἦσαν οἵ ἔξης: δ ἕφορος ἐπὶ τῶν ζφων, δ ἐπὶ τῶν κληρονομῶν, δ ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων θησαυρῶν, δ ἀντικαθιστῶν τὴν πρόσωπικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἄλλοι, πρὸ πάντων δὲ δ ἔγγειος τακτικὸς καὶ ἔκτακτος καὶ οἱ πελωνιακοὶ καὶ λιμενικοὶ φόροι. Ὁντως αἱ δύο πηγαὶ, ἐκ τῶν διοίων ἰδίως προήρχετο δ πλοῦτος τῆς χώρας, ἦσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γεωργία.

Ἐποχοιον, βιουηκανία, ναυτιλία. Ὡς ἐκ τῆς γεωργαφικῆς της θέσεως ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο πρωτισμένη εἰς μεγάλην ἐμπορικὴν εὐημερίαν. Εὑρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον, διόπου συνενοῦνται ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη καὶ ὅπου κατέληγον δλαι αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὅδοι αἱ τότε συγναζόμεναι καὶ γνωσταί.

Ἐκ Κων)πόλεως ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀνεχώρουν αἱ ὅδοι, αἴτινες ὠδήγουν κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας ἐκεῖ καὶ πέραν ἀκόμη πρὸς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Ἐκ Κων)πόλεως δμοίως ἤχιζεν ἡ μεγάλη ὁδός, ἡ διοία ἀκολουθοῦσα τὴν γραμμὴν τῆς ἀρχαίας Ἑγγατίας ὁδοῦ διέσχιζε τὴν Ἑλληνικὴν γεοστρητικὸν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἔφθανε μέχοι τοῦ Δυρραγίου συνδέουσα τὴν Ἀδριατικὴν μὲ τὸν Βόσπορον. Εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον ἡ Αὐτοκρατορία ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας εὑρίσκετο εἰς τὴν ἔξοδον τῶν ποταμίων ὁδῶν τοῦ Δνειπέρου καὶ καὶ τοῦ Τανάϊδος, οἱ διοίοι εἰσδύουν βαθέως εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ῥωσίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς χώρας τῶν Λαζῶν, τῆς ἀρχαίας Κολχίδος, καὶ βραδύτερον καὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἦτο κυρία τῶν τῶν ὁδῶν, αἴτινες διὰ τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Κασπίας φθάνουν εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Τουρκεστάν, τῆς Βουγαρίας, τῆς Σαμαρκαδῆς, εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἀπομεμακρυσμένην Κίναν. Εἰς τὴν Συρίαν ἐτελείωνον αἱ ὅδοι τῶν καραβανίων, τὰ διοία διερχόμενα τὴν Περσίαν συνέδεον τὴν ἐσχάτην Ἀνατολὴν μὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐφράτου καὶ μὲ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τέλος καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν θαλασσιῶν ὁδῶν, αἴτινες ὠδήγουν ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν Αἰ-

θιοπίαν, ὅπου καραβάνια ἔφερον δόλα τὰ προϊόντα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀφρικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀραβίας πρὸς τὴν Κεϋλάνην, ὅπου συνεσωρεύοντο τὰ πλούτη τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τῆς ἀπώλειας.

Βεβαίως μέρος τῶν μεγάλων τούτων ὁδῶν τοῦ ἐμπορίου ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Περσῶν καὶ βραδύτερον τῶν Ἀράβων. Ἄλλ' ἡ Αὐτοκρατορία κατεῖχεν δόλας τὰς ἀκτάς, ὅπου κατέληγον αὖ ὁδοὶ τοῦ παγκοσμίου μεγάλου ἐμπορίου, καὶ οὕτω συνεκέντρωνε πᾶν ὅτι αἱ ὁδοὶ αὗται ἔφερον, ἵνα τὸ διαχύσῃ ἀκολούθως εἰς δόλον τὸν κόσμον τῆς Μεσογείου.

Καθ' ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου τὸ κράτος εἶχε λιμένας θαυμασίους, κέντρα διὰ τὰς ἀνταλλαγάς, ὅπου συνέρρεον ἐμπορεύματα καὶ ἐμποροὶ τοῦ κόσμου δόλου. Τοισῦτοι ἦσαν :

‘**Η Ἀλεξάνδρεια** τῆς Αἴγυπτου, ἡ δοπία ἔξηγε τὰ πλούσια δημητριακὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ ἐδέχετο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ προϊόντα τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς ἐνδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδῶν καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Οἱ λιμένες τῆς Συρίας, ὅπου τὰ καραβάνια ἔφερον τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐλάμβανον εἰς ἀνταλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, ὑάλινα σκεύη, λεπτὰ ὑφάσματα, κεντήματα, κομψοτεχνήματα προσέτι κοράλλια καὶ οἴνους.

Οἱ λιμένες τῆς Μ. Ἀσίας **Ταρσός**, **Ἄτταλεια**, **Ἐφεσος**, **Σμύρνη**, **Φώκαια**, καὶ εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον ἡ **Τραπεζοῦν**, ὅπου ἐγίνοντο σπουδαῖαι ἐμπορικοὶ πανηγύρεις, καὶ ἡ **Χερσών**, ἡ ἔχουσα τὸ μονοπόλιον τοῦ ἐμπορίου μὲ τοὺς Πετσενέγους, Χαζάρους καὶ Ρώσους. Αὗτοὶ ἐκόμιζον ἐκεὶ τὰ γουναρικὰ τοῦ βορρᾶ, τὸ χαβιάριον καὶ τὸν σῖτον, καὶ ἥγοραζον τὰ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας, πολύτιμα κομψοτεχνήματα καὶ πλούσια ὑφάσματα.

Ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἐλλάδος τὸ **Ναύπλιον**, ἡ **Κόρινθος**, αἱ **Πάτραι**, αἱ **Ἀθῆναι**, ἡ **Χαλκίς**. Εἰς αὐτὰς ἥρχοντο νὰ ἀγοράσουν τὰ μεταξωτὰ τὰ κατασκευαζόμενα εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Εἰς τὴν Ἰωνικὴν θάλασσαν ὁ **Ἄνδραν**, τὸ **Δυρράχιον** καὶ ἡ **Κέρκυρα**.

Τέλος ἡ **Θεσσαλονίκη**, τὸ σπουδαιότερον οἰκονομικὸν κέντρον τοῦ κράτους μετά τὴν Κων(πολιν). Ἐξ αὐτῆς καὶ ἀνάγκην διήρχετο δόλον

τὸ διποίον ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς κατηυθύνετο πρὸς τὸν Βόσπορον καὶ αὐτὴ ἡτοῦ ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἔξαγωγῆς διὰ τοὺς σλαυτοὺς λαούς. Κατ’ ἓτος περὶ τὰ τέλη Ὁκτωβρίου, δηλ. κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἅγίου Δημητρίου ἐγίνετο ἐκεῖ εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἀλιάκμονος περίφημος ἐμπορικὴ πανήγυρις. Ἐσχηματίζετο τότε εἰς τὰς ὅχθας τοῦ ποταμοῦ πόλις ἐκ πανίου καὶ ἔνιου διὰ τινας ἡμέρας. Εἰς αὐτὴν συνηντῶντο Ἑλληνες καὶ Σλαῦοι, Ἰταλοὶ καὶ Ἰσπανοί, Κελτοὶ καὶ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἐκ τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἀκτῶν τοῦ ωκεανοῦ. Τὰ ἐκεῖ ἰδούμενα πρόχειρα καταστήματα ἦσαν πλήρη ἐμπορευμάτων ποικίλων. Ὑπῆρχον ἐκεῖ ὑφάσματα τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Πελοποννήσου προϊόντα τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ πᾶν ὅ,τι ἔφερον τὰ πλοῖα ἐκ τῆς Δύσεως (ὑφάσματα καὶ οἶνοι τῆς Ἰταλίας, τάπητες κεντητοὶ τῆς Ισπανίας κλπ.) καὶ πᾶν ὅ,τι διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφθανεν ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου (παστοὶ ἵχθυες, γουναρικά, χαβιάριον κ.ἄ.).

Ἐπίσης σπουδαῖοι ἐμπορικοὶ λιμένες ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Θράκης ἡ **Ηράκλεια**, ἡ **Σηλυβρία** καὶ πόδε πάντων ἡ **Κωνσταντινούπολις**.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο δ τόπος, εἰς τὸν διποίον συνεκεντροῦτο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα αὐτῆς κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ὀνομαζομένης Μέσης ἦσάν τι ἀπαράβλητον. Εἰς αὐτὰ ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα τῶν βιομηχανιῶν τῆς πολυτελείας, ὑφάσματα πολύτιμα μὲ κρώματα ἀπεστράπτοντα μὲ πλούσια κεντήματα ἐκ χρυσοῦ, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοϊκῆς καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ ἐλεφαντοστοῦ, κομφοτεχνήματα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ μὲ λεπτοτάτας γλυφάς ἢ ἐκ χαλκοῦ στολισμένου μὲ ἀργυρού ἢ ἐκ χρυσοῦ στολισμένου μὲ σμάλτον. Ἐδῶ ὑπὸ τὰς στοὰς ἡ εἰς τὰς πλατείας ἐργαζόμενοι καὶ πωλοῦντες εἰς τὸ ὑπαίθρον διεδέχοντο ἀλλήλους ἄνθρωποι διαφόρων ἐπαγγελμάτων, χρυσοχόοι, δεοματοπῶλαι, κηροποιοί, ἀρτοποιοί, ἐμποροὶ ὑφασμάτων λινῶν ἢ μεταξωτῶν, ἐμποροὶ μαλλίου καὶ βάμβακος, ἵππων καὶ ἵχθυων, ἀρωμάτων κλπ. Πλῆθος δὲ ἀπειρον θυροβοῦν ἐπλήρου τὴν μεγάλην πόλιν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐξ ὅλων τῶν πέριξ λαῶν τῆς Ἀγατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Εἰς ὅλους αὐτοὺς ἡ Κωνσταντινούπολις ἐφαίνετο ὡς θαῦμα πλούτου, μεγαλοπρεπείας καὶ εὐδαιμονίας.

Εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐμπορίου τούτου κατ’ ἔξοχὴν συνετέλεσεν δ πολεμικὸς στόλος τῆς Αὐτοκρατορίας. Οὗτος ἐπὶ αἱ

νις ὑπῆρξεν ὁ ἀδιαφιλονύκητος κύριος τῆς Μεσογείου, ὁ ἄγρυπνος φύλαξ ὁ παρέχων εἰς τοὺς πλέοντας ἐκεὶ ἀπόλυτον ἀσφάλειαν. Διὰ τοῦτο Ἐλληνες ἔμποροι ἐπεξέτειναν τὸ πεδίον τῶν ἔμπορικῶν των ἐπιχειρήσεων μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Μεσογείου. Τοὺς εὐρίσκομεν μέχρι τοῦ τοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Ἀφρικήν, εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Τοὺς συναντῶμεν εἰς τὴν Ισπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Εἰς δὲ τὰς χώρας ταύτας εἶχον ἀποικίας ἔμπορικὰς σπουδαίας. Ἡ Μεσόγειος λοιπὸν ἦτο δῆλη ἐλληνικὴ θάλασσα. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ θέσις τὴν δοπίαν ἡ Ἐλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶχεν εἰς τὸν οἰκονομικὸν κόσμον τοῦ βου αἰῶνος, ὥστε τὰ νομίσματά της ἐθεωροῦντο παγκόσμια καὶ ἐγίνοντο δεκτὰ εἰς δὲ τὰς ἀγορὰς τοῦ κόσμου.

Γεωργία. Δευτέρᾳ πηγὴ τοῦ δημοσίου πλούτου ἦτο ἡ γεωργία. Ἡ Ἐλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ὅπως καὶ ἡ Ρωμαϊκή, ἦτο οὐσιωδῶς στηριγμένη ἐπὶ γεωργικῶν βάσεων. Τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ἀφοσιωμένον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ἐπομένως ὁ ἔγγειος φόρος ἦτο μία ἐκ τῶν μεγαλυτέρων προσόδων τοῦ δημοσίου ταμείου. Πρόπει λοιπὸν νὰ ἔξετάσωμεν, δοπία τις ἦτο ἡ κατάστασις τῆς γεωργίας.

Καθ' ὅλον τὸν χιλιετῆ βίον τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν γεωργίαν παρατηροῦμεν δύο τάσεις. Ἡ μία τείνει νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν μικρὰν ἐλευθέραν ἰδιοκτησίαν βαθμηδὸν ἀπορροφουμένην ὑπὸ τῶν ἀρταγῶν τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν. Ἡ ἄλλη τείνει νὰ καταστήσῃ τοὺς ἐλευθέρους χωρικοὺς δουλοπαροίκους, δηλ. ἐποίκους ἐργαζομένους τὴν γῆν τοῦ κυρίου καὶ προσκολλημένους κληρονομικῶς εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ δοποῖον ἐκαλλιέργουν.

Τοῦ κακοῦ τῆς δουλοπαροικίας τὰ αἴτια χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἡ εἰσπραξὶς καὶ ἡ παράδοσις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔγγειου φόρου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ ἀνέκαθεν, ὡς εἰδομεν εἰς τὴν ὁμαϊκὴν ἴστορίαν, ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς ἀρχοντας τῶν κοινοτήτων ὑπὸ ἰδίαν των εὐθύνην. Τῆς εὐθύνης ταύτης ἀπηλλάγησαν ὡς πρὸς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτήτας οἱ κοινοτικοὶ ἀρχοντες, διότι οἱ ἴδιοι ἀπ' εὐθείας κατέβαλλον τοὺς φόρους τούτους καὶ διὸ ἐσυτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὰ κτήματά των γεωργούς, παρὰ τῶν δοπίων εἰσέπραττον τὸν κεφαλικὸν φόρον. Ὡστε οἱ κοινοτικοὶ ἀρχοντες παρέμειναν ὑπεύθυνοι μόνον διὰ τοὺς μικροὺς γεωργούς. Καὶ

κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ πρόγμα ἦτο καὶ δίκαιον καὶ εὔκολον. Ὅταν ὅμως ἥρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἔνεκα τῶν δημώσεων καὶ τῶν αἰγαλωσιῶν πολλὰ κτήματα δὲν ἥδυναντο νὰ ἀποδώσουν τὸν ὄρισμένον φόρον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κυβέρνησις ἐπέμενε εἰς τὴν εἰσπραξιν αὐτοῦ, οἱ γεωργοὶ ἡναγκάζοντο ἢ νὰ πωλοῦν εἰς τιμὴν ἔξητελισμένην τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους γείτονας ἀναλαμβάνοντας καὶ τὰ φροντικὰ βάρον ἢ καὶ νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ κτήματά των καὶ νὰ δραπετεύουν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συνέβαινε καὶ εἰς τοὺς ἀκτήμονας γεωργοὺς ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ κεφαλικοῦ φόρου. Ἀλλ’ ἡ δραπέτευσις τῶν γεωργῶν δὲν συνέφερεν εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐπέτρεπε λοιπὸν εἰς τοὺς κοινοτικοὺς ἀρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτήτας νὰ ἐποναφέρονται διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καὶ νὰ ἐμποδίζονται τὴν ἀναχώρησίν των. Παρήχθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γεωργοὶ ἥσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ δοποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ διὰ μακροχορούν διαμονῆς, δηλ. ἡ δουλοπαροικία.

Εἰς τὰς δύο δλεθρίας διὰ τὴν γεωργίαν τάσεις, τῆς ἔξαφανίσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς δουλοπαροικίας, ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις διαρκῶς ἀντετάσσετο. Ἄφ’ ἐνὸς μὲν προσεπάθει νὰ προστατεύῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἀρπαγῶν τῶν ἴσχυρῶν. Ἄφ’ ἑτέρου δὲ προσεπάθει νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἐργαζομένων ἀγροτῶν προικίζουσα τὰς κοινότητας τῶν χωρίων μὲ περισσοτέρας ἐλευθερίας. Ἀλλ’ αἱ προσπάθειαι αὗται ὑπὸ μικρᾶς ἐστέφθησαν ἐπιτυχίας. Αἱ ἀρπαγαὶ τῶν μεγάλων ηὔξανον, ὁ δεσμός, ὁ δοποῖος προσήλωντε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν γῆν, ἐγίνετο ἴσχυρότερος καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δουλοπαροίκων ἐπολλαπλασιάζετο. Τὸ κοινωνικὸν λοιπὸν ζήτημα εἶχεν δέখυνθῆ ἐπικινδύνως διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ κράτους. Εὑκόλως δὲ φαντάζεται τις τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν δοπίαν πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὰς δυστυχίας τοῦ πολέμου καὶ τὰς καταπιέσεις τῆς διοικήσεως. Ἡδη ἀπὸ τοῦ στ’ αἰῶνος οἱ ἀγροὶ ἥρχισαν νὰ ἐρημώνωνται ἡ γεωργία νὰ ἐγκαταλείπεται καὶ ὁ λαὸς νὰ συρρεῇ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου καὶ αἱ μεγάλαι ἰδιοκτησίαι συνήθως μετρίως ἐκαλλιεργοῦντο, οἱ ἐκ τῆς γῆς πόροι τοῦ κράτους δλονεῖν ἥλαττοιντο.

Παρ’ ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ γεωργία ἦτο πάντοτε πηγὴ οἰκονομικοῦ

πλούτου τοῦ κράτους. Υπῆρχον χῶραι πλουσίας γεωργικῆς παραγωγῆς. Αἱ πεδιάδες τῆς Θράκης παρήγον ἐν ἀφθονίᾳ σῖτον, ὁ δοποῖος ἔχορσίμευεν ἐν μέρει διὰ τὴν διατροφὴν τῆς Κων)πόλεως. Αἱ δὲ ἐπαρχίαι τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν μὲν πλήρεις μεγάλων ἴδιοκτησιῶν, ἀλλ᾽ ἦσαν χῶραι εὐφοριώταται καὶ πλουσιώταται. Ἐπομένως, ὅταν ἡ κυβέρνησις εὑρίσκετο εἰς χεῖρας ἡγεμόνων ἐνεργητικῶν καὶ ἀρκετὰ ἰσχυρῶν διὰ νὰ προστατεύουν τοὺς μικροὺς γεωργούς, οἵ ἐκ τῆς γεωργίας πόροι τοῦ κράτους ηὔξανον μεγάλως. Ἐπὶ τῶν αὐτοχρατόρων δὲ τούτων συνέπιπτε νὰ ἐπέρχεται καὶ αὔξησις τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους.

6. Ἡ θρησκεία.

Ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις αὐτῆς.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας διεδόθη ἀνὰ σύμπαντα τὸν κόσμον μετὰ μεγάλης ταχύτητος. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν δύο τινά: ἡ ὁμιλίη κυριαρχία, ἡ δοποία εἰχε καταλύσει τὰ μεταξὺ τῶν λαῶν δομα, καὶ μάλιστα ἡ ἔξαπλωσις καθ' ὅλον τὸν κόσμον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ δοποῖος παρέσχεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Οἱ Ἑλληνισμὸς ὅμως παρέσχεν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀλλην ἀνυπολογίστον ἀξίας ὑπηρεσίαν. Παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὸν ἀστικὸν ὄργανισμὸν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Διὰ τούτου ὄργανωθεὶς ἀπέκτησε δύναμιν μεγίστην, ἀπετέλεσεν ἴδιαίτερον οὕτως εἰπεῖν κράτος ἐντὸς τοῦ ὁμιλίου κράτους, καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡδυνήθη νὰ ἀντιστῇ εἰς τοὺς διωγμούς, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡνάγκασεν ἔνα αὐτοχράτορο τὸν Κωνσταντίνον νὰ προσέξῃ εἰς αὐτὸν καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν του.

Οντως δὲ Χριστιανισμὸς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὠργανώθη δημοκρατικῶς, ὅπως ἦσαν ὠργανωμέναι αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐλληνικαὶ πόλεις. Ἐκάστης τοῦ πόλεως οἱ χριστιανοὶ ἀπετέλουν ἐκκλησίαν, ἡ δοποία ὡς καὶ τὸ ὄνομά της δηλοῖ, δὲν ἦτο ἄλλο τι, εἰμὴ ἡ ἐκκλησία τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν δήμων. Ἐκάστη ἐκκλησία ἔξελεγεν ἐκ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν χριστιανῶν ἀνδρας τινάς, οἵ δοποῖοι καλούμενοι πρεσβύτεροι ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίῳ τὰ κοινὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα καὶ ἔκρινον δλας τὰς μεταξὺ χριστιανῶν διαφοράς, ὅσας οὗτοι δὲν ἥθελον νὰ ὑποβάλουν εἰς τὴν κρίσιν δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Τὸ συνέδοιον δηλ. τοῦτο τῶν πρεσβυτέρων ἀντεστοίχει πρὸς τὴν βοουλὴν τῶν ἐλληνικῶν ἀστικῶν θεσμῶν. Τοῦ συνεδρίου τού-

του προίστατο ὁ καλούμενος ἐπίσκοπος, ὁ δποῖος ἔξελέγετο διὰ τῆς ἑλευθέρας ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας καὶ ἀντεστοίχει πρὸς τοὺς ἀρχοντας τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων. Οὕτω οἱ πρεσβύτεροι μετὰ τῶν ἐπίσκοπων ἀπετέλεσαν ἵδιαν ἱερατικὴν τάξιν, ἡ δποία ὠνομάζετο κλῆρος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους χριστιανούς, οἱ δποῖοι ἀπετέλουν τὸν λαὸν καὶ ὠνομάζοντο λαϊκοί.

Καὶ εὐθὺς μὲν ἔξ ἀρχῆς ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι συνεννοοῦντο μεταξύ των δι' ἐπιστολῶν ἢ δι' ἀπεσταλμένων· Βραδύτερον δμως, περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας μ. Χ. ἐκαπονταετηρίδος, ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συνδεθοῦν μεταξύ των στενότερον δι' ἐπαρχιακῶν συνόδων ἀντιστοίχων πρὸς τὰ ἀμφικτιονικὰ συνέδρια. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς κατὰ τὸ ἕαρ καὶ τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἔξεδιδον ἀποφάσεις καλουμένας κανόνας, διὰ τῶν δποίων ἐργοθμίζοντο τὰ κυριώτατα τῆς πίστεως καὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ὁλίγον κατ' ὅλιγον αἱ τοπικαὶ αὗται σύνοδοι ἥλθον εἰς σχέσεις πρὸς ἄλλήλας ἀνακοινοῦσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τὰς ἀμοιβαίας πράξεις. Τέλος ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπεράνω τῶν τοπικῶν αὐτῶν συνόδων ἐτέθησαν αἱ λεγόμεναι Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, συνέδρια δηλ. περιλαμβάνοντα ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τὰ δποῖα συνεκαλουντο, ὁσάκις ἔκτακτοι ἀνάγκαι τῆς Ἐκκλησίας ἀπήτουν τοῦτο. Οὕτω ὅλη ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία κατήντησε νὰ γίνῃ μία μεγάλη δμοσπογδία πολιτειῶν.

Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς ταῦτα ὁ δργανισμὸς οὗτος. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρωτευούσης τῆς ἐπαρχίας (μητροπόλεως), δ ὁδποῖος ὠνομάσθη μητροπολίτης. Πάλιν μερικαὶ μητροπόλεις ἔνεκα τοῦ μεγαλυτέρου πλήθους τῶν εἰς αὐτὰς χριστιανῶν ἢ ἔνεκα τῶν μεγαλυτέρων μαρτύρων καὶ ἀγίων, τοὺς δποίους ἀνέδειξαν, ἐθεωρήθησαν ἀνώτεραι τῶν ἄλλων καὶ ὠνομάσθησαν Ἀποστολικαί. Τοιαῦται ἦσαν ἡ τῆς Ῥώμης, τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς τὰς δποίας προσετέθη καὶ ἡ, τῆς Κων)πόλεως μετὰ τὴν κτίσιν αὐτῆς, ὡς νέας πρωτευούσης τοῦ δωματίκου κράτους. Τούτων οἱ ἐπίσκοποι προσέλαβον καὶ τὸν τίτλον τοῦ Πατριάρχου. Πρῶτος δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὁ τῆς Ῥώμης, δ ὁδποῖος ἐκαλεῖτο καὶ Πάπας, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος τοῦ Χριστιανισμοῦ δργανισμὸς ὑπῆρξε δημοκρατικός. Καὶ εἰς μὲν τὴν Δύσιν ἡ Ἐκκλησία ἀπέβαλε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦτον καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ Ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Μάλιστα, ὡς εἴδομεν, ἀδιακόπως οἱ κατὰ καιροὺς πάπαι ἐξήτουν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν των αὐτὴν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ᾽ αὗται οὐδέποτε ὑπέκυψαν εἰς τὰς περὶ τούτου ἀξιώσεις τῶν παπῶν. Δὲν συνέβη δμως διμοίως καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει μοναρχίας ἡ Ἐκκλησία παρεβλήθη ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα. Οὐδέποτε δμως οὐδὲ μέχρι σήμερον ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς αὐτῆς ἀρχάς.

Οντως μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ τῆς Κων)πόλεως, ὃς ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους, κατέλαβεν ἐξέχουσάν τινα θέσιν, δι' ὃ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ βου αἰῶνος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἦτι μᾶλλον ηὑξήθη κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, ὅτε μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αιγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀπέμεινεν οὗτος ὁ μόνος πατριάρχης ἐν τῷ κράτει. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ κράτους ὁ πατριάρχης Κων)πόλεως δὲν κατεῖχε μικροτέραν θέσιν ἢ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Αὐτὸς ἔχοιε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐδέχετο τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ ὅτι θὰ προστατεύῃ τὴν δρυδοδοξίαν, καὶ θὰ σέβεται τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας. Ἡτο πλουσιώτατος, διότι διέθετεν ὡς κύριος τὴν ἀπειρον περιουσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡτο ἴσχυρότατος, διότι εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὴν ἀπειράριθμον στρατιὰν τῶν μοναχῶν τῆς Κων)πόλεως. οἱ δοποῖοι ἐξήσκουν μεγάλην ἐπιφρονίην ἐπὶ τοῦ ὄχλου τῆς πρωτευούσης. Ἡδύνατο ἐπομένως ὁ πατριάρχης νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν σπουδαίας ὑπηρεσίας, καὶ ἀντιστρόφως νὰ ἀφηφῇ τὸν αὐτοκράτορα εἴτε ἐκσφενδονίζων κατ' αὐτοῦ τοὺς κεραυνοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀπαγορεύσεως καὶ τοῦ ἀναθέματος καὶ ἐπιβάλλων εἰς αὐτὸν τὴν θέλησίν του ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐξεγείρων τὸν λαὸν εἰς στάσιν καὶ καταβιβάζων αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου.

Καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δὲ παράστασις τοῦ πατριάρχου ἐσυμβολίζε τὴν δύναμίν του. Κατάφει εἰς μέγαρον πολυτελέστατον πλησίον εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον. Εἶχε τὰ φορεῖα του καὶ τὰ πολυτελῆ ἀρματά του διὰ τὰς μεγάλας τελετάς. Ἐσύγναξεν εἰς τὸν ἵπποδρομον, ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον καὶ ἀνταπέδιδε τὴν φιλοξενίαν παραθέτων πο-

ιντελή γεύματα εἰς τὸ πατριαρχικὸν μέγαρον. Ἐφόρει ιόχωμα ἐνδύματα, δπως οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ βασιλέως, καὶ πίλον πορφυροῦν, μὲ χρυσοπαρύφους ταινίας, δπως αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς.

Ἡτο λοιπὸν ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἑκκλησίας· ὡς ἀντίρροπον πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους. Κατ' ἀρχὴν τὰ δύο ἀξιώματα ἥσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἄλλήλων. Ἀλλὰ τὰ δρια τῶν ἔξουσιῶν αὐτῶν δὲν ἥσαν ἀκριβῶς καθωρισμένα, καὶ ἐνεκατούτου ἡ μεταξὺ αὐτῶν πάλη ὑπῆρξε διηγεκίς. Ὁσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἴσχυρός, ἐπενέβαινεν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑκκλησίας καὶ διώκει κατ' οὐσίαν αὐτά. Τοῦτο δὲ πολλάκις, ὡς ἐπὶ τῶν αἰρέσεων, ἦτο ἀπαραίτητον διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κράτους. Τούναντίον δσάκις ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνὴρ ἀσθενής τὸν χαρακτῆρα, ὁ πατριάρχης ἀπέβαινε παντοδύναμος ἄγων καὶ φέρων τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κον)πόλεως. Πάντοιε ὅμως ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου ἐχοησίμευεν ὡς φραγμὸς περιστέλλων τὴν παντοδυναμίαν τῆς αὐτοκρατορίης ἀπολυταρχίας.

Ἡ λατρεία. Ἡ λατρεία κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτο ἀπλουστάτη. Οἱ χριστιανοὶ συνηθοίζοντο εἰς οἰκίας ἐπὶ τούτῳ ωρισμένας καὶ ἐκεῖ ἀπέτεινον μικρὰν καὶ ἀπλῆν δέσην πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ συνάμα ἔφερον καὶ ἔκουσίας προσφοράς, διὰ τῶν δποίων ἐγίνοντο κοινὰ δεῖπνα τῶν χριστιανῶν καλούμενα ἀγάπαι. Τὰ δὲ περισσεύοντα ἐδίδοντο εἰς τοὺς κληρικοὺς καὶ εἰς τοὺς πτωχούς. Χάριν τῶν τελευταίων μάλιστα ἐγίνοντο καὶ μηνιαῖαι εἰσφοραί.

Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη περισσότερον καὶ παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη νὰ προσελκυσθοῦν δχλοι συνηθισμένοι εἰς ποικίλους λατρείας τύπους, ἐδέησε καὶ ἡ λατρεία νὰ δραγανωθῇ συστηματικῶς τερον καὶ νὰ γίνῃ ἐπιδεικτικωτέρα. Τιδύνησαν λοιπὸν τότε ἰδιαίτερα οἰκοδομήματα διὰ τὴν κοινὴν λατρείαν. Τὰ οἰκοδομήματα δὲ ταῦτα ἐκοσμήθησαν δι' εἰκόνων τοῦ Σωτῆρος, τῆς Παναγίας, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς θρησκείας, εἰς τοὺς δποίους ἀπεδόθησαν ποικίλαι τιμαί. Οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας ὑπεβλήθησαν εἰς ιεραρχίαν καὶ περιεβλήθησαν ἐνδύματα μεγαλοπρεπῆ. Ἡ λατρεία ἐκανονίσθη, αἱ θρησκευτικαὶ ἀκολουθίαι ἐγένοντο μακρότεραι, καὶ τέλος δ' ἀριθμὸς τῶν ἑօρτῶν ηὔξηθη.

Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ κοινωνική τις ἀνάγκη. Ψυχαγωγίαι καὶ κοινὰ τῆς κοινωνίας ἐντευκτήρια δὲν ὑπῆρχον. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν λοι-

πὸν συνέρρεον οἱ ἀνθρωποι ὅχι μόνον διὰ νὰ ἀπευθύνουν τὰς δεήσεις των εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἵνα συναντηθοῦν μεταξύ των. Ἐκ τούτου ἔγινεν ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως τῶν ἀφορμῶν τῆς συνεντεύξεως, δηλ. τῶν ἑορτῶν, καὶ τῆς ἐπιμηκύνσεως τῶν θρησκευτικῶν ἀκολουθιῶν. Ἐκτὸς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν, τῶν Χριστουγέννων, τῆς Ἀναστάσεως κλπ., καθ' ἐκάστην ἥμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἐνδὸς ἢ περισσοτέρων ἀγίων. Κατὰ μικρὸν δὲ ἡ λατρεία δὲν ἀπηγνύνετο μόνον πρὸς τὸ ὑπέροχον Ὁν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Ἅγιους καὶ εἰς αὐτὰς τὰς εἰκόνας αὐτῶν, πολλὰς τῶν ὅποιων ἐθεώρουν θαυματουργούς. Ὡσαύτως θαυματουργὸς δύναμις ἀπεδόθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ πρὸς τὰ ὅργανα τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος καὶ πρὸς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Σὺν τῷ χορόῳ δὲ ἡ θαυματουργὸς αὕτη δύναμις μετεβιβάσθη καὶ εἰς τὰς μαντείας καὶ εἰς ἐπωδούς. Οὕτω τὴν πίστιν διεδέχθη ἡ δεισιδαιμονία, ἡ ὅποια ἐφθιειρε τὸ ἴσχυρότατον ἥθικὸν ἐλατήριον τοῦ Ἐθνους, τὴν θρησκείαν.

Ο μοναχισμός. Καὶ ὅλο κοινωνικὸν κακὸν προέκυψεν ἐκ παρεξηγήσεως τῆς θρησκείας. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ πολλοὶ ἀνθρωποι παρακανούμενοι ὑπὸ τοῦ ζῆλου αὐστηροτέρας ἐκπληρώσεως τῶν παραγγελῶν τῆς νέας θρησκείας, ἀπειχώρουν ἀπὸ τῶν φροντίδων τοῦ κόσμου καὶ διῆγον τὸν βίον μακρὰν τῶν πόλεων εἵτε μεμονωμένοι εἴτε πολλοὶ ὄμοι. Ο μοναχικὸς οὗτος καὶ ἀσκητικὸς βίος διὰ τῶν ἔξοχων ἀρετῶν, τὰς ὅποιας ἀνέπτυξαν πολλοὶ τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν τούτων, συνετέλεσεν ὅχι ὀλίγον εἰς τὴν ἥθικὴν τῆς πίστεως κραταίωσιν. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὅλλα ἀγαθὰ ἐκ τοῦ θεσμοῦ τούτου προέκυψαν. Πολλαὶ ἐκ τῶν περιπτετεῖων τοῦ βίου πληγωμέναι ψυχαὶ εὗρον θεραπείαν εἰς τὰ μοναστήρια. Πολλάκις οἱ πένητες καὶ οἱ ὁδοιπόροι εἰς αὐτὰ εὗρον καταφυγήν. Ἐν καιρῷ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν τροκυμιῶν εἰς αὐτὰ κατέφυγον τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους αὐτὰ ἀνεδείχθησαν οἱ προμαχῶνες τῆς ἐθνικῆς ἥμδην ἀνεξαρτησίας.

Παρὸς ὅλα ταῦτα ὁ μοναχισμὸς εἰνθὺς ἔξι ἀρχῆς ἔξωκειλεν εἰς πολλὰ ἄτοπα. Τὰ μοναστήρια ἐπολλαπλασιασθησαν καὶ ἐπλουτίσθησαν διὰ πολλῶν κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἀφιερωμάτων τῶν εὐσεβῶν. Ο βίος εἰς αὐτὰ ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀσκητικὸς καὶ ἀπηλλαγμένος τῶν ματαιοτήτων τοῦ κόσμου. Τὸ δὲ δεινότερον, μυριάδες νέων συνέρρεον κατ' ἔτος εἰς αὐτὰ ὅχι ὑπὸ εὐσεβείας κινούμενοι, ἀλλ' ἵνα ζοῦν βίον ἀποάγμονα

καὶ τρυφηλὸν καὶ ἐνίστε αὐτόν. Ἐκ τούτου δὲ τὸ μὲν δημόσιον ταμεῖον ἐστερεῖτο πολλῶν πόρων, διότι τὰ εἰς τὰ μοναστήρια ἀφιερούμενα κτήματα ἔμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφορολόγητα, ή δὲ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ή γεωργία καὶ ή βιομηχανία ἐστερεοῦντο βραχιόνων.

7. Τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρις Ἡρακλείου.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ ή παιδεία. Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολεως κατὰ τὸν μέσον αἰώνα ὑπῆρξε τὸ μόνον μέρος τοῦ κόσμου, τὸ διπολὸν διετήρησε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τὴν ἀπ' εὐθείας ἐπαφὴν μὲ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν. Συνήνωνεν δῆλας τὰς ἐνδόξους πόλεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ) Ἀθήνας, Ἀλεξανδρειαν, Ἀντιόχειαν κλπ.), αὐτὴ δὲ ή πρωτεύουσα της, ή Κωνσταντινούπολις, ἥτο κατ' οὐσίαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς Ἑλληνικὴ πόλις. Οἱ λαοὶ τῆς μοναρχίας ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλληνες ἢ ἔξελληνισμένοι Ἀσιταῖ καὶ ἐλάλουν δῆθινικήν των γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικήν. Ως ἐκ τούτου δὲ καὶ εὐκόλως κατενόσουν καὶ ηὐχαριστοῦντο μελετῶντες τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Διεφύλαττον λοιπὸν εἰς τὰς βιβλιοθήκας των ὡς ἀντικείμενα μεγάλης δέξιας τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀντέγραφον αὐτὰ μετ' ἐπιμελείας, τὰ ἐμελέτων καὶ τὰ ἐσχολίαζον. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ βιβλιοθήκαι τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ αἱ πατριαρχικαὶ ἦσαν θαυμασίως ἐφωδιασμέναι μὲ δῆλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Δὲν ἦσαν δῆμοις κατώτεραι αὐτῶν αἱ μοναστηριακαὶ καὶ αἱ ἴδιωτικαὶ ἀνδρῶν σοφῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰ γράμματα. Ἀλλως τε ή Ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς παιδείας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ή στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, ή ὁποία εὑρίσκετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς χείρας τῶν μοναχῶν, εἶχε χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Ως σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως ἐχρησίμευνον ἢ αἱ μοναὶ ἢ οἱ νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σπανιώτερον αἱ οἰκίαι τῶν ἴδιωτῶν διδασκάλων. Εἰς αὐτὰ οἱ παιδεῖς ἐδιδάσκοντο ὑπὸ μοναχῶν ἢ ἵερέων ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμησιν στοιχειώδη, καὶ ἡσκοῦντο εἰς τὴν ἀρετήν. Ἀνεγίνωσκον δὲ προσέτι τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς βίους τῶν ἄγιων.

Ἄλλ' δῆμος πᾶς μορφωμένος ἀνθρωπος ἐπρεπε νὰ ἔχῃ ἀναγνώσει τὸν Ὁμηρον, τὸν Ἡσίοδον καὶ τὸν Πίνδαρον, μέρη τινὰ τῶν τρα-

γικῶν, τὸν Ἀριστοφάνην, τὸν Θεόκριτον καὶ ἀκόμη τὸν Θουκυδίδην, ἔργα τινὰ τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, μερικὰς βιογραφίας τοῦ Πλουτάρχου, τὸν Λουκιανὸν καὶ ἄλλους μόρφωσιν ταύτην ἐλάμβανον εἰς ἀνώτερα σχολεῖα παρὰ διδασκάλων ἴδιωτικῶν. Ἡ μόρφωσις ὅμως αὕτη δὲν ἦτο γενικὴ καὶ οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ γενικευθῇ. Διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς τυπογραφίας ἦτο κατ' ἀνάγκην προνόμιον διλύγων ἀνθρώπων, τῶν εὐπόρων.

Ἐκτὸς τῶν σχολείων τούτων ὑπῆρχον καὶ ἀνώτεραι φιλοσοφικαὶ καὶ ὁρητορικαὶ σχολαὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀλεξανδρειαν, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Βηρυττόν, τὴν Γάζαν, τὴν Τύρον καὶ Ἰδίως εἰς τὴν Κων)πόλιν. Καὶ αἱ μὲν ἐν Ἀθήναις σχολαὶ ταχέως ἐμαράνθησαν, διότι εἰς αὐτὰς μόνον ἐθνικοὶ διδάσκαλοι ἐδίδασκον, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκλείσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἄλλαι ὅμως μετατραπεῖσαι εἰς κοινωνικὰς ἐξηκολούθησαν ἀκμάζουσαι μέχρι τῆς ἀριθμητικῆς κατακτήσεως καὶ ἀναδεικνούσουσαι πολλοὺς καὶ περιφρανεῖς φιλοσόφους καὶ ἄλλους λογίους. Ἀνωτάτη τέλος, σχολὴ ἦτο τὸ ἐν Κων)πόλει Πανδιδακτήριον, εἰδος σημερινοῦ Πανεπιστημίου, τὸ δποῖον ἰδρύμθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (425). Τὸ Πανδιδακτήριον τοῦτο περιελάμβανε τοιάκοντα καθηγητάς. Ἐκ τούτων 15 ἐδίδασκον τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ φιλολογίαν, οἱ δὲ ἄλλοι 15 λατινιστὶ τὴν ὁμοιαπίκην φιλολογίαν, τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Οἱ καθηγηταὶ δὲ εἰς αὐτὸ διωρίζονται κατόπιν αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς δοκιμασίας ἐνώπιον τῆς συγκλήτου καὶ μετ' ἀκριβῆ ἔρευναν τοῦ ἡθικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος.

Ἡ λογοτεχνία. Οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες δὲν ἦσαν μόνον οἱ κληρονόμοι τῶν προγόνων των καὶ οὕτως ἐπειν οἱ βιβλιοθηκάροι τῶν ἔργων, τὰ δποῖα ἔκεινοι εἶχον κληροδοτήσει εἰς αὐτούς. Ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου καὶ εἰς τὴν συγγραφήν.

Δυστυχῶς ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων διαφορῶν, αἱ δποῖαι ὑπῆρχον μεταξὺ τῆς διμιλονυμένης καὶ τῆς ὑπὸ τῶν λογίων γραφομένης γλώσσης, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραχθοῦν λογοτεχνικὰ ἔργα τέλεια. Ἀφοῦ του δηλ. διὰ τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐδημιουργήθη γλωσσικὸς κανὼν καὶ γνώμων, ή δὲ ἀττικὴ ἐξαπλωθεῖσα εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς χώρας κατέστη κοινή, ἥρχισε νὰ ἐμφανίζεται εἰς τοὺς Ἕλληνας κοινότερος τρόπος ἐκφράσεως ἐκδηλούμενος εἰς τὴν παραμέλησιν τῆς δρομῆς προφορᾶς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν προτάσεων καὶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἀπλοποίησιν τῶν γραμματικῶν τύπων, ἥρχισε

δηλ. νὰ ἐμφανίζεται διαφορὰ μεταξὺ ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης.⁹ Η διαφορὰ αὕτη φυσικὰ σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ηὔξανε, διότι ἡ μὲν γραπτὴ ὡς ἀκολουθοῦσα παγίους κανόνας παρέμενεν ἀμετάβλητος, τούναντίον δὲ ἡ ὁμιλουμένη δόλονεν μεταβάλλετο. Όπόση δὲ ἦτο ἡ διαφορὰ αὕτη κατὰ τὸν πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ καταφαίνεται ἐκ τοῦ Εὐαγγέλιου, τὸ ὅποιον ὡς γραφὲν διὰ τὸν πολλοὺς ἐγράφη εἰς τὴν τότε ὁμιλουμένην. Ἐν τούτοις οἱ λόγοι ἔξηκολούθουν νὰ διατυπώνουν τὰς ἰδέας των κατὰ τὸν γραμματικοὺς τύπους, τὰς λέξεις καὶ τὰς συντάξεις τῶν δοκίμων ἀττικῶν. Τοῦτο ἐλέγετο ἀττικισμός.

“Ως ἦτο ὁμως φυσικόν, οἱ λόγοι ὑποβεβλημένοι εἰς τοιαύτην τυχαννίαν δὲν ἦτο δυνατὸν γράφοντες νὰ ἔχουν τὴν χάριν, τὴν εὐκαμψίαν, τὴν δροσερότηταν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς τῆς γνησίας λαϊκῆς γλώσσης. Ὁντως δὲ τὰς ἀρετὰς ταύτας ενδίσκομεν εἰς τὰ λογοτεχνήματα ἔκεινα μόνον, τὰ δποῖα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς παραδόσεως.

“Αλλ’ ἂς ἴδωμεν δποῖα εἶναι ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς γενικωτέρας τῆς γραμμάς.

“Ο πεζὸς λόγος.

“**Η ἴστορία.** Η ἴστορία εἶναι ἡ εὑνοούμενη μορφή, ὑπὸ τὴν δποίαν ἐκτίθεται ἡ σκέψις τοῦ ἔθνους καθ’ ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα. Οἱ ἴστοριογράφοι διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας, τὸν κυρίως ἴστορικοὺς καὶ τὸν χρονογράφους.

Οἱ ἴστορικοὶ ἀκολουθοῦν κατὰ πόδας τὸν ἀρχαίους “Ελληνας συγγραφεῖς.” Άλλοι μὲν ἔχουν ὑπόδειγμα τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην, ἄλλοι δὲ τὸν Ξενοφῶντα ἢ τὸν Πολύβιον. Περιβάλλουν μὲν ἀρχαῖα ὀνόματα νέα διανοήματα καὶ σὺν τῷ χρόνῳ καθίστανται ἀπρόσιτοι εἰς τὸν μὴ λογίους. Συγχρόνως ὅμως καὶ μεταχειρίζονται τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ως ὑπόθεσιν τῆς ἴστορίας των λαμβάνουν τὰ σύγχρονα γεγονότα. Εἶναι δὲ εἰς θέσιν νὰ πραγματεύωνται τὰ γεγονότα ταῦτα, διότι κατέχουν μεγάλας θέσεις εἰς τὴν πολιτείαν ἢ μετέχουν τῶν πραγμάτων, τὰ δποῖα περιγράφουν.

Τούναντίον οἱ χρονογράφοι εἶναι μοναχοὶ ἀγνοοῦντες κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ πράγματα τοῦ βίου, καὶ, ἐπειδὴ ἀποτείνονται εἰς δλόκληρον τὸ ἔθνος, γράφουν εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ὑπ’ αὐτοῦ κατανοούμενην. Πραγματεύονται δὲ δλόκληρον τὴν ἴστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ κτίσεως

A. Χωραφᾶ, “Ιστορία Γ’ Γυμνασίου, ἔκδοσις πέμπτη.

τοῦ κόσμου, ἀλλὰ στεροῦνται κριτικῆς καὶ ἀντιγράφουν, ὁ εἰς τὸν ἄλλον.

‘Ο ἐπιφανέστερος τῶν ἰστορικῶν εἶναι ὁ **Προκόπιος**. Οὗτος ἦτο ἐκ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης καὶ εἶχε σπουδάσει τὰ νομικά, ἐλθὼν δὲ εἰς Κων)πολιν πρὸς εὔρεσιν τύχης ^{τοῦ οὐρανοῦ} ἡγιθή ως γραμματεὺς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ^{τοῦ Ιουστινιανοῦ} Βελιού τρίου καὶ ως τοιοῦτος παρηκολούθησε τὸν Βελισσάριον εἰς ὅλας τὰς ἐκστρατείας του. ‘Ἐνεκα τούτου εἶχε γνῶσιν ὅλων τῶν πολιτικῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς του. ‘Ο Προκόπιος συνέγραψε : 1) Τοὺς ἐπὶ τοῦ ^{τοῦ Ιουστινιανοῦ} πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Γότθων μέχρι τοῦ 554, εἰς τοὺς δροίους ὁ ἔδιος εἶχε λάβει μέρος. 2) Τὰ ^{τοῦ Ιουστινιανοῦ} Ανέκδοτα. Εἰς αὐτὰ ὁ Προκόπιος περιλαμβάνει ὅσα διὰ πολιτικοὺς λόγους δὲν ἥδυνατο νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν μεγάλην του συγγραφήν, κάμνει δηλ. εἰς αὐτὰ ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ ἴδιωτικοῦ βίου τοῦ ^{τοῦ Ιουστινιανοῦ} καὶ τῆς Θεοδώρας. 3) Τὰ Κτίσματα. Εἰς τὸ σύγγραμα αὐτὸ δ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὰς πόλεις, τὰς δροίας ὡχύρωσεν ὁ ^{τοῦ Ιουστινιανοῦ}, καὶ τὰς ἵπ^τ αὐτοῦ κτισθεῖσας ἐκκλησίας, βιβλιοθήκας καὶ δημόσια λουτρά.

Εἰς ὅλας τὰς συγγραφάς του ὁ Προκόπιος μιμεῖται τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκιδίδην, ἀλλὰ καὶ διατηρεῖ ἀνεξαρτησίαν τινά. Εἶναι χρονιανὸς καὶ ως τοιοῦτος ἔξαρτης πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Παρασυρόμενος ὅμως ὑπὸ τῶν ὑποδειγμάτων του καταβάλλει ἐνίστε προσπαθείας νὰ ἔξηγήσῃ τὰ συμβαίνοντα διὰ τῆς λογικῆς.

Τὴν ἰστορίαν τοῦ Προκοπίου συνεχίζει ὁ **Ἀγαθίας**, καὶ τὴν τοῦ ^{τοῦ Αγαθίου} δ **Μένανδρος**. Τελευταῖος δὲ ἰστορικὸς τῆς περιόδου ταύτης εἶναι **Θεοφύλακτος** δ **Σιμωνάττης**. Πάντες οὗτοι ἐμιμήθησαν τὸν Προκόπιον, ἀλλ’ εἶναι κατώτεροι αὐτοῦ.

Ἐπ τῶν χρονογράφων ὁ κυριώτατος ἡ μᾶλλον ὁ μόνος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ **Ιωάννης Μαλάλας**. Η χρονογραφία τοῦ Μαλάλα εἶναι ἀκριτος καὶ ἀσυνάρτητος φλυαρία εἰδήσεων περὶ τῶν παλαιῶν χρόνων ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας. Ἀλλ’ ἐπειδή, ^{τοιούτης} ο γραμμένη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ δημιουργήν γλῶσσαν, κατέστη ἐνχάραστον ἀνάγνωσμα διὰ τὸ πολὺ κοινόν, τὸ δροῖον δὲν εἶχεν ἀρκετὴν μόρφωσιν διὰ νὰ ἀναγινώσκῃ ἰστορικὰ βιβλία μὲ ἀρχαϊκὸν ὑφος. ‘Ο συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὴν ἰστορικὴν παράδοσιν, καὶ ἡ ἀρχαιότης δι’ αὐτὸν εἶναι μία περίοδος τελείως ἀγνωστος. ‘Αναμειγνύει τὴν ἰστορίαν τῶν ^{τοῦ Ισραηλιτῶν}, τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ἰστορίαν τῆς Αἰγύπτου. Τὴν Ἑλληνικὴν ἰστορίαν πραγματεύεται ἐντελῶς φανταστικῶς, περὶ δὲ τῆς

ἔρωμαϊκῆς οὐδὲν σχεδὸν λέγει. Τὰ γεγονότα τέλος τῶν χρόνων του ἔξι στορεὶ ἀναγράφων πολλὰς μικρὰς καὶ ἀσημάντους εἰδίσεις, ἵδιως διαν πρόκειται περὶ τῆς Ἱδιαιτέρας του πατρίδος, τῆς Ἀντιοχείας.

Ἡ θεολογία. Ἡ ἀφεθεύπ τῆς θεολογικῆς λογοτεχνίας εἶναι τερατία. Ἡ ἀνάγκη τῆς στενότητος τῆς πίστεως καὶ ὁ ἀκατάπαυστος ἄγων μεταξὺ τῶν διαφόρων αἵρεσεων ἔδωκαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀφορμὴν πρὸς παραγωγὴν πλήθους ἔργων. Ὁ κατάλογος τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἶναι μακρός. Μεταξὺ αὐτῶν ἔξεχουσαν θέσιν κατέχουν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς, Κλήμης, ὁ Ἀλεξανδρεύς, Ὡριγένης, Βασίλειος ὁ μέγας, Γοηγόριος ὁ Νύσσης, Γοηγόριος ὁ Νανζιανῆνος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, Συνέσιος ὁ Πτολεμαΐδος καὶ ὁ ἴστοριογράφος τῆς Ἐκκλησίας Εὐσέβιος ὁ Παμφύλον.

Εἰς οὐδένα ὅμως τῶν κλάδων τῆς θεολογίας παρήγαγεν ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία τόσα λογοτεχνικὰ μνημεῖα, ὅσα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁγητορικήν. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἔθεωρετο ἀπαραίτητον τὸ κύρουγμα κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτάς. Ἀνεπτύχθη δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὁγητορικὴ κατὰ τὰ πρότυπα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ὁγητορικῆς. Οἱ ἐπισημότεροι ὁγῆτορες κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκτὸς τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς δποίους ἀνεφέραμεν, εἶναι ὁ Ἀντιοχείας Γοηγόριος καὶ ὁ ἐκ Κορήτης Ἀνδρέας.

Καὶ τὰ ἄλλα τοῦ πεζοῦ λόγου εἴδη, ἡ Γεωγραφία, ἡ Φιλοσοφία, ἡ Φιλολογία, ἡ Νομική, ἡ Ἱατρική, ἡ Μαθηματικὴ καὶ ἡ Φυσικὴ ἐπαρκῶς ἐκαλλιεργοῦντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἱδιαιτέρως ὅμως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκαλλιεργήθη ἐν νέον λογοτεχνικὸν εἰδος, τὸ **μυθιστόρημα**.

Τὸ μυθιστόρημα ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ποίησιν, διότι ἀφηγεῖται πλαστὰς διηγήσεις. Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν ὅμως ἀνήκει εἰς τὸν πεζὸν λόγον, διότι ἐγράφετο ἀνευ μέτρου. Τοῦτο ἐγίνετο διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰχεν ἀμβλυνθῆ ἡ αἰσθησίς τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν, καὶ ἐπομένως τὸ μέτρον δὲν συνετέλει εἰς τὴν τέρψιν τῶν ἀναγνωστῶν, αὐτὴ δὲ ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ μυθιστορήματος.

Οἱ σπουδαιότεροι μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων ὑπῆρχεν ὁ Ἡλιόδωρος γράψας τὸ μυθιστόρημα «Σύνταγμα τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν» εἰς 10 βιβλία, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος γράψας τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα εἰς 8 βιβλία, καὶ ὁ Λόγγος γράψας τὰ κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην.

Ἡ ποίησις

Ἡ βυζαντινὴ ποίησις διαιρεῖται εἰς τρία εἴδη· τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔνθμικὴν ποίησιν, τὴν δημώδη καὶ τὴν θύραθεν ποίησιν.

Ἡ ἀληθὴς βυζαντινὴ ποίησις εἶναι ἡ πρὸς λειτουργικὴν χοῆσιν ἐκ πλησιαστικὴν ὄνθμικὴ ποίησις καὶ ἡ δημώδης. Αὗται ἐπήγασαν ἐκ τοῦ ἴδιορρύθμου χριστιανικοῦ ἐλληνικοῦ βίου, ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ, ἡ δὲ δημώδης ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ βίου τῶν χρόνων ἐκείνων Κοινὸν καὶ τῶν δύο γνώρισμα εἶναι ὁ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς παραδόσεως χωρισμὸς καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν. Καὶ αἱ δύο ἔγκαταλείποντα τὴν μίμησιν τῶν ἀρχαίων προτύπων καὶ συνδέονται στενῶς πρὸς τὸ αἴσθημα τοῦ συγχρόνου ἔθνους. Τούναντίον ἡ θύραθεν ποίησις, εἰς τὴν δοπίαν περιλαμβάνεται δλη ἡ λοιπὴ ποίησις, κύριον γνώρισμα ἔχει τὴν προσκόλλησιν κατὰ τὴν μορφὴν εἰς τὴν ἀρχαίατην καὶ τὴν ἀπομίμησιν ἀρχαίων προτύπων.

Ἐνταῦθα θὰ γίνη λόγος μόνον περὶ τῆς θύραθεν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, διότι τῆς δημώδους ἐλάχιστα ἵχνη ὑπάρχουν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Περὶ αὐτῆς θὰ γίνη λόγος κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον.

Ἡ θύραθεν ποίησις. Εἰς τὴν θύραθεν ποίησιν περιλαμβάνονται δλα τὰ ποιήματα τὰ ἀναφερόμενα καὶ εἰς μὴ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα καὶ εἰς θρησκευτικὰ μὴ χρήσιμα διὰ τὴν λειτουργίαν. Ἡ ποίησις αὕτη ἐπιδιώκει καθαρῶς λογοτεχνικοὺς σκοποὺς καὶ ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν τῶν ἀρχαίων ποιητικῶν γενῶν.⁷ Όχι μόνον ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ τὰ μέτρα τῆς θύραθεν ποιήσεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ἀρχαῖα. Εκ τῶν ποικίλων μέτρων τῶν ἀρχαίων οἱ μεσαιωνικοὶ Ἑλληνες μετεχειρίσθησαν ίδιως τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον, σπανίως τὸ δακτυλικὸν ἔξαμετρον, τὸ ἐλεγειακὸν δίστιχον κ.ἄ. Ἡ κατὰ προσῳδίαν ὅμως αὕτη ποίησις ἐστερεότο τοῦ θεμελίου τῆς ζωντανῆς γλώσσης, διότι ἡ διαφορὰ μακρῶν καὶ βραχέων εἰς τὴν προφορὰν εἰχεν ἐκλείψει. ⁸ Ωστε δλη αὕτη ἡ ποίησις παρουσιάζεται ὡς μηχανικὴ ἐργασία μετὰ κόπου ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀνεγερθεῖσα. Τῆς ποιήσεως ταύτης κύριος ἀντιπρόσωπος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ **Τεώρηος Πιστέης**, διάκονος τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐπὶ Ἡρακλείου. Τὸ λεκτικόν του εἶναι ἀπλοῦν καὶ εὐληπτόν, οὐ δὲ στίχοι του δέοντες καὶ κανονικού. Τὰ ποιήματα τοῦ Πισίδου πραγματεύονται ἡ περὶ συγχρόνων πολεμικῶν γεγονότων, ὡς τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν, ἡ περὶ θεολογικῶν ἀντικειμέ-

νων. Ὁ Πισίδης ἔγραψεν ὡσαύτως καὶ ἐπιγράμματα καὶ ἄλλα μικρὰ ποιήματα.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ δυνθμικὴ ποίησις. Κατ’ ἀρχὰς καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ὑπόκειται εἰς τὴν ἴσχυρὰν ἐπιρροὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μορφῆς. Ὄλα δηλ. τὰ ἀρχαῖα ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα ἀκολουθοῦν κατὰ τὴν γλῶσσαν, τὸ μέτρον καὶ τὴν ἔκφρασιν ἀρχαῖα πρότυπα, ὡς καὶ ἡ θύραμβεν ποίησις. Τοιαῦτα ἀρχαῖα ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα εἶναι οἱ ἀγγώστων ποιητῶν ὕμνοι, δὲ ἐωθινὸς (Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ), δὲ ἐσπερινὸς (Ἄινεῖτε παῖδες Κυρίου), δὲ ἐπιλύχνιος (Φῶς Ἰλαρὸν) κ. ἄ. Ὁσαύτως οἱ ὕμνοι Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Συνεσίου κ. ἄ.

Ἄλλὰ ἡ ζῶσα γλῶσσα εἶχεν ἀποβάλει ἀπὸ τὸν δυματικῶν χρόνων τὴν διάκρισιν τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν, καὶ εἶχε παύσει νὰ ἥχῃ μουσικῶς. Οἱ μεταχειριζόμενοι λοιπὸν τὰ κατὰ προσφθίαν μέτρα ἡκολούθουν νεκροὺς τύπους, οἱ δόποιοι εἰς τὴν ἀκοὴν δὲν εἶχον καμμίαν σημασίαν. Ἐξ ἀλλού καὶ ἡ γλῶσσα τῶν ὕμνων τούτων ἦτο ἀκατάληπτος. Ἐπομένως οὗτοι δὲν συνεκίνουν τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο ἡ χριστιανικὴ ποίησις ἔγκατελειψεν ἐνώρις καὶ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὰ ἀρχαῖα μέτρα. Διὰ τὴν δυνθμικὴν κατασκευὴν τοῦ στίχου ἐστηρίχθη ἥδη αὕτη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ εἰς τὸν τόνον τῶν λέξεων, δηλ. εἰς δὲ τι πραγματικῶς τὸ οὖς τότε ἥκουεν. Ἀλλὰ τῆς λέξεως δὲ τόνος δὲν ἀντικατέστησε τὸν τόνον τοῦ παλαιοῦ στίχου. Τούναντίον οἱ ἀρχαῖοι τύποι ἔγκατελείφθησαν ἐντελῶς, εἰσήχθησαν δὲ ὅλως διάφοροι στίχοι καὶ στροφαί. Πρὸ παντὸς δὲ ἡ ποίησις αὕτη ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς συνοδευούσης αὐτὴν μουσικῆς. Οἱ μελῳδοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἀοιδούς. Ἐχομεν λοιπὸν μίαν νέαν καὶ αὐθόρμητον δημιουργίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Τὸ δὲ περίεργον εἶναι δὲ τοιούτα ποιήματα ἔτασσον ὅχι εἰς τὴν ποίησιν, ἀλλ᾽ εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Τοῦτο ἔκαμνον, διότι εἶχον τὴν ἰδέαν, δὲ τι μόνον οἱ ὕμνοι οἱ κατασκευασμένοι κατὰ τὰ παλαιὰ μέτρα ἀνῆκον εἰς τὴν ποίησιν. Ἡ γνώμη δὲ αὕτη συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ ἐκλαμβάνωνται οἱ νεώτεροι ὕμνοι ὡς πεζογραφήματα καὶ νὰ γράφωνται ἐν συνεχείᾳ, δπως δὲ πεζὸς λόγος.

Ἐκαστος ὕμνος σύγκειται ἐξ 20—30 ἥκαὶ περισσοτέρων στροφῶν; ὁνομάζεται δὲ καὶ κοντάκιν ἢ κοντάκιον (μικρόν, κοντὸν ὁμαδίον, περὶ τὸ δόποιον ἐτυλίσσετο δὲ πάπυρος). Βραδύτερον ἐσχηματίσθη καὶ ἄλλος τύ-

πος ὑμνων, δι λεγόμενος κανών. Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ γίνη λόγος εἰ τὴν ἔπομένην περίοδον, διότι τότε ἀναφαίνεται οὗτος.

Μελωδοι. Ἡ ποίησις τῶν κοντακίων ἀρχίζει κυρίως ἀπὸ τοῦ Ειδῶνος, ἀκμάζει δὲ πρὸ πάντων κατὰ τὸν ΣΤ' καὶ Ζ'. Τῆς περιόδου τοῦ τῆς ἀκμῆς τῶν κοντακίων οἱ κυριώτατοι ἀντιπρόσωποι εἶναι δι 'Ρωμανὸς δι μελωδὸς καὶ δι Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος.

Ο 'Ρωμανὸς κατήγετο ἐκ Συρίας. Κατ' ἀρχὰς ἦτο διάκονος εἰς τὴν Βηρυττόν. Ἐπὶ Ἀναστασίου Α' ἥλθεν εἰς τὴν Κωνσταντίνην ὅπου διέμεινεν ὡς ἐφημέριος εἰς τίνα ναὸν τῆς Θεοτόκου. Ἐκεῖ ἐπεδόθη εἰς τὴν ποίησιν ἐκκλησιαστικῶν ὑμνων καὶ ἔκαμε τοιούτους ὑπὲρ τοὺς κιλίους ἀναφερομένους εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἱορτάς. Ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ὑμνων τοῦ 'Ρωμανοῦ εἶναι : δι ἀναφερόμενος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ή Παρθένος παρὰ τὸν Σταυρόν, εἰς τὸν Χριστὸν πάσχοντα, εἰς τὴν δευτέραν Παρουσίαν, εἰς τὰς δέκα Παρθένους καὶ ή νεκρώσιμος φόδη πρὸς μοναχόν.

Ο 'Ρωμανὸς εἶναι δι μέγιστος τῶν βυζαντινῶν ποιητῶν καὶ δι πρῶτος τῶν μελωδῶν. Ψάλλει μὲν ἀφελῆ ἀπλότητα τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ τὰς παραδόσεις, ἐπὶ τῶν ὅποιών στηρίζονται αἱ ἱορταί. Δὲν ἀπομακρύνεται τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ παρεμβάλλει εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐκάστου ὑμνου ἐν ᾧ περισσότερα δραματικῶς πεισόδια, τὰ δποῖα δίδουν ζωὴν εἰς τὴν παράδοσιν. Μεταχειρίζεται δὲ γλῶσσαν ἀπλῆν καὶ προσλαμβάνει πολλὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς διμιουργίας.

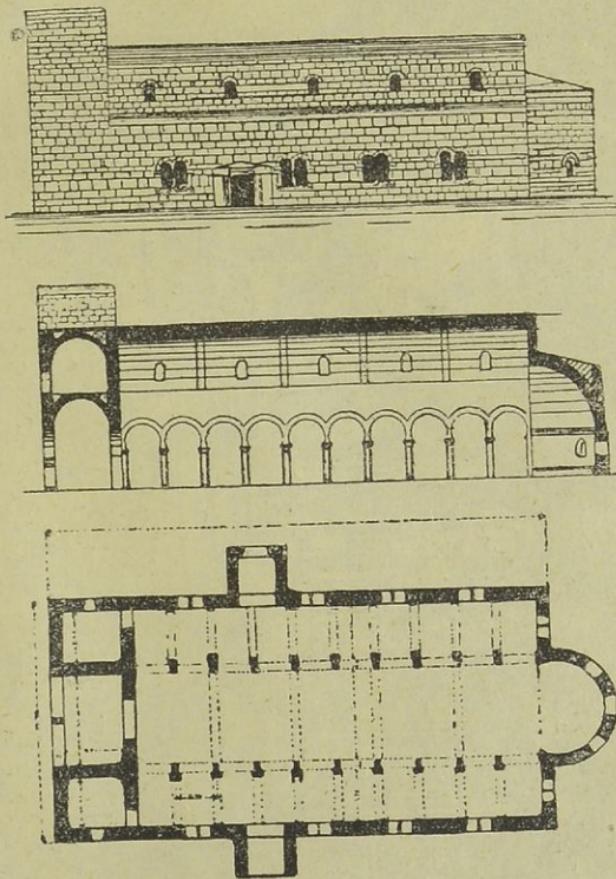
Ο Σέργιος, εἶναι δι ποιητῆς τοῦ Ἀκαθίστου ὑμνου. Συνέγραψεν αὐτὸν τὸ 626, ὅτε ή Κωνσταντίνη ἐσώθη ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν Αράβων. Ο ὑμνος ὀνομάσθη Ἀκαθίστος, διότι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πάντες ἴσταντο δραματικούς, ὅταν ἐψάλλετο.

8. Η τέχνη.

Η βυζαντινὴ τέχνη ἐν τῇ χριλετεῖ ἔξελίξει τῆς παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ δμοια πρὸς τὰ τῆς λογοτεχνίας. Ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶναι προσεκολλημένη εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ ἀκαταπαύστως ἐμπνέεται ἐκ τῶν ἀρχαίων προτύπων, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὑφίσταται ἰσχυρῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκκλησίας.

Η δραχιτεκτονική. Τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἔχομεν ἀρκετὰ μνημεῖα, διὸς τῶν ὅποιών πληροφορούμεθα τὰ περὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μεγιστάνων καὶ τὰ ἄλλα

δημόσια καὶ ίδιωτικὰ οἰκοδομήματα κατεστράφησαν. Ἀλλ᾽ εὐτυχῶς διεσώθησαν ἀρχετοὶ ναοὶ δια μεταποιηθέντες μετά τὴν ἄλωσιν εἰς μουσουλμανικούς. Περὶ τῶν ἀνακτόρων λοιπόν, τὰ δοια ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ κατόπιν ἐπεξετάμησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὐδὲν σχεδὸν γνωρίζομεν. Τό πιθανότερον εἶναι, ὅτι εἶχον ὁμαϊ-

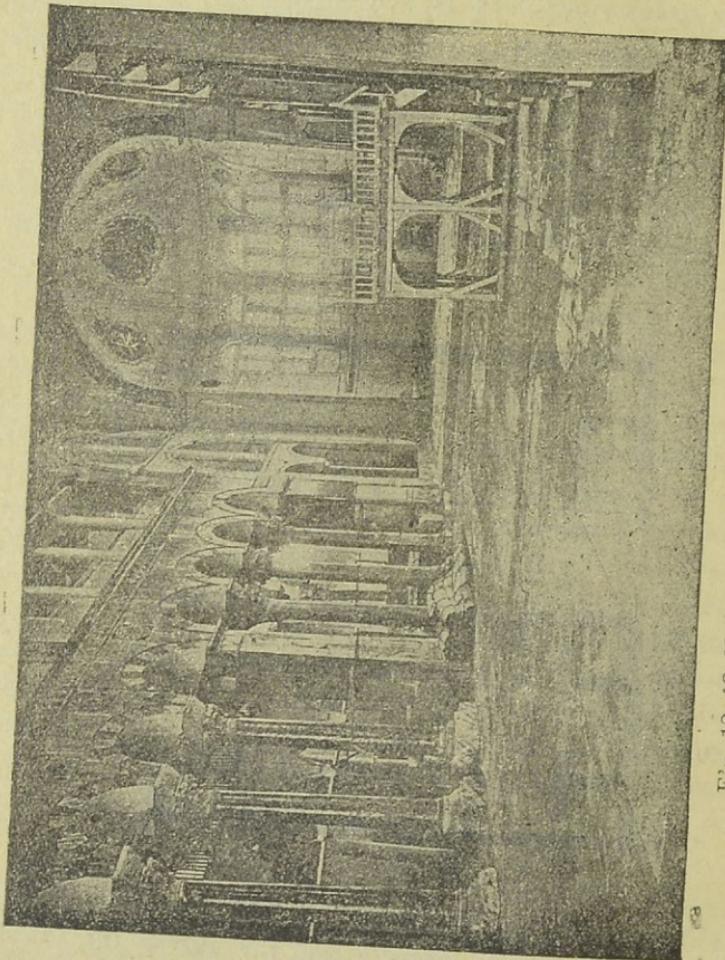

Εἰκ. 11. Δρομικὸς ναός.

κὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν καὶ τὴν τέχνην τῆς κατασκευῆς. Ὅμοια ὑποθέτομεν ὅτι θὰ ἦσαν καὶ τὰ ἄλλα δημόσια καὶ ίδιωτικὰ οἰκοδομήματα τῶν χρόνων τούτων.

Ωσαύτως οἱ πρῶτοι ναοὶ κατασκευάζοντο, ὅπως ὁ ἀρχαῖος οἶκος. Κατόπιν ὅμως κατὰ μῆκος τῆς ἀπλῆς καὶ ἐπιμήκους αἰδούσης αὐτῶν προσετέθησαν πρὸς δημιουργίαν μεγαλυτέρου χώρου σειραὶ κιόνων.

Ούτω οἱ ναοὶ ώμοιάζον πρὸς τὰς ὁμαικὰς ἐκεῖνας στοάς, αἱ δποῖα Ἑλληνικὴν ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν ἔχοησίμενον ἢ δι^ο ἐμπορικὰς συναλλαγὰ ἢ ὡς δικαστήρια καὶ ἐλέγοι το βασιλικαί. Ἐκ τούτου αἱ πρῶται ἐκκλησίαι ὀνομάζονται βασιλικαὶ ἢ καὶ δρομικαὶ ἐκ τοῦ σχήματος αὐτῶν.

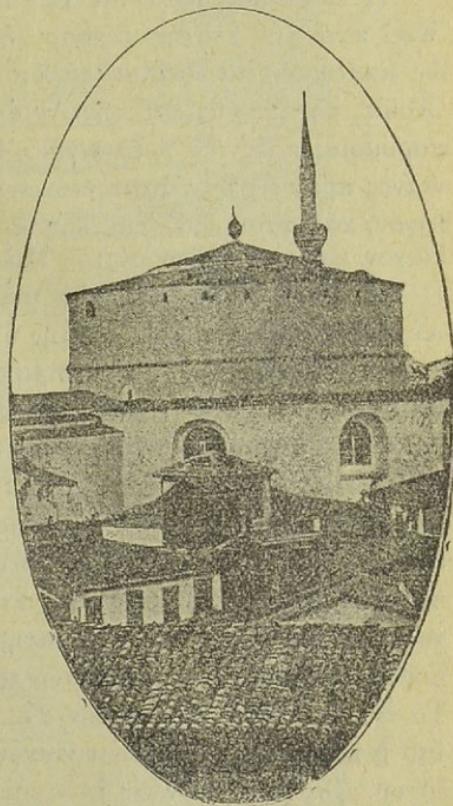
Εἰκ. 12. Ο Ναός τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Οἱ ναοὶ οὗτοι (εἰκ. 11) ἦσαν ὀρθογώνια οἰκοδομήματα, διαιρούμενα ἐσωτερικῶς διὰ σειρῶν κιόνων εἰς τοία κλίτη καὶ ἐνίστε εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον κλίτος ἦτο εὔρυτερον καὶ ἴψηλότερον καὶ ἐφερεν ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθεν ἔξεχόντων τοίχων παράθυρα, διὰ τῶν δποίων ἐφωτίζετο θαυμασίως τὸ ὅλον οἰκοδόμημα. Ἐκαστον κλίτος, ἐνίστε ὅμως μόνον τὸ

μέσον, κατέληγεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εἰς ἀψίδα ἔχουσαν ἡμικυκλικὸν σχῆμα. Εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ μέσου κάτιους ὑπῆρχεν ἡ Ἀγία Τράπεζα καὶ ὁ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου ἐπὶ ὑψηλοτέρου τοῦ λοιποῦ ναοῦ ἐπιπέδου. Αἱ δύο ἄλλαι ἀψίδες ἔχονται μὲν ἡ μὲν ἀριστερὰ ὡς πρόθεσις, ἡ δὲ δεξιὰ ὡς διακονικόν. Ἐμπροσθεν τοῦ κτιρίου εἰς τὴν Δ. πλευρὰν ὑπῆρχε πρόδομος, λεγόμενος νάρθηξ, διήκων καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐμπροσθεν τέλος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος ὑπῆρχε συνήθως ἀνοικτὴ αὐλὴ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ὑπῆρχε κοίνη, φριάλη παλουμένη. Μὲ τοιοῦτον σχέδιον ἐκτίσθησαν ὅλαι αἱ ἐπὶ τῷ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ κτισθεῖσαι ἐκκλησίαι, ὡς ἡ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποῖα ἐκτίσθη τὸν Ε' αἰῶνα, ἐκάπερ δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν πυρκαϊάν τῆς πόλεως (1917) (εἰκ. 12).

Ἄλλο ἀρχαῖον σχῆμα ναοῦ εἶναι τὸ στρογγύλον. Οἱ ναοὶ σκεπάζονται ὑπὸ παμμεγέθους θόλου. Προφανῶς οἱ χριστιανοὶ ἀρχιτέκτονες τὸ σχῆμα τοῦτο παρέλαβον ἐκ τῶν ἀρχαίων στρογγύλων μνημείων, οἷα ἦσαν τὰ μαυσωλεῖα καὶ τὸ Πάνθεον τῆς Ρώμης, καὶ μετεχειρίζοντο κατ' ἀρχὰς διὰ τὰ βαπτιστήρια, ὅπου ἐβαπτίζοντο οἱ πιστοί, καὶ τὰ μαρτύρια, ὅπου ἀπετέθεντο οἱ σαρκοφάγοι τῶν μαρτύρων. Μὲ τοιοῦτον σχῆμα ἐκτίσθη ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου ὁ τάφος τοῦ Σωτῆρος εἰς τὰ Ιεροσόλυμα καὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ σωζόμενος ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη μεταξὺ τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος (εἰκ. 13).

Άλλ' ἡ χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ προσέλαβε τὸν γνησίως βυζαντινὸν δυθμὸν ἐπὶ Ιουστινιανοῦ διὰ τοῦ νέου ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας,

Εἰκ. 13. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου
ἐν Θεσσαλονίκῃ,

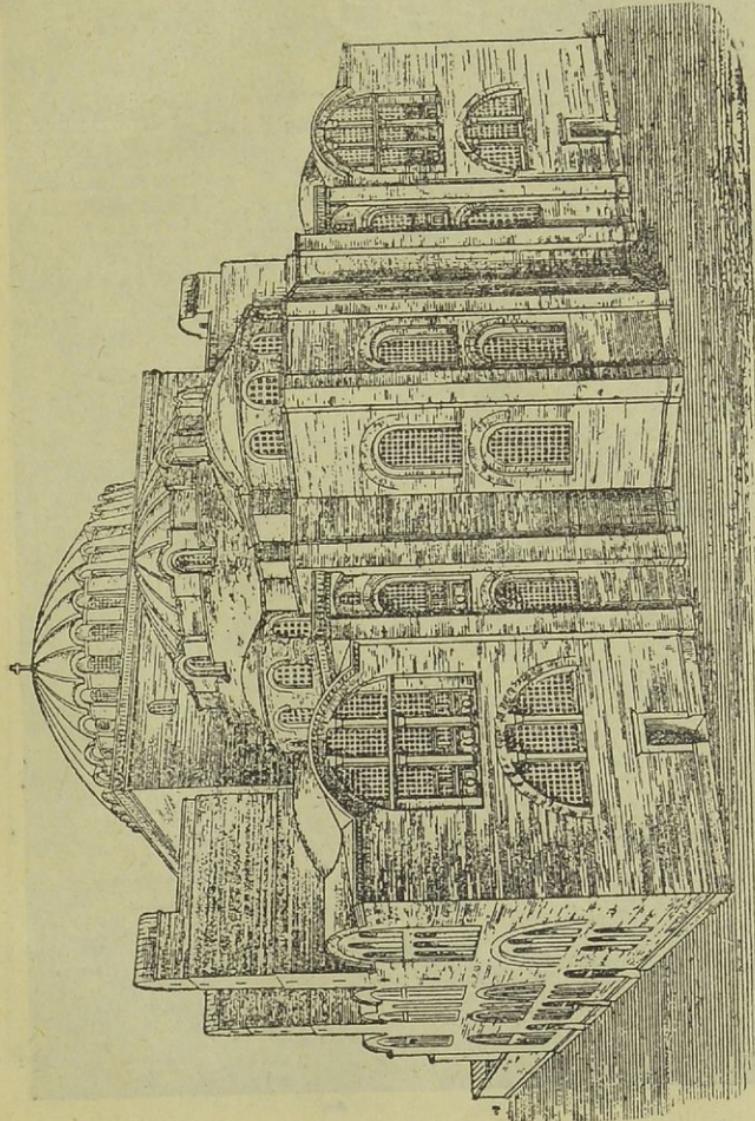
δόποιος ἐκτίσθη ὑπ' αὐτοῦ. Διὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας συνεδυάσθη ἡ εἰμῆκος ἐκτεινομένη βασιλικὴ μὲ τὸ θολωτὸν οἰκοδόμημα, καὶ ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα τῆς στεγάσεως τετραγώνου χώρου διὰ σφαιρικοῦ θόλου. Οὕτω παρήχθη νέα ἀρχιτεκτονική, ἡ βυζαντινή, τῆς δοπίας ἡ Ἀγία Σοφία εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἀνυπέρβλητον δημιούργημα.

Ἡ ἔμπνευσις διφεύλεται εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχε προαρχῆ πολὺ ως μαρτυροῦν τὰ ἐρείπια τὰ διασωθέντα εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Μασίας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αιγύπτου, τῶν δοπίων δ ὁρυμόδης εἶναι παρόμοιος πρὸς τὸν βυζαντινόν. Ἐκεῖ λοιπὸν ἐστράφη καὶ δ Ἰουστινιανὸς πρὸς εὑρεσιν ἀρχιτεκτόνων διὰ νὰ ἐκτελέσουν τὸ μεγαλοπρεπὲς ἔργον, τὸ δοπίον ἐμελέτα. Τοιούτους δὲ εὗρε τὸν Ἀνθέμιον τὸν Τραλλιανὸν καὶ τὸν Ἰσίδωρον τὸν Μιλήσιον.

Διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας, Ἰδίως ἡ Ῥώμη, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἐφεσος καὶ αἱ πόλεις τῆς Συρίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος διετάχθησαν νὰ συνεισφέρουν δ, τι καλὸν εἴχον. Κίονες καὶ κιονόκρανα ἐκ ποικίλων λίθων, διαφόρων ὁρυμῶν καὶ μεγέθους μετεκομίσθησαν πανταχόθεν εἰς τὴν Κων)πολιν, ὅπου λιθοξόοι σηνηρομοιούγουν αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχιτεκτόνων. Ἄφ' οὖ δημάσθη τὸ ὑλικόν, 100 ἀρχιτέκτονες, ἕκαστος τῶν δοπίων εἴχεν ύφ' ἑαυτὸν 100 τεχνίτας, ἥοχισαν τὴν οἰκοδομήν. Ἐξ δὲ περίπου ἔτη μετὰ τὴν θεμελίωσιν ἀπεπερατώθη δ μέγας ναός, τὸ μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον τῆς Αὐτοκρατορίας, διὰ τὸν δοπίον ἐδαπανήθησαν πλέον τῶν τοιακοσίων ἑκατομμ. χρυσῶν δραχμῶν. Τὰ ἐγκαίνια ἐτελέσθησαν τὴν 27 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 537. Τόση δὲ ἦτο ἡ κατέχουσα τὸν Ἰουστινιανὸν χαρὰ ἐπὶ τῇ ἐπιτελέσει τοῦ μεγάλου ἔργου, ὅστε εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν ἔδοραμε πρὸς τὸν ἄμβωνα καὶ ἐκτίνας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε : « Δόξα τῷ Θεῷ τῷ καταξιώσαντί με τοιοῦτον ἔργον ἐπιτελέσαι· νενίκηκά σε, Σολομῶν ! » Ἀλλ' ἂς ἴδωμεν, ὅποιον ἦτο τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ.

Ἡ Ἀγία Σοφία εἶναι δρυμογώνιον οἰκοδόμημα, τοῦ δοπίου τὸ ἔξωτερικὸν οὐδεμίαν κάμνει ἐντύπωσιν. Εἰς τὸν ἀρχαίους ναοὺς τὸ ἔξωτερικὸν εἶχε σημασίαν, διότι δ ἵερεν περικυκλούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἐτέλει τὰς θυσίας οὐχὶ ἐν νῷ ναῷ, ἀλλὰ πρὸ αὐτοῦ. Τούναντίον αἱ χριστιανικαὶ τελεταὶ γίνονται ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας. Ἐκ τούτου ἔξηγεῖται, διὰ τί δ λαμπρὸς ἔξωτερικὸς διάκοσμος ἐπεβάλλετο περισσότερον εἰς τὸν ἀρχαίους ναοὺς παρὰ εἰς τοὺς χριστιανικούς.

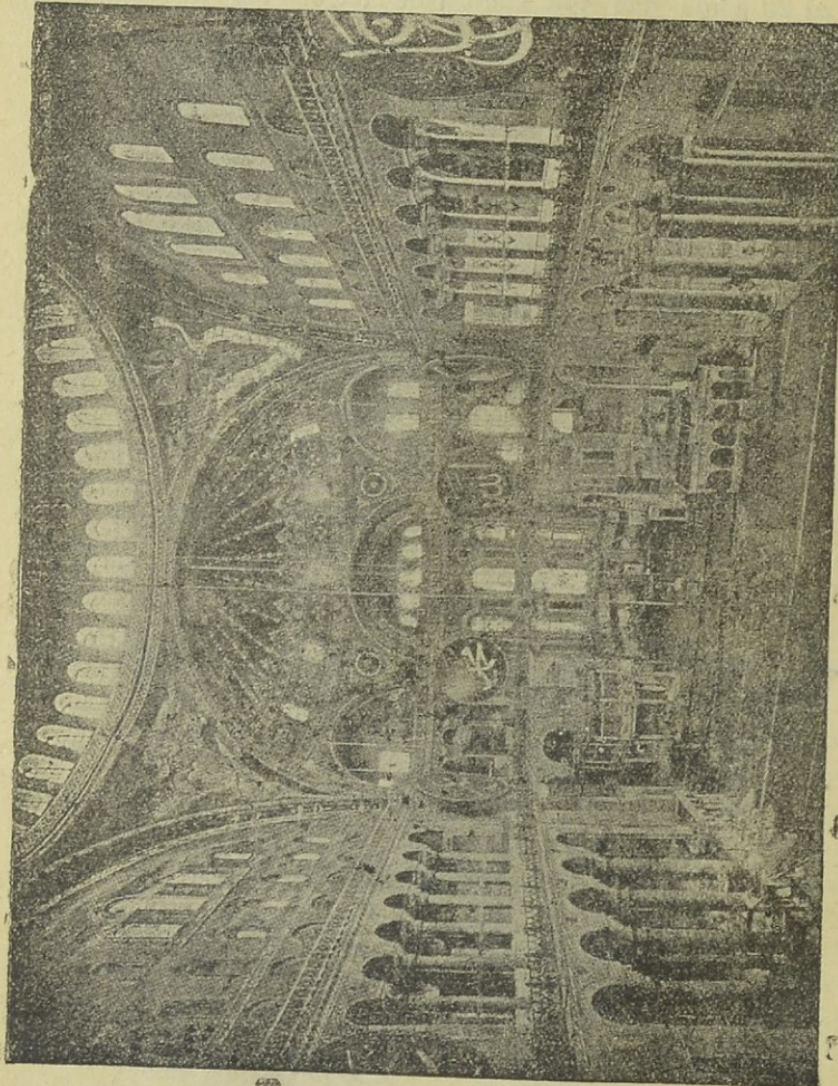
Εἰς τὸ μέσον τοῦ οἰκοδομήματος ὑψοῦνται 4 γιγάντειοι στῦλοι (πεσσοὶ) εὐδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους δι' ἀψίδων, ὃν ἐκάστη ἀπέχει ὑπὲρ τὰ 20 μέτρα ἀπὸ τοῦ ἔξωτεροῦ τούχου τοῦ οἰκοδομήματος.

Εἰκ. 14. Τὸ ἔξωτερον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας Τέλον Ιουστινιανοῦ.

*Υπεράνω τοῦ τετραγώνου τεύχου χώρου ὑψηλὴ θόλος ἔχων διάμετρον 31 μέτρων, τοῦ δποίου ὁ γῦρος ἀπτεται τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων. Τέσσαρα δὲ μεγάλα σφαιρικὰ τούγωνα πληροῦν ιὸν μεταξὺ τῶν

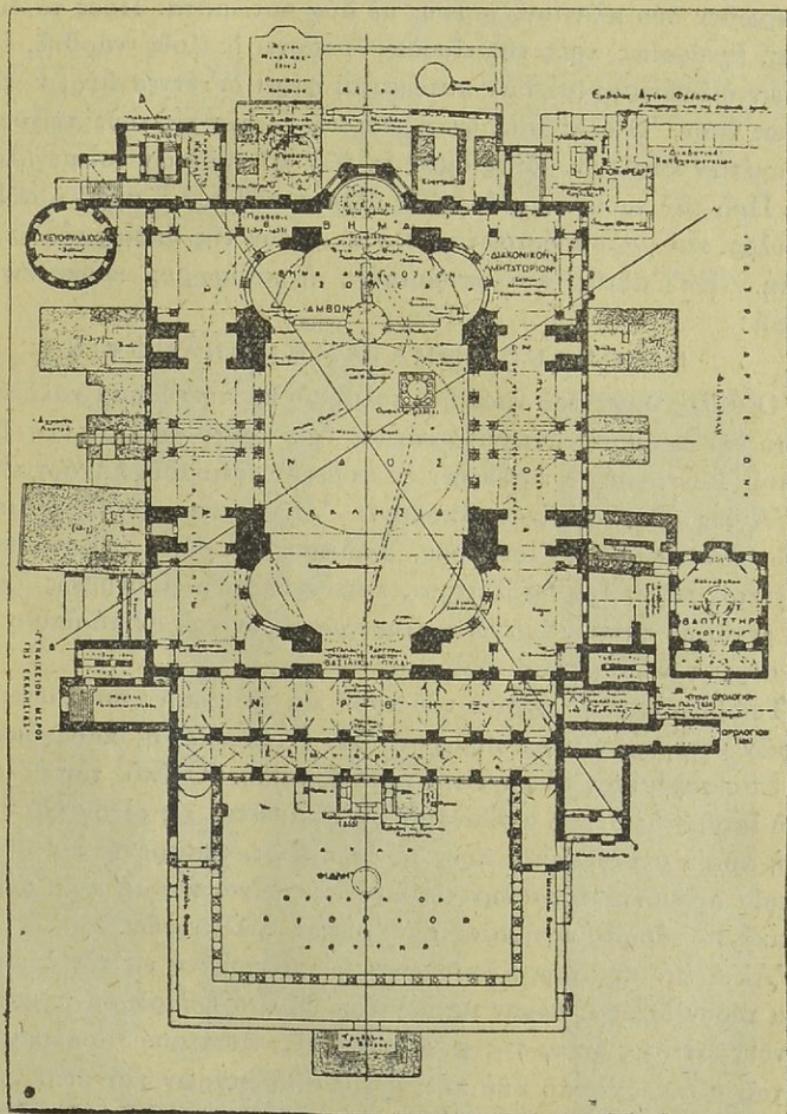
άνψιδων χᾶριν καὶ ἐφάπτονται τῆς ὅλης τοῦ θόλου περιφερείας. Οὕτω
ἔλυθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα τῆς οἰκοδομῆς κυκλικοῦ θόλου ἐπὶ

Εἰκ. 15. Τὸ ἐσωτερούν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

ὅρθιογωνίου ἐπιφανείας. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ
κυρίου θόλου ὑπάρχουν προσεκτισμένα δύο μεγάλα ἡμιθόλια. Εἰς τὸ
μέγα ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον διανοίγει ν. αἱ ορεῖς ἀψίδες, ἐκ τῶν δποίων
ἢ μὲν μέση χωροῦνσα πέρατέρω ὁποτελεῖ τὴν λεγομένην κόγχην καὶ

προεκτείνει πρὸς ἀνατολὰς τὸ βάθος τοῦ ὄλου μνημείου, αἱ δὲ ἑκατέ-
ρῳθεν περατοῦνται εἰς διπλῆν σειρὰν ἐπαλλήλων κιόνων. Οὐοιον-

Eἰκ. 16. Κάτοψις τῆς Ἀγίας Σοφίας.

εἶναι καὶ τὸ δυτικὸν ἡμιθόλιον, ἀλλ᾽ η κεντρικὴ ἀψίς ἀντὶ νὰ, ἀπολήγη εἰς κόγχην προεκτείνεται μέρι τοῦ ἀπέναντι τοίχου, ὅπου διανοίγονται τρεῖς θύραι τοῦ νάρθηκος. Τὰ δύο ἄλλα τόξα, τὸ βόρειον καὶ

τὸ μεσημβρινόν, κλείονται διὰ τοίχου στηρίζομένου ἐπὶ διπλῆς σειρᾶς ἐπαλλήλων κιόνων. Τοιουτορόπως ἀπετελέσθη ἐπιμήκης χῶρος ἔχων ἑκατέρῳθεν δύο πλαγίους σηκοὺς μὲ δύο πατώματα. Πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος, ἐγκαρδίως πρὸς τὴν εἰσόδον ὑπάρχει διπλοῦς νάρθηξ, ἐκ τῶν δποίων δὲ ἐσώτερος (μὲ δύο πατώματα) φέρει δι' ἐννέα θυρῶν εἰς τὸν κυρίως ναόν, Ὁ ὅλος ναὸς φωτίζεται καὶ ἐκ τῶν εἰς τοὺς τοίχους διανοιγομένων θυρῶν, ἰδίως δύμως ἐκ τῶν 40 τοιούτων τοῦ μεγάλου θόλου. Πρὸς τοῦ ναοῦ τέλος ὑπῆρχεν ἀλλοτε αἴθριον ἢ μεγάλη αὐλὴ περίστυλος καὶ μαρμαρόστρωτος, εἰς τὸ μέσον τῆς διποίας ενδρίσκετο ἢ φιάλη. Ἐπ' αὐτῆς ἦτο γεγραμμένη ἢ περίφημος καρχινικὴ ἐπιγραφή:

ΝΙΨΩΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ

Ο θόλος δύμως τοῦ ναοῦ ἦτο τολμηρὸν κατασκεύασμα καὶ δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ ἐπαρκῶν ἀντιτειχισμάτων. Διὰ τοῦτο μετὰ 20 ἔτη ζῶντος ἦτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατέπεσεν ἐκ φοβεροῦ σεισμοῦ. Οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶχον ἀποθάνει. Ἐξη δύμως ἀντάξιος διάδοχος αὐτῶν ὁ ἀνεψιός τοῦ Ἰσιδώρου, Ἰσίδωρος καὶ οὗτος καλούμενος. Οὗτος ἔκτισε τὸν θόλον ὑψηλότερον, κατεσκεύασε δὲ ἐσώτεροικῶς ἀπέναντι τῶν μεγάλων πεσοῦν 4 μεγάλα στηρίγματα τῶν τοίχων, τὰ δποῖα ἔφθανον μέχρι τοῦ ὑψούς τοῦ θόλου.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ καὶ τοιοῦτον παραμένει ἐκτὸς μικρῶν μεταβολῶν μέχρι σήμερον. Ἡ ἐντύπωσις ἢ παραγομένη εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον αὐτὸν εἶναι καταπληκτική. Ο ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ ναοῦ ἴσταμενος ὄντως αἰσθάνεται ὅτι ενδρίσκεται εἰς οἶκον Θεοῦ καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ μεταρριζοῦται πρὸς τὰ ἄνω. Φῶς, ἐλαφρότης καὶ ἀρμονία, τὰ τρία προσόντα τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, εἶναι καὶ τὰ τρία χαρακτηριστικά τοῦ ἀριστουργήματος τῶν Ἰώνων καλλιτεχνῶν.

Ἄλλα ἐὰν σήμερον ἢ ἐντύπωσις ἢ παραγομένη εἰς τὸν ἐπισκέπτην εἶναι τόσον ἴσχυρά, πόσον μεγαλυτέρα θὰ ἦτο ἢ παραγομένη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἔνεκα τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐσώτεροικῆς διακοσμήσεως. Οἱ τοῖχοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ πολυχρώμων μαρμάρων καὶ μωσαϊκῶν, τὰ δποῖα ἐπὶ ζωσοῦ ἢ βαθυκύάνοντος ἐδάφους ἀπηθανάτιζον τὴν ἴστορίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς μεγάλας πράξεις τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Τὸ εἰκονοστάσιον ἐκαλύπτετο ὅλον ὑπὸ συμπαγῶν πλακῶν ἐλαφρύδον. Όμοιώς οἱ περικοσμοῦντες αὐτὸς 12 κίονες ἦσαν καὶ οὗτοι ἐκ καθαροῦ ἀργύρου. Ἡ Ἀγία Τράπεζα ἦτο κατασκευασμένη ἐκ χυ-

Eιν. 17. Ο καλός ποιμὴν (ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης).

Eιν. 18. Ο Χριστὸς μὲ μαρῷαν κόμην.

Eιν. 19. Ο Χριστὸς μὲ βούρετον κόμην οὐλῶν.

τοῦ χρυσοῦ καὶ ἐκοσμεῖτο μὲν διαφόρους πολυτίμους λίθους καὶ μαργαρίτας. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦτο ὁ ἄμβων φαρμάκινος μὲν ἀργυρᾶ προσερείσματα. Μεταξὺ δὲ τῶν κιόνων ἐκρέμαντο ἀπὸ μακρῶν ἀλύσεων χιλιάδες πολυτίμων κανδηλῶν.

Εἰκ. 20. Ο Χριστός ως διδάσκαλος.

Διὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας λοιπὸν ἐδημιουργήθη νέον οἰκοδομικὸν σύστημα. Κατὰ τοῦτο τετράγωνος χῶρος καλύπτεται δι' ἡμισφαιρικοῦ θόλου καλουμένου τρούλλου. Πλαγίως δὲ ὑπάρχουν μικρότερα διαμερίσματα στεγαζόμενα μὲν καμάρας οὖτας, ὥστε τὸ δὲ διάγραμμα λαμβάνει σχῆμα σταυροῦ. Εἰς τὸ σύστημα αὐτὸν συνεδυάσθη ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονική, εἰς τὴν δύοιαν ἀντὶ τῆς εὐθείας ἐπικρατεῖ ἡ καμπύλη, μὲ τὴν ἀνατολικὴν τῶν θόλων καὶ τῶν ὑποθόλωμάτων. Τοῦτο δὲ τὸ σύστημα ἐφαρμόζεται κατόπιν εἰς τὴν οἰκοδομικὴν διλων σχεδίον τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας. Οὕτω εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κτισθέντα ἐν Κων]πόλει ναὸν τοῦ Σεργίου καὶ Βάκχου (νῦν Κιουτσούκ Ἀγιὰ Σοφιὰ) ὁ κεντρικὸς θόλος δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς δύο ἡμισφαιρικῶν ἀψίδων. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων σχηματίζεται ἐκ δύο κλιτῶν ἔχόντων μῆκος τριπλάσιον τοῦ πλάτους, τεμνομένων δὲ ἐν τῷ κέντρῳ κατ' ὅρθας γωνίας. Οὕτω τὸ διάγραμμα τὰς ἐκκλησίας λαμβάνει σχῆμα σταυροῦ μὲ τὰς κεραίας Ἰσας, διαιρεῖται δὲ εἰς πέντε ἵσα τετράγωνα, ἀνω τῶν δύοιων ὑψοῦται ἀνὰ εἰς τρούλλος.

Ἡ γραφικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ παράστασις περισσότερον πιστὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μάλιστα τοῦ Χριστιανισμοῦ τόσον ἦτο δύσκολον εἰς τὴν τέχνην νὰ ἀποσπασθῇ αὐτῆς, ὥστε προσελάμβανεν ὡς ἐπίκουρον εἰς τὰς παραστάσεις τῆς καὶ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς πρώτης χριστιανικῆς τέχνης εἶναι ὁ συμβολισμός. Ὁ ἵχθυς παριστᾶ συμβολικῶς τὸν Χριστόν, διότι ἔκα-

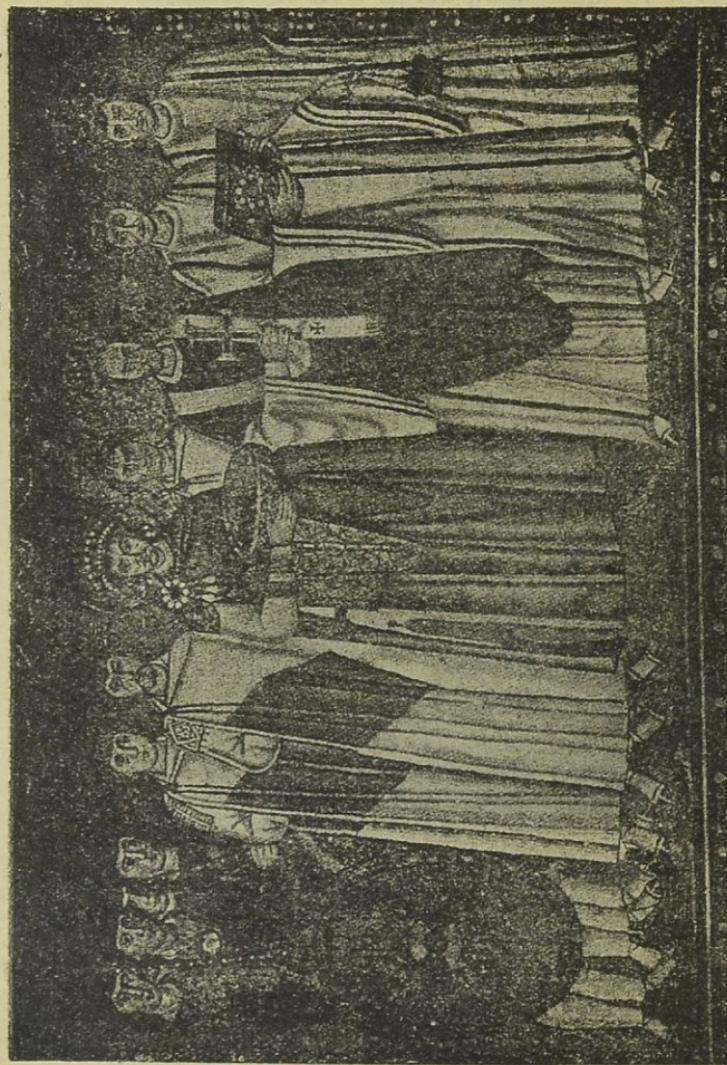

Εἰκ. 21, «Ο Χριστὸς ὡς κριτὴς ἢ βασιλεὺς.

στον γράμμα τῆς λέξεως ἵχθυς συμπίπτει νὰ εἶναι ἀρχικὸν τῶν λέξεων «*Ιησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ*». Ο ἀμνὸς ἦτο τὸ σύμβολον τοῦ σφαγιασθέντος Χριστοῦ. Ο δὲ συμβελισμὸς τοῦ κολοῦ ποιμένος προῆλθεν ἐκ τῆς ὁγήσεως τοῦ Εὐαγγελίου «δ ποιμὴν δ καλὸς τίθησι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων». Τὴν γένεσίν της δὲ ἡ πρώτη αὕτη χριστιανικὴ τέχνη ἔλαβεν εἰς τὰ ὑπόγεια νεκροταφεῖα (κατακόμβαι) τῶν πόλεων, εἰς τὰ δύοια οἱ καταδιωκόμενοι πρῶτοι χριστιανοὶ κατέφευγον διὰ νὰ ἐκτελέσουν τὰ τῆς λατρείας των. Εἰς τὰς ζωγραφίας αὐτὰς ἡ τέχνη ουδόλως διέφερε τῆς συγχρόνου εἰδωλολατρικῆς (εἰκ. 17).

A. Χωραφᾶ, *Ιστορία Γ' Γυμνασίου*, ἔκδοσις πέμπτη.

Αργότερα, ὅσον ἀναπτύσσονται αἱ ἴδεαι τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ τέχνη λαμβάνει ἕδιον χαρακτῆρα καὶ προσωπέραν τάλαντα εἰς τὰς συνθέσεις της. Οἱ ζωγρέφοι παρίσταντον τώρα τὸν Σωτῆρα μὲ μορφὴν

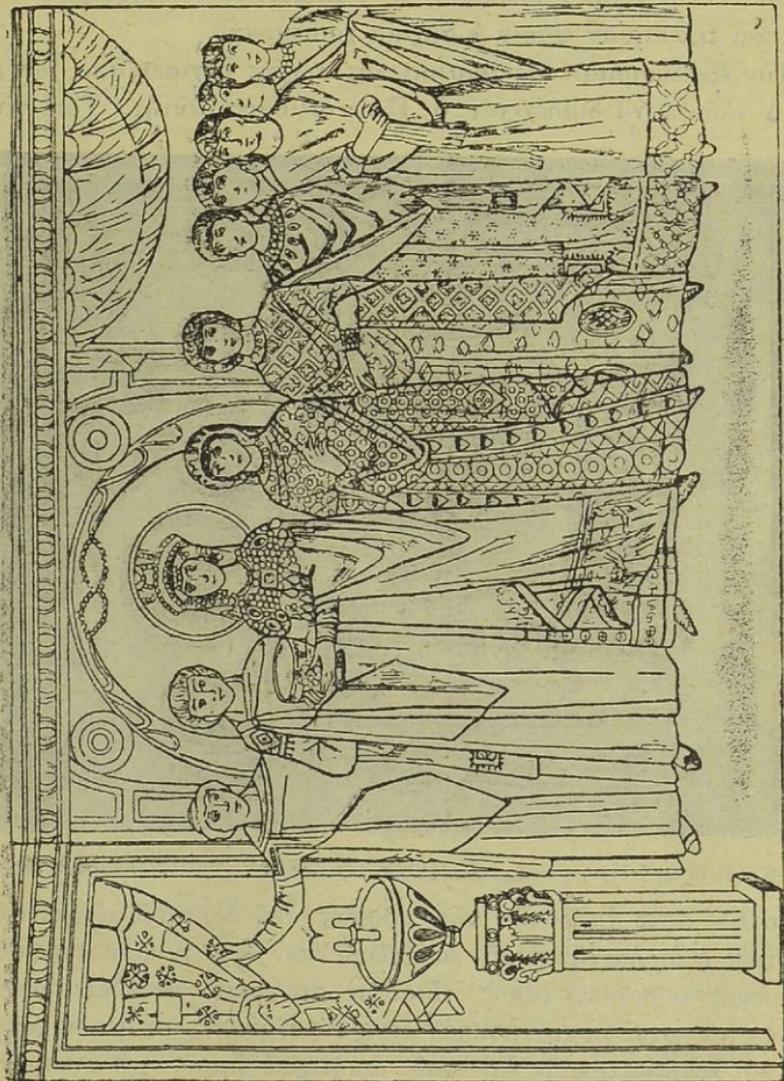

Εἰκ. 22. Ο Ιουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλὴ του. (Ψηφιδωτὸν Ἀγίου Βατταλίου Παβένης).

ἴδανικὴν ὡς νέον ἀγένειον, ἄλλοτε μὲ κόμην μακράν, τῆς ὁποίας οἱ βόστρυχοι καταπίπτουν εἰς τοὺς ὥμους (εἰκ. 18), ἄλλοτε μὲ κόμην οὐλὴν καὶ βραχεῖαν (εἰκ. 19). Ἰδίως δὲ ἦσαν ἀρεσταὶ εἰς αὐτοὺς αἱ πα-

φαστάσεις τοῦ Χριστοῦ ὡς διδασκάλου (εἰκ. 20) καὶ ὡς κριτοῦ ἢ βασιλέως (εἰκ. 21).

Καὶ ἐκ τούτων ὅμως σαφῶς καταφαίνεται ὅτι ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ

Εἰκ. 23. Ἡ Θεοδόρα καὶ ἡ αὐλή της, (Ψηφιδωτὸν Ἀγίου Βιτταλίου 'Ραβέννης).

τέχνη εἶναι κλάδος τῆς μεταγενεστέρας ἑλληνικῆς τῆς λεγομένης ἑλληνιστικῆς, δηλ. τῆς τέχνης τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Περγάμου, τῆς Ἄρδου, ἡ ὁποία δὲν εἶχε μὲν τὸ ἴδεωδες κάλλος, τὸ σοβαρόν καὶ μεγαλοπρεπὲς τῶν μνημείων τοῦ Ε' αἰώνος, οὐδὲ τὴν γάριν, τὴν ὁραιό-

τητα και τὴν δροσερὰν νεότητα τῆς τέχνης τοῦ Δ' αἰῶνος, ἀλλ' ἐπεζήτει τὸ παθητικόν, τὸ θεαματικὸν και τὸ πριξενοῦν ἐντύπωσιν. Τὴν τέχνην ταύτην εἶχον ἔγκολπωθῆ οἱ Ῥωμαῖοι και ταύτης ἀποτελεῖ ἐξελέγιν και τελευταίαν φάσιν ἡ ἀρχαία χριστιανική.

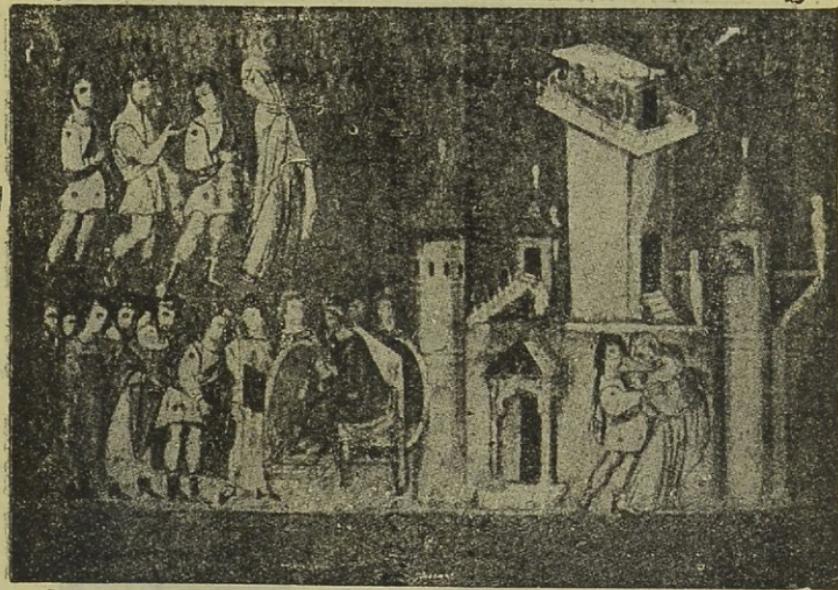
Τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἥχισεν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Δ' αἰῶνος νὰ διαδέχεται ὁ ἐξανατολισμὸς ἀυτῆς. Τότε γίνονται

Εἰς. 24. Πομπὴ Ἀγίων γυναικῶν. (Ψηφιδωτὸν Ἀγίου Ἀπολλιναρίου Ῥαβένης). ἀπόπειραι πρὸς ἀπόδοσιν τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ οὔτως, ὅστε νὰ φαίνεται ἡ ἰουδαϊκὴ αὐτοῦ καταγωγὴ και κατὰ μικρὸν μορφοῦται ὁ λεγόμενος ἰουδαϊκὸς τύπος αὐτοῦ μὲ πρόσωπον ὡοειδές, βραχὺν και ἀραιὸν πώγωνα, κόμην μακρὰν διαιρουμένην εἰς τὸ μέσον τοῦ μετώπου και καταπίπτουσαν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὥμου, μὲ φυσιογνωμίαν τέλος σοβαρὸν και μελαγχολικήν. Ωσαύτως διατυπώνονται οἱ χαρακτῆρες τῆς μητὸς τοῦ Ἰησοῦ, τῶν Ἀποστόλων και τῶν Ἀγίων κατὰ τὰς παραδόσεις και τὰς εἰδήσεις τῶν ἱερῶν γραφῶν.

Ἐγίνοντο δὲ αἱ ζωγραφίαι ἢ διὰ τοῦ χωροτῆρος ἢ διὰ ψηφίδων τεχνητῶν ἐξ ὑάλου, χωματισμένων ἢ ἐπιχρυσωμένων. Τῶν ψηφιδωτῶν

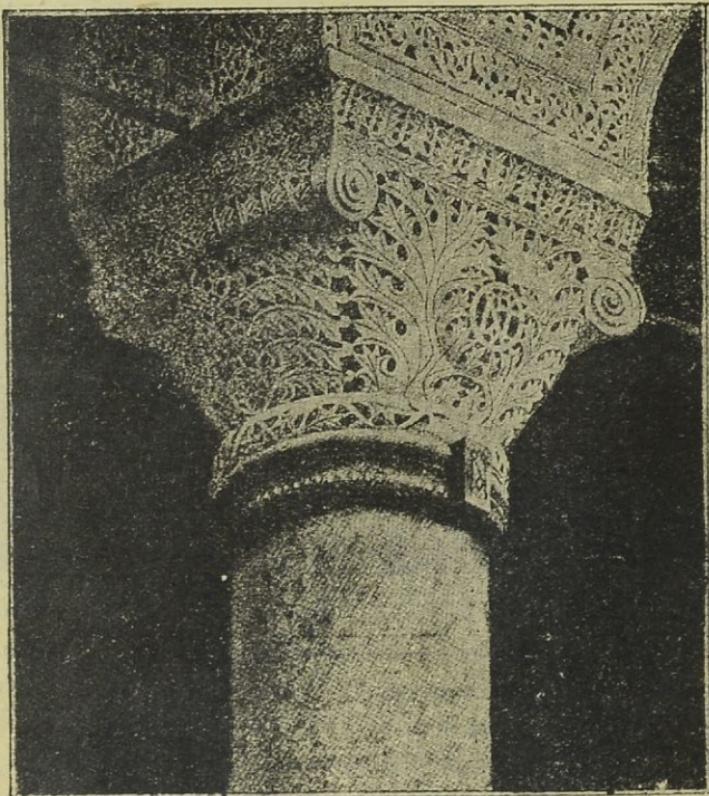
Ἐγίνετο πολλὴ χοῆσις καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ιδίως ὅμως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πρὸς ἐπίστρωσιν τῶν δαπέδων, ἐσχάτως δὲ καὶ εἰς ἐπικόσμησιν τούχων. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διακοσμήσεως οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες ἀνήγαγον εἰς ὑψίστην περιωπὴν διακοσμήσαντες δι' αὐτοῦ τοὺς τοίχους καὶ τοὺς ὁρόφους τῶν μεγαλοπρεπῶν ναῶν των καὶ τῶν πολυτεί λῶν παλατίων των. Ὅντως δὲ αἱ διὰ τῶν ψηφοθετημάτων γραφα-
ῆσαν κατάλληλοι νὰ καταπλήττουν μακρόθεν τὸν θεατήν. Ὅταν φαί-

Εἰκ. 25. Ὁ Ἰσαὰκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ (μικρογραφία ε'—στ' αἰῶνος).
νωνται ἐξ ἀποστάσεως τινος, δ ἀπότομος χωματισμὸς καὶ τὸ σκληρὸν
τῶν γραμμῶν καθιστᾶ ἀντὶς εὐδιακρίτους χωρὶς νὰ παραβλάπτεται ἡ
ἀδιονοία. Ἡ διακοσμητικὴ λοιπὸν αὕτη τέχνη ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὑψιστὸν
σημεῖον τῆς ἀκμῆς τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐξηκολούθησε νὰ ἀκ-
μάῃ μέχοι τέλους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Δυστυχῶς οὔτε ζωγραφίαι διὰ χωστῆρος τῆς περιόδου ταύτης
ἐκτὸς ἔκείνων τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων διεσώθησαν, οὔτε τὰ
ψηφιδωτά, διὰ τῶν δοπίων ἐκοσμοῦντο τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων
καὶ τῶν μεγιστάνων τῆς Κων)πόλεως διετηρούμησαν. Ἐπίσης τὰ ψη-
φιδωτὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐπιχρισθέντα δι' ἀσβέστου ὑπὸ τῶν Τούρ
χων εἶναι ἄγνωστα εἰς ημᾶς. Τὰ δὲ ὀλίγα γνωσθέντα κατὰ τὰς ἐπι-
σκευὰς τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Διεσώθησαν

δμως ψηφιδωτὰ τῆς περιόδου ταύτης εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Βιτελλίου καὶ τοῦ Ἀγίου Ἀπολλυναρίου εἰς τὴν Ἰταλικὴν πόλιν Ράβενναν, Τὰ ψηφιδωτήματα τῆς Ραβέννης ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ιουστινιανοῦ. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Βιτελλίου ὑπάρχουν δύο μεγάλαι ιστορικαὶ συνθέσεις. Εἰς τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν παρί-

Εἰκ. 26. Κιονόκρανον Ἀγίας Σοφίας.

σταται ὁ Ιουστινιανὸς ἐν μέσῳ τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν δορυφόρων του (εἰκ. 22). Εἰς τὴν ἄλλην παρίσταται ἡ Θεοδώρα συνοδευομένη ὑπὸ τῶν κυριῶν τῆς αὐλῆς (εἰκ. 23). Εἰς τὰς γραφὰς ταύτας αἱ μορφαὶ εἶναι συμμετρικῶς τεταγμέναι καὶ κατὰ πρόσωπον ἔστραμμέναι, ἔχουν τὸ πρόσωπον κανονικὸν καὶ μεγάλους ἀτενίζοντας τοὺς ὀφθαλμούς. Τηροῦν δὲ τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν καὶ περιβάλλονται λαμπρὰ ἵμα-

τια. Λι² αὐτῶν οὕτω παρουσιάζεται εἰς τὸν θεατὴν θαυμασία εἰκὼν τῆς πολυτελοῦς καὶ ἀβρᾶς βυζαντινῆς αὐλῆς.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου ἄνω τῶν ἀψίδων τοῦ ἔνδος κλίτους μακρὰ σειρὰ ἀγίων γυναικῶν πλουσίως ἐνδεδυμένων κομίζουν στεφάνους ἀνθέων εἰς τὴν Παρθένον (εἰκ. 24). Αἱ κανονικαὶ μιօρφαὶ τῶν προσώπων καὶ ἡ ἐλαφρὰ τῆς κεφαλῆς κλίσις ἀναπολεῖ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα. Υπάρχει δὲ εἰς αὐτὰς τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀρμονίας.

Καὶ εἰς τὸν Ἀγιον Δημήτριον τῆς Θεσσαλονίκης ἐσώζοντο τοιαῦτα ψηφιδωτὰ τῆς ἐπαχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνώτερα τῶν τῆς Ραβέννης. Άλλὰ ταῦτα κατεστράφησαν κατὰ τὴν τελευταίαν (1917) πυρκαϊὰν τῆς πόλεως.

Ἄρκετὴν ἴδεαν περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς γραφικῆς παρέχουν ὁσαύτως εἰς ἡμᾶς καὶ αἱ δλίγαι διασωθεῖσαι μικρογραφίαι τῆς ἐποχῆς ταύτης. Καλοῦνται δὲ οὕτω αἱ ζωγραφίαι, αἱ ὅποιαι στολίζουν τὰ περιθώρια τῶν βιβλίων ἴδιως τῶν προωρισμένων πρὸς χρῆσιν τῶν πλουσίων καὶ ἄλλων περιφανῶν προσώπων. Αὗται ἀναπολοῦν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τέχνην. Εἶναι γε μάται ζωὴν καὶ χάριν. Αἱ στάσεις τῶν προσώπων εἰναι φυσικαί. Ή πτύχωσις τῶν ἐνδυμάτων των είναι ἀπλῆ καὶ κομψή. Συνάμα ὅμως ἀρχίζει νὰ φαίνεται εἰς αὐτὰς δὲ βυζαντινές χαρακτήρες. Οἱ τεγμίται δηλ.

Εἰκ. 27. Ἄγγελος ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἑλεφαντοστοῦ (εἰς δίπτυχον τοῦ βρεττανικοῦ Μουσείου).

προσπαθοῦν νὰ δώσουν εἰς τὰ ἔργα των ἐνιύπωσιν μεγαλοπρεπείας καὶ θεολογικῆς σοβαρότητος (εἰκ. 25).

Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτικὴ ἐν γένει ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἶχε παραμεληθῆ. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ μάλιστα

Εἰκ. 28. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β'
(εὑρίσκεται εἰς τὸν "Ἄγιον Πέτρον τῆς Ρώμης").

οὗτοι εἶχον κηρύξει κατὰ τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς ἀμείλικτον πόλεμον. Κατέστρεφον τὰ ἀγάλματα νομίζοντες ὅτι οὕτω καταστρέφουν τοὺς ἐν αὐτοῖς δαίμονας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν ἤνείχοντο καθόλου τὰ ἀγάλματα εἰς τὰς ἐκκλησίας. Μόνον ἀνάγλυφα ἦσαν ἀνεκτά. Ἀναφέρονται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κίονες καὶ ἀνδρίαντες αὐτοκρατόρων, ὡς τοῦ Θεο-

δοσίου τοῦ Μεγάλου εἰς ἔφιππος χαλκοῦ ἀνδριὰς καὶ ἄλλος ἀργυροῦ, τῆς βασιλίσσης Εὐδόξιας ἀγαλμα ἀργυροῦ, ἀνδριάντες ἐκ χαλκοῦ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Ἀναστασίου Α', καὶ ἔφιππος ἀνδριὰς τοῦ Πουστινιανοῦ ἐπὶ ὑψηλοῦ κίονος εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ παλατίου καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας πλατείαν τοῦ Αὐγουστεῶνος κ. ἢ. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἥσαν

Εἰκ. 29. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκὼν κεντητὴ ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ.
Εὑρίσκεται ἐν Ῥώμῃ).

μετασκευὴ ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἡ ἔργα κακότεχνα, ὡς ἐκ θραυσμάτων τινῶν διασωθέντων καταφαίνεται.

Ἡ γλυπτικὴ λοιπὸν κύριος περιορίζεται εἰς τὴν διακοσμητικὴν καὶ ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς χριστιανικῆς γλυπτικῆς λείπει ἡ πλαστικότης. Οἱ τεχνῖται προσπαθοῦν νὰ παραγάγουν εἰς τὸν θεατὴν ἐντύπωσιν μὲ τὴν ἀντίθεσιν φωτὸς καὶ σκιᾶς καὶ τοῦτο κατορθώνουν διὰ τῆς τεχνικῆς τοῦ τουπάνου.

“**Ηνοιγον καθ’ ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀναγλύφου μικρὰς ἀβαθεῖς δόπας,** αἱ δόποιαι συνετέλουν εἰς τὴν ὀπτικὴν ἀπάτην τοῦ θεατοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη διάτορτος γλυπτική. Οὗτω εἶναι κατειργασμένα τὰ κιονόκρανα τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὰ δόποια κοσμοῦνται μὲ δξέστ φύλλα ἀκάνθου καὶ ἀπολήγουν κατὰ τὰς τέσσαρας ἄνω γωνίας εἰς ἔλικας ἰωνικὰς (εἰκ. 26). Ὁμοίως εἶναι κατειργασμένη καὶ ἡ λοιπὴ γλυπτικὴ διακόσμησις τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὰ κοσμήματα τῶν θυρῶν, τὰ μεταξὺ κιόνων καὶ ὑπὸ τὰ παράθυρα θωράκια, αἱ περιθέουσαι τὸν ναὸν ζῶνται κλ. ὡς καὶ τὰ συληθέντα ὑπὸ Λατίνων ἡ καταστροφέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων κινητὰ γλυπτικὰ ἔργα, δπως αἱ ἀνάγλυφοι ἀργυροῦ καὶ χρυσαὶ εἰκόνες τοῦ τέμπλου, τὰ γλυπτικὰ κοσμήματα τοῦ ἀμβωνος, τῆς Ἀγίας Τραπέζης κλ. κλ.

Ωσαύτως ἡ βυζαντινὴ γλυπτικὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καταγίνεται εἰς τὸ νῦ σκαλίζῃ ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ ἀνάγλυφα (εἰκ. 27). Μεγάλην ἀνάπτυξιν ἔχει ὁσαύτως ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς μικρῶν κομψοτεχνημάτων ἐκ χρυσοῦ καὶ σκευῶν διὰ λειτουργικὴν ἴδιως χρῆσιν (εἰκ. 28). Ωσαύτως ἡ τέχνη τῶν ἐνυφαντῶν γραφῶν, δηλ. ὑφασμάτων, τὰ δόποια ἔφερον κεντημένα διὰ χρυσοῦ καὶ μετάξης διαφόρους γραφάς (εἰκ. 29). Τὰ ὑφασμάτα ταῦτα ἐχρησίμευον ἡ πρὸς στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἡ ὡς ἐνδυμασίαι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὑφασμάτων αὐτῶν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἵστουργειον, εἰς τὸ δόποιον εἰργάζοντο ἀπειροι τεχνῖται. Τῶν ὑφασμάτων τούτων ἡ ἔξαγωγὴ ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς.

‘Ο ιδιωτικὸς βίος.

Ανάλογος πρὸς τὸν πνευματικὸν πλοῦτον, τὸν ὄποιον μαρτυρεῖ ἡ φιλολογία, καὶ πρὸς τὴν ὑλικὴν λαμπρότητα, τὴν ὄποιαν μαρτυρεῖ ἡ ἀνάπτυξις τῆς τέχνης, εἶναι καὶ ὁ ιδιωτικὸς καθόλου βίος τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων.

Η κατοικία. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἀνάκτορα (ἴερὸν παλάτιον) κατεῖχον ὅλον τὸν χῶρον τὸν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ ἵπποδρόμου μέχοι σχεδὸν τῆς ὑπὸ τῆς Προποντίδος διαβρεχομένης ἀνατολικῆς παραλίας. Απετέλουν ταῦτα φρούριον πολυθύρων, ἐντὸς τοῦ ὄποιου ἔξετείνετο πλῆθος μονωρόφων μεγάρων μαρμαρίνων μὲ στέγας θολωτὰς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Τὰ μέγαρα ταῦτα συνεκοινώνουν μεταξὺ τῶν διὰ τῶν λε-

γομένων διαβατικῶν, πολυτελῶν διαδρόμων μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμαρίνους πίδακας.

Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα τοῦ παλατίου ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι (τρίκλινοι), τῶν δποίων τὰ ὄνόματα (ὅ μαργαρίτης, ὁ τῆς πορφύρας, ὁ μουσικός, ὁ χρυσοτρίκλινος) μαρτυροῦν τὴν μεγαλοπρέπειαν. Αἱ αἴθουσαι αὗται ἐλαμπρύνοντο ἀπὸ τὰς ἀνταυγείας τῶν μωσαϊκῶν, τὰ δποῖα ἐκάλυπτον τοὺς τοίχους καὶ τὰ δποῖα παρίσταντον Ἀγίους, αὐτοχράτορας, πτηνά, ἄνθη, καρπούς, ἀπὸ τὰ χρυσᾶ παραπετάσματα καὶ τοὺς πολυτίμους περσικοὺς τάπητας, ἀπὸ τοὺς χρυσοῦς θρόνους καὶ τὰ χρυσᾶ τραπέζια, καὶ τέλος ἀπὸ τὰς πύλας τὰς κατασκευασμένας ἐκ σφυρογλάτου ἀργύρου ἥ ἀναγλύφου ἐλεφαντόδοντος.

Τὰ δὲ ἴδιαίτερα διαμερίσματα τῶν μελῶν τῆς αὐτοχρατορικῆς οἰκογενείας ἦσαν διαρρυθμισμένα μὲ δλας τὰς δυνατὰς ἀναπαύσεις. Ὁ γυναικωνίτης ἴδιως ἀπετέλει αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἴδιαίτερον ἐντὸς τοῦ παλατίου περίβολον μὲ τὴν ἴδικήν του αὐλήν, τὴν ἴδικήν του ἐθυμοτυπίαν καὶ τὸ ἴδιαίτερόν του προσωπικὸν ἀφωσιωμένον. εἰς τὴν βασίλισσαν.

Ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς τοῦ παλατίου φρουρίου ὑπῆρχον ὕσαύτως ἐκκλησίαι πολυτελεῖς. Καθ' ὅλας δὲ τὰς διευθύνσεις αὐτοῦ κατενέμοντο. κῆποι, στέρονται, ἡλιακά, ἀποθῆκαι τροφίμων, οἰκήματα διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, σταῦλοι, θολωτὰ δώματα, εἰς τὰ δποῖα ἀπεθηκεύοντο πίθοι πλήρεις χρυσῶν νομισμάτων.

Κατὰ τοὺς τελευταίους σιῶνας τῆς Αὐτοχρατορίας, ἥ αὐλὴ μετεφέρθη εἰς ἄλλο ἀνάκτορον κτισθὲν παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ Κερατίου κόλπου, τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. Τοῦτο ἥτο ἀληθὲς θῶμα πολυτελείας καὶ κομψότητος.

Άλλὰ καὶ τῶν ἴδιωτικῶν κατοικιῶν ὁ πλοῦτος δὲν ἥτο πολὺ κατώτερος τοῦ τῶν αὐτοχρατορικῶν ἀνακτόρων.

Αἱ οἰκίαι καθόλου ἦσαν ἀπλαῖ, μονώροφοι ἥ διώροφοι, κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Τὰ διάφορα δηλ. διαμερίσματα τῆς οἰκίας ἦσαν κτισμένα περὶ αὐλὴν κλειστήν. Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων ἔκοσμοῦντο προσέτι καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς μὲ στοάς. Ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολυτελής. Οἱ τοίχοι τῶν διαμερισμάτων εἶναι στρωμένοι μὲ μάρμαρα καὶ μωσαϊκὰ ἥ ζωγραφίας. Τὰ δὲ ἐπιπλα εἶναι στολισμένα μὲ ἐγκολλήσεις μαργαριτῶν καὶ ἐλεφαντοστοῦ καὶ μὲ πλάκας ἀπὸ σμάλτου. Καθίσματα εἶχον ὅλων τῶν εἰδῶν, σκύμποδας μὲ μαξιλάρια καὶ καθίσματα μὲ ἐρεισύνωτον ἐλα-

φροὰ ἦ βαρέα. Εἰς δὲ τὰ καθίσματα ἀπαραιτηταὶ ἡσαν τὰ ὑποπόδια, τὰ δποῖα ἡσαν ἦ ἐκ πολυτίμου ἔνδου ἢ μαξιλάρια κεντητά, γεμάτια μὲ πτερὰ περισιερῶν. Βαρύτιμοι τέλος τάπητες ἐκάλυπτον τὸ ἔδαφος, πολύτιμοι δὲ λαμπτῆρες ἐλαίου ἔδιδον γλυκὺν φῶς τὴν νύκτα.

Tὰ ἥθη. Οἱ φραγμοὶ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, οἱ δποῖοι εἰς τὴν Πρώμην ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἥδη εἶχον σαλευθῆ, ἀφ' οὗ τὸ κέντρον τοῦ κράτους μετετέμη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, ἔξελιπον ἐντελῶς Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τάξεις στηοιζόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν δὲν ὑπάρχουν. Διακρίνονται εἰς αὐτὴν ἀριστοκρατικὰ τάξεις ἢ ὑπαλληλική, ἢ στρατιωτικὴ καὶ ἢ κτηματική, ἀλλ' εἰς αὐτὰς πᾶς τι δύναται νὰ ἀνέλθῃ διὰ τῆς ἵκανότητός του. Οἱ λαὸς ἀσχολεῖται ἢ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, καὶ συχνὰ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις εἶναι ἀεργος τρεφόμενος ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ὅπως εἰς τὴν Πρώμην.

Εἰς οἰανδήποτε δμως τάξιν καὶ ἀν ἀνήκη ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλλην παροισιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἑλληνος, ὅπως οὗτος διεμορφώθη μετὰ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Είναι εὐεργέθιστος, ἐμπαθής, θρησκόληπτος, προληπτικός. Συνάμα δμως ἔχει δξύτητα ἀντιλήψεως, εὐκαμψίαν καὶ λεπτότητα πνεύματος, διαρκῶς νοηγοῦσαν περιέργειαν καὶ εὐρύτητα γνώσεων. Ἐμβαθύνει καὶ συζητεῖ τὰ λεπτότερα ζητήματα καὶ λύει μὲ κομψὴν εὑρέσειν δὲ τὰ ἐμπόδια, καὶ, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀρέσκεται εἰς τὴν λοιδορίαν καὶ τὴν εἰρωνίαν. Εὐχαριστεῖται δὲ ὑπερβολικὰ μὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ θεάματα, μὲ τὰς αὐλικὰς πομπάς, μὲ τὴν λάμψιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Οἱ ἱππόδρομοι, τὸ παλάτιον καὶ ἡ ἐκκλησία εἰναι οἱ τρεῖς πόλοι, περὶ τοὺς δποῖους στρέφεται ὁ βίος τῶν κατοίκων τῆς Κων.) πόλεως.

Τὸ παλάτιον μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετάς του, τὰς παρουσιάσεις τὰ γεύματα, δλα κανονισμένα μὲ αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ὁραιούργιας πρὸς διατήρησιν ἢ ἀπόκτησιν τῆς εύνοίας τοῦ ἡγεμόνος, ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας.

Εἰς τὸν ἱππόδρομον πάλιν ἐτελοῦντο αἱ ἱπποδρομίαι, αἱ δποῖαι ἀπέτελουν τὴν μεγαλυτέραν διασκέδασιν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ τὰ δποίας παρηκολούθουν μετὰ πάθους δλοι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου. Οἱ ἱππικοὶ οὗτοι ἀγῶνες ἐγίνοντο πεντάκις τοιχοῖς καὶ ἐποικίλοντο μὲ χορούς, παντομίμας ἀθλητικὰς ἐπιδείξεις κα-

μουσικὰς ἐκτελέσεις. Ἐπισημότερος δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ ἀγὼν δι-
τελούμενος τὴν 1ην Μαΐου, ἐπέτειον τῆς ἰδρύσεως τῆς Κων)πόλεως.
Εἰς τὸν ἵπποδρομὸν ὡσαύτως κατέληγον οἱ θρίαμβοι τῶν νικητῶν βα-
σιλέων ἐπιστρεφόντων ἐκ τῶν ἐκστρατειῶν των ἐναντίον τῶν βαρβάρων,
καὶ ἐκεῖ ἀπεκεφαλίζοντο οἱ ἐπιφανεῖς αἰχμάλωτοι. Ὁ ἵπποδρομὸς τέ-
λος εἶναι τὸ μέρος ὅπου ὁ λαὸς ἐκδηλώνει τὰ αἰσθήματά του πρὸς τὸν
αὐτοκράτορα. Εἰς αὐτὸν ὁ νέος αὐτοκράτωρ κατὰ πρῶτον ἔρχεται εἰς
ἐπαφὴν μὲ τὸν λαὸν καὶ εὐλογεῖ αὐτὸν διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ.
Καὶ εἰς αὐτὸν ἐνίστε υπὸ τοὺς γιουχαῖσμοὺς τελειώνει τὸν βίον ἐπειτα
ἀπὸ φοβερὰ βασανιστήρια ὁ ἐκθρόνισθεὶς βασιλεύς.

Μετὰ τὸν ἵπποδρομὸν ἡ ἐκκλησία ἦτο ὁ μόνος τόπος δημοσίας
συγκεντρώσεως, τὸν ὃποιον εἶχε τότε ἡ κοινωνία. Ἡ θρησκεία εἰς τὸν
βυζαντινὸν κόσμον ἔχει θέσιν ἔξαιρετικήν. Ὁ λαός, ὁ ὃποιος εἶχε πά-
θος μὲ τὰ θεάματα, ἀπελάμβανεν ἀπλήστως τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν
λειτουργικῶν τελετῶν. Λόγῳ δὲ τῆς πραγματικῆς εὐσεβείας, ἡ ὃποια
ἔξεκαιε τὰς ψυχάς του, παρηκολούθει τακτικῶς καθ' ἐκάστην τὰς ἐκ-
αλησιαστικὰς ὀκολουθίας.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Οι βασιλεῖς τῆς δυναστείας.

‘Ο Λέων δ Γ’ ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον ἐγκαινίασε νέαν δυναστείαν τὴν λεγομένην τῶν Ἰσαύρων. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας ταύτης δὲν ἀνήκουν ὅλοι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λέοντος. Ἐν τούτοις διὰ τὴν ταυτότητα τῶν φρονημάτων καὶ τῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποίους ἐπεδίωξαν, δύναμίζονται οὕτω ἀπὸ τοῦ πρότου ἐξ αὐτῶν Λέοντος τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας τῆς Μ. Ἀσίας.

‘Ο Λέων δ Γ’ (717-741) ἦτο ἀνὴρ ταπεινῆς μὲν οἰκογενείας καὶ μικρᾶς μορφώσεως, ἀλλὰ εἶχε πνεῦμα στρατηγικὸν καὶ δραγανωτικὸν σπάνιον. Οὗτος ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους.

Τὴν ἀναδιοργάνωσιν ταύτην συνεπλήρωσεν ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱός του **Κωνσταντῖνος Ε'** ὁ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του ἐπονομασθεὶς Κοπρώνυμος (741-775). Οὗτος ἦτο προικισμένος μὲ τὰ αὐτὰ τοῦ πατρός του προτερόματα, εἶχεν ὅμως περισσοτέραν ἔκείνου δραστηριότητα καὶ ἐπιμονήν.

Τὸν Κωνσταντίνον διεδέχθη ὁ υἱός του **Λέων Δ'** (775-780) ὁ ἐπονομασθεὶς Χάζαρος ἔνεκα τῆς καταγωγῆς τῆς μητρός του ἀπὸ τοῦ παρετὴν Κριμαίαν ἔθνους τῶν Χαζάρων. ‘Ο Λέων ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθὴς καὶ χαρακτῆρος ἀσθενοῦς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ **Εἰρήνη** ἡ **Ἀθηναία** (780-803) ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της Κωνσταντίνου ΣΤ'. Ἡτο ὅμως τόσον φύλαρχος, ὥστε μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ υἱοῦ δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τύφλωσίν του, ἵνα ἔξακολουθήσῃ νὰ κατέχῃ αὐτὴ τὴν ἀρχήν. Ἐπ' αὐτῆς τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Τὸ δικαιοδότερον, ἡ Εἰρήνη ἐδείχθη πρόθυμος νὰ δεχθῇ πρότασιν γάμου το-

τότε (800) αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ ὁμιλητικοῦ κράτους Κορόλου τοῦ Α'. Ἀλλ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ λειτουργοὶ τοῦ κράτους ἐνοήσαντες ὅτι, ἂν τοῦτο ἐγίνετο, θὰ ὑπετάσσετο τὸ ἔλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Δύσιν, συνώμοσαν κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἔξεθρόνισαν αὐτὴν καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Λογοθέτην τῶν Γενικῶν (ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν) Νικηφόρον.

‘Ο **Νικηφόρος Α'**. (803-811) ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἵκανὸς κυβερνήτης. Τοῦτον φορευθέντα εἴς τινα μάχην πρὸς τοὺς Βουλγάρους διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός του **Μιχαὴλ Ραγκαβῆς** (811-813). Ο Μιχαὴλ Α' ἐδείχθη ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος καὶ διὰ τοῦτο κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως καθαιρεῖται καὶ ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὁ στρατηγὸς **Δέων Ε'** ὁ **Ἀρμένιος** (813-820). Ἀλλὰ καὶ οὗτος φορεύεται διὰ συνωμοσίας καὶ καταλαμβάνει τὸν θρόνον ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς **Μιχαὴλ Β'** ὁ **Τραυλὸς** (820-829).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱός του **Θεόφιλος** (829-842), ἀνὴρ μετρίας ἀξίας καὶ μεγαλομανής. Οὗτος εἶχε σύζυγον τὴν Θεοδώραν, τὴν δοπίαν ἐπροτίμησε τῆς ὁραίας καὶ πεπαιδευμένης Εἰκασίας ἥτις Κασίας, διότι ἡ τελευταία ἐφάνη εἰς αὐτὸν περισσότερον τοῦ δέοντος εὐφυής.

‘Ο διαδεχθεὶς τὸν Θεόφιλον υἱός του **Μιχαὴλ Γ'** (842-867), ἐφόσον ἦτο ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του Θεοδώρας. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐνηλικιώθη, τὴν μὲν κυβέρνησιν ἀφῆκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρός του Βάρδαν, αὐτὸς δὲ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ἀνθρώπων φαύλων παρεδίδετο εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν.

Εἰς ἐκ τῶν συντρόφων του τέλος, ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος, πρῶτον μὲν ἔπεισε τὸν Μιχαὴλ νὰ δολοφονήσῃ τὸν Βάρδαν καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν συμβασιλέα του. Κατόπιν δὲ ἐνήργησε τὴν δολοφονίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν αὐτὸς εἰς τὸν θρόνον. Ο Βασίλειος οὗτος εἶναι ὁ ἰδιωτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπὶ τῆς δοπίας τὸ κράτος ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτοῦ ἀκμήν.

Τὰ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων σπουδαιότερα γεγονότα, τὰ δποῖα προπαρεσκεύασαν τὴν ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ὑψίστην ἀκμὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑπῆρξαν τὰ ἔξῆς τοιά:

Α') ἡ μεταρρύθμισις, Β') οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβαῖς καὶ Βουλγάρους πόλεμοι καὶ Γ') τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλασιῶν.

Ἡ μεταρρύθμισις.

Εύδομεν προηγουμένως, ποία ἀτοπα προέκυψαν ἐκ τῆς ἔξαπλώσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἄλλοιώσεως τῶν θρησκευτικῶν τύπων. Τὰ ἀτοπα ταῦτα ἀπέβησαν δλέθρια εἰς τὸ κράτος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀφηρεῖτο ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ καὶ πρακτικῆς κοινωνίας μέγα μέρος τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ περιλειπομένου εἰς ταύτην μέρους ἡ δραστηριότης περιωρίζετο.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀτοπημάτων τούτων καὶ ἄλλα ἐλαττώματα ὑπέσκαπτον τὴν ὑλικὴν καὶ ἥμικην τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων δύναμιν. Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ, ἥτο, ὡς εἴπομεν, εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν, ἡ δὲ δουλεία καὶ ἡ δουλοπαροικία ἔξηκολούθουν ὑφιστάμεναι. Ἐξ ἀλλού ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν προσηρμόζετο εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας κοινωνίας. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ πειθαρχία ἥτο χαλαρωμένη καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους εὐφίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ ἔνεκα τῶν ἔξωτερικῶν πολέμων καὶ ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν.

Ἡ κατάστασις λοιπὸν τοῦ κράτους ἥτο τοιαύτη, ὥστε διὰ νὰ μὴ ἀπολεσθῇ ἐπεβάλλετο γενικὴ ἀναδιοργάνωσις αὐτοῦ. Καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἥσθιάνοντο πρὸ πάντων αἱ λογιώτεραι, αἱ νοημονέστεραι καὶ αἱ πρακτικώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις, καὶ οἱ πλεῖστοι ἀνώτεροι λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας.

Τὴν ἀναδιοργάνωσιν ταύτην τοῦ κράτους, ἡ δποία εἰς τὴν ἰστορίαν φέρει τὸ ὄνομα τῆς μεταρρύθμισεως, ἐπεδίωξαν οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων. Ὁ ἀγὼν πρὸς ἐπικράτησιν αὐτῆς διήρκεσε περὶ τὰ 120 ἔτη καὶ διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους, 726—780 καὶ 802—842. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ μεταρρύθμισις ἐπὶ τέλους ἀπέτυχε διὰ τὴν μεγάλην ἀντίδρασιν, τὴν δποίαν εὑρε τὸ θρησκευτικὸν μέρος αὐτῆς, καὶ ἴδιως ἡ κατάργησις τῶν εἰκόνων, ἐκ μέρους τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ ἀμαθοῦς ὄχλου. Ἀλλὰ τὰ ἵχνη, τὰ δποία αὕτη ἀφῆκεν εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ πνεύματα, ὑπῆρξαν πολὺ βαθέα. Αὕτα δὲ ἐφεραν τὸν δριστικὸν χωρισμὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς δυτικῆς καὶ τὴν κατόπιν ἀκμὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Α' περίοδος τῆς μεταρρύθμισεως. Τὴν μεταρρύθμισιν δὲ **Λέων Γ'** ἥρχισεν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἐχων δμόφρονας τοὺς μιօρφωμένους, τὸν στρατὸν καὶ τοὺς πλείστους ἀνωτέρους λειτουργοὺς τοῦ κράτους διέταξε (726) νὰ ιδούνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν αἱ εἰκόνες.

νψηλότερον διὰ νὰ μὴ δύναται ὁ λαὸς νὰ ἀσπάζεται αὐτάς. Τὸ πρᾶγμα καὶ ἀρχὰς εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν ἐτάραξε τὰ πνεύματα πολὺ. Ἄλλο ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης Γοηγόριος ὁ Β' ἔθεώρησε κατάλληλον τὴν περίστασιν νὰ διαλύσῃ τοὺς πολιτικοὺς δεσμούς, οἱ δποῖοι συνέδεον ἀκόμη τὴν Ῥώμην μὲ τὴν Κων)πολιν. Συνεννοήθη λοιπὸν μὲ τοὺς Λογγοβάρδους καὶ κατέλυσαν τὰς ἐγ τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ βασιλικὸς ἀρχάς. Καὶ δὲν ἥρκεσθη εἰς αὐτὸν μόνον ὁ Γεργόριος. Ὑπεκίνησε στάσιν καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἐλλάδα. Κατὰ τοὺς χρόνους ἑκείνους ἡ μεσημβρινὴ Ἐλλάς, ἡ Κοίτη, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἰλλυρία ἦσαν μὲν ἐκκλησιαστικῶς ἀνεξάρτητοι, ὑπήγοντο δικαὶος ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ο Γοηγόριος λοιπὸν διὰ τοῦ κλήρου ἥρεθισε τὰ πνεύματα εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἐλλάδα κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰς τοῦτο ἔβοήθησε αὐτὸν καὶ μεγάλη ἔκρηξις ἡ φαιστείου γενομένη εἰς τὴν νῆσον Θήραν, τὴν δποίαν οὗτος παρέστησεν ὡς σημεῖον θείας ὁργῆς. Ἐκ τούτου ἡ μεσημβρινὴ Ἐλλάς καὶ αἱ Κυκλαδες ἀποστατοῦν. Ἀναγορεύοντιν βασιλέα ἀσημόν τινα ὀνομαζόμενον Κοσμᾶν, συγκροτοῦν στόλον καὶ στρατὸν καὶ ἐμφανίζονται πρὸ τῆς Κων)πόλεως. Ο Λέων δικαὶος ἐπιπεσὼν κατ' αὐτῶν τοὺς κατετρόπωσεν εὐκόλως. Βραδύτερον δὲ καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς ὄλην τὴν Ἐλληνικὴν χερσόνησον ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κων)πόλεως,

Μετὰ τοῦτο ὁ Λέων ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ διέταξε τὴν παντελῆ ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν ἀφαίρεσιν τῶν εἰκόνων. Συγχρόνως διέλυσε τὰς σχολὰς τῶν μοναχῶν, οἱ δποῖοι περιωρίζοντο εἰς σχολαστικὰς ἐρμηνείας τῶν γραφῶν καὶ τῶν δογμάτων τῆς θρησκείας, καὶ ἀντὶ νὰ πολεμοῦν ηὔξανον τὰς ἐπικρατούσας προλήψεις. Αντὶ δὲ τούτων ἐλαβε πρόνοιαν περὶ λαϊκῆς ἐκπαιδεύσεως. Εἰς τὸ περὶ εἰκόνων νέον βασιλικὸν διάταγμα δ ἀνώτερος κλῆρος δὲν ἀντέστη. Δὲν εἶχεν δικαίως τὸ πρᾶγμα διὰ τὸν κατώτερον κλῆρον καὶ τοὺς μοναχῶν, τῶν δποίων κυρίων ἐθίγοντο τὰ συμφέροντα ἐκ τῆς ἀρσεως τῶν ἐπικρατουσῶν προλήψεων. Οὗτοι λοιπὸν ἔηγέρθησαν τότε κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως. Αρχηγὸς δὲ τῆς ἀντιδράσεως ἔγινεν ὁ ἐκ Συρίας μοναχὸς φιλόσοφος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ δποῖος διὰ τῶν συγγραφῶν τοὺς δεινῶς ἐπολέμησε τὴν μεταρρύθμισιν. Καὶ τότε μὲν ἡ ἀντιδρασις τῶν μοναχῶν εἰς οὐδὲν κατέληξε. Βραδύτερον δικαὶος, ὡς θὰ ἴδωμεν, οὗτοι διὰ τῆς ἐπιρροῆς, τὴν δποίαν ἥσκουν ἐπὶ τοῦ ὄχλου καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν γυναικῶν, ἀπέβησαν οἱ κυριώτατοι αἵτιοι τῆς ἀποτυχίας τῆς μεταρρυθμίσεως.

A. Χωραφᾶ, 'Ιστορία Γ' γυμνασίου, ἔκδοσις πέμπτη.

Ἄλλὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν κατάργησιν τῶν εἰκόνων. Ἀποκατέστησε προσέτι ὁ Λέων τὴν χαλαρωμένην πειθαρχίαν ταῦ στρατοῦ, συνεπλήρωσε τὴν κατὰ θέματα διαιρέσιν τοῦ κράτους καὶ ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ διὰ νέων ταμιευτικῶν μέτρων. Τέλος δὲ τὸ 740 ἔξεδωκε δύο νόμους ἀποβλέποντας εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀνάπλασιν τοῦ Ἐθνους. Οἱ νόμοι οὗτοι εἶναι ἡ «Ἐκλογὴ τῶν Νόμων» καὶ ὁ «Γεωργικός». Ἡ Ἐκλογὴ τῶν Νόμων εἶναι νέον ἀστικὸν Δίκαιον συντεταγμένον ἐλληνιστὶ καὶ προσηγορισμένον εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ Λαοῦ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὕτω κατὰ τὸ νέον δίκαιον ὁ γάμος θεωρεῖται μυστήριον, τὸ δὲ διάζυγιον ἐπιτρέπεται μόνον εἰς ἐλαχίστας περιπτώσεις. Ἡ περιουσία τῶν συζύγων εἶναι κοινή. Ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς τὴν κηδεμονίαν τῶν τέκνων ἀναλαμβάνει ἡ μήτηρ. Οἱ γάμοι μεταξὺ δροθοδέων καὶ αἰρετικῶν ἐπιτρέπονται. Ἡ θανατικὴ ποινὴ καταργεῖται καὶ ἀντικαθίσταται δι' ἐλαφρῶν ἀκρωτηριασμῶν. Ὁ δὲ Γεωργικὸς Νόμος εἶναι ἀγροτικὸς κῶδις, δ ὅποιος ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὀφελίμων διατάξεων αὐτοῦ κατήργει τὴν δουλοπαροικίαν. Οἱ νόμοι οὗτοι βραδύτερον μετὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν εἰκόνων κατηργήθησαν. Ἄλλὰ τὰ ἵχη αὐτῶν παρέμειναν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν κατόπιν ἐρρυθμίσθη τὸ ἀστικὸν δίκαιον.

Τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος συνεπλήρωσεν διὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἀνὴρ γενναῖος, ἀρχικὸς καὶ τραχύς. Ὁ Λέων εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως εἶχε δειχθῆ ἐπιεικῆς. Αἱ εἰκόνες, ἃν καὶ ἐπανειλημμένως ἀπηγορεύθησαν, ἔξηκολούθουν νὰ ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς οἰκίας. Ὁ Κωνσταντίνος ἥδη ἀπεφάσισε νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτοτρόψις τὸ περὶ ἀπαγορεύσεως τῶν εἰκόνων διάταγμα. Εἰς τοῦτο δὲ ἐνόμισεν ὅτι θὰ ηὔκολύνετο, ἀν δὲ κατάλυσις τῶν εἰκόνων ἐκυροῦτο καὶ ὑπὸ Συνόδου. Συνεκάλεσε λοιπὸν τοιαύτην εἰς τὴν Κωνσταντίνην Κωνσταντίνον (754). Εἶναι ἀληθές, διη εἰς ταύτην δὲν ἀντεποσωπεύοντο οὔτε διάπαις, οὔτε οἱ πατριάρχαι Ιεροσολύμων, Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρείας. Ἄλλος διη εἰς αὐτὴν συνήλθον 348 ἀρχιερεῖς, οἱ δοποῖοι δὲν οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως ἔψήφισαν τὴν κατάργησιν τῶν εἰκόνων. Τοῦτο δεικνύει πόσον διὰ τερος κλῆρος ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν μεταρρυθμισιν. Τὴν ἀπόφασιν δὲ ταύτην τῆς Συνόδου ὁ Κωνσταντίνος ἐπεδίωξε νὰ ἐκτελέσῃ καὶ διέταξε τὴν ἐξαφάνισιν τῶν εἰκόνων καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἄλλὰ τότε παρουσιάσθη μεγάλη ἀντίδρασις ἐκ μέρους τῶν μονα-

πρὸς ἔօρτασμὸν τοῦ θριάμβου τῆς ἐκκλησίας ὅχι μόνον ἐιαντίον τῆς εἰκονομαχίας, ἀλλὰ καὶ πάσης αἰρέσεως καὶ κακοδοξίας.

Δυστυχῶς δύμας μετὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως κατελύθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεσμοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ Γεωργικὸς νόμος καὶ ἡ Ἐκλογὴ τῶν νόμων, πλὴν τοῦ ποινικοῦ αὐτῆς μέρους, κατηργήθησαν, τὰ δὲ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα, ὅσα εἶχον ἀφαιρεθῆ ἀπεδόθησαν, βλα δὲ ἀπηλλάγησαν πάσης ἄλλης φορολογίας πλὴν τοῦ ἐγγείου φόρου.

3. Οἱ πρὸς τὸν Ἀραβαῖς πόλεμοι.

Οἱ Λέων δ Γ' δὲν ἥδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς μεγάλης του πρὸ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως νίκης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ γὰρ εἰσβάλῃ εἰς τὸ κράτος των, διότι, ὅπως εἴδομεν, ἀπησχολήθη μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ξητήματα. Ως ἐκ τούτου οἱ Ἀραβεῖς μετά τινα χρόνον ἐπανέλαβον τὰς κατὰ Ἑγύαν ἐπιδρομάς, Ἄλλ' ἐπὶ τέλους δὲ Λέων κατὰ τὸ προτελευταῖον ἔτος τῆς βυσιλείας του (740) ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν, τοὺς κατανικᾶς εἰς τὸ Ἀκροῖν τῆς Φρυγίας καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσουν δλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβεῖς περιελθόντες εἰς ἐμφυλίους ἔοιδας, ἐπαυσαν τὰς ἐπιδρομάς. Ἐκ τούτου δὲ ἐπωφεληθεὶς δὲν ὑπὸ καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντίνος δὲ Ε' εἰσβάλλει τὸ 746 εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ κυριεύει μέγα μέρος αὐτῆς. Συγχρόνως δὲ στόλος πεμφθεὶς εἰς τὴν Κύπρον, κατανικᾶς καὶ καταστρέψει τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα μιωαμεθανικὸν στόλον. Δυστυχῶς δὲν ἥδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια ἔνεκα φοβεροῦ λοιμοῦ ἐνσκήψαντος εἰς τὸ κράτος.

Ἄλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ἀραβεῖς ὑπὸ τὴν νέαν χαλιφικὴν δυναστείαν τῶν Ἀββασιδῶν ἀρχίζουν πάλιν τὰς ἐπιδρομάς. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος τοῦ Δ' δὲ στρατηγὸς Μιχαὴλ Λαζανοδράκων ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτούς, Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τῆς Εἰοήνης διελύθησαν χάριν τῆς καταπολεμήσεως τῆς μεταρρυθμίσεως τὰ ἄριστα παλαίμαχα τάγματα τοῦ στρατοῦ καὶ ἀντικατεστάθησαν διὰ νεοσυλλέκτων ἀγνυμάστων. Ἐπ' αὐτῆς λοιπὸν οἱ Ἀραβεῖς εἰσβαλόντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐφθασαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Χρυσοπόλεως λεηλατοῦντες καὶ καταστρέψουντες τὰ πάντα, καὶ δὲν ἀπεχώρησαν ἐκεῖθεν, παρὰ ἀφ' οὗ ἐπέβαλον εἰς τὴν Εἰοήνην νὰ πληρώνη εἰς αὐτοὺς ἐτήσιον φόρον.

Ἄπο τοῦ ἔξευτελιστικοῦ τούτου φόρου ἀπηλλάγη τὸ κράτος μόλις;
ἔπι τοῦ διαδόχου τῆς Εἰρήνης Νικηφόρου κατόπιν μακρῶν ἀγώνων,
καὶ ἀφ' οὗ νέαι πάλιν ἐμφύλιαι ἔριδες ἥρχισαν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος

Ἐκτότε αἱ ἀσιατικαὶ ἔπαρχίαι τοῦ κράτους ἡσύχασαν ἀπὸ τῶν
Ἀράβων. Ἄλλ' ἔπι Μιχαὴλ Β' τοῦ Τραυλοῦ πειρατικὸς στόλος Ἀρά-
βων ἔξ Ισπανίας κατέλαβε τὴν Κορήτην (823) καὶ ἴδρυσεν εἰς αὐτὴν
πειρατικὸν μωαμεθανικὸν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς μάτην δὲ Μιχαὴλ
Ξαπέστειλε στόλον καὶ στρατὸν κατ' αὐτῶν. Τὸ πειρατικὸν τοῦτο κρά-
τος διετηρήθη 140 ἔτη. Συγχρόνως δὲ Ἀραβες ἐκ τῆς βορείου Ἀφρι-
κῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας.

4. Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι.

Πολὺ δεινότεροι ἦσαν οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὅποίους οἱ Ἰσαυροὶ αὐτο-
κράτορες διεξήγαγον ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Εἴδομεν ὅτι ἐπὶ Κων-
σταντίνου τοῦ Πωγωνάτου οἱ Βουλγαροὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ δριστικῶς
εἰς τὴν μεταξὺ Αἴμου, Σερβίας, Δουνάβεως καὶ Εὐξείνου Πόντου χώ-
ραν. Ἐκτότε οἱ Βουλγαροὶ δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνοχλοῦν τὸ κράτος δι' ἐπι-
δρομῶν καὶ λεηλασιῶν. Οἱ Κωνσταντῖνος δὲ Ε' λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ
ἐκστρατεύῃ κατ' αὐτῶν διὰ νὰ τοὺς περιορίσῃ εἰς τὴν χώραν των.

Τὸ 758 ἐκστρατεύει κατ' αὐτῶν, τοὺς κατατροπώνει ἐπανειλημμέ-
νος καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ἄλλὰ κατὰ τὸ ἐπό-
νενον ἔτος (759) οἱ ἐπίβουλοι οὗτοι ἐχθροί, οἱ οὐδέποτε σεβόμενοι συν-
θήκας, μόλις ἐννόησαν ὅτι ἀξιόλογον μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀ-
πεχώρησεν, ἵνα σταλῇ εἰς ἄλλο πεδίον μάχης, ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ
ἐλληνικοῦ στρατοῦ, δὲ οὐδοῖς ἀμερίμνως διέτριψεν εἰς τὰς στενωποὺς:
τοῦ Αἴμου καὶ φονεύσαντες δύο στρατηγοὺς καὶ πολλοὺς στρατιώτας:
ἀναγκάζουν τοὺς ἄλλους νὰ ὑποχωρήσουν. Οἱ Κωνσταντῖνος ἀμέσως
καταγίνεται εἰς τὴν παρασκευὴν νέου στρατοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ κα-
ταπλαμβάνει ὅχυρά τινα μέρη εἰς τὰ βουλγαρικὰ σύνορα. Τοῦτο καὶ μό-
νον τὸ τελευταῖον ἔφερε τοὺς Βουλγάρους εἰς ἀμηχανίαν. Κυρίως δύμως:
οἱ Βουλγαροὶ ἐτιμωρήθησαν διὰ τὴν ἀπιστίαν των, ἀφ' οὗ συνεπληρώ-
θησαν αἱ προπαρασκευαὶ τοῦ Κωνσταντίνου (763). Στόλος ἐκ 500
πλοίων διὰ τοῦ Εὐξείνου πλέει εἰς τὰ βουλγαρικὰ παράλια. Αὐτὸς δ' ὁ
βασιλεὺς μετὰ πολλοῦ στρατοῦ ἐπέρχεται διὰ ἔηρᾶς. Παρὰ τὴν Ἀγχί-
αλον συνάπτεται μάχη πεισματώδης, κατὰ τὴν δύοιαν οἱ βουλγαροὶ
κατετροπώθησαν δλοσχεδῶς. Διὰ τὴν νίκην αὐτὴν δὲ Κωνσταντῖνος

ετέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς Κων)πόλιν, τὸν ὅποιον ἐκδόσμησαν οἱ αἰχμαλωτισθέντες Βούλγαροι δέσμιοι καὶ τὰ ἄπειρα ἐκ τῆς χώρας των λάφυρα.

Ἄλλα μὲ δὴ τὴν ταπείνωσιν, τὴν ὅποιαν ὑπέστησαν, οἱ Βούλγαροι μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ἐπιβληθέντα εἰς αὐτοὺς ζυγόν, τὸ 765 ἐπαναστατοῦν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀμέσως εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ κυριεύει πολλὰς πόλεις αὐτῆς, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ τὴν Βάροναν. Τὸ δὲ ἔπομενον ἔτος ἐκστρατεύει καὶ πάλιν ἀπὸ Ἑηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Οἱ Βούλγαροι καταπτοθέντες ζητοῦν καὶ πάλιν εἰρήνην. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, τοῦ ὅποιου σκοπὸς ἦτο ἀπλῶς νὰ περιορίσῃ τοὺς Βουλγάρους εἰς τὴν χώραν των, παραχωρεῖ αὐτήν.

Ἄλλα μετὰ ἐπταετίαν (773) καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι παραβαίνουν τὰς συνθήκας. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ πάλιν ἐκστρατεύει κατ' αὐτῶν ἐπανειλημμένως μέχοι τοῦ θανάτου του (775) καὶ ἐπιφέρει εἰς αὐτοὺς φοβεράς καταστροφάς. Ἐν γένει δὲ οὐδεὶς βασιλεὺς τῆς Κων)πόλεως ξειριζουμένου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους τόσον, ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος Ε'.

Ἐκ τῆς ταπεινώσεως ταύτης οἱ Βούλγαροι ἀνέκυψαν ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, δτε τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς δεινὴν παραλυσίαν. Ἰδίως δὲ ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι διὰ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν των, δτε ἡγεμῶν αὐτῶν ἔγινεν ὁ διαβόητος **Κροῦμος**. Τὸ 802 μάλιστα ἐκυρίευσαν τὴν Σαρδικὴν (Σόφιαν), τὴν ὅποιαν οἱ Βούλγαροι είζον ἀναγκασθῆ νὰ παραχωρήσουν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Ε'. Ἐνεκα τούτου ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ἀναγκάζεται νὰ ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτῶν.

Κατὰ τὴν πρώτην του ἐκστρατείαν (809) ὁ Νικηφόρος νικᾷ τοὺς Βουλγάρους καὶ κυριεύει τὴν Σαρδικήν. Ἄλλα κατὰ τὴν δευτέραν (811) εἰσβαλών εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας ενδέθη αἴφνης περικυλωμένος εἰς τὸ στρατόπεδόν του ὑπὸ πολυπληθῶν βουλγαρικῶν στιφῶν. Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀγωνισθέντες γενναίως ἔπεσαν ὅλοι. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔσχε καὶ τὸ περισπότερον μέρος τοῦ στρατοῦ. Τότε ὁ Κροῦμος ἔδειξεν ὅλην τὴν βουλγαρικὴν ἀγριότητά του. Ἐνδύσας μὲ ἀργυρον τὸ κρανίον τοῦ Νικηφόρου μετεκειρίζετο αὐτὸν ὥς ποτήριον κατὰ τὰ συμπόσια.

Μετὰ τὴν φοβερὰν αὐτὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Βούλγαροι ὑπερβάντες τὸν Αἶμον ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐπιχωρίησαν λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὴν χώραν πρὸς τὴν

Ἄδριανούπολιν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν Κων.] πόλει ἐφιλονίκουν περὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς, καὶ ἐπὶ τέλους κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ Μιχαὴλ Α'. Ἀλλὰ οὗτος ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν ἐπεοχόμενον βουλγαρικὸν χείμαρρον. Συνήθοισε στρατὸν καὶ ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνικανότητά του, μολονότι ὁ στρατός του ἦτο ὑπέρτερος τοῦ βουλγαρικοῦ, ἡττήθη οἰκτρῶς καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κων.] πόλιν. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τότε καθήρεσαν τὸν Μιχαὴλ καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Λέοντα, ὅστις καὶ σπεύσας εἰς τὴν Κων.] πόλιν κατέλασθε τὴν ἀρχήν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ἐποιόρκησαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐποχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κων.] πόλεως. Ἀλλὰ τὴν πόλιν δὲν ἐτόλμησαν νὰ πολιορκήσουν. Ἰσως διότι ἐγνώριζον τὰς προηγουμένως ἀποτυχούσας ἀποπείρας τῶν Ἀράβων. Περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ ἐρημώσουν καὶ καταστρέψουν τὴν πέριξ γώραν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Λέων παρεσκευάζετο. Ἐκαμε νέαν στρατολογίαν καὶ ἐγύμνασε τὸν νέον στρατὸν του. Τέλος τὴν ἄνοιξιν τοῦ 814 ἐκστρατεύει κατὰ τῶν εἰς τὴν Μεσημβρίαν συγκεντρωμένων Βουλγάρων. Ἐκεῖ συνῆψε πρὸς αὐτοὺς φοβερὰν μάχην. Οἱ Βούλγαροι κατ' αὐτὴν ἔπαθον ἀληθῆ πανωλεθρίαν. Ὁλίγιστοι μόλις ἔξι αὐτῶν ἐσώθησαν μὲ τὸν Κροῦμον πληγωμένον. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς πληγῆς ἀπέθανε. Διὰ τῆς μάχης ταύτης ὁ Λέων Ε' συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ε'. Οἱ Βούλγαροι ἔκτοτε περιωρίσθησαν εἰς τὰς πέραν τοῦ Αἴμου οἰκήσεις των, ἐπὶ 70 δὲ ἐτη δὲν ἔκαμαν πλέον καμίαν ἐπιδομὴν εἰς τὸ κράτος.

5. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Εἴδομεν καὶ προηγουμένως (σελ. 17) ὅτι αἱ κυριαρχικαὶ ἐπὶ τῆς δῆλης ἐκκλησίας ἀξιώσεις τῶν παπῶν ἦσαν αἱ ἀληθεῖς αὐτίαι τῶν διενέξεων μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ὡς καὶ ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καθωρίσθη, ἀνεγνώριζε μὲν πρεσβεῖα τιμῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸ πολιτικὸν γεγονὸς ὅτι ἡ Ρώμη ἦτο ἡ πρεσβυτέρα πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Τά πρωτεῖα δὲ ταῦτα ἔξηκολούθει νὰ ἀναγωρίζῃ, καὶ ἀφ' οὗ ἡ Ρώμη ἔπαινε νὰ εἶναι πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἡ μὲν ἀνατολικὴ ἐκκλησία διὰ τῶν πρωτείων ἐννόει ἀπλῆν προεδρίαν, οἱ δὲ

πάπαι πλήρη κυριαρχίαν. Ἐνεκα τούτου οἱ μὲν πάπαι ἔκτοτε εἰς ἑκάστην παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν ἐπορτεινον παραλόγους ἀξιώσεις ἐπεμβάσεως εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, οἱ δὲ ἡμέτεροι πάντοτε ἀπέκρουν αὐτάς. Ὡς ἐκ τούτου ἀδιάκοπος διένεξις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ὑφίστατο ἀπὸ τῆς ἤης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν χρόνων τούτων. Καὶ τότε μὲν ἐπειδὴ αἱ διενέξεις προϊόχοντο ἐκ τῶν αἰρέσεων τῶν μονοφυσιτῶν, τῶν μονοθελητῶν, τῶν εἰκονομάχων οἱ πάπαι ἑκάλυπτον τὴν ἐπέμβασιν αὐτῶν μὲ τὴν πρόσφασιν ὅτι ὑπερεμάχουν ὑπέρ τῆς ὁρῆς πίστεως ἢ τῶν καθεστώτων τῆς ἐκκλησίας. Τώρα δικιάς οὐδείμιαν τοιαύτην ἀφορμὴν ἔλαβον.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 857 ἐνεργείᾳ τοῦ διευθύνοντος τότε τὰ τοῦ κοάτους Βάρδα καθηρέθη ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος καὶ προεχειρίσθη τοιοῦτος ὁ περιώνυμος **Φώτιος**. Ὁ Φώτιος κατήγετο ἐξ οὐκού ἐπιφανοῦς, ἐπαιδεύθη καλῶς καὶ εἰς τὴν θύραθεν ἐπιστήμην καὶ τὴν θεολογίαν, αἱ δὲ ἀρχαὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐνεφύτευσαν εἰς αὐτὸν πνεῦμα ἐλευθέριον. Ἡτο προσέτι προοικισμένος μὲ μεγάλην διάνοιαν, ζωηότητα πνεύματος, δραστηριότητα καὶ δύναμιν θελήσεως. Ἐπομένως ἀπέβη ὁρίωρ δεξιὸς καὶ συγγραφεὺς ἔγκριτος, συνάμα δὲ ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀναγεννηθέντος Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀναπτυχθέντος ἐθνικοῦ φρονήματος, καὶ δὲ ἐνθερμοὶς προστάτης τῆς πνευματικῆς τοῦ Ἐθνους ἐλευθερίας. Ἐνεκα τῶν προτερημάτων αὗτοῦ καὶ τῆς μεγάλης παιδείας ὁ Φώτιος εἰσῆλθε πρωτιμώτατα εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ ἔγινεν ἀλληλοδιαδόχως πρωτοσπαθάριος (ἀξιωματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς), πρωτασηκρῆτις (ἀρχιγραμματεὺς τοῦ κοάτους), συγκλητικός. Τώρα δὲ τέλος βιασθεὶς ὑπὸ τοῦ Βάρδα, ἀφ' οὗ εἰς 4 ἡμέρας διηλθεν ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, προεχειρίσθη πατριάρχης Κον) πόλεως.

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο παράδοξον, διότι πολλάκις μέχρι τοῦδε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λαϊκοὶ εἶχον ἀνέλθει εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἄλλ' οἱ ὄπαδοὶ τοῦ καθαιρεθέντος Ἰγνατίου ἦσαν πολλοὶ εἰς τὴν Κον) πολιγ καὶ κατεβόων κατὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Φωτίου ὡς παραγόμον, διότι ὁ Ἰγνάτιος δὲν καθηρέθη ὑπὸ συνόδου. Ὁ Φώτιος δὲ διὸ νὰ ἐπικυρωθοῦν τὰ γενόμενα ἀπεφάσισε νὰ συγκροτήσῃ σύνοδον εἰς τὴν Κον) πολιν τοπικήν, καὶ ἵνα εἰς αὐτὴν δώσῃ περισσοτέραν ἐπισημότητα ἐκάλεσε καὶ τὸν πάπαν νὰ πέμψῃ εἰς αὐτὴν ἀντιπροσώπους. Τοῦτο ὁ τότε πάπας Νικόλαος ἐθεώρησεν ὡς κατάληλον εὐκαιρίαν διὰ

νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις του. Ἐστειλε λοιπὸν δύο ἀντιπροσώπους του διὰ τὴν σύνοδον, συνάμα δὲ καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα, εἰς τὴν δποίαν ἐπανελάμβανε τὰς ἀξιώσεις του ταύτας καὶ ἐζήτει νὰ τοῦ ἀποδοθῇ ἡ ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν δικαιοδοσία, τὴν δποίαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπ’ αὐτοῦ ὁ Λέων Γ’. Καὶ τὰς μὲν ἀπαιτήσεις ταύτας τοῦ πάπα οὕτε ἡ κυβέρνησις οὔτε ἡ ἐκκλησία ἀπεδέχθησαν. Οἱ πρόσβεις ὅμως τοῦ πάπα ἔλαβον μέρος καὶ μάλιστα προήδρευσαν εἰς τὴν σύνοδον, ἡ δποία συνεκροτήθη ἐκ 348 ἐπισκόπων εἰς τὴν Κων)πόλιν τὸ 861, καὶ ἡ δποία καθήρεσε τὸν Ἱγνάτιον καὶ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου.

Ἄλλ’ ὅταν ὁ πάπας ἐπληροφορήθη τὰ κατὰ τὴν σύνοδον καὶ ὅτι δὲν ἀνεγνωρίσθησαν αἱ ἀπαιτήσεις του, συνεκάλεσε τὸ 863 εἰς τὴν μητρόπολιν του σύνοδον ἐξ ἀρχιερέων του καὶ ἐπεμβαίνων αὐτοβούλως εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καθήρεσε τὸν Φωτίον ὃς παρανόμως ἀρχιερατεύσαντα. Καὶ δὲν ἥρκεσθη μόνον εἰς τοῦτο ὁ πάπας, ἀλλὰ καὶ ἄλλην ἀφορμὴν ἔδωκεν εἰς παρόξυνσιν τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἶχον προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κων)πόλει ἐκκλησίας. Ἄλλ’ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Βόγοις ἐκ πανουργίας γνησίως βουλγαρικῆς ἐμπορευόμενος τὸ νέον του δόγμα ἥλθεν εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸν πάπαν ἐκφράζων δισταγμούς περὶ τῆς δρυθότητος τῶν δογμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐκ τούτου λοιπὸν λαβών ἀφορμὴν ὁ πάπας ἐζήτησε νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν Βουλγαρίαν ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου τῆς Κων)πόλεως καὶ νὰ ὑπαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης.

Ἐκ τούτου, ὡς ᾧτο ἐπόμενον, ἡ διένεξις ἐκορυφώθη. Τότε ὁ Φωτίος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τέλος εἰς αὐτήν. Συνεκάλεσε λοιπὸν τὸ 867, σύνοδον τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, ἵνα κρίνῃ τὸν πάπαν ὃχι μόνον ὃς παρεξηγοῦντα τὰ πρωτεῖα τῆς Ρώμης, ἀλλὰ καὶ ὃς ἔξοκείλαντα εἰς αἵρεσεις μὲ τὰς καινοτομίας, τὰς δποίας εἰσῆγαγεν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἐκ τῶν καινοτομιῶν τούτων σπουδαιοτέρα ἦτο ἡ προσθήκη εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ὅτι τὸ Ἀγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ νιοῦ (filioque). Ἡ σύνοδος αὗτη ἐμπλεομένη ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, τοῦ δποίου τὰ σπέρματα εἶχεν ἐμβάλει ἡ μεταρρύθμισις, καθήρεσε μὲν καὶ ἀναθεμάτισε τὸν πάπαν Νικόλαον·

ἀπέκρουσε δὲ πάσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης· εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

"Εκτότε ἀρχίζει τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ αὐτὸς ἔτος ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καθηρέθη διὰ λόγους πολιτικοὺς ὁ Φώτιος καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Ἱγνάτιος καὶ ὅτι τότε αἱ σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπανελήφθησαν. Αἱ σχέσεις μάλιστα ἔξηκολούθησαν, καὶ ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱγνατίου (877), ἀνῆλθε τὸ δεύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Φώτιος. Αἱ σχέσεις ὅμως αὗται ἦσαν πλέον γαλαραῖ καὶ βεβιασμέναι. Τοιαῦται δὲ ἔξηκολούθησαν, καὶ ὅτε ἐκ δευτέρου κατῆλθε τοῦ θρόνου (801) ὁ Φώτιος καὶ ἔξωρίσθη. Τέλος τὸ 1054 βασιλεύοντος τοῦ Κωνσταντίου Θ' ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου αἱ σχέσεις ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας δριστικῶς διεκόπησαν.

Κατὰ ταῦτα ὁ Φώτιος θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὁ συντελέσας τὸν θεοσκευτικὸν χωρισμὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, οἱ ὅποιαι ἥδη ποδὸς πολλοῦ εἴκον χωρισθῆ πολιτικῶς. Εἰς τὸν Φώτιον δὲ διὰ τοῦτο ὀφείλεται μεγάλη ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνισμοῦ εὐγνωμοσύνη, διότι ὁ χωρισμὸς οὗτος ὑπῆρξεν ἐν ἐκ τῶν κυριωτάτων αἰτίων, διὰ τὰ ὅποια διεσώθη ὁ Ἑλληνικὸς ἐθνισμὸς κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους τῆς τουρκικῆς δουλείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. Οι βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ ἀποτυχία τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἀπέβη ὀλοσχερής. Πολλαὶ διατάξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀνάπλασιν τοῦ Ἐθνους δὲν κατηργήθησαν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἀναδιοργάνωσις τοῦ κράτους ἔδωκεν εἰς αὐτὸν νέαν ζωήν. Καὶ ἐν γένει τὸ ἔθνικὸν φρόνημα καὶ πνεῦμα δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κατάπιωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ταῦτα ἔφεραν τὴν μεγίστην ἀκμὴν τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία διετηρήθη ἐπὶ τοῦ θρόνου 190 ἔτη. Τοῦτο κατωρθώθη διὰ τοῦ ἐπικρατήσαντος νέου συστήματος διαδοχῆς, τῆς συμβασιλείας. Καὶ προηγουμένως οἱ νεῖοι τῶν βασιλέων προσελαμβάνοντο πολλάκις ὡς συνάρχοντες καλούμενοι ὅμοιώς βασιλεῖς. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς δυναστείας ταύτης συνέβη καὶ τὸ ἔεῆς. Ὁσάκις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι ἢ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἢ γυναικες, ἀνδρες ἐπιφανεῖς ἴδιως εἰς τὰ στρατιωτικὰ κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ διεξῆγον αὐτὴν κατὰ τύπους μὲν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι ὅμως αὐτοὶ μόνοι. Οὕτω συνεδυάσθη ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, πρὸς τὴν ὁποίαν ἦτο τότε προσηλωμένη ἡ κοινὴ γνώμη, μετὰ τῆς αἴρετῆς, τὴν ὁποίαν ἀπήτουν πολλάκις αἱ περιστάσεις, καὶ ἔλειψαν αἱ ταραχαί, αἱ ὁποῖαι συνέβαινον ἄλλοτε ἐκ τῆς συχνῆς νέων βασιλέων κειροτονίας.

Ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας ὑπῆρξεν ὁ *Βασίλειος ὁ Μακεδὼν* (867-886), ὁ ὁποῖος, ὡς εἴδομεν, εἶχεν ἀνέλθει ἐπὶ τοῦ θρόνου φονεύσας τὸν Μιχαὴλ Η^η. Τὸν Βασίλειον διεδέκθη ὁ νεῖος αὐτοῦ *Δέων ΣΤ'* ὁ *σοφός* (886-912) καὶ τοῦτον ὁ νεῖος αὐτοῦ *Κωνσταντῖνος Ζ'* ὁ πορφυρογέννητος (912-959). Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἦτο ἀνήλικος, γίνεται ἐπὶ τινα ἔτη συμβασιλεὺς αὐτοῦ ὁ ναύαρχος *Ρωμανὸς Δεκαπηνὸς* (919-944).

Τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' διεδέκθη ὁ νεῖος αὐτοῦ *Ρωμανὸς Β'* (959-961) καὶ τοῦτον ὁ ἀνήλικος νεῖος τὸν *Βασίλειος Β'* ὁ *Βουλγαρο-*

πῶν. Οὗτοι δὲν ἡρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ ἀμφισβητοῦν τὴν ὁρθότητα τῆς ψηφισθείσης μεταρρυθμίσεως, δὲν ἡρκοῦντο εἰς τὸ νὰ ἔρθεῖσον καὶ νὰ ἀναθεματίζουν ὅλους τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα ὑβριζον φανερὰ (τὸτε ὀνόμασαν αὐτὸν Κοπρώνυμον δῶς μολύναντα δῆθεν κατὰ τὴν βάπτισίν του τὴν κολυμβήθον), καὶ τὸ χειρότερον, ἔξωθεν τὸν λαὸγενεῖς ἀντίστασιν. Ἐκ τούτου ἐρεθίσθεις ὁ αὐτοκράτωρ προσεφέρθη πρὸς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς σκληρότητος. Μοναστήρια διελύθησαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς στρατῶνας. Μοναχοὶ ἄλλοι μὲν ὑπερχρεώθησαν νὰ ἀποβάλουν τὸ σχῆμά των, ἄλλοι δὲ αὐστηρῶς ἐτιμωρήθησαν. Οὕτω ή ἴσχυρὰ χείρ τοῦ Κωνσταντίνου κατέβαλε τελείως τοὺς ἀντιμεταρρυθμιστάς.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Κωνσταντίνου οἱ μοναχοὶ ἥσχισαν πάλιν νὰ κινοῦνται. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱός του **Λέων** ὁ Δ' ἐνέμεινε μὲν πιστὸς εἰς τὰ δόγματα τῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτο δῆμος χαρακτῆρος ἀσθενοῦς. Ως ἐκ τούτου παρεσύρθη ὑπὸ τῆς συζύγου του **Εἰρήνης** τῆς Ἀθηναίας, ή δποία κρυφίως ἥτο εἰκονολάτρις. Ἐπέτρεψε λοιπὸν εἰς τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ μοναστήρια καὶ νὰ προάγωνται εἰς τὰ ὕπατα ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας. Κιρίως δῆμος οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ ἔλαβον θάρρος, ὅτε μετὰ 4ετῆ βασιλείαν ἀπέθανεν ὁ Λέων καὶ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του ἀνέλαβεν ή **Εἰρήνη**. Αὕτη πρῶτον μὲν ἥσχισε νὰ κατατέργῃ τοὺς φίλους τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ νὰ προστατεύῃ σκανδαλωδῶς τοὺς φίλους τῶν εἰκόνων, εἰς τοὺς δποίους κατὰ μικρὸν παρέδωκεν ὅλα τὰ ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ἐπειτα χηρεύσατες τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐφρόντισε νὰ ψηφισθῇ πατριάρχης ὁ φίλος τῶν εἰκόνων Ταράσιος, Καὶ τελευταῖον συνεκάλεσεν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐπαναφορὰν τῶν εἰκόνων. Καὶ ή μὲν πρώτη πρὸς τοῦτο ἀπόπειρα ἀπέτυχεν. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισκόπων ἦσαν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὅποστηριζόμενοι λοιπὸν οὗτοι καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινούπολιν προτοποιηθεὶς τῆς Εἰρήνης, Ἄλλα ή **Εἰρήνη** δὲν ὅπηρδησε. Διέλυσε τοὺς παλαιμάχους στρατιώτας ἐπὶ μεγάλῃ βλάβῃ τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους καὶ ἐκάλεσε νέαν Σύνοδον εἰς τὴν Νίκαιαν, ἐκ τῆς δποίας ἀπέκλεισε τοὺς φίλους τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπισκόπους, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐκάλεσεν ἡγούμενους καὶ μοναχούς. Οὕτω τέλος συνῆλθεν ή **Ζ'** Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ή δποία ἀποκατέστησε τὰς εἰκόνας, συγχρόνως

ὅμως καθώρισεν, ὅτι ἡ προσκύνησις αὐτῶν δὲν σημαίνει λατρείαν ἀλλὰ ἀπλῶς τιμὴν προσφερομένην διὰ τῶν εἰκόνων εἰς τὸ πρωτότυπον.

Β' περίοδος τῆς μεταρρυθμίσεως. Οἱ εἰκονολάτραι διὰ τῆς Εἰρήνης εἶχον θριαμβεύσει. Ἀλλ' ὁ θρίαμβός των δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Οἱ μοναχοὶ γενόμενοι κύριοι τῆς καταστάσεως προέβησαν εἰς καταδιώξεις τῶν ἀντιφρονούντων. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἔξωτεροι ἔχθροι, Ἄραβες καὶ Βούλγαροι, ἥπερλουν τὴν ὑπαρξίαν αὐτὴν τοῦ κράτους, ἡ διοικησις αὐτοῦ ἦτο παραδεδομένη εἰς ἀνθρώπους ἀνικάνους, ὃ δὲ στρατός, ὃ δποῖος πάντοτε ἦτο ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἦτο πολὺ δυσαρεστημένος. Τὴν κατάστασιν ταύτην ἥθελησε νὰ θεραπεύσῃ ὁ διαδεχθεὶς τὴν Εἰρήνην **Νικηφόρος**. Οὗτος ἀσπασθεὶς ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀφήσας δὲ ἄθικτον μόνον τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἐπεδίωξε τὴν οἰκονομικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους, προσέτι δὲ ἔκλεισε πολλὰ μοναστήρια καὶ περιώρισε τοὺς ἀντιπράττοντας μοναχούς. Ἀλλ' οὗτοι δὲν ἔπαινον τὰς ἁδιονοργίας των, καὶ τέλος ἐπὶ τῆς βραχείας βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Ῥογκαβῆ ἔγιναν πάλιν κύριοι τῆς καταστάσεως. Τότε οἱ φύλοι τῆς μεταρρυθμίσεως κατενόησαν ὅτι τὰ ἡμίμετρα δὲν ὠφελοῦν. Ο δὲ διαδεχθεὶς τὸν Μιχαήλ **Δέων** δὲ Ε' διέταξε τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου Συνόδου καὶ τὴν καθαρίσειν τῶν εἰκόνων. Εἰς ταύτην δὲ ἐνέμειναν πιστοὶ καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν **Μιχαὴλ** Β' καὶ μάλιστα ὁ τούτου νιὸς **Θεόφιλος**, ὅστις καὶ προέβη εἰς δεινὸν κατὰ τῶν μοναχῶν διωγμόν. Ἀλλ' οὗτοι μὲ δόλας τὰς καταδιώξεις δὲν ὑπεκώρουν. Πάντοτε ἀντέδρων "Οτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου τὴν ἀρχὴν ἀνέλαβεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ **Θεοδώρα** ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, κατώρθωσαν καὶ πάλιν νὰ ἐπικρατήσουν. Σύνοδος, τὸ πλεῖστον ἐξ ἱγουμένων καὶ μοναχῶν συνελθοῦσα ἐν Κων(υ)πόλει τὸ 842 ἀπεφάσισε τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Μετὰ τοῦτο οἱ μοναχοὶ ἤρχισαν διωγμὸν φοβερὸν κατὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως.

"Εκτοτε οὐδεμία ἀντίδρασις πλέον παρουσιάσθη εἰς τὴν εἰκονολατρείαν. Τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων εἶχον κουρασθῆ. Οἱ πλεῖστοι καὶ αὐτῶν τῶν φίλων τῆς μεταρρυθμίσεως κατενόησαν ὅτι αὕτη διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν τοῦ λαοῦ ἦτο πρόωρος, καὶ ὑπεκώρησαν. Ἡ δοθιδοξία λοιπὸν ἐθριαμβεύειν σενόριστικῶς. Ἡ πρώτη δὲ Κυριακὴ τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ὥρισμη

κτόνος (963-1025). Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως τῆς ἀνηλικότητος αὐτοῦ ἀναγορεύονται συμβασιλεῖς του κατὰ πρῶτον μὲν ὁ **Νικηφόρος Φωκᾶς** (963-969), ἐπειτα δὲ ὁ **Ιωάννης ὁ Τσιμισκῆς** (969-976).

Μετὰ τὸν Βασίλειον Β' ἀποθανόντα ἀτεκνον ἔβασίλευσεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ **Κωνσταντῖνος Η'** (1025-1028) καὶ μετὰ τοῦτον αἱ θυγατέρες αὐτοῦ **Ζωὴ καὶ Θεοδώρα** (1028-1056), ἐπὶ τῶν ὅποιων ἀνέρχονται εἰς τὸν ψηφόν εἴτε ὡς σύζυγοι τῆς Ζωῆς εἴτε ὡς συμβασιλεῖς ἀσημοί τινες ἀνδρες.

2. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδῶν (867-886).

Ο Βασίλειος ἦτο μὲν καταγωγῆς ἀσήμου καὶ ἀπαίδευτος, ἀλλ᾽ ἦτο συνετὸς καὶ πρακτικὸς ἀνθρώπος. Καὶ πρῶτον μὲν ἐστρεψε τὴν προσοχὴν τοῦ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ἥ δποια ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' εἶχε παραλύσει. Ἐβελτίωσε λοιπὸν τὴν διοίκησιν, διορίσας εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας χοηστοὺς καὶ πεπαιδευμένους ἀνθρώπους καὶ ἐπιτηδῶν ἀδιακόπως αὐτούς, καὶ ἀνώρθωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Συγχρόνως, ἐπειδὴ εἰς τὴν νομοθεσίαν μετὰ τὴν κατάργησιν μάλιστα τὸν νόμων τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις, ἐξέδωκε δύο νέας νομικὰς συλλογάς, τὸν **Πρόχειρον Νόμον**, ὁ δποῖος εἰς δευτέραν ἔκδοσιν διωρθωμένην ὀνομάσθη **Ἐπαναγωγὴ τῶν Νόμων**, καὶ τὴν **Ἀνακάθαρσιν τῶν Νόμων**. Καὶ ὁ μὲν Πρόχειρος Νόμος ἦτο ἐπιτομὴ τῆς Νομοθεσίας τοῦ Ἰευστινιανοῦ περιλαμβάνοντα καὶ τινας διαιτάξεις ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος, ἥ δὲ **Ἀνακάθαρσις τῶν Νόμων** ἦτο συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἴσχυι δρισμῶν τοῦ Δικαίου.

Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Βασίλειος ἡσχολήθη εἰς τὴν ἀναδιογάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, διότι τὸ κράτος ἐπιμέζετο δεινῶς ὑπὸ ποικίλων πολεμίων. Ο Βασίλειος δὲν ἦτο στρατηγός, ἀλλ᾽ ἔξευρε νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλλήλους ἄνδρας διὰ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου, ἐκ τῶν ὅποιων σπουδαιότερος ὑπῆρχεν ὁ ἀνδρεῖος ναύαρχος **Ωορύφας**. Διὰ τούτου κατώρθωσε νὰ περιστείῃ καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς πειρατάς, οἵ δποῖοι δρομάμενοι ἀπὸ τῆς βορείου **Άφροικῆς ἡρήμωνον** τὰ παράλια τῆς **Ἴταλίας** καὶ τῆς **Ἐλλάδος**, καὶ τοὺς **Αραβας** τῆς **Ἄσιας**, οἵ δποῖοι ἔκαμνον διαρκῶς ἐπιδρομάς εἰς τὴν Μ. **Ασίαν**. Τέλος ὁ Βασίλειος ἐνήργησε τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν σλαβίκων

φυλῶν τῆς Δαλματίας, αἱ δοποῖαι ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ προσέτι τῶν ἐν Μάνῃ τῆς Πελοποννήσου Ἐλευθερολακώνων, οἱ δόποῖοι μέχρι τοῦδε διετήρουν τὴν ἀρχαίαν δημοσκείαν.

3. Λέων ΣΤ' ὁ σοφὸς (886-912).

Τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς σώφρονος διοικήσεως καὶ τῆς ἀνδιοργανώσεως τοῦ κράτους ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος δὲν ἐφάνησαν εὐθὺς ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν νῦν του Λέοντος τοῦ ΣΤ'. Λέων ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρός του. Ἡτο μὲν πεπαιδευμένος ἐν φίδιῳ Βασιλείῳ ἦτο ἀπαίδευτος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πρακτικὸν νοῦ καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ Βασιλείου. Καταγίνεται εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ὕμνους ἐκκλησιαστικοὺς καὶ σοφὰ διμολογουμένως συγγράμματα, δπως ἡ νέεκδοσις τῆς Ἀνακαθάρσεως τῶν νόμων ὑπὸ τὸν τίτλον «Βασιλικά». Ή διοίκησις ὅμως περιέρχεται εἰς χεῖρας ἀνικάνων καὶ ὁρδιούργων αὐλικῶν, δὲ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν παραμελοῦνται. Ἐνεκα τούτο τὸ κράτος ὑφίσταται πανταχόθεν δεινὰς συμφοράς.

Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κορύτης κάμνουν συχνὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἴγαίου, τὸ δὲ 904 κυριεύουν τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ τέλος τόσον ἀποθρασύνονται, ὥστε εἰσελθόντες εἰς τὸν Ἑλλήσποντον λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἥπιτῶνται ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Συγχρόνως ἐμφανίζονται καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι ἀφ' ὅτου μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς Μεσημβίας εἰρήνευσαν τὸ 81 πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, εἶχον παύσει διποσδήποτε τὸν πρότερο ληστρικὸν βίον. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ προσέλευσις αὐτῶν εἰς τὸ χριστιανισμόν, ἡ δοποία ἔγινεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Γ' καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Δύο Ἑλληνες μοναχοὶ ἐκ Θεσσαλονίκης, Μεθόδιος καὶ δι Κύριλλος, μαθόντες τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν, ἐκήρυξαν εἰς ὅλους τοὺς Β. τῶν συνόρων τοῦ κράτους Σλαύοντος τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Πρὸς τοῦτο μετέφρασαν τὴν ιερὰν Γραφὴν καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν σχηματίσαντες ἀλφάβητον αὐτῆς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς. Τότε οἱ Βούλγαροι τῆς κάτω Μοισίας, οἱ δόποῖοι, ὡς εἴδομεν προηγουμένως, εἶχον ἡδιέκαστρασθη, ἡθογισαν νὰ ἐκχριστιανίζωνται, Ἰδίως ὅμως συνεπληρώθη

δ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐβαπτίσθη ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, λαβὼν τὸ δῆνομα Μιχαήλ, οὗτος δὲ κατόπιν ἐφόροντισε περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸ κράτος του. Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι, καὶ ιδίως αἱ ἀνώτεραι αὐτῶν τάξεις, ἥροιςαν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δπως δήποτε νὰ ἐκπολιτεύωνται. Οἱ εὐγενεῖς Βούλγαροι ἔξεπαιδεύοντο εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνιτόλεως, ὁ δὲ Συμεὼν, ὁ δευτερότος νῦν τοῦ Βογούριδος, ἐλογίζετο σχεδὸν Ἐλλην, διότι εἶχε διατρίψει πολὺν χρόνον εἰς τὴν Κωνιτόλεως πολὺν ἐκπαιδευόμενος. Ἐκτὸς τούτου δμως καὶ αἱ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν Βουλγάρων εἶχον ἔξοικειωθῆ μὲ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἔθιμα, διότι ὅλαι αἱ παράλιαι τῆς Βουλγαρίας πόλεις, Ἀγχίαλος Μεσημβρία, Πύργος, Σωζόπολις κ.ἄ. κατηφοῦντο ὑπὸ Ἐλλήνων.

Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὑρίσκοντο οἱ Βούλγαροι, ὅτε ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ' ὁ τότε βασιλεὺς αὐτῶν Συμεὼν μὴ ἀνεχόμενος τὰς καταπιέσεις, εἰς τὰς ὄποιας ὑπεβάλλοντο οἱ Βούλγαροι ἐμποροὶ ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐκίνησε πάλιν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ἐλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀνικανότης τοῦ Λέοντος κατέστησε τὸν Συμεὼν ἀήττητον. Ο Συμεὼν ἐπεκτείνει τὸ κράτος του πρὸς Δ. ἐπὶ τῶν ἄλλοτε Ἰλλυρικῶν χωρῶν μέχρι τοῦ Αδριατικοῦ πελάγους καὶ κάμνει καταστρεπτικάς ἐπιδρομὰς εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπειλῶν δὲ νὰ καταλύσῃ αὐτὴν ἐπονομάζεται τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος κίνδυνος ἀπειλεῖ τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ'. Περὶ τὰ μέσα τῆς Θης ἐκατονταετηρίδος οἱ Νοομανδοὶ (ἀνθρωποι τοῦ βιορρᾶ), λαὸς γερμανικός, δρομῷμενοι ἐκ τῶν περὶ τὴν Βαλτικὴν μερῶν, ἐκυρίευσαν τὰς μεγάλας πόλεις Νοβογόροδον καὶ Κίεβον καὶ καταλαβόντες ὅλην σχεδὸν τὴν σημερινὴν Ρωσίαν μέχρι τοῦ Εὐρείου, ἡ ὄποια κατωφεῖτο ὑπὸ σλαυικῶν φυλῶν, ἵδρυσαν τὸ ἰσχυρὸν κράτος τῶς Ρώς ή Ρώσων. Οἱ Ρῶσοι οὗτοι ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ' τὸ 906 μὲ ἀπειράριθμα πλοιάρια πλέουν εἰς τὸν θρακικὸν Βόσπορον, λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ καὶ ἀπειλοῦν αὐτὴν τὴν Κωνιτόλεως πολιν. Ο Λέων τότε ἀναγκάζεται νὰ συνάψῃ μετ' αὐτῶν συνθήκην, διὰ τῆς ὄποιας ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἐμπορεύωνται μὲ τὸ ἐλληνικὸν κράτος.

4. Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912-959)
καὶ Ρωμανὸς Β' (959-963).

Καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Λέοντος, Κωνσταντίνου τοῦ Ηορφιγγεννήτου καὶ κατόπιν τοῦ νίοῦ αὐτοῦ Ρωμανοῦ, τὸ κράτος ἀσφαλέθια ἔβαινεν εἰς τὴν καταστροφήν, ἀν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀφ' ἐν μὲν δὲν ἐνεφανίζοντο ἐπὶ τῆς Ἰστορικῆς σκηνῆς μεγάλοι στρατηγοί, ἀ ἐτέρου δὲ δὲν ἥρχιζεν ἐφαρμοζόμενον τὸ σύστημα τῆς συμβασιλείας. Ὁ Κωνσταντίνος Ζ' ὅταν ἀπέθανεν ὁ Λέων, ἦτο ἀνήλικος, 7 μόλις ἔτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπειροπεύετο ὑπὸ τοῦ ἐκ πατρὸς θείου τοῦ Ἀλεξανδροῦ καὶ κατόπιν ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Μετ' δλίγον ὅμερον ναύαρχος Ρωμανὸς Λεκαπτηνὸς ἀφήρεσεν ἀπὸ τὰς ἀσθενεῖς χειροπέτης Ζωῆς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐπιροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως. Δὲν ἥρκεσθη δὲ εἰς τοῦτο ὁ Ρωμανός. Ἐδωκε προσέεις τὸν βασιλέα ως σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἐλένην, ἀνηγόρευσε διαυτὸν καὶ τοὺς τοεῖς νίούς του συμβασιλεῖς. Καὶ ἦτο καιρὸς νὰ πριέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς χεῖρας στιβαράς, διότι ὡς εἴδομεν τὸ κράτος παντοχόθεν ἥπειλετο.

Πρῶτον ὁ Ρωμανὸς κατώρθωσε νὰ συνάψῃ συνθήκην μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἵ δποιοι εἶχον φθάσει μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινούπολεως. Ἐπειτα διὰ τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ Ἰωάννου Κουρκούνα ἀκήσαντος ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀραβίας τῆς Ἀσίας, τὰ σύνορα τοῦ κράτους μετετοπίσθησαν ἀπὸ τοῦ Ἀλυνος εἰς τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην. Ὁ ναύαρχος Ἰωάννης Ραδινὸς κατεναυμάχησε τὸν πειρατὴν στόλον τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης. Οἱ Ρῶσοι τέλος ἐπιχειρήσαντες καὶ ἄλλην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Κρήτην πολιλινούς ὑφίστανται πανωλεθρίαν.

Οὕτως ὁ Ρωμανὸς ἀνεστήλωσε τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ἥδη ἐνόμισεν ὅτι ἥδυνατο νὰ παραγκωνίσῃ τὴν δυναστείαν τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ δύναστείαν τοῦ ἰδίου του οἴκου. Ἡ κοινὴ ὅμως γνώμη ἦτο ἐναντία εἰς τοιαύτην μεταβολήν, καὶ ὁ Κωνσταντίνος ἀνδρωθεὶς ἔξεβαλε τῆς ἀρχῆς τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἔμεινε μόνος κύριος αὐτῆς.

Ο Κωνσταντίνος, καὶ ἀφ' οὗ ἐμονάρχησε, δὲν ἐπέδειξεν οὔτε στρατιωτικὰς οὔτε πολιτικὰς ἀρετάς. Κατεγίνετο, ως καὶ ὁ πατήρ του, εἰς συγγραφάς. Ὁμοίως καὶ ὁ ἐπί 4 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου βασιλεύσας νίος του Ρωμανὸς δὲν εἶχεν οὔτε πολιτικὴν οὔτε

στρατηγικὴν ἵκανότητα. Ἐν τούτοις ἡ βασιλεία καὶ τῶν δύο εἶναι ἐνδοξοτάτη. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Η μεταρρύθμισις εἶχεν ἐπιτελέσει τὸ θαῦμα τῆς. Ἐσωτερικῶς τὸ κράτος διοικεῖτο ἀριστα ὑπὸ ἔξοχῶν πολιτικῶν. Ἐξωτερικῶς οἱ Φωκάδες καὶ ἄλλοι ἐνδοξοὶ στρατηγοὶ θριαμβεύουν ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Εἰς τὴν Ἑύρωπην οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φοιβεροῦ Συμεὼν παύουν πλέον τὰς ἐπιδομάς, οἵ δὲ Ῥώσοι ἔρχονται εἰς στενωτέρας σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας. Η ἡγεμονίς αὐτῶν Ὁλγα ἔρχεται τὸ 954 εἰς Κων(υ)πολιν, συνάπτει σχέσεις φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας βασιλεῖς καὶ βαπτίζεται χριστιανὴ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἐκτοτε ἥρχισεν ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ρωσίαν. Ως ἐπίσημος ὅμως θρησκεία τοῦ κράτους δὲν ἀνεγνωρίσθη παρὰ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τῆς Ὁλγας Βλαδιμήρου.

Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ πολεμοῦντες ἐπιτυχῶς κυριεύουν ἀπὸ τῶν Ἀράβων 100 φρούρια τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας.

Τέλος ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνακτᾷ τὴν Κορήτην τὸ 961. Η Κορήτη πρὸ 138 ἐτῶν κατείχετο ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν καὶ εἶχε καταστῆ δομητήριον τῶν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον καὶ τὸ Αἴγαλον πειρατικῶν στόλων των. Ἐκτοτε οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες εἶχον πολάκις προοπαθήσει νὰ τὴν ἀνακτήσουν, ἀλλ’ εἰς μάτην. Τέλος τὸ 960 ἀνετέθη τοῦτο εἰς τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Ο Νικηφόρος μετὰ ἵκανοῦ στρατοῦ καὶ στόλου φθάνει εἰς τὴν Κορήτην καὶ ἀποβιβάζεται πλησίον τῆς πρωτευούσης αὐτῆς Χάνδακος (νῦν Ἡράκλειον). Οἱ Σαρακηνοὶ μόλις ἐπὶ μικρὸν ἀνδιστανται καὶ ἀμέσως κλείονται εἰς τὸ φρούριον τοῦ Χάνδακος. Ο Νικηφόρος πολιορκεῖ αὐτὸὺς ἐνταῦθα ἐπὶ 8 μῆνας. Ο Ἑλληνικὸς στρατὸς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπέφερε πολλὰς στερήσεις, ἀλλ’ ἐπὶ τέλους ἔγινε κύριος τοῦ φρούριον. Τὰ λάφυρα, τὰ δποῖα περιηλθον εἰς χειρας τῶν νικητῶν, ἥσιν ἀπειρου. Συνελήφθη δὲ αἰγυμάλωτος αὐτὸς ὁ ἐμίօης τῆς Κορήτης Ἀβδούλ. Ἄξις. Μετὰ τὴν ἀλωσίν τοῦ Χάνδακος κατελήφθη καὶ δλη ἡ νῆσος. Ο Νικηφόρος τότε ἐφορόντισε περὶ τῆς ἐπανόδου τῶν κατοίκων, οἵ δποῖοι εἶχον ἔξισλαμισθῆ, εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἔφερε δ’ εἰς τὴν νῆσον καὶ πολλοὺς χριστιανοὺς ἀποίκους Ἀρμενίους καὶ Ἕλληνας. Μετὰ ταῦτα ὁ Νικηφόρος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κων(υ)πολιν, ὅπου τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος κατήγαγε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον.

A. Χωραφᾶ, 'Ιστορία Γ' γυμνασίου ἐκδοσίς πέμπτη.

Ἡ ἀνάκτησις αὗτη τῆς Κρήτης ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι ἀνατῆς ὁ ἑλληνισμὸς τῆς νήσου δὲν ἥθελεν ἀναζωογονηθῆ καὶ ἐπομένει ἡ ἡρωϊκὴ μεγαλόνησος ἥθελε παύσει νὰ εἶναι ἑλληνική.

5. Νικηφόρος Φωκᾶς (963—969).

Ἐν ᾧ ὁ δαφνοστεφῆς στρατηγὸς μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἦρεν ὄλλους θριάμβους ἐναντίον τῶν Ἀράβων παρὰ τὸν Εὐφράτην ἀποθνήσκει ὁ Ῥωμανὸς Β' ἀφῆσας δύο νῖοὺς ἀνηλίκους Βασίλειούς καὶ Κωνσταντίνον. Ὁ Νικηφόρος τότε σπεύδει εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀναγορεύεται συμβασιλεὺς τῶν ἀνηλίκων βασιλέων καὶ νυμφεύεται τὴν χήραν τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοφανῶ.

Ο Νικηφόρος, καὶ ἀφ' οὗ ἔγινε βασιλεύς, ὅλον τον σχεδὸν τὸ βίον διάγει εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἰδίως ἀπορροφοῦν αὐτὸν οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι, κατὰ τῶν ὅποιων ἐκστρατεύει ἐπανειλημμένως. Εἴδης του δὲ τὰς ἐκστρατείας νικᾶ καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτοὺς τρόμον καὶ ἀνακτᾷ τὴν Ταρσόν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν.

Ἄλλ' ἥδη ἐμφανίζονται καὶ πάλιν οἱ Βουλγαροί. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) τὸ βουναρικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ νιοῦ του Πέτροι εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακαμάξῃ. Οἱ ἡμέτεροι ὅμως ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ ἔξη κολούθουν ἐνίστε νὰ ἀποστέλλουν εἰς τοὺς Βουλγάρους χοηματικὰς δωρεάς, τὰς ὅποιας ὁ Νικηφόρος, ἀφ' ὅτου ἀνήλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου είχε παύσει. Ἡδη ἐν μέσῳ τῶν θριάμβων τοῦ ἔρχονται εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀπαιτοῦντες τὰς συνηθισμένας δωρεὰς ὡς φόρουν. Ο Νικηφόρος, ὡς ἥτο φυσικόν, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς σκαιῶς καὶ ἥπειλησεν αὐτοὺς δι' ἐκστρατείας. Δυστυχῶς ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπραγματοποίησε τὴν ἀπειλήν. Ἀντὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἰδιος, παρεκίνησε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων Σβετοσλαῦν, νῖον τῆς "Ολγας, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Οντως ὁ Σβετοσλαῦος εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ καταλαμβάνει μέγα μέρος αὐτῆς. Ἄλλὰ τώρα οὗτος, παρὰ τὴν μετὰ τοῦ Νικηφόρου συμφωνίαν, δὲν θέλει νὰ ἔγκαταλείψῃ τὴν Βουλγαρίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ μάλιστα περιέρχονται εἰς χειρός του οἱ νῖοι τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως Πέτρου, καὶ γίνεται κύριος ὅλης τῆς Βουλγαρίας. Ο Νικηφόρος τότε ἀποφασίζει νὰ παρασκευάσῃ ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Ῥώσων. Ἐν ᾧ δημιουργεῖται εἰς τοῦτο, πίπτει θῦμα συνωμοσίας, τὴν ὅποιαν παρεσκεύασαν ποικίλαι δυσαρέσκειαι ἐναντίον του.

Ο Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας, ἀλλὰ καὶ κυβερ-
νήτης δεξιός. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως,
προστάτευσε τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῶν πιέσεων
τῶν ἴσχυρῶν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν ἀφίέρωσιν κτημάτων εἰς ἐκκλησίας
καὶ μοναστηρία καὶ τὴν ἰδρυσιν νέων τοιούτων. Τοῦτο δ' ἔπραξε, διότι
τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ἐνεκροῦντο μὴ καλλιεργού-
μενα, ὅπως ὅτε ἀνῆκον εἰς ἴδιώτας. Διὰ τῶν διατάξεων ὅμως τούτων
ἴσημορθησε τὸ μέγα πλῆθος τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, οἱ δόποιοι
καὶ παρέσυρον εἰς τὴν δυσαρέσκειαν ταύτην τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ καὶ
ἄλλαι τοῦ Ἐθνους τάξεις ἥσαν δυσαρεστημέναι κατὰ τοῦ βασιλέως.
Ο Νικηφόρος χάριν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰς διαφόρους χοηματικὰς δω-
ρεὰς τὰς διδομένας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ
τοὺς αὐλικοὺς εἶχε παύσει, καὶ πολλὰς οἰκονομίας εἰς τὴν διοίκησιν
εἶχε φέρει, καὶ πολλὰς καταχρήσεις εἶχε περιορίσει. Ἐκ τῆς δυσαρε-
σκείας ταύτης ἡ νεαρὰ βασίλισσα Θεοφανὼ ἐφοβήθη, μὴ ἀπολέσῃ τὸν
θρόνον. Συνεννοήθη λοιπὸν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ,
ἀνεψιοῦ τοῦ Νικηφόρου, συνύφαναν συνωμοσίαν καὶ ἐφόνευσαν τὸν
Νικηφόρον. Μετὰ τοῦτο καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὁ Ἰωάννης, ἀνα-
κηρυχθεὶς συμβασιλεὺς τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ. Ἀλλὰ ἡ
Θεοφανὼ, ἡ δόποια ἥλπιζεν ὅτι θὰ γίνη σύζυγος τοῦ νέου αὐτοκράτο-
ρος, ἀπομακρύνεται ἀμέσως ἐκ τῶν ἀνακτόρων ὑπ' αὐτοῦ.

6. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969—976)

Ο Ἰωάννης Τσιμισκῆς ἀνῆκεν εἰς μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογέ-
νειαν. Ἐκ πατρὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ ἐπὶ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ στρατη-
γοῦ Ἰωάννου Κουρκούνα, ἐκ μητρὸς δὲ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Καὶ ὁ
Ἄδιος δὲ μέχρι τοῦτο εἶχε δείει ἔξοχα στρατιωτικὰ προτερήματα.

Αινελθὼν λοιπὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐξηκολούθησε τὰ πολεμικὰ μεγα-
λουργήματα τοῦ προκατόχου του. Καὶ πρῶτον ἐστρεψε τὴν προσοχὴν
του εἰς τοὺς Ῥώσους. Οὗτοι, ὡς εὔπομεν προηγουμένως, εἶχον κατα-
λάβει ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, καὶ ἥδη ἡπείλουν νὰ πολιορκήσουν κοὶ
αὐτὴν τὴν Κων(υ)πολιν. Ο Ἰωάννης παρασκευάσας ἵκανὸν στρατὸν καὶ
στόλον, τὸν μὲν στόλον ἐπεμψε διὰ τοῦ Εὐξείνου εἰς τὸν Δούναβιν,
ἵνα κόψῃ τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὸν Σβετοσλαύον, αὐτὸς δὲ μὲ τὸν πεζ-
ικὸν στρατὸν ὠρμησε πρὸς τὸν Αἴμιον. Εὑρὼν τὰς κλεισούρας ἀφιλά-
κτους, διῆλθεν αὐτὰς καὶ ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγα-

ρίας Πρεσθλαύας. Ὁ Σβετοσλαῦος δὲν εὑρίσκετο εἰς τὴν Πρεσθλαύαν, ἀλλὰ εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως Δορύστολον (οημερινὴ Σερτια). Ἐν τούτοις οἱ Ῥώσοι καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Πρεσθλαύ ἀντέταξαν κρατερὰν ἀμυναν. Ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πολέμησε, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης ταχέως ἔγινε κύριος τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο ὥρμησε πρὸς τὸ Δορύστολον. Ὁ ἐκεῖ εὑρίσκομενος Σβετοσλαῦος ἐπετέθη κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἡττήθη ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον. Ὁ Ἰωάννης ἐπολιόρκησεν αὐτὸν ἀπὸ Ἑγρα Συγχρόνως δ' ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἰσελθὼν εἰς τὸν Δούναβιν, ἀπέκλισεν αὐτὸν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ. Ἡ πολιορκία διήρκεσε περίποδύο μῆνας, κατὰ τὸν διποίους οἱ Ῥώσοι ἀπέκρουν μὲν ὅλας τις ἐφόδους τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπεχείρουν ἔξιδον, ἐδεκατίζονται. Τέλος δὲ Σβετοσλαῦος ἡττήθη εἰς μίαν μεγάλην μάχην ἐζήτησεν εἰς νην παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ πρότασις ἔγινε δεκτὴ καὶ ὁ Σβετοσλαῦος μὲ τὰ λείψανα τῶν Ῥώσων τοῦ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Καὶ τὰ λείψανα ὅμως τοῦ στρατοῦ τοῦ Σβετοσλαύου κατεστράφησαν, διότι καθ' ὅδον ἐπετέθη κατ' αὐτῶν τὸ ἐν Μολδαυίᾳ τουρκικὸν ἔθνος τῶν Πετσενέγων.

Οἱ Ἰωάννης ἐκδιώξας τοὺς Ῥώσους ἐκ τῆς Βουλγαρίας δὲν ἀνασυνέστησε τὸ βουλγαρικὸν βασίλειον, ἀλλὰ κατέστησε τὴν Βουλγαρίαν ἐπαρχίαν τῆς Αὐτοκρατορίας. Μετὰ τοῦτο ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ (Κων)πολιν ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν δύο νιούς τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Πέτρου, Βόριδα καὶ Ῥωμανόν.

Μόλις δὲ Ἰωάννης ἐπεράτωσε τὸν ὁδοσιθουλγαρικὸν πόλεμον, ἀπόδυθη εἰς νέον ἀγῶνα. Ἄνελαβε νὰ συνεχίσῃ τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας ἐνδόξους στρατείας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἐκστρατεύει λοιπὸν (974-975) κατὰ τῶν Ἀράβων, νικᾷ ἐπειλημμένως αὐτούς, κυριεύει πολλὸς πόλεις καὶ φρούρια, καὶ καταλαμβάνει ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου ἀνακτηθείσης βορείου Σερβίας, μέγα μέρος τῆς νοτίου καὶ ἴδιως τὴν περίφημον πόλιν Βηρούτον. Ἐν ᾧ ὅμως ἐτοιμάζεται νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Πλαιστίνην, καὶ πρὸς παρασκευὴν ἐπιστρέψει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀποθηνῆσκει, ἵσως δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου Βασιλείου τοῦ διποίου εἶχεν ἀνακαλύψει μεγάλας καταχρήσεις πρὸς ζημίαν τοῦ κράτους.

7. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976 – 1025)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος, ἥδη εἰκοσαετής ὢν, ἀναλαμβάνει ὁ ἕδιος τὴν κυβέρνησιν ποὺ κράτους. Ὁ Βασίλειος Β' ἀπεδείχθη ἀντάξιος διάδοχος τῶν πηθεμάνων αὐτοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ. Καὶ μετ' ἀρχὰς μὲν ἡ σχολή θητὴ εἰς τὸ νὰ καταστεῖῃ στάσεις τινὰς τῶν ἀντατηγῶν, οἱ δποῖοι ἐνόμισαν ὅτι ἥδυναντο νὰ καταλάβουν τὴν ἀρμήν, δπως προηγουμένως ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Ἰωάννης, καὶ εἰς τὸ ἄπομακρύνη τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον, ὁ δποῖος ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἥδυνατο νὰ κρατήσῃ εἰς χεῖοάς του τὴν πραγματικὴν κυβέρνησιν τῶν κοινῶν. Ἐπειτα ἐποστάτευσε διὰ διαφόρων νόμων τὴν μέσην καὶ πατωτέραν τάξιν, πολεμήσας συστηματικῶς τὰς μεγάλας γαιοκτησίας καὶ δυσλοπαροικίας. Καὶ τέλος περιήγαγε νικηφόρα τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἀπὸ τῶν δγθῶν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὰς τοῦ Ενφράτου καὶ ἀπὸ τῶν δρέων τῆς Ἀρμενίας εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας, ἀναβιβάσας οὗτο τὸ κράτος εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς δυνάμεως του. Ὁ μακρότερος καὶ ὁ φοβερότερος ἐκ τῶν πολέμων, τοὺς δποίους διεξήγαγεν, εἶναι ὁ βουλγαρικός.

Οἱ Βουλγαροι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ἐπωφελούμενοι ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, εἰς τοὺς δποίους ενδίσκετο τὸ κράτος λόγῳ τῆς ἀποστασίας τῶν στρατηγῶν, ἐπαναστατοῦν καὶ πάλιν. Ὁ ἀναγορευθεὶς τσάρος αὐτῶν Σαμουὴλ ὅρμώμενος ἐκ τῆς πρὸς Β. τῆς λίμνης Πρέσπας Ἀχρίδος, τὴν δποίαν κατέστησεν ἔδραν τοῦ κράτους του, ἀρχίζει φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον μέχοι τῆς Πελοποννήσου καὶ καταλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν ὅλην πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, εἰσβάλλει εἰς τὴν Στρεμέαν Ἐλλάδα καὶ ἀπειλεῖ καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Σαμουὴλ ἥδη ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ καταλύσῃ τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὸν κράτος καὶ νὰ ἰδούσῃ βουλγαρικὸν κράτος περιλαμβάνον ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Ἄλλ' ὁ Βασίλειος ἥτο ἀντάξιος τοῦ Σαμουὴλ ἀντίπαλος. Εὐθὺς ὡς οὗτος ἀπηλλάγῃ ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τῶν ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου, ἀναλαμβάνει μὲ ἐπιμονὴν τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος οὗτος, δ ὁ δποῖος διήρκεσε μὲ μικρὰ διαλείμματα 42 ἔτη (976—1018), λαμβά-

νει χαρακτήρα φυλετικοῦ ἀνταγωνισμοῦ φανατικωτάτου. Οἱ Ἑλλης δὲν δύνανται νὰ ἀφήσουν τὸν Σαμουὴλ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδια του καὶ νὰ γίνη κύριος ἀκραιφνῶς ἐλληνικῶν χωρῶν.

Ο πόλεμος κατ' ἀρχὰς λαμβάνει εὐδυτάτας διάστασεις. Ἐκτινεται ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν Θεομοπυλῶν καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Πανταχοῦ δὲ Βασίλειος εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε διὰ τῶν ἴκνωτάτων στρατηγῶν του πολέμει ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, καὶ εἰ τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ εἰ τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλοτε μὲν νικῶν, ἀλλοτε δὲ καὶ ἡττώμενος. Ἐπὶ τοὺς εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν περίοδον τοῦ πολέμου θέτει τέρμα ἡ μγάλη παρὰ τὸν Σπερχειὸν μάχη (996). Κατὰ ταύτην ὁ γενναῖος στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ παρὰ τὸν Σπερχειὸν στρατοπεδευμένου Σαμουὴλ καὶ ἐπιφέρει εἰς τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν δεινὴν πανωλεθρίαν. Αὐτὸς δὲ Σαμουὴλ τραυματισθεὶς μόλις ἐσώθη. Ἐκτοτε αἱ μεσημβριναὶ ἐλληνικαὶ χωραὶ ἀνέπνευσαν.

Ο πόλεμος ἥδη περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Ο Βασίλειος κατ' ἔτος ἐκστρατεύων εἰς τὰς χώρας ταύτας κατὰ τῶν Βουλγάρων, συνάπτει μάχας πολλὰς καὶ κυριεύει πολλὰ φρούρια κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἀλλὰ καὶ ο Βούλγαροι πεισματωδῶς ἀνθίστανται κατ' αὐτοῦ. Τέλος τὸ 1014 ἐπέρριται δριστικὴ τροπὴ τοῦ πολέμου. Ο βασιλεὺς συνήθιζε πάντοτε νοτίσβαλλη εἰς τὴν Βουλγαρίαν διὰ τῆς κλεισούρας τῆς δονομαζομένης Κλειδίου (Δεμίο Τσάρο). Ἐκεῖ δὲ Σαμουὴλ κατεσκεύασεν ὅχυρωμα καὶ ἐπερίμενε τὸν ἀντίπαλον. Ο Βασίλειος μὴ δυνηθεὶς νὰ καταλάβῃ τὸ ὅχυρωμα ἐπολιόρκησεν αὐτό. Ἄλλοι δὲ πολιορκοῦμενοι ἀντεῖχον γενναίως καὶ ἐπέφερον πολλὴν καταστροφὴν εἰς τὸν ἐλληνικὸν στρατόν, διότι ἐκτύπων αὐτὸν ἐκ τοῦ ὑψους τοῦ ὅχυρωματος. Τότε δὲ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας μὲ μέρος ἐκ τοῦ στρατοῦ περιελάσας τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλὸν δρός Βαλαθίσταν (Μπελάστα) διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν καταλαμβάνει τὰ δύπισθια τῶν Βουλγάρων. Οὗτοι καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος τρέπονται εἰς φυγὴν ἀφίνοντες τὸ ὅχυρωμα. Ο βασιλεὺς καὶ δὲ Νικηφόρος καταδιώκουν αὐτοὺς καὶ ἀλλούς μὲν φονεύουν, τοὺς περισσοτέρους δὲ συλλαμβάνουν αἰχμαλώτους. Αὐτὸς δὲ Σαμουὴλ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῆς συλλήψεως. Ο βασιλεὺς ἥδη ἐκδικεῖται τοὺς Βουλγάρους μὲ ἐκδίκησιν φοβεράν. Λέγεται δὲ παρατάξας τοὺς αἰχμα-

λώτους, ἀνερχομένους εἰς 100 χιλιάδας, κατὰ λόχους ἐξ 100 ἀνδρῶν διέταξε νὰ τυφλωθοῦν οἱ 99 ἄνδρες ἑκάστου λόχου, τοῦ δὲ ἐκατοστοῦ νὰ ἔξορυχθῇ μόνον ὁ εἰς ὅφθαλμός, ἵνα χοησιμεύῃ ὡς ὀδηγὸς τῶν ἄλλων. Οὗτο ὁ ἔχοντας ἀπέπεμψεν αὐτοὺς εἰς τὸν Σαμουήλ. Ὁ Σαμουήλ τόσον κατεπλάγη ἐκ τοῦ θεάματος, ὥστε παθὼν τὴν καρδίαν ἀπένθανε μετά τινας ἡμέρας.

‘Ο υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουήλ Γαβριὴλ ἐζήτησε νὰ ὑπαταχθῇ εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλ᾽ οὗτος οὐδεμίαν ἐδέχθη συνθηκολόγησιν. Ἡθελε νὰ καταλύσῃ τελείως τὸ βουλγαρικὸν κράτος. Ἐξηκολούθησε λοιπὸν τὸν πόλεμον, μέχρις ωὗ κατέλαβεν ὅλας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένας χώρας. Οἱ Βουλγαροὶ ἀρχηγοὶ ἦσαν ἐφονεύθησαν ἢ παρεδόθησαν. Τὸ βουλγαρικὸν κράτος κατελύθη, ἢ δὲ Βουλγαρία ἔγινεν ἐπαρχία Ἑλληνικῆς κυβερνωμένη ὑπὸ διοικητῶν πεμπομένων ἐκ Κων)πόλεως.

‘Ο Βασίλειος μετὰ τὴν περιόδου τοῦ πολέμου (1019) ἐκκινήσας ἐκ τῆς Ἀχρίδος περιοδεύει θριαμβευτικῶς τὴν Μακεδονίαν, κατέρχεται ἐπευφημούμενος πανταχοῦ εἰς τὰς νοτίους ἐλληνικὰς χώρας καὶ φθάνει εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἀνελθὼν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀναπέμπει εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὁ δοποῖος ἔχει μετατραπῆ εἰς ναὸν τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀπὸ δὲ τοῦ Πειραιῶς ὁ βασιλεὺς ἐπανέρχεται εἰς Κων)πολιν διὰ θαλάσσης. Ἐδῶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον, τὸν δοποῖον ἐκόσμουν ὅχι μόνον τὰ ἄπειρα ἐκ τῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγαρίας λάφυρα, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ οἰκογένεια τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν. Κατὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον ὁ λαὸς ἀνευφήμησε τὸν Βασίλειον βουλγαροκτόνον, τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα ἔμεινε εἰς αὐτὸν ἐν τῇ Ἰστορίᾳ. Καὶ δικαίως, διότι οὗτος κατέλυσεν ὁριστικῶς τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων.

‘Η Αὐτοκρατορία τώρα, ἐπειδὴ μὲ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βουλγάρων ἐστερεώθη ἡ κυριαρχία αὐτῆς ἐπὶ τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν, ἐξετάθη πρὸς Β. μέχρι τοῦ Δουναβεως.

‘Αλλὰ καθ’ ὃν χόρον διεῖηγε τὸν φοβερὸν καὶ μακρὸν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων πόλεμον, ὁ Βασίλειος Β’ ἐπετέλει καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἔργα σπουδαῖα. Ἐκσιρατεύσας αὐτοπροσώπως προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος τὰς ἀνεξαρτήτους ἡγεμονίας τῆς Ἰβηρίας καὶ Ἀρμενίας καὶ ἐστερεώσεν εἰς τὴν Συρίαν τὴν κατοχὴν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, τὰς δοπίας εἶχον ἀνακτήσει ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

‘Ωσαύτως καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ στοέψῃ

τὴν προσοχήν του. "Οθων Β' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας εἶχε λάβει
ώς διάδοχος ἀκόμη σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Βασιλείου Θεοφανῶν." Ήδη
δὲ διαδεχθεὶς τὸν πατέρα ἐπεκείρησε (980) νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ιταλίαν,
ἄξιων αὐτὴν ώς προῖκα τῆς συζύγου του Θεοφανοῦς. Ο Βασίλειος διὰ
τῶν στρατηγῶν του τὸ 982 κατετρόπωσε τοὺς στρατηγοὺς τοῦ "Οθωνοῦ"
καὶ ἐστερέωσε τὴν ἐν τῇ κάτω Ιταλίᾳ κυριαρχίαν τῆς Αὐτοκρατορίας.

Οὗτῳ ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἔχετείνοντο ἀπὸ τῆς

Εἰτ. 30. Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος,
κάτω Ἱταλίας, τῶν μυχῶν τοῦ Ἀδρίου καὶ τῶν δύτην τοῦ ἄνω Δου-
νάβεως μέχοι τοῦ Καυκάσου, τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Εὐφράτου.

¹ Άλλα καὶ ἄλλα γεγονότα συνετέλεσαν εἰς τὴν ὀνύψωσιν τῆς ἡθικῆς αὐτοῦ αἴγλης. ² Οὐ μίας τοῦ Σβετοσλαύου Βλαδίμηρος Α' γενόμενος ἥγεμών τῶν Ρώσων, ἔξεστούτευσεν ἐναντίον τῶν Χαζάρων καὶ ἀφήσεν ἀπ' αὐτῶν ὅλας τὰς περὶ τὴν Κοιματικὴν χερσόνησον χώρας, ἐπιτεθεὶς δὲ καὶ κατὰ τῆς μόνης ἐκεὶ ἐλληνικῆς πόλεως Χερσῶνος κατέλαβεν αὐτήν. ³ Άλλα τότε ὁ Βλαδίμηρος ἀπεφάσισε νὰ προσέλθῃ εἰς

τὸν χριστιανισμόν. Συνεννοηθεὶς λοιπὸν μετὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', ἐβαπτίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα, ἀνάδοχον ἔχων αὐτὸν τὸν Βασίλειον καὶ διὰ τοῦτο λαβὼν τὸ ὄνομά του. Μετὰ τοῦτο ἔλαβε σύζυγον τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν τὴν Χερσῶνα εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ Βλαδιμήρου μυριάδες Ῥώσων ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸν Βορυσθένην ποταμὸν παρὰ τὸ Κίεβον. Οὕτω ἰδούθη ἡ ὁρσικὴ ἐκκλησία μὲν ἔδραν τὸ Κίεβον. Τούτου διηγοπολίτης διοικόμενος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολεως ἦτο πρωθιεράρχης ὅλης τῆς Ῥωσίας. Ἡ ὁρσικὴ ἐκκλησία λοιπὸν ἐθεωρεῖτο ὡς θυγάτηρ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολεως. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ στεναὶ ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῆς Ῥωσίας.

8. Τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου τὸ κράτος, τὸ δποῖον εἶχε φθάσει ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῆς ἀκμῆς, ἀρχίει νὰ παρακαλέῃ.

Τὸν Βασίλειον ἀποθανόντα ἀτεκνὸν διεδέχθη ὁ γέρων πλέον ἀδελφός του Κωνσταντίνος Ή' βασιλεύσας τοία μόνον ἔτη. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ θρόνος περιέρχεται εἰς τὸ δύο θυγατέρας αὐτοῦ Ζωὴν καὶ Θεοδώραν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν βασιλεύουν ἀλληλοδιαδόχως οἱ δύο σύζυγοι τῆς Ζωῆς Ῥωμανὸς Γ' ὁ Ἀργυρὸς (1028-1034) καὶ Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγῶν (1034-1041) καὶ κατόπιν ὁ ὑπὸ τῆς Ζωῆς υἱοθετηθεὶς εὑνοούμενός της Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης. Ὄτε ὅμως οὗ τος μετὰ ἔν ἔτος ἐζήτησε νὰ ἀπαλλαχθῇ τῆς Ζωῆς καὶ νὰ κλείσῃ αὐτὴν εἰς μοναστήριον, ὁ λαὸς ἐξεργεθεὶς ἤναγκασε τὸν Μιχαὴλ νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ γίνῃ μοναχός. Ἡ ἥλικιωμένη τότε Ζωὴ λαμβάνει τοῖτον συζυγὸν τὸν Κωνσταντίνον Θ' τὸν Μονομάχον (1042-1054) καὶ ἀναβιβάζει αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπειδὴ ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει, ἔμεινε κυρία τοῦ θρόνου ἡ Θεοδώρα, ἡ δποία ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη μέχρι τοῦ 1056. Μὲ αὐτὴν δὲ ἔξελιπε καὶ ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία.

Ἐξ ὅλων τούτων, οἵτινες ἐπὶ 30ετίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον, οὐδεὶς ἐδείχθη ἀντάξιος ἐκείνου. Τὰ πάντα ἥδη διηρύθυνον οἱ εἰς τὴν σύγκλητον συγκεντρωμένοι πολιτικοὶ ἀνδρες. Ὁ στρατὸς παρημελήθη, αἱ δὲ ἐπαοχίαι τοῦ κράτους κατεπιέζοντο δι' ὑπερβολικῶν φόρων. Ἐκ τούτου πολλὰ δεινὰ ἐπῆλθον εἰς τὸ κράτος. Στάσεις ἐσωτερικαὶ ἀδιακόπως ταράσσουν αὐτό. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι ἐπαναστατοῦν. Καὶ ἡ μὲν ἐπανάστασις τῶν

Βουλγάρων καταστέλλεται, δχι ὅμως καὶ ἡ τῶν Σέρβων. Οὗτοι κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτονομίαν των. Τέλος οἱ Ῥῶσοι ἐπιχειροῦν τελευταίαν, ἀλλὰ φοβερὰν ἐπιδρομὴν πρὸς κατάκτησιν τῆς Κωνστάντεως. Ἐπιστρέφουν ὅμως ἀπρακτοί, διότι οἱ ἡμέτεροι διὰ τῆς ναυτικῆς ὑπεροχῆς των καὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατέστρεψαν τὸν στόλον των.

Εἶναι ἀληθές, διτὶ μὲ δῆλην τὴν παραπλυσίαν τὸ κράτος διετήρει ἀκόμη πολλοὺς ἐνδόξους στρατηγούς. Δυστυχῶς οἱ διευθύνοντες πολιτικοί, ἀντὶ νὰ ἐπωφελῶνται ἐκ τούτων, τούναντίον φροντίζουν, πῶς νὰ ματαιώσουν τὸ ἔργον αὐτῶν. Εἰς ἐκ τῶν στρατηγῶν τούτων ἦτο ὁ Γεωργίος Μανιάκης. Οὗτος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἐμπνεύσει τὸν τρόμον εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀγωνιζόμενος κατ' αὐτῶν εἰς τὰς περὶ τὸν Τίγρητα χώρας. Ὁ αὐτὸς δὲ κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ δῆλην σκεδὸν τὴν Σικελίαν, ἡ ὁποία εἶχε κατακτηθῆν ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ'. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παρὰ τὴν Σικελίαν στόλου Στέφανος, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ βασιλέως, ἀντὶ νὰ βοηθήσῃ τὸν Μανιάκην εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, διαβάλλει ἐκ φθόνου αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ ἐν Κωνσταντινούπολει ἀνακαλοῦν τὸν Μανιάκην καὶ ἀναθέτουν εἰς τὸν Στέφανον καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀποτέλεσμα τούτου ἐπῆρξεν ἡ ἀνάκτησις καὶ πάλιν τῆς Σικελίας δῆλης ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἥρκεσεν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Νορμανδοὶ κατελθόντες ἐκ τῶν βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης εἶχον καταλάβει μέγα μέρος τῆς βορείου Γαλλίας. Ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενα στίφη αὐτῶν εἶχον κατέλθει εἰς τὴν κάτω Ιταλίαν. Τούτους ὁ Μανιάκης ἐκστρατεύων εἰς τὴν Σικελίαν εἶχε παραλάβει ἐκ τῆς κάτω Ιταλίας ὡς μισθοφόρους. Ἀλλ' ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μανιάκην ὡς διοικητὴς τῆς κάτω Ιταλίας ἀργηθεὶς τὸν συμπεφωνημένον μισθὸν ἤλθεν εἰς δῆξεν μὲ αὐτούς. Οἱ Νορμανδοὶ τότε συνεννοηθέντες μὲ ἄλλους ὁμοφύλους των κατέλαβον δῆλην τὴν κάτω Ιταλίαν ἐκτὸς τοῦ Βεινδήσιου, τοῦ Ὑδροῦντος, τῆς Βάριος καὶ τοῦ Τάραντος. Εἰς μάτην βραδύτερον ἐστάλη καὶ πάλιν ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Ε' εἰς τὴν Ιταλίαν ὁ Μανιάκης. Οὗτος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τότε ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ἐγκατέλειψε τὴν Ιταλίαν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως. Καὶ ὁ μὲν οκοπὸς αὐτοῦ ἀπέτυχε, διότι καθ' ὅδὸν ἐφονεύθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Νορμανδοὶ δχι μόνον δῆλην τὴν κάτω Ιταλίαν κατέκτησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Σικελίαν. Ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν Νορμανδῶν ἐκτίθενται πλατύτερον κατωτέρω, ἔνθα, ποὺν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν τρίτην περίοδον τοῦ βίου τῆς Ἐλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, θὰ ἔξετάσωμεν, ὅποια τις ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Δύσεως κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΥΛΙΚΗ, ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΑΥΤΗΣ

1. Τὸ Κράτος.

Τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ κατορθώματα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἵχον ἐπεκτείνει κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχοι τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας μέχοι τῶν πεδιάδων τῆς Ἀρμενίας. Ἀλλ' ἐπιδεξία διπλωματία κατώρθωσε νὰ φέρῃ πολὺ ἔξω τῶν ὁρίων τούτων τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιρροῆς καὶ ἐνεργείας τῆς Μοναρχίας. Πέροι τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρχε σειρὰ κρατῶν ὑποτελῶν, τὰ δποῖα ἀπετέλουν πρὸ τῶν ὁρίων αὐτῆς τὴν πρώτην οὔτως εἰπεῖν ἀμυντικὴν γραμμήν της, καὶ τὸ σποι δαιοτερον ἔξηπλωνον ἀνὰ τὸν κόσμον τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν (εἰκ. 30).

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅλαι αἱ μικραὶ πολιτεῖαι, εἰς τὸς δποίας αὕτη εἶναι διηρημένη, ἀναγνωρίζουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐν Κων)πόλει αὐτοκράτορος. Πρὸ πάντων ὅμως ἡ Ἐνετία εἶναι ἡ πιστοτέρα καὶ εὐπειθεστέρα τῶν ὑποτελῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐνεκα τούτου οἱ αὐτοκράτορες ἐνεπιστεύοντο εἰς αὐτὴν τὴν φροντίδα νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν Ἀδριατικὴν, καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος παρεχώρησαν εἰς αὐτὴν τὰ ἄφθονα ἐμπορικὰ προνόμια, τὰ δποῖα παρεσκεύασαν τὸ μέλλον μεγαλεῖόν της.

Εἰς τὰ ΒΔ. τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς τὰ σλαυϊκὰ κράτη Κροατία καὶ Σερβία, προσαχθέντα διὰ τοῦ Βασιλείου Α' εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὑπαχθέντα εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἥσαν δι' αὐτὴν σύμμαχοι χρήσιμοι, ιδίως ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου ἡ Χερσόνη, μᾶλλον ὑποτελής παρὰ ὑπήκοος, ἦτοι θέσις πολύτιμος καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν τοῦ κράτους ἀπέναντι τῶν βαρβάρων λαῶν, Χαζάρων, Πετσενέγων, Ρώσων, οἵτινες κατώκουν τὰς γειτονικὰς στέππας. Οἱ Ρῶσοι μάλιστα μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐδέχθησαν καὶ τὴν τέχνην, τὴν λογοτεχνίαν, τὰ ἥθη καὶ καθόλου τὸν πολιτισμὸν τὸν ἐλληνικόν. Τὸ Κίεβον, ἡ πρωτεύουσά των, κατέστη ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Κων)πολιν καὶ μία τῶν ὁραιοτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς.

Εἰς τὸν Καύκασον οἱ διάφοροι βάρβαροι ἡγεμόνες ὑπερηφανεύοντο νὰ φέρουν τοὺς τίτλους καὶ νὰ δέχωνται τὰς ἐπιχορηγήσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ κράτη τῆς Ἀρμενίας τέλος ἀποσπασθέντα τῆς ἀραβικῆς ἐπιρροῆς ἐποιηθεύνον παμπόλλους στρατιώτας καὶ στρατιγοὺς εἰς τὸ κράτος, καὶ ἥσαν πελάται καὶ πιστοὶ ὑπηρέται αὐτοῦ.

Ἡ Ἑλληνικὴ λοιπὸν Αὐτοκρατορία μὲ τὴν θαυμασίως ὠργανωμένην διοίκησίν της, μὲ τὰ ἀνθηρὰ οἰκονόμικά της, μὲ τὸν ἴσχυρότατὸν στρατὸν καὶ στόλον της, μὲ τὴν ἀπόρρητον καὶ λαμπρὰν πρωτεύουσαν της, ὅποια εἴδομεν αὐτὰ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀπέβη ἥδη μετὰ τὰ στρατιωτικὰ κατορθώματα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας κράτος παγκόσμιον, τοῦ δοτίου ἡ ἐπιρροὴ ἔξετείνετο ἐφ' δλοκλήρου σχεδὸν τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὁντως δὲ τοιοῦτον ἔθεωρει καὶ οὕτως ὠνόμαζεν αὐτὴν ὅλος δ σύγχρονος κόσμος. Μόνον ὁ βασιλεὺς τῆς Κωνπόλεως ἔμερεῖτο ὁ νόμιμος αὐτοκράτωρ τοῦ κόσμου καὶ ἔκαστον ἔθνος δι' ιδίας λέξεως ἐδήλου αὐτόν. Οἱ ἡγεμόνες τῶν ἄλλων λαῶν ὀνομάζονται δῆγμες ὅχι βασιλεῖς, εἰ δὲ ἡγεμόνες τῶν φράγκων οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθοῦν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα θεωροῦνται στασιασταί.

2. Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις.

Μὲ ὅλην τὴν ἀκμήν, εἰς τὴν δοπίαν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἀνῆλθε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τὰ ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας τὰ μὴ ἐκλιπόντα ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας τῆς μεταρρυθμίσεως ἔθετον ἐν κινδύνῳ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίαν τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ἥσαν α) ἡ ἐκ παρεηγήσεως τῆς θρησκείας ἐπικρατήσασα δεισιδαιμονία καὶ ἥμικῃ τῆς κοινωνίας ἐκλυσίς, καὶ β) ἡ συγκέντρωσις τῶν κτημάτων εἰς χεῖρας δλίγων καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς δουλοπαροικίας. Τὸ μὲν πρῶτον κακὸν ἀποτυχούσης τῆς μεταρρυθμίσεως οὐδεμίᾳ πλέον ὑπῆρχε ἐπλὶς νὰ διορθωθῇ. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἥμέλησε νὰ περιορίσῃ τοὺλάχιστον τὰ ἐκ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀτοπα καὶ, ὡς εἴδομεν, ἀπηγόρευσε τὴν εἰς τὰ μοναστήρια ἀφιέρωσιν κτημάτων καὶ τὴν ἰδρυσιν νέων μοναστηρίων. Ἄλλος οἱ μοναχοὶ εἶχον τόσην δύναμιν εἰς τὸ κράτος, ὡστε ὁ Βασίλειος Β' ἥναγκάσθη νὰ καταργήσῃ τὴν διάταξιν ἐκείνην τοῦ Φωκᾶ.

Τὴν προσοχὴν τῶν βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπέσπασε σοβαρώτερον τὸ δεύτερον ἀτοπον. Διὰ τῶν ἀκαταπαύστων ἐκ μέρους

τῶν ισχυρῶν ἀρπαγῶν τῆς ιδιοκτησίας τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν ὅλιγον κατ' δλίγον εἶχε σχηματισθῆ εἰς τὸ χράτος, ιδίως εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, μία μεγάλη ἀριστοκρατία ἔχουσα κτήσεις ἀπερδάντους μὲ πολλοὺς ὑποτελεῖς καὶ δουλοπαροίκους. Τῆς ἀριστοκρατίας δὲ ταύτης τὴν ἐπιρροὴν ηὔξανεν ἀκόμη περισσότερον καὶ τὸ ὅτι αἱ ἀνώτεραι διοικητικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ἦσαν εἰς χεῖρας αὐτῆς. Ἡ πλουσία, ισχυρὰ καὶ πολυπληθῆς αὕτη εὐγένεια ἀπετέλει διάτην κυβέρνησιν πόλιτικὸν ἀμα καὶ κοινωνικὸν κίνδυνον. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον ἐννοήσει αὐτὸν καὶ ἡγωνίσθησαν ἐναντίον τῶν δυσηνίων τούτων δυναστῶν, οἱ δποῖοι ἥθελον νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τὸν βασιλέα καὶ οἱ δποῖοι διὰ τῶν ἀτελειῶν, τὰς δποίας ἀπήτουν. Ἡλάττωντον τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου, διὰ δὲ τῶν ἀρπαγῶν τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας παραχωρουμενῶν γαιῶν (στρατιωτόπια) ἐστείρευον μίαν ἐκ τῶν καλυτέρων πηγῶν τῆς στρατολογίας. Ὁ Βασίλειος ὁ Α', ὃς εἴδομεν, ἐφρόντισε νὰ περιορίσῃ τοὺς σφετερισμοὺς τῶν ισχυρῶν. Οἱ διάδοχοί του ἥκολούθησαν τὸ ἔργον του. Σειρὰ διαταγμάτων ἐκδοθέντων ὑπὸ Ρωμανοῦ τοῦ Δεκαπηνοῦ, Κωνσταντίνου Β', Ρωμανοῦ Β', Νικηφόρου Φωκᾶ σκοπὸν εἶχον νὰ προστατεύσουν τὴν μικρὰν ιδιοκτησίαν. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ τακτικὴ ἀνανέωσις τῶν μέτρων τούτων ἀποδεικνύει ὅτι τὸ κακὸν ὅλονεν ηὔξανε, τὰ δὲ μέτρα ταῦτα δὲν ἰσχυσαν νὰ τὸ περιορίσουν. Ἡ ἀριστοκρατία ἐθριάμβευε. Θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω, πῶς ἐπωφεληθεῖσα ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β', κατέλαβε τὴν ἀρχὴν διὰ τῶν Κομνηνῶν.

3. Τὰ γράμματα.

Z' καὶ H' αἰών. Εἴδομεν, πόσον ζωτικὰ ἐνεργητικότης ὑπῆρχεν εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον. Τοὺς χρόνους ὅμως ἐκείνους τῆς πλουσίας καὶ ἐπιτυχοῦς πολλάκις παραγωγῆς ἀκολουθεῖ ἀπροσδοκήτως καὶ σχεδὸν ἀποτόμως ἐποχὴ ἐρημώσεως ἐπεκτεινομένης εἰς ὅλα τὰ εἰδή τῆς λογοτεχνίας πλὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Ἡ ἄκαρπος αὕτη ἐποχὴ διήκει ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τοῦ 850, ἥτοι 200 περίπου ἔτη. Εἶναι δι αἰώνων τῶν εἰκονομάχων. Οὗτος δὲν ἦτο μόνον διὰ τὰς εἰκόνας ὀλέθριος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παιδείαν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως ἡ μόνη με-

γάλη μορφὴ εἶναι ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ὁ Ἀνδρέας ἐπίσκοπος Κρήτης.

Οἱ Ἀνδρέας Κρήτης (650-720) θεωρεῖται ἐφευρέτης νέου εἰδους ἐκκλησιαστικῶν ὑμβων, τῶν κανόνων. Διὰ τῶν κανόνων τελειοποιεῖται μὲν ἡ τέχνη, δὲν αὐξάνει ὅμως ἡ ποιητικὴ δύναμις. Οὗτοι συνίστονται ἔξ 8 ἢ 9 διαφόρων ἀσμάτων, ἔκαστον ἐκ τῶν ὅποιών ἔχει ἴδιαν κατασκευὴν καὶ συνίσταται ἐκ πολλῶν στροφῶν, αἱ ὅποιαι κατόπιν περιῳρίσθησαν εἰς 3 ἢ 4. Τὸ κύριον τοῦ Ἀνδρέου ποίημα εἶναι ὁ διὰ τὴν ἔκτασίν του παροιμιώδης Μέγας Κανὼν περιλαμβάνων 250 στροφάς. Οἱ Ἀνδρέας διακρίνεται μᾶλλον διὰ τὰς ὑπὸ τῆς ἀπλῆς σκέψεως ὑπαγορευομένας ἐννοίας παρὰ διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν. Μιμεῖται δὲ τὸν Ῥωμανὸν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ εὐληπτὸν τῆς γλώσσης.

Οἱ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς εἶναι ὁ διαπρεπέστερος ὑπερασπιστὴς τῆς εἰκονολατρείας. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἐπαιδεύθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ εἰς τὴν θύραθεν παιδείαν. Περὶ τὸ 736 ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ μονὴν τοῦ Ἅγιου Σάββα, ὅπου καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 754.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου εἶναι πολυάριθμα, λόγοι κατὰ τῶν εἰκονομάχων μὲν ὑφος θαλερὸν καὶ ἐμπνεόμενον ὑπὸ βαθείας ἀγανακτήσεως, ὑπομνήματα εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ ἄλλα. "Ολον ὅμως ὑπερέχει τὸ κύριον σύγγραμμα τοῦ Ἰωάννου, ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως. Διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Τὸ πρῶτον εἶναι φιλοσοφικὸν περὶ τοῦ ὄντος κ. λ. Τὸ δεύτερον πραγματεύεται περὶ αἰρέσεων. Καὶ τὸ τρίτον εἶναι δογματικόν. Εἰς τὸ σύγγραμμά του ὁ Ἰωάννης οὐδὲν ἔξ ἔαυτοῦ λέγει, ὅπως γράφει ὁ Ἰδιος. Ἄλλὰ ἔχει εὑρεῖται γνῶσιν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν συγγραμμάτων ὃλων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ κατορθώνει διὰ τῆς εὐφυΐας του νὰ συστηματοποιήσῃ ὅλα, ὅσα ἔκειθεν παραλαμβάνει. Ἐνεκα τούτου ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως ἀπέβη ὁ δογματικὸς ὄδηγός τοῦ μέσου αἰῶνος.

Οἱ Ἰωάννης ἔζη μακρὰν τῆς βασιλικῆς αὖλῆς. Τοῦτο δίδει εἰς αὐτὸν θάρρος εἰς τὸν ἀγῶνα του κατὰ τῆς εἰκονομαχίας καὶ τολμᾶ νὰ κηρύττῃ ὅτι οὐδὲὶς βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ νόμους εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ σφάλμα του ὅμως εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον εἶναι ὅτι δὲν ἔλαβε ὑπὸ ὄψιν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὅποιαν ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων θὰ εἶχεν ἐπὶ τῶν ἀμαθεστέρων Χριστιανῶν.

Ἄδιαφορεῖ διά τοὺς κινδύνους, τοὺς ὅποίους θὰ συνεπῆγεν εἰς τοὺς ἀμαθεῖς ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία του περὶ διακρίσεως τῆς ἐννοίας τοῦ λατρεύειν ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ προσκυνεῖν.

Τὴν ἵδιαν περιφρόνησιν πρὸς τὸ πλῆθος δεικνύει καὶ εἰς τοὺς ὑμνους του ὁ Δαμασκηνός. Δὲν φροντίζει νὰ εἶναι καταληπτὸς εἰς τὸν λαόν. Ἐπιμένει εἰς τεχνητοὺς στολισμοὺς καὶ ἐπανέρχεται ὅχι μόνον εἰς τὸν ἀττικισμόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προσφορᾶς.

Σύγχρονος τοῦ Ἰωάννου εἶναι καὶ ὁ **Κοσμᾶς** ἐπίσκοπος Μαϊουμᾶς τῆς Φοινίκης, ὁ ὄποιος ἔγραψε καὶ αὐτὸς κανόνας, ὅπως ὁ Ἰωάννης.

Μετ' αὐτοὺς καὶ ἄλλοι ἔγραψαν ἐκκλησιαστικοὺς ὑμνους. Ἀλλ᾽ ἥδη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἀρχίζει νὰ παρακμάζῃ.

Θ' καὶ Ι' αἰών. Μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες μετὰ περισσοτέρους ζήλου ἀρχίζουν νὰ σπουδάζουν τὰ ἀρχαῖα γράμματα. Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας, Βάρδας, ἔχων εἰς χεῖράς του τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους ἀναζωγονεῖ τὸ 850 τὸ πανδιδακτήριον, τὸ ὄποιον ἥδη, ἐπειδὴ τὰ μαθήματα ἐγίνοντο εἰς τὸ παλάτιον τῆς Μαγγανύρας, ὀνομάζεται σχολὴ τῆς Μαγγανύρας. Εἰς αὐτὴν ἐδιδάσκετο ἡ φιλοσοφία, ἡ γεωμετρία, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ γραμματική. Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ἦτο ὁ περίφημος Λέων ὁ μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος. Οἱ καθηγηταὶ ἐμισθοδοτοῦντο ἀδρῶς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Πολυάριθμοι δὲ φοιτηταὶ ἥκροιῶντο δωρεὰν τῶν παραδόσεων. Οἱ ἐπιμελέστεροι καὶ εὐφυέστεροι τῶν μαθητῶν ἐνεθαρρύνοντο ὑπὸ τοῦ Βάρδα, καὶ ὁ ἕδιος αὐτοπροσώπως πολλάκις προσήρχετο εἰς τὴν σχολήν, ἵνα ἐπιβλέπῃ διδάσκοντας καὶ διδασκομένους. Ἐν γένει δὲ ὁ Βάρδας ἐμπνευσμένος ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ προσεπάθησε νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατόπιν βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ ἴδιως Κωνσταντίνος ὁ Προφυρογέννητος, πολὺ εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς παιδείας.

Ἀπὸ τοῦ 850 λοιπὸν αἱ ἀρχαῖαι σπουδαὶ ἀναζωογονοῦνται καὶ γίνονται οὐσιαστικώτεραι καὶ παραγωγικώτεραι. Φέρουν ἐπομένως τὴν λογοτεχνικὴν Ἀναγέννησιν, ἡ ὄποια κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον φθάνει εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως τῆς.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου ταύτης ἀκμάζει ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Ἐδμοντού Φώτιος. Ὁ Φώτιος καὶ ὡς ιεράρχης καὶ ὡς θεολόγος καὶ ὡς λόγιος εἶναι ὁ σημαντικώτερος ἀνὴρ τοῦ Θ' αἰώνος. Εἴδομεν

τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αὐτὸς εἶναι
δι προκαλέσας τὴν ἔκρηξιν τῆς διαστάσεως μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύ-
σεως, ἡ ὅποια ἐγεννήθη μὲν μὲ τὴν Ἰδουσιν τῆς Κων)πόλεως, κατέ-
ληξε δὲ εἰς τὸ δριστικὸν σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατιν-
ικῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν δρᾶσίν του δὲ αὐτὴν ὡς πατριάρχου ἐγκείται ἡ
μεγάλη σπουδαιότης τοῦ Φωτίου εἰς τὴν παγκόσμιον ιστορίαν.

Αλλὰ καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ ὡς θεολόγου δὲν εἶναι μικρά. Συνέ-
γραψε πλείστα θεολογικὰ συγγράμματα καὶ ὡς ἔξοχος ὁ θεορικὸς συγ-
γραφεὺς τῆς ἐκκλησίας πλείστας δημιουρίας, ἐκ τῶν δοπίων διώρι-
σται διεσώθησαν.

Αλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Φωτίου ὡς λογίου ἔχει πολὺ μεγαλυτέραν ση-
μασίαν ἢ ὡς θεολόγου. Ἐκπαιδευθείς, ὡς εἴπομεν, θαυμασίως, ἀμέσως
ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ καταστήσῃ καὶ ἄλλους κοινωνοὺς τῆς κολοσ-
σιαίς του μαθήσεως. Ο οἶκός του ἔγινεν ἐντευκτήριον φιλομαθῶν
νέων καὶ κέντρον ὑψηλῆς παιδείας. Τοιοῦτος δὲ παρέμεινε, καὶ ἀφ' οὗ
δι Φώτιος ἐκλήθη εἰς τὰ ἀνάτατα ἀξιώματα. Ἡριήνευ τὸν Ἀριστοτέλην.
Ἐδιδεν εἰς τοὺς προσευχομένους βιβλία πρὸς ἀνάγνωσιν, τὰ δοποῖα ἔκρι-
τεν ἔπειτα αὐτὸς κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Ἐδίδασκεν, ἔνε-
θάρισεν καὶ ἔψευγε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο μὲν ὑπομονὴν καὶ σύνεσιν. Τὴν ἐπι-
στημοσύνην του, τὴν ἀκαταπόνητον ἔργατικότητά του καὶ τὴν πνευμα-
τικὴν εὐστροφίαν του ἀνεγγώριζον ὅλοι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοί του.
Νόκτας διοκλήρους ἐμελέτια καὶ πανταχόθεν συνῆγε βιβλία, ἵνα αὐξήσῃ
τὸν θησαυρὸν τῶν γνώσεών του. Εἰς τὰς φιλοσοφικὰς του μελέτας
ἐπροτίμα τοῦ Πλάτωνος τὸν Ἀριστοτέλην ὡς πραγματικότερον.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἔκεινο, τὸ δοποῖον κατέστησε γνωστὸν
τὸ δόνομα τοῦ Φωτίου, εἶναι ἡ Βιβλιοθήκη ἡ Μυριόβιβλος. Ταύτην δι
Φώτιος συνέγραψεν, ἵνα, ὡς λέγει ὁ Ἰδιος, συμμορφωθῇ μὲ τὴν
ἐπιθυμίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Ταρασίου νὰ μάθῃ τὰς ὑποθέσεις τῶν
βιβλίων, εἰς τῶν δοποίων τὴν ἀνάγνωσιν δὲν ἔτυχε νὰ εἶναι παρών.
Εἰς τὴν Μυριόβιβλον ἔξετάζονται 280 βιβλία παλαιῶν συγγραφέων
ἄνευ ὀρισμένης τάξεως, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε. Τῶν συγγραμμάτων τούτων
ἄλλων μὲν παρέχει ἀποσπάσματα μετὰ συντόμου βιογραφίας τῶν συγ-
γραφέων, περὶ ἄλλων τροχάδην μόνον κάμνει παρατηρίσεις, ἄλλων
δὲ ἀναφέρει μικρότερα ἀπανθίσματα καὶ κρίνει αὐτὰ κατὰ τε τὴν
μορφὴν καὶ τὸ περιεχόμενον μετὰ βαθυτάτης κρίσεως. Εἶναι δὲ πε-
ριεργον ὅτι ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου μόνον τὴν ποίησιν ἀπέκλεισε

ῆς Μυριοβίβλου του. Ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων φιλόσοφων λείπουσιν ἔξι αὐτῆς καὶ πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Ἰσως ὁ Φώτιος νόμισεν ὅτι ἐπορεπε νὰ περιλάβῃ εἰς αὐτὴν τὰ βιβλία μόνον, ὅσα δὲν ἴνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν.

Δεύτερον σπουδαῖον τοῦ Φωτίου σύγγραμμα εἶναι τὸ Λεξικόν του ἡ λέξεων Συναγωγὴ. Εἰς τοῦτο ὁ Φώτιος ἐρμηνεύει τὰς ἀπηρχαιωμένας λέξεις, τὰς ὄποιας δὲν κατενόουν πλέον οἱ σύγχρονοί του.

Ἐκτὸς τούτων ὁ Φώτιος συνέγραψε καὶ πολλὰς ἐπιστολας, ἐκ τῶν ὅποιων γνωσταὶ εἶναι 263, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ποικίλα, τὰ περισσότερα τῶν ὄποιων ἔχαμησαν.

Εἰς τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος ἀνάγεται καὶ ἄλλο σπουδαῖον φιλολογικὸν ἔργον, τὸ Λεξικὸν τοῦ **Σουηδα**. Περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ οὐδὲν νωρίζομεν. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ δὲν εἶναι λεξικόν, ὅπως ἔννοιαν μεν ἀντὸ σήμερον. Δὲν περιορίζεται δηλ. μόνον εἰς λέξεις, τύπους καὶ ἐτυπολογίαν λέξεων, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐρμηνευτικὸν πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν γεωγραφίαν, τὴν στοιχίαν καὶ πρὸ πάντων τὴν ἴστοριαν τῆς λογοτεχνίας.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐποκῆς τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως ἀναφαίνεται καὶ ἡ εἰς τὰ μοναστήρια θεραπευομένη **χρονογραφία**. Ὁ Γεώργιος Σύγγελος περὶ τὸ 800 συνέγραψε χρονογραφίαν ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ταύτην συνέχισεν ὁ Θεοφάνης ὁ ὁμολογητὴς μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβῆ (813). Ἐπειτα ἔχομεν χρονογράφους τινὰς ἀνωνύμους καὶ κατόπιν τὸν Νικηφόρον πατριάρχην, τὸν Γεώργιον μοναχὸν καὶ ἄλλους.

Οἱ **ἴστορικοι** ἀναφαίνονται διὰ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου συγγράφαντος ἴστοριαν τοῦ πάππου του Βασιλείου τοῦ Α'. Ο σπουδαιότερος δ' ἔξι αὐτῶν εἶναι ὁ Λέων ὁ διάκονος γράφας τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν ἐτῶν 959-972. Ὁ Κωνσταντίνος ὅμως ὁ Πορφυρογένητος καὶ ἄλλως ἀποτελεῖ ἔξέχουσαν λογοτεχνικὴν φυσιογνωμίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Οὗτος εἰς δόλα τὰ συγγράμματά του μετεχειρίζθη ὑφος ἀπλούστερον ἐγκαταλείψας τὸν τότε ἐπικρατοῦντα ψευδαιτικισμὸν καὶ καταφεύγων, δπου ἡ ἀνάγκη τὸ ἐκάλει, ὅχι μόνον εἰς δημόδεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔνεας ἀκόμη λέξεις, Συνέγραψε δὲ ἐκτὸς τῆς ἴστοριας, τὴν ὄποιαν ἀνεφέραμεν, τὰ πρὸς τὸν Ἰδιον νῦν Ρωμανὸν (περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους), τὸ περὶ στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως, καὶ τὸ περὶ τῆς βασιλείου τάξεως, εἰς τὸ ὄποιον

πραγματεύεται περὶ τῆς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐλής κρατορίας. Εἰς τὸν Κωνσταντίνον τὸν Πορφυρογέννητον τέλος ὁφεῖ μεν καὶ τὰς ἐντολῆς αὐτοῦ καταρτισθείσας συλλογάς ἀρχαίων κειμένων παντοίας ὑλῆς. Κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα δὲν ἦτο νέα ἡ ίδεα τῆς μεθοδικής καταρτίσεως ἐκλογῶν ἐκ τοῦ μεγάλου ὅγκου τῶν πνευματικῶν προϊόντων τοῦ παρελθόντος. Ταύτην προεκάλεσεν ἡ ἀνάγκη ἀνετωτέρας χρήσεως αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. "Ηδονὸς Φώτιος εἶχε κάμει τοῦτο μὲ τὴν Μυριόβιβλον. Τώρα δμως δ Κασταντίνος συνέλαβε τὴν ίδεαν νὰ καταρτίσῃ συλλογάς δίκην ἐγχειριδίου κατ' εἶδος καὶ ὑλην, δηλ. ἐγκυκλοπαιδείας. Διὰ τοῦτο καὶ δ αἰώνιον αὐτὸν ομάσθη αἰώνιον τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν.

"Ἐντολῇ λοιπὸν τοῦ Κωνσταντίνου κατηρτίσθησαν: Ἐγκυκλοπεδία τῆς ἴστορίας, ἥτις ὑποδιηρεῖτο εἰς τίτλους, περὶ πρεσβειῶν, παλαιοτῆς καὶ κακίας, περὶ γνωμῶν, περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ βασιλέων γεννιῶν, περὶ στρατηγημάτων, περὶ δημηγοριῶν κλπ. Ὡσαύτως Ἐγκυκλοπαιδεῖαι θεολογίας, γεωργίας, ιατρικῆς, στρατιωτικῆς τέχνης, ζωλογίας κλπ. Καὶ ἵσως μὲν διὰ τῶν προχειροτέρων τούτων ἐκλογῶν ἐπιταχύνθη ἡ καταστροφὴ ἱκανῶν πρωτοτύπων ἔργων. Ὁφείλομεν δμῶν νὰ διμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ὑπῆρξε σωτήριος. "Ανευ αὐτοῦ πολλὰ ἐκ τῶν κειμένων, τὰ δποῖα τότε μόλις ἐσώζοντο εἰς σπάνια καλοβωμένα ἀντίτυπα, ἥθελον ἀπολεσθῆ παντελῶς.

Εἰς τὴν ποίησιν, καὶ τὴν θύραθεν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως διακρίνεται ἡ Κασία Κασιανὴ μοναχή. Εἶναι ἡ εὐγενὴς παρθένος, ἡ δποία ἀπώλεσε τὴν χεῖτον Θεοφίλου καὶ τὸν θρόνον ἔνεκα τῆς ὑπερβολικῆς εὐφυΐας τῆς καὶ διὰ τοῦτο ἔγινε μοναχή. Αὕτη συνέγραψε γνωμικὰ γαὶ ἐπιγράμματα εἰς ίαμβικὸν μέτρον. Εἰς ταῦτα μετὰ πρωτοτυπίας, χάριτος καὶ σαφνείας ἀναπτύσσει τὰς ὑγιεῖς τῆς ἀρχῆς περὶ ἥθους καὶ τρόπου ζωῆς. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δυθμικὴν ποίησιν ἔγραψε ποίημα πρωτότυπον τὸ δποῖον παραλληλίζει τὸ δωματικὸν ιράτος μὲ τὴν βασιλείαν της Χριστοῦ. "Εγραψε προσέτι πολλὰ ἰδιόμελα, μεταξὺ τῶν δποίων τὸ πεφημόν «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις...».

"Ωσαύτως Λέων δ σοφός, δούλος καὶ διάδοχος Βασιλείου τοῦ Μεδεδόνος, ἐκτὸς πολλῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων του, διὰ τὰ δποία καὶ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ σοφοῦ, ἔγραψε ποίημα ἀνήκοντα τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν θύραθεν ποίησιν. Εἶναι δμως ἀσήμι-

τοις καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν, ὅπως εἶναι καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἰστορίαν.

Ἡ δημώδης ποίησις. Οἱ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀδιάκοποι ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν δημωδῶν ἄσμάτων ἀναλόγων πρὸς τὰ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως δημοτικὰ τραγούδια. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εὐγενεῖς ἀγρόται οἱ φύλακες τῶν ὅριών τοῦ κράτους καὶ διὰ τοῦτο ἀκρίται λεγόμενοι ἔζων βίον σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως καὶ ἀκαταπαύστως ἥγανθιζοντο εἰς τὰ μεσημβρινὰ καὶ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Καυκάσου μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐναντίον τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως. Τῶν ἀκριτῶν τούτων λοιπὸν τὸν βίον καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐπραγματεύοντο τὰ δημώδη ἄσματα, τὰ ὅποια ὅμως δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Εὐτυχῶς ἐκ τῶν ἄσμάτων τούτων κατὰ τὴν ΙΒ' καὶ ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα ἐσχηματίσθη ἐν συνεχὲς ἥρωϊκὸν ἔπος, τοῦ ὅποίου ἥρωες εἶναι ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας ὁς ἀντιπρόσωπος ὅλων τῶν ἀγνώστων ἥρωων ἀκριτῶν.

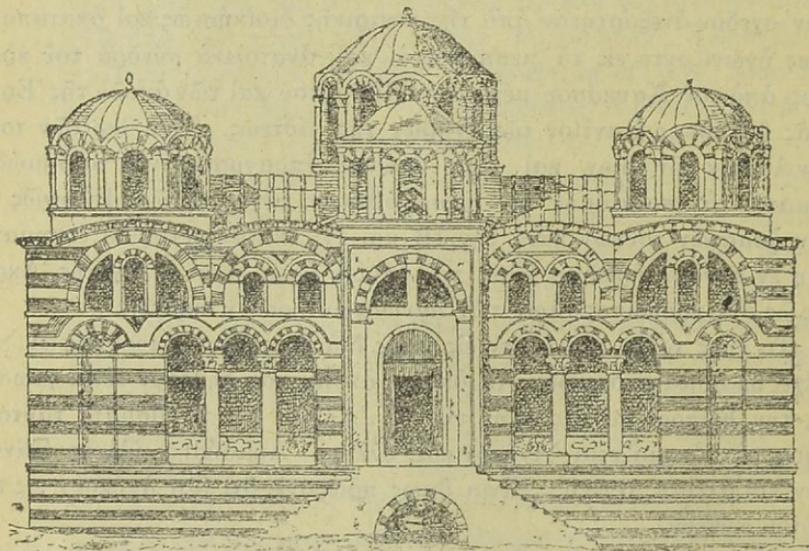
Τὸ ἔπος τοῦτο περιηλθεν εἰς ἡμᾶς διὰ διαφόρων χειρογράφων, περιέχει δὲ ἄσματα δημώδη, τὰ ὅποια ἀκόμη καὶ σήμερον εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα ὅμως μὲν δυνομάζεται Ἀνδρόνικος, ἄλλοτε Ἀρμούδης, ἄλλοτε Ξάνθινος καὶ ἄλλοτε Διγενῆς. Εἶναι ὅμως προφανές ὅτι ὅλα ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον.

Εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἔπη ὁ Διγενῆς εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωες τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ ὅποιος συνενώνει τοὺς πόθους καὶ τὰ ἴδεώδη τοῦ Ἐθνους. Τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Διγενῆ διεδόθησαν καὶ ἐκτὸς τῶν ὅριών τῆς Ἑλλάδος. Τὰ σλαυϊκὰ ἐθνη ἔχουν ἄσματα δημώδη μὲ τὸν ἑλληνικὸν ἥρωα. Τὸ ὑλικόν των ἔχει ὑποστῆ μεταβολὰς ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ προέλευσίς των εἶναι προφανής.

4. Ἡ Τέχνη.

Οἱ σάλοις τῶν εἰκονομαχιῶν ἐρίδων, ὁ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα συνταραχαῖς πὸ κράτος καὶ ἀπειλήσας νὰ ἐκμηδενίσῃ πᾶσαν εἰρηνικὴν φανέρωσιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀνέστειλε καὶ τῆς τέχνης τὴν ἀνάπτυξιν. Εὐτυχῶς ἡ ἀναστολὴ αὕτη ὑπῆρξε πολὺ μικρά. Μετ' αὐτὴν ἡ τέχνη καθ' ὅλους αὐτῆς τοὺς κλάδους προσλαμβάνει τὸν κύριον χαρακτῆρα αὐτῆς καὶ κάτα τὴν δευτέραν αὐτὴν περίοδον τοῦ βίου τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἀνέρχεται εἰς μεγίστην ἀκμήν.

‘**Η ἀρχιτεκτονική.**’ Ήδη ἐπὶ Θεοφίλου ἔγινε μεγένθυσις τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων. Ἰδίως δμως ταῦτα ηὐρύνθησαν καὶ διὰ νέων παλατίων ἐπλουτίσθησαν ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. ‘Ωσαύτως κατὰ τὴν ἑποχὴν ταύτην ἐκτίσθησαν καὶ ἄλλα ἀνάκτορα, τῶν δποίων σπουδαιότερα ἦσαν τὸ τοῦ Βουκολέοντος, τὸ τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὸ τῆς

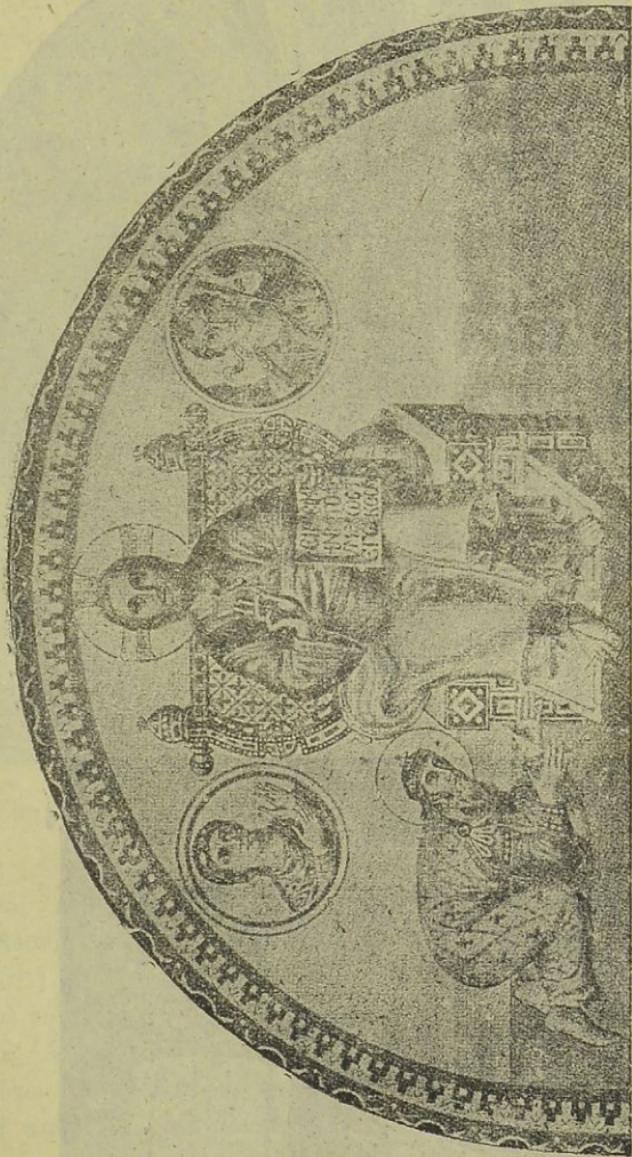
Εἰς. 31. Ἡ ἐν Κωνσταντινούπολει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου

Μαγναύρας. ‘Ολα αὐτὰ ἦσαν κτισμένα μὲ βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἡ εὐθεῖα γραμμὴ εἶχεν ἀποσκορακισθῆ καὶ τὴν θέσιν τῆς καταλαμβάνει ἡ καμπύλη, ἐπικρατεῖ δηλ. ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἀγίας Σοφίας. ‘Ολα δμως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξηφανίσθησαν.

Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἀν καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν παρήγαγεν ἔογα μεγάλα, ὅπως ἐπὶ Ἱουστιανοῦ, ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην ἀκμήν. Οἱ ἀρχιτέκτονες δὲν ἔχουν πλέον τὸ θάρρος τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου εἰς τὴν ἀνέγερσιν μεγάλων θόλων, ὅπως ὁ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀλλ᾽ ἀρκοῦνται εἰς μικροτέρας διαστάσεις. Προσδίδουν δμως εἰς τοὺς ὑπὸ αὐτῶν ἀνεγειρομένους ναοὺς μεγαλυτέραν κομψότητα.

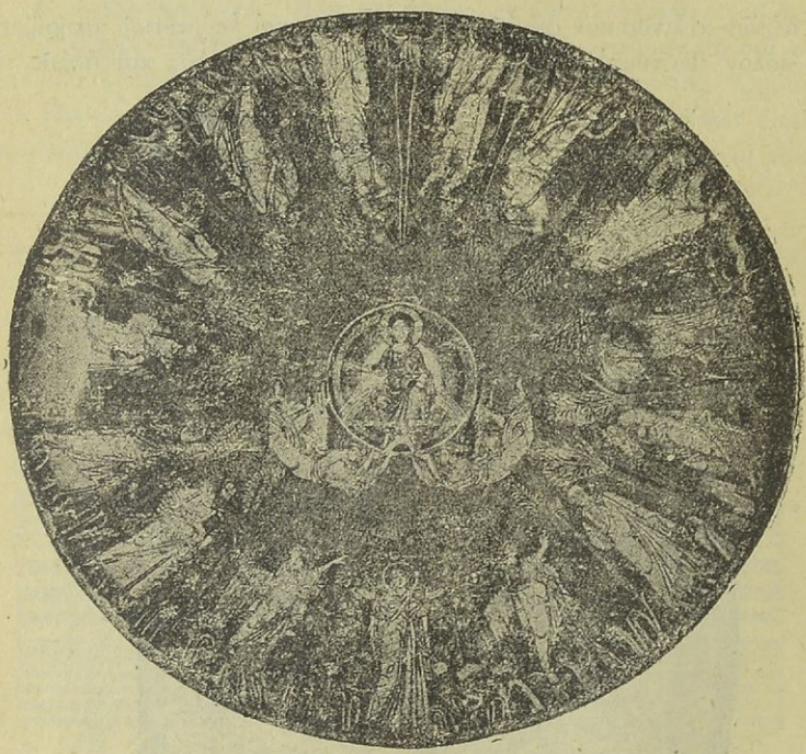
Πρὸς τοῦτο τὸν ἡμιεργατικὸν θόλον δὲν στηρίζουν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν ἀφίδων καὶ τῶν κοίλων τριγώνων, ἀλλὰ κατασκευάζουν πρῶτον

ἢπ' αὐτῶν κυλινδρικὸν ὀκτάεδρον τύμπανον καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζουν πὸν θόλον. Τὸ τύμπανον δὲ τοῦτο στολίζουν μὲ διπλᾶς καὶ ἀπλᾶς, εἰς

Εἰ. 31. 'Ο Χειστός τοῦ Νάρθηκος τῆς Αγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινούπολει.

ξεκάστην ἔδραν αὐτοῦ θυρίδας καὶ στηρίζουν ὅχι πλέον ἐπὶ πεσσῶν, ἀλλ' ἐπὶ 4 λεπτῶν κιόνων.

Εἰκ. 32. Ἡ Ἀνάληψις τοῦ τρούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ

Εἰκ. 33. Ὁ Χριστός τοῦ Νάρθηκος τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ ἐν Φωκίδι.

Οὗτος καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς προσδίδουντες εἰς τὸν θόλον περισσότεραν ἐλαφρότητα καὶ κομψότητα. Συνήθως προσέτι περὶ τὸν κεντρικὸν θόλον προσθέτουν καὶ ἄλλους μικροτέρους καὶ ἀνοίγουν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας θυρίδας. “Ωστε ἡδηίοις ναοὶ γίνονται καὶ ἐξωτερικῶς κομψοὶ καὶ ὁραῖοι. Τὴν ἐξωτερικὴν δὲ ταύτην ὥραιότητα ἐπαυξάνουν πλεῖσται σειραὶ ἐρυθρῶν πλίνθων, ἐναλασσομένων διαφο-

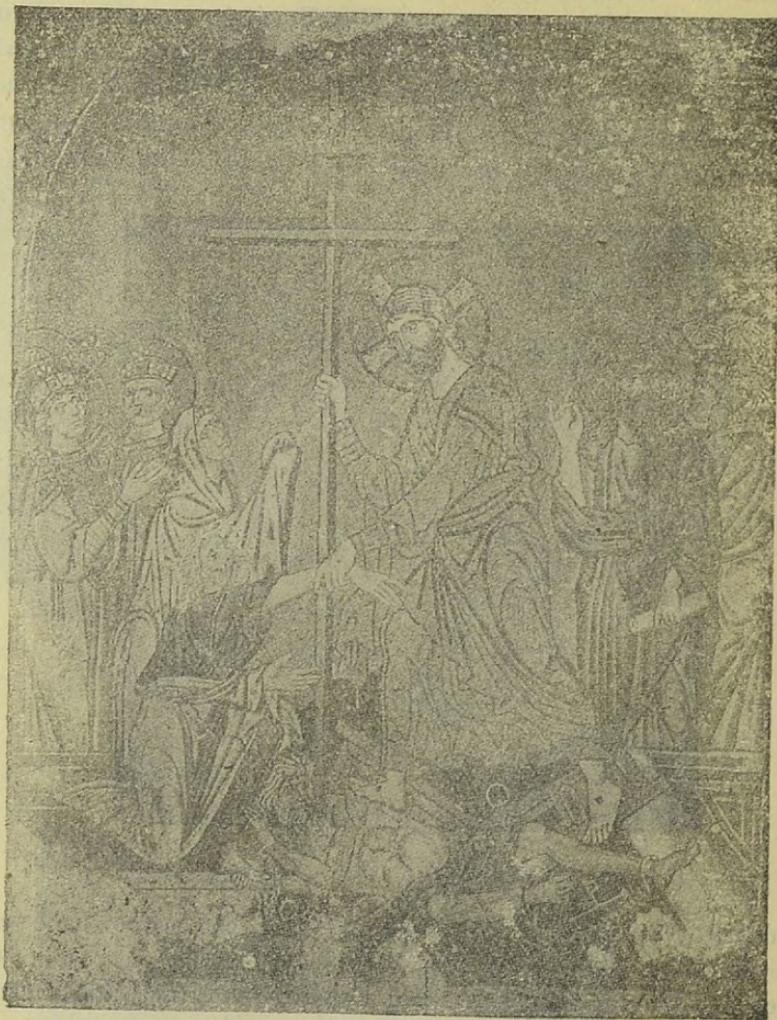

Εἰκ. 35. Ο Παντοκράτορας τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.

ροτρόπως μὲ τοὺς λίθους τῆς οἰκοδομῆς. Τὸ ἀξιολογώτερον ὑπόδειγμα τοιούτου ναοῦ εἶναι ἡ ἐν Κανῆπόλει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου, κτισθεῖσα ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (εἰκ. 31.).

Ἄλλὰ καὶ τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ ναοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς μεταβάλλεται. Ἀνοίγονται καὶ πρὸς Β. καὶ πρὸς Ν. ἀψίδες καὶ ἡμιθόλια καὶ οὕτω δὲ μὲν γυναικωνίτης περιορίζεται μόνον ἀνω τοῦ νάρθηκος, τὸ δὲ σταυρικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ γίνεται ἐκδηλότερον.

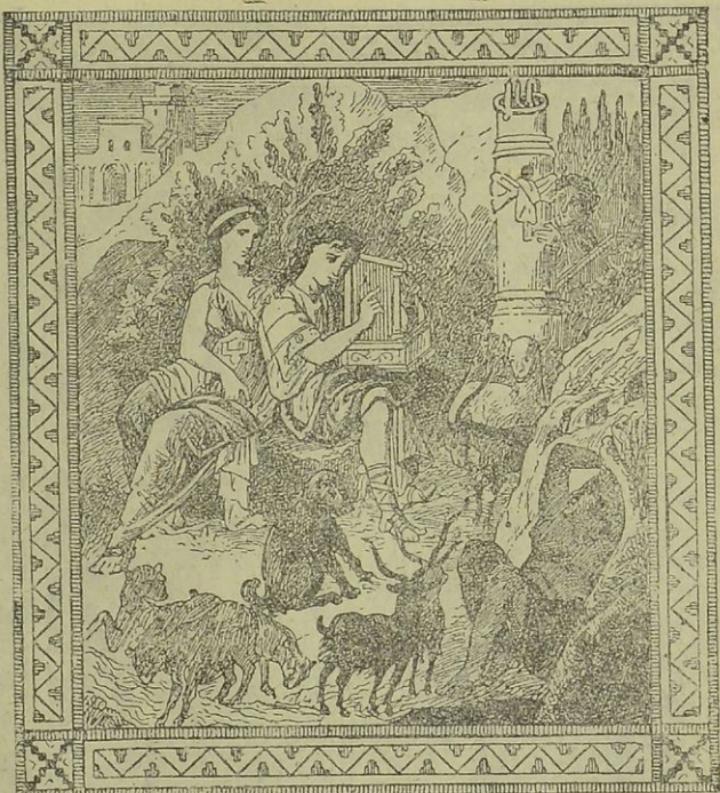
Ἡ γραφική. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας ἡ γραφικὴ ἔνεκα τῆς ἀπογορεύσεως τῶν εἰκόνων ἀναστέλλεται. Μετὰ τὸν θρίαμ-

Εἰς. 36. Ἡ Ἀνάστασις τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.

βον ὅμως τῆς εἰκονολατρείας ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀνέρχεται εἰς ὑψίστην ἀκμὴν καὶ προσλαμβάνει τὸν ἴδιαζοντα αὐτῆς χαριτηρα τὸν λεγόμενον δογματικόν. Πρότερον δηλ. ὁ τεχνίτης εἰργάζετο ἔλευθέρως καὶ ἐκόσμει τοὺς νάοὺς διὰ πιραστάσεων τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου κ. λ. π. κατὰ ἱστορικὴν σειράν. Τώρα εἰς τὴν διακόσμησιν

τῶν ἐκκλησιῶν ἐπικρατεῖ ὁ λεγόμενος εἰκονογραφικὸς κύκλος. Ἐκα-
στον μέρος δηλ. τῆς ἐκκλησίας ζωγραφεῖται διὰ θεολογικῶν παραστά-

Εἰς. 37. Ὁ Δαυὶδ κρούων τὴν κιθάραν. Εἴτεν ἐκ Ψαλτηρίου εὐρισκομένου
εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Παριστὰ σκίερόν τινα τόπον, μακρὰν τοῦ
ὅποιον φαίνεται πόλις. Εἰς αὐτὸν ὁ Δαυὶδ ὡς νεαρὸς ποιμὴν κάθηται ἐπὶ λί-
θου καὶ κρούει τὴν κιθάραν, ἐν φυλάσσει τὸ βόσκον ποίμνιον του. Πλησίον
αὐτοῦ κάθηται νεαρὰ γυνή, ἡ ὅποια ἀκουσμβῇ τὴν κιθάρα ἐπὶ τοῦ ὄμου του καὶ
κλίνουσα πρὸς αὐτὸν τὴν κεφαλὴν φαίνεται ὡς νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὸν Δαυὶδ
τὰς μελῳδίας. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Δαυὶδ παρίσταται κύων, εἰς δὲ τὸ βάθος
ἄλλη γυνὴ προβάλλουσα ὅπισθεν μαρμαρίνης κορήνης φαίνεται ὡς νὰ ἀκροπ-
ται τῆς μελῳδίας. Εἰς μίαν τοῦ πίνακος γωνίαν νέος τις θεός ἡμίγυμνος μὲ
ξιτεμμένην διὰ φύλλων τὴν κεφαλὴν προσωποποεῖ τὴν Βηθλεέμ.

οεων ἀντιστοίχων πρὸς τὴν χοησιποποίησιν αὐτοῦ. Ἡ δογματικὴ δὲ
αὕτη διακόσμησις ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερον εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὁρθό-

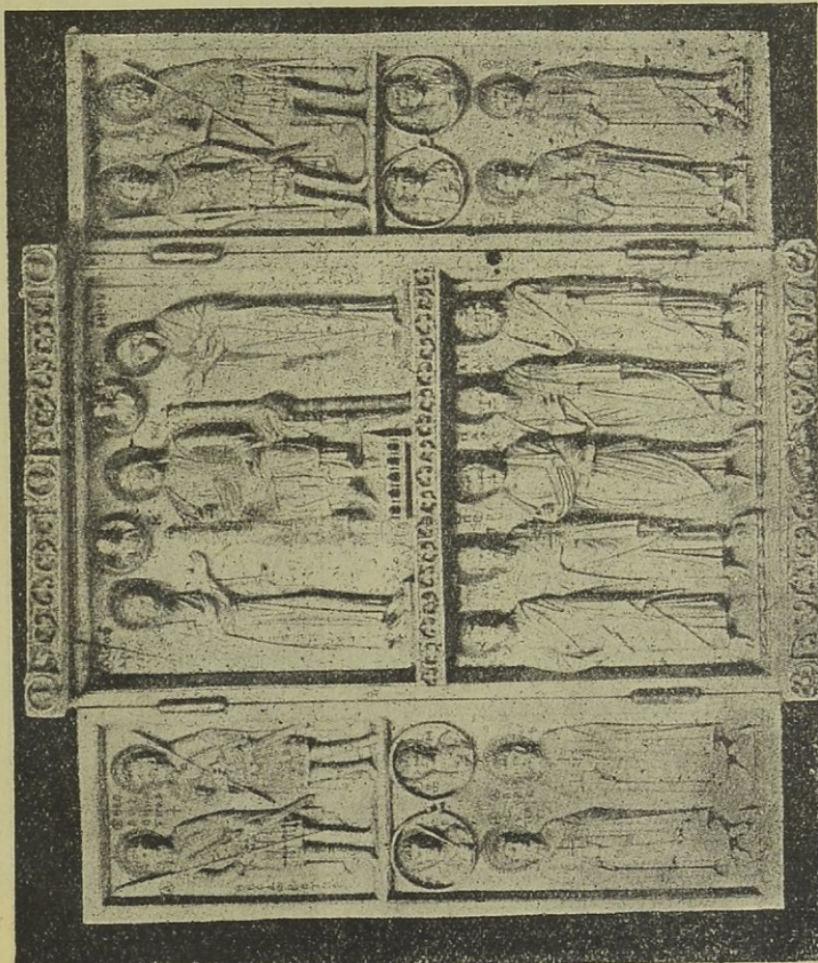
δοξον ἐκκλησίαν. Κατὰ ταύτην ὑπὸ τὸν κεντρικὸν τρούλον τοῦ ναοῦ εἰκονίζεται ἡ μορφὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς παντοκράτορος. Ἐπὶ τῆς ἀψίδος

Εἰκ. 38. Ὁ Ἡσαῖας προσευχόμενος. Εἰκὼν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ψαλτηρίου. Εἰς αὐτήν πάλιν, εἰς τόπον σύνδενδρον παρίσταται ὁ προφήτης Ἡσαῖας προσευχόμενος. Ὅπισθέν τευ μὲ σκιερὰ χρώματα είναι ζωγραφισμένη ἡ Νύξ μὲ μοθφήν νεάνιδος, ἄνω τῆς δύοις αἰωρεῖται κολπούμενος ὑπὸ τῆς αὐρας ὁ διὰ τῶν χειρῶν της βασταζόμενες πέπλος. Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ Ἡσαίου ἔρωτιδεὺς κρατῶν ἀνομμένη λαμπάδα προσωπεῖ τὸν ἥρθον.

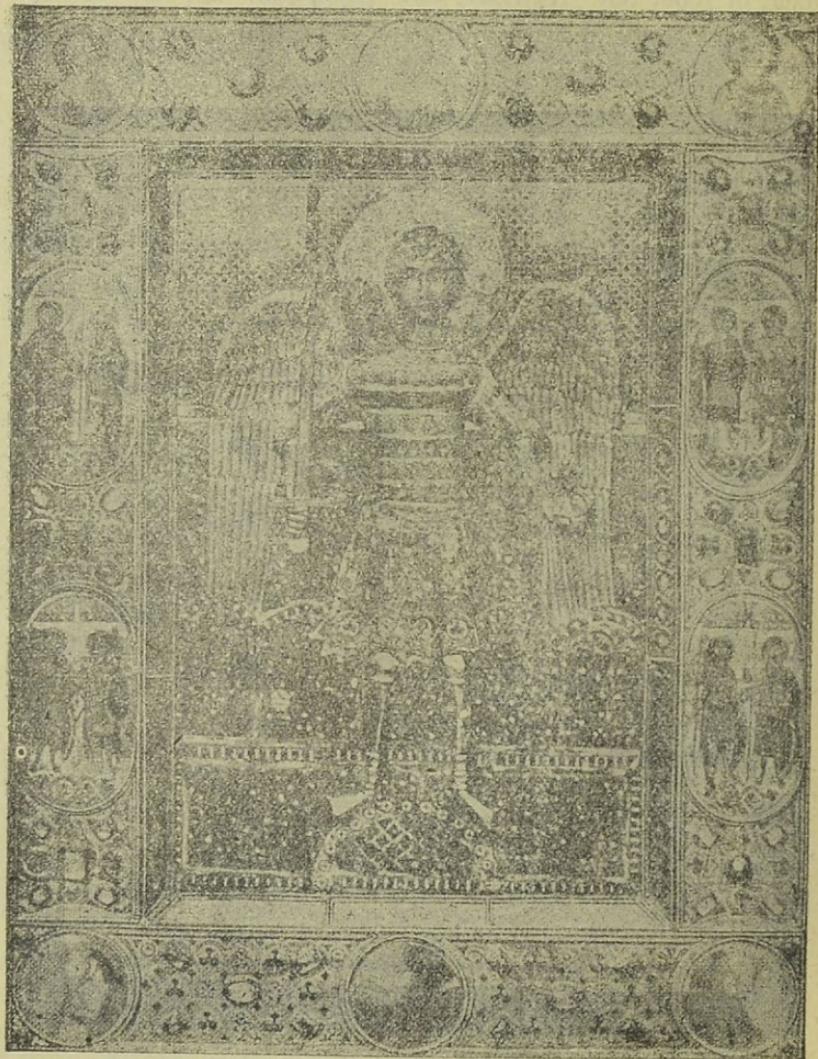
τοῦ ἵεροῦ βῆματος παρίσταται ἡ Θεοτόκος, ἡ πλατυτέρα τῶν οὐρανῶν. Περὶ τὰ δύο δὲ ταῖτα πρόσωπα ὡς κεντρικὰ σημεῖα συμπλέκονται ἀρ-

μονικῶς οἱ χοροὶ τῶν Ἀγγέλων, τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Πατέρων· τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αἱ δώδεκα μεγάλαι δεσποτικαὶ καὶ θεομητορικαὶ ορταί.

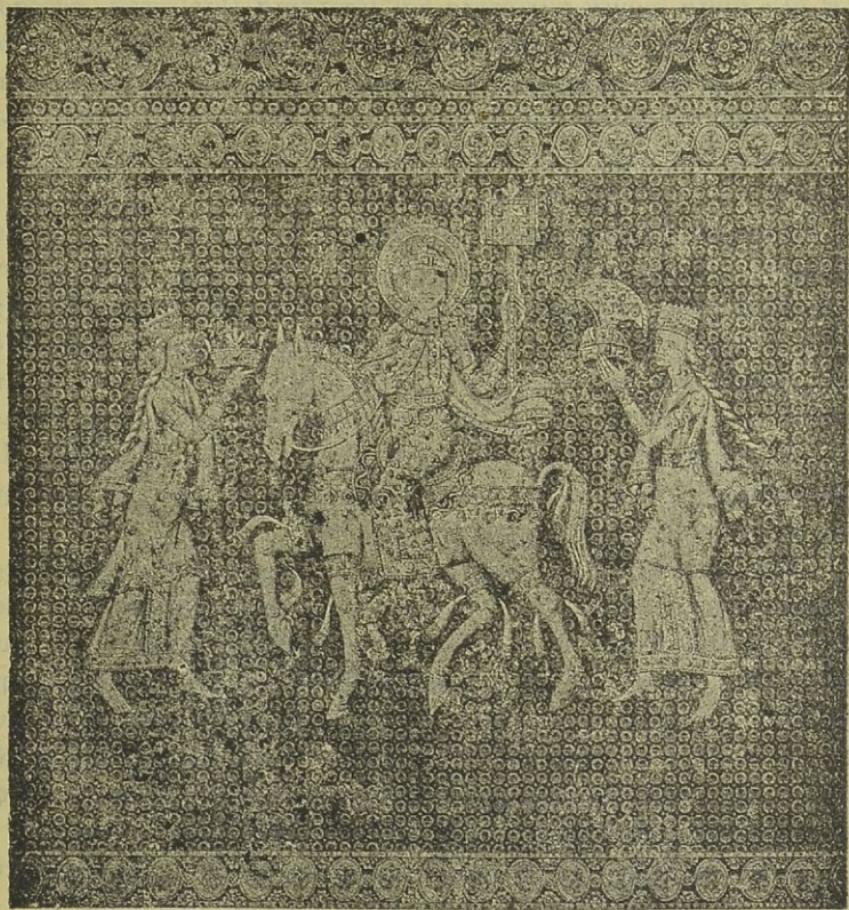
Εἰκ. 39. Τρίπτυχον τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, τῆς Ι' ἡ ΙΑ' ἑκατονταετήριδος. Εἰς τοῦτο παρίσταται ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ τοῦ Παρθένου καὶ τοῦ Ἰωάννου, πέριξ δὲ αὐτῶν παρίστανται διάφοροι ἄγιοι. Τὸ διάγραμμα αὐτοῦ είναι λεπτότατον, εὔστροφον καὶ ἀρμονικόν, οἱ δὲ τύποι μετὰ χάριτος διαμορφωμένοι.

Ἐκτιτε οἱ ιστορικὸς χαρακτὴρ τῆς γραφικῆς παρέμεινε μόνον εἰς τὰς ἐπὶ σανίδων εἰκόνας, διὰ τῶν ὅτοιων ἡ ὀρθόδοξες ἐκκλησία κομεῖ τὸ τέμπλον ἡ εἰκονοστάσιον.

Εἰκ. 40. Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. (Πλάξ ἐσμαλτωμένη τοῦ Γ' ή ΙΑ'
αιῶνος. Εὑδίσκεται εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἅγιου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ).

Ἡ δογματικὴ αὗτη γραφικὴ ἐδέσμευε τοὺς ζωγράφους μόνον ὃς περὶ τὰ θέματα τῶν παραστάσεων. Οὗτοι διατηροῦν πλήρη ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των. Ἐκαστος ζωγράφος ἔχει ἀτομικὴν

Εἰκ. 41. Ζωγραφία αὐτοκράτορος ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ, τοῦ I' αἰῶνος. (Εὑρίσκεται ἐν Βαρβέργη.)

καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν καὶ ἐκτελεῖ τὰ θέματά του, δπως αὐτὸς τὰς αἰσθάνεται.

Δυστυχῶς τὰ περισσωθέντα λείψανα τῆς γραφικῆς τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἐλάχιστα. Τοιαῦτα εἶναι ἡ εἰς τὸν νάρθηκα τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κων)πόλεως εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὅποιαν ἀνεφέραμεν

(εἰκ. 32), ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν κόγχην τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῇ Θεοσπλονίκης, τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὸν τρούλλον τοῖς αὐτοῦ ναοῦ (εἰκ. 33) καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ ἐΦωκίδι (εἰκ. 34) καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου ἐν Ἀττικῇ (εἰκ. 35 καὶ 36). Εἰς ὅλα ταῦτα ἔχομεν τελειότητα καὶ λεπτότητα ἐκτελέσεως, ἐκφραστικότητα καὶ ζωὴν τῶν προσώπων, χάριν καὶ ἀρμονίαν τῶν χωμάτων σαφῶς δὲ καταφαίνεται ἡ τελεία βυζαντινὴ τέχνη, ἥτις προέκυψεν ἐκ τοῦ σύνδυασμοῦ τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνατολικῆς, καὶ τῆς ὅποια παρακτηριστικὰ εἶναι ἡ ἀπλῆ διάταξις, αἱ γλυπτικαὶ στάσεις, ἡ πολὺ τελής διακόσμησις καὶ τὰ λαμπρὰ χρώματα.

Παρὰ τὴν φρονκευτικὴν τέχνην ἔχομεν καὶ τὴν κοσμικήν, ὁ ὅποιος ἔργαζεται διὰ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς μεγιστᾶντας. Αὕτη ἔμπνέεται ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Ἰστορίας καὶ τῆς μυθολογίας. Τῆς γραφικῆς ταύτη ἰδίως παρέχουν ἴδεαν αἱ ἐπὶ τῶν χερογράφων τῶν προοριζομένων διατάξεις μεγιστᾶντας μικρογραφίαι. Αὕται εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸ κάλλος, τὴν λαμπρότητα τῶν χωμάτων, τὴν στάσιν τῶν προσώπων καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως. Εἰς αὐτὰς εἶναι καταφανῆς ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας τέχνης κοινῇ ὥστε πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν (εἰκ. 37 καὶ 38).

Ἡ γλυπτικὴ. Ἡ γλυπτικὴ καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον τῆς Αὐτοκροτορίας, ἰδίως δὲ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν χρόνους εἶναι πολ περιωρισμένη. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς ἀναγλύφων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀνηλθεν εἰς μεγάλην τελειότητα. Τοιαῦτα ἀνάγλυφα κατεσκεύαζον εἰς τὰ λεγόμενα δίπτυχα καὶ τρίπτυχα καὶ εἰς κιβώτια καὶ λειψανοθήκας. Πλεῖστα τοιαῦτα ἀνάγλυφα εἰσήχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν καὶ φιλάσσονται εἰς ἐκκλησίας ἢ μουσεῖα ἢ ἰδιωτικὰς συλλογὰς (εἰκ. 39).

Ωσαύτως ἀνήκει εἰς μεγίστην τελειότητα ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς εἰκόνων ἐκ σμάλτου ἐπὶ πλακὸς χρυσοῦ ἢ ἀργύρου (εἰκ. 40).

Ωσαύτως εἰς μεγίστην ἀκμὴν εἶχε φθάσει ἡ κατασκευὴ ἐνυφαντῶν γραφῶν (εἰκ. 41).

5. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ

Ο βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασεν ἵσχυρῶς ἐφ' ὅλων τῶν πέριξ χριστιανικῶν λαῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν Μεσογείων Ἀράβων. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ ἐστία ἡ καταγάζουσα ὅλη

τὸν πέριξ κόσμον, ἥτο δὲ πρωτεύουσα ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου.
”Οπισθεν τῶν ισχυρῶν τειχῶν της δὲ θεοφύλακτος πόλις διετήρει ἀπαράβλητον λάμψιν. Ἡ Ἀγία Σοφία μὲν τὸ ἀρμονικὸν κάλλος της καὶ τὰς πομπώδεις τελετάς της ἔξεθάμβων τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτήν.
Τὸ οἰδὸν παλάτιον, εἰς τὸ δποῖον γενεαὶ αὐτοκρατόρων εἶχον φιλοτιμηθῆνα προσθέσονταν ἀνήκουστον μεγαλοπρέπειαν, κατέπληττεν αὐτούς.
”Ομοίως δὲ ιππόδρομος, δπου ἐτελοῦντο ὅλα τὰ θεάματα, δσα ἡδύναντο νὰ τέρψουν τὸν λαόν, τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων, δ πλοῦτος τῶν ἀγορῶν, τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ δποῖα ἐπλήρουν τὰς πλατείας καὶ τὰς ὁδοὺς καὶ ηὔξανον τὴν λάμψιν αὐτῆς.
Οἱ ξένοι οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς Δύσεως ἐπανήχοντο ἐκ Κων)πόλεως ὡς ἐκ τῆς βασιλευούσης τοῦ κόσμου πόλεως. Φυσικὸν λοιπὸν ἥτο νὰ είναι βαθεῖα δὲ ἐπίδρασις, τὴν δποίαν δὲ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἡσκει καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν ἀπομεμακρυσμένην Γαλλίαν καὶ εἰς τοὺς
”Αραβίας καὶ εἰς τοὺς Ἀρμενίους καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς Σλαύους.

”Οντως δὲ ἐπὶ τῶν σλαυϊκῶν ἐθνῶν ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ είναι ἀνυπολόγιστος. Οἱ πρῶτοι εἰσαγωγεῖς τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως εἰς τοὺς Σλαύους ἦσαν Ἐλληνες ἰερεῖς. Οὗτοι μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας διέδωκαν εἰς αὐτοὺς καὶ πολλὰ ἔργα τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας καὶ τέχνης. Οἱ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος καὶ οἱ μαθηταί των μετέφρασαν εἰς τὴν σλαυϊκὴν τὴν Ἀγίαν Γραφήν, συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, συναξάρια καὶ λειτουργικὰ βιβλία.
Μετ’ ὀλίγον ἐπηκολούθησαν βυζαντινοὶ χρονογράφοι, γεωγραφικὰ ἔργα, δημώδῃ ποιήματα κ.λ.π. Οὕτω ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας σλαυικὴ τοιαύτη, ἀκριβῶς δπως ἔγινεν ἡ ὁμοιαίκη ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

”Ακόμη διμοις περισσότερον ἐπεκράτησεν δὲ βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν σλαυικὴν τέχνην. Ἐλληνες ἀρχιτέκτονες φικοδόμησαν τὰς σλαυϊκὰς ἐκκλησίας καὶ Ἐλληνες ζωγράφοι ἐκόσμησαν αὐτὰς δι’ εἰκόνων.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΠΑΡΑΚΜΗ ΚΑΙ ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

Μέχρι τοῦδε ἡ Εὐρώπη ἔλαχίστην δυπὴν ἔσκεν εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ σπουδαιότερα αὐτῆς ἐπίδρασις ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι τὰ ἔκει διαμορφωθέντα ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν νέα κράτη ὑποκείμενα φοροκευτικῶς· εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης προσδίδουν εἰς τὸν πάπας δύναμιν μεγάλην, ἐκ τῆς δύοις ἐπωφελούμενοι οὗτοι γίνονται ἀνεξάρτητοι καὶ ἀποχωρίζονται τῆς Ἀνατολῆς.

Ἄπο τοῦδε ὅμως ἡ Εὐρώπη ἀρχίζει νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ πάπας μὴ δυνηθεὶς νὰ ὑποτάξῃ ἐκκλησιαστικῶς τὴν Ἀνατολήν, ὅπως εἶχεν ὑποτάξει τὴν Δύσιν, ἐξεγείρει τὴν τελευταίαν ἐνατίον τῆς πρώτης καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πτῶσιν τῆς Αὐτοκρατορίας.

Καιρὸς λοιπὸν νὰ ἰδωμεν. πῶς διεμορφώθησαν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκοντο, ὅταν ἀνεμείχθησαν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς.

1. Τὰ βάρβαρα γερμανικὰ κράτη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Η' αἰώνος

Εἴδομεν προηγουμένως (σελ. 6 κ. ἑ.) ὅτι μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν οἱ εἰς τὰς ὁδωμαϊκὰς χώρας ἐπιδραμόντες γερμανικοὶ λαοὶ ἰδουσαν εἰς αὐτὰς διάφορα βαρβαρικὰ κράτη. Οἱ Φράγκοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ΒΑ. Γαλατίαν, οἱ Βουργούνδιοι εἰς τὴν ΝΑ., οἱ Ἀλαμανοὶ εἰς τὴν Ἐλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν Ν. Γαλλίαν καὶ τὴν Β. Ισπανίαν, οἱ Σουηβοί, Ἀλαννοὶ καὶ Βανδῆλοι εἰς τὴν Ισπανίαν (ἐντεῦθεν οἱ τελευταῖοι διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀφρι-

κήν, ὅπου ἵδρυσαν τὸ Βανδηλικὸν κράτος καταλυθέν, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας) καὶ τέλος οἱ Ἀγγλοί εἰς τὴν Βρεττανίαν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ Φράγκοι ὑποτάξαντες τὸ κράτος τῶν Βουργουνδίων καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς Βησιγότθους νὰ ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς Γαλατίας ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Γαλατίας. Οἱ δὲ Βησιγότθοι πάλιν ἀπωσθέντες ὑπὸ τῶν Φράγκων κατέλαβον ὅλην τὴν τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον (Ισπανίαν καὶ Πορτογαλλίαν) ὑποτάξαντες τοὺς Ἀλανοὺς καὶ Σουήβους. Τὸ μέγα τοῦτο κράτος τῶν Βησιγότθων κατελύθη τὸ 711 ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν τέλος ἐγκατεστάθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν διάφοροι γερμανικοὶ λαοὶ ὑπὸ τὸν Ὁδόαρδον, κατόπιν δὲ Ὁστρογότθοι ἵπὸ τὸν Θευδέριχον. Ἄλλοι οὖτοι δὲν ἀπετέλεσαν ἴδιον κράτος, οὐδὲ κατέλυσαν τὴν ὁμαϊκὴν κυριαρχίαν. Κατεῖχον τὴν Ἰταλίαν ὡς ἐντολοδόχοι τοῦ ἐν Κων)πόλει αὐτοκράτορος καὶ ἐπὶ τέλους ἔξεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Ιουστινιανοῦ. Γερμανικὸν κράτος εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἰδρύθη βασιλέον περὶ τὰ τέλη τοῦ 5^{ου} αἰώνος ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Μετὰ τούτου δὲ ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία διεξήγαγε μακροὺς ἀγῶνας διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου.

Ολα αὐτὰ τὰ γερμανικὰ κράτη ἰδρυθέντα εἰς χώρας λατινικὰς ἢ ἐκλατινισμένας ἔγιναν κατὰ μικρὸν κράτη λατινικά, πλὴν τοῦ ἀγγλικοῦ. Οἱ βαρόβαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν μέσῳ λαῶν πολυπληθεστέρων καὶ περισσότερον πολιτισμένων. Ἐπομένως πρῶτον ἡναγκάσθησαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Ρωμαίους καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ὡς πρὸς τὴν φορολογίαν ὡς τελείως ὠργανωμένας. Ἐπειτα δὲ κατὰ μικρὸν προσέλαβον καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς περισσοτέρας συνηθείας τῶν κατοκτηθέντων. Βεβαίως καὶ ὁ γερμανικὸς βίος, ἰδίως ὁ στρατιωτικός, ἴσχυρὸς ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λαῶν τούτων. Ἄλλος ὅμως κυρίως εἰς τὰ κράτη ταῦτα ὑπερίσχυσαν ὁ λατινικὸς πολιτικὸς καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἐκ τῆς δποίας ἐσχηματίσθησαν κατόπιν αἱ νεολατινικαὶ γλῶσσαι, γαλλική, ισπανικὴ καὶ Ἰταλική. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἰδίως ἡ χριστιανίκη ἐκκλησία. Ὅλοι οἱ γερμανικοὶ οὖτοι λαοί, πλὴν τῶν Φραγκῶν, οἱ δποίοι διετήρουν τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων γερμανικῶν λαῶν, ἥσαν Χριστιανοὶ Ἀρειανοί. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, οἱ δποίοι ἥσαν Χριστιανοὶ ὄφθόδοξοι, καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ Φράγκοι ἔξεχοιστιανίσθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἔγιναν ὄφθόδοξοι.

A. Χωραφᾶ, "Ιστορία Γ" γυμνασίου ἐκδοσίς πέμπτη.

Μόνον οἱ Ἀγγλοι ἔξολοθρεύσαντες τοὺς ἐκλατινισμένους χριστιανοὺς Βρεττανοὺς διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν βίον καὶ τὴν γλῶσσαν, ἐιί τινα δὲ χρόνον (μέχρι τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος) καὶ τὴν γερμανικὴν πολυθεῖαν. Ἐπομένως μόνον οὗτοι ἔξ δλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν, τὰ δποῖα ἰδούθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ ὁμοιαίκου κράτους, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν χαρακῆρα.

Τὰ ἄλλα γερμανικὰ ἔθνη τὰ πέραν τοῦ Ρήνου, μεταξὺ τῶν ὅποιων διεκρίνοντο τὸ τῶν Σαξόνων εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν καὶ τὸ τῶν Βαυαρῶν εἰς τὴν νότιον, διετήρησαν τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν θογ- σκείαν καὶ ἔμειναν βάρβαρα μέχρι τοῦ Η' π. Χ. αἰῶνος. Οὐοίως βάρ- βαροι ἔξηκολούθησαν νὰ εἶναι μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ οἱ βορειότα- τοι γερμανικοὶ λαοί, Δανοί, Σουηδοί καὶ Νορβηγοί.

2. Τὸ Φραγκικὸν κράτος μέχρι τοῦ Καρόλου.

Εἴδομεν ὅτι οἱ Φράγκοι, ἀφ' οὗ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ΒΑ. Γαλατίαν, ἔξεχοιστιανίσθησαν καὶ κατὰ πικρὸν κατώφθισαν νὰ ὑπο- τάξουν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Τ' ἐκατονταετοϊδίου δλην τὴν Γαλατίαν. Βασιλεὺς αὐτῶν ἦτο τότε ὁ Χλωδοβῖκος. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ τὸ κράτος διεμελίσθη μεταξὺ τῶν ἀπογόνων του, ἢ δὲ δύναμις τῶν βασιλέων εἰχε τόσον ἔξασθενήσει, ὥστε ἡ πραγματικὴ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς αὐλάρχους αὐτῶν. Εἰς ἐκ τούτων ἦτο ὁ Κάρολος Μαρτέλλος, ὁ δοποῖος, ὃς εἴδομεν τὸ 722 ἐνίκησε τοὺς ἐκ τῆς Ισπανίας εἰς τὴν Γαλατίαν εἰσβαλόντας Ἀοσβας εἰς τὸ Προατὶε καὶ ἀνε- χάιτισε τὴν πρὸς Δ. πρόοδον αὐτῶν. Ή δύναμις, τὴν δποίαν ἀπέ- κτησεν ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἀπὸ τῆς κατὰ τῶν Αράβων νίκης, ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε αὐτὸς κατέστη σχεδὸν ὁ πραγματικὸς ἡγεμὼν δλου τοῦ φραγκικοῦ κράτους. Τούτου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος ἐν τῇ αὐλαοχίᾳ Πιπίνος καθαιρέσας τὸν νόμιμον βασιλέα (752), ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ἵνα δὲ δώσῃ μεγαλύτερον κῦρος εἰς τὸ ἀξίωμά του, ἔζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πάπα. Ο τότε πάπας Ζαχαρίας κατενόησεν, δπόση αἴγλη προσετίθετο εἰς τὸ παπικὸν ἀξίωμα διὰ τῆς αἰτή- σεως ταύτης. Δι' αὐτῆς ὁ πάπας ἀνεγνωρίζετο ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς καὶ κριτής μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν καὶ βασιλέων τοῦ χριστιανικοῦ κό- σμου. Ἐσπευσε λοιπὸν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς εὐκαιρίας καὶ ἀνεγνώ- ρισε τὸ νόμιμον τῆς ἀρχῆς τοῦ Πιπίνου. Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύ-

της δι πάπας ἀνεγγνωρίζετο καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Πιπίνου ὁς ὑπέρτατος ἄρχων τῶν βασιλέων.

Ἄλλα καὶ ἄλλην ὡφέλειαν, ὑλικώτεραν, ἔλαβεν ἐκ τούτου δι πάπας. Οἱ πάπαι ἥδη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ' εἶχον ἀποστατήσει ἀπὸ τοῦ ἐν Κονσταντινουπόλει αὐτοκράτορος τὴν μέσην Ἰταλίαν. Ταύτην ὅμως τῷρα ἡπείλουν οἱ Λογγισθάρδοι, εἰ δόποιοι καταλαβόντες τὴν ἄνω Ἰταλίαν ἐπροχώρουν καὶ εἰς αὐτήν. Ο Πιπίνος κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πάπα ἔλθων εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤναγκασε τοὺς Λογγισθάρδους νὰ παραδώσουν πολλὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας εἰς τὸν πάπαν. Ἐκτοτε ἴδρυθη ὁριστικῶς τὸ παπικὸν κράτος (755).

3. Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Τὸ φραγκικὸν κράτος φθάνει εἰς τὴν μεγίστην αὐτοῦ δύναμιν καὶ ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πιπίνου Καρόλου τοῦ ἐπινομασθέντος μεγάλου. Οὗτος διὰ μακρῶν νικηφόρων πολέμων κατώρθωσε· α') νὰ καταλύσῃ τὸ ἐν τῇ Ἀνω Ἰταλίᾳ κράτος τῶν Λογγισθάρδων καὶ νὰ προσαρτήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ κράτος τοῦ, β') νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ Ἀράβων τὴν μεταξὺ Πυρηναίων καὶ Ἰβηρίου, χώραν, γ') νὰ ὑποτάξῃ δῆλους τοὺς πέραν τοῦ Ρήνου γερμανικοὺς λαοὺς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ δεχθοῦν τὸν χριστιανισμόν, καὶ δ') νὰ καταλύσῃ τὸ ἐν τῇ σημερινῇ Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ σφράγιμον κράτος τῶν Ἀβάρων. Οὕτω τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἔξετείνετο ἥδη ἀπὸ τῆς Ισπανίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς Γερμανίας καὶ συνώρευεν εἰς τὸν Δούναβιν, εἰς τὴν Δαλματίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὴν Ἐλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ή δὲ ἴθική του ἐπιφρόνη ἔξειάθη καὶ εἰς τὴν Δανίαν καὶ εἰς τὴν Αγγλίαν, τῶν δοπίων οἱ κάτοικοι εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἄλλ' δὲ οἱ Κάρολοι δὲν ὑπῆρχε μόνον μέγας κατακτητής, ἀλλὰ καὶ συνετὸς κυβερνήτης. Διωργάνωσε τὸ κράτος του μὲ σοφοὺς νόμους καὶ ἐπέβλεψεν διδίες εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἐφρόντισε δὲ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, διποίος εὐρίσκετο εἰς δεινὴν ἀμάθειαν, ίδρυσας σχολεῖα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας.

4. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμός.

Ο Κάρολος εἶχε φθάσει εἰς τὸ μεγαλύτερον σημεῖον τῆς δόξης του. Τὸ δημοτικό του ἦτο τέσσον μέγα, ὥστε οἱ εἰς τὰ σύνερα τοῦ φραγκοῦ

κοῦ κράτους, λαοί, Πολιτού, Ρῶσοι, Σέρβοι, Κροάται, Ούγγροι, διὰ του δόνδματός του (Κράλ) ἐδήλουν τὸν ἥγεμόνα, όπως προηγουμένως εἶχε γίνει διὰ τὸ δόνομα τοῦ Καισαροῦ. Ἐνεκα τούτου ἡ ἀπλῆ προσωνυμία τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως μικρὰ δι' αὐτόν. Ἐχρειάζετο αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, τὸ δόποιον ἥσκει γοητείαν μεγάλην ἐπὶ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν.

Ἐξ ἄλλου ἡ δύναμις τῶν παλῶν καὶ διὰ τοῦ Πιπίνου, διὰ τοῦ δούτου ἀπηλλάγησαν τῶν ἐνοχλήσεων τῶν Λομβαρδῶν καὶ ἴδρυσαν τὸ κοσμικὸν αὐτῶν κράτος, ίδιως ὅμως διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου εἰχεν αὐξηθῆ τεραστίως. Ὁλοὶ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Καρόλου εἰχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ ιερέων καὶ ιεραποστόλων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ ἐπομένως ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα. Ἐκ τῆς μεγάλης των λοιπὸν ταύτης δυνάμεως ἐπαρθέντες οἱ πάπαι παρέστησαν τὴν παπικὴν ἀρχὴν ὡς θεόθεν τεταγμένην εἰς τὸν κόσμον ἀρχήν, καὶ ἑαυτοὺς ὡς τοποθητὰς τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τῶν δοπίων πρέπει νὰ πηγάδῃ πᾶσα κοσμικὴ ἔξουσία.

Ἄλλα εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δύσιν τὸ κῆρος αὐτῶν ἦτο μικρόν. Ἐνταῦθα μὲ δῆλας τὰς προσπαθείας, τὰς δοπίας κατέβαλον διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὰς κυριαρχικὰς των ἀξώσεις, οὐδὲν κατώφθωσαν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν διάπασις ἐθεωρεῖτο ζήσος μὲ τοὺς ἄλλους πατριάρχας καὶ ὑπήκοος τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστατήσας. Διὰ νὰ ἀπαλλαχθοῦν λοιπὸν οἱ πάπαι δριστικῶς τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει νόμιμον Θρωματίον αὐτοκράτορα καὶ νὰ ἀποκτήσουν πρεστάτην διατελοῦντα ὑπὸ τὰ νεύματά των, ἐνόμισαν δτὶ ἐπρεπε νὰ ἀναστήσουν τὴν δυτικὴν ὁμιλίαν αὐτοκρατορίαν.

Δι' ὅλα αὐτά, ὅτε ὁ Κάρολος περὶ τὰ τέλη τοῦ 800 μετέβη εἰς τὴν Ρώμην, τὴν ἡμέραν τῶν Χριστινέννων ὃ πάπας Λέων δ Γ' ἐνθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν αὐτοκράτορα καὶ Αὔγουστον τοῦ δυτικοῦ ὁμιλίου κράτους.

Ἄλλο ἵνα νομιμοποιηθῆ τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ Καρόλου ἐπρεπε νὰ ἀναγγωρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινούπολει ἐδρεύοντος νομίμου αὐτοκράτορος. Τοῦτο ὅμως δὲν κατώφθωσεν οὔτε δ Κάρολος, οὔτε οἱ διάδοχοί του. Οἱ Ἑλληνες αὐτοκράτορες ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων δὲν ἀνεγνώριζον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τοῦ Καρόλου καὶ τῶν διαδόχων του, προσηγόρευον δὲ αὐτοὺς ὥντας, δηλ. μὲ τίτλον κατώτερον τοῦ τοῦ βασιλέως.

5. Η διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη.

Τὸ Κοάτος τοῦ μεγάλου Καρόλου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ ἥνωμένον. Ἡ λογίζει καὶ ἡ ἐνότης αὐτοῦ ἥσαν ἔογα προσωπικὰ τοῦ Καρόλου καὶ ἐπομένως ἐφήμερα. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης ἔλειπεν. Μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ κράτους οὔτε φυλῆς, οὔτε γλώσσης ταυτότητος ὑπῆρχεν. Διὰ τοῦτο δὲ διετηρήθη μὲν ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸν υἱόν του Λουδοβίκον τὸν εὐσεβῆ (814-840), ἀμέσως δὲ μετὸν τῶν διαδόχων τούτου διεσπάσθη. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Λουδοβίκου διεμοιράσθησαν αὐτὸν ἀναμεταξύ των. Καὶ δ μὲν πρεσβύτερος Λοιδάριος ἔλαβε μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος τὴν Ἱταλίαν (δηλ. τὴν βόρειον) καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ Ροδανοῦ καὶ τοῦ Μοσέλλα, ὁ Κάρολος, ὁ λεγόμενος Φαλακρός, ἔλαβε τὴν ὑπόλοιπον Γαλατίαν, καὶ ὁ Λουδοβίκος δλας τὰς πέραν τοῦ Ρήνου καθαρῶς γερμανικὰς χώρας. Βραδύτερον καὶ τὸ κράτος τοῦ Λοιδαρίου διηρέθη μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς τοία μικρότερα κράτη. Καὶ ἐκ τούτων δύος μόνον τὸ κράτος τῆς βορείου Ἱταλίας διετηρήθη. Αἱ ἔκτος τῶν Ἀλπεων χῶραι κατελήφθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἄλλαι μὲν ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ κράτους, ἄλλαι δὲ ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ.

Ωστε ἐκ τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Καρόλου ἐσχηματίσθησαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ Γερμανικὸν καὶ τὸ Γαλλικόν, καὶ ἐν μικρότερον, τὸ Ἱταλικόν, τοῦ δποίου δὲ ἡγεμὼν εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὰ τοία δὲ ταῦτα κράτη ἀπετέλεσαν τὰς μέχρι σήμερον τρεῖς μεγάλος ἔθνοτητας, τῶν Γερμανῶν, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἱταλῶν.

6. Τὸ γερμανικὸν κράτος καὶ ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

Εἰς τὸ γερμανικὸν κράτος ἡ βασιλεία ἔμεινεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου Λουδοβίκου μέχρι τοῦ 911, ὅτε οὗτος ἐξέλιπεν. Ἐκτοτε οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας ἐξελέγοντο κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Γερμανῶν ὑπό τινων κατὰ τόπους ἡγεμόνων καλουμένων ἐκλεκτόρων, τῶν δποίων δὲ ἀριθμὸς κατὰ μικρὸν περιωρίσθη εἰς ἕπια. Λαμπρὰ ὑπῆρχεν ἡ βασιλεία τοῦ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σαξωνίας Ὅθωνος τοῦ Α', ὁ δποῖος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον περὶ τὰ μέσα τῆς Ι' ἐκατονταετηρίδος. Οὗτος ἐκλιπόντος καὶ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱταλίας τοῦ οἴκου τοῦ Καρόλου, κατέλαβεν αὐτὸν καὶ ἥνωσε μὲ τὸ κράτος του.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα; περιῆλθε καὶ τοῦτο εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμανίας. Ἐκτοτε οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν μετέβαινον πρῶτον εἰς τὸ Μεδιόλανον, δπου περιβαλλόμενοι τὸ σιδηροῦν λογγοβαρδικὸν στέμμα (*). ἀνηγορεύοντο βασιλεῖς τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπειτα εἰς τὴν Ῥώμην ὅπου ἔχοιντο ὑπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτορες τοῦ Ἀγίου Ρωμαϊκοῦ κράτους. Οὐθων Α' ἐπέτυχε προσέτι τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμου αὐτοκράτορος. Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τὴν σύναψιν συγγενείας πρὸς τὸν ἐλληνικὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον. Η Ἑλληνὶς βασιλόπαις Θεοφανὼς ἔγινε νύμφη τοῦ δμωνύμου νεοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Οὐθωνος Α'. Ἐκτοτε εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς εἰς τὴν Γερμανίαν τὰ ἐλληνικὰ ἔθιμα καὶ αἱ συνήθειαι τοῦ βίου, ὡς καὶ αἱ τέχναι καὶ τὰ γούμματα τὰ ἐλληνικά.

Τὸ γερμανικὸν αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἔμεινεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Σαξόνων βασιλέων μέχρι τοῦ 1024, ὅτε ἐξέλιπεν οὗτος. Κατόπιν περιῆλθεν εἰς ἄλλους γερμανικοὺς οἶκους καὶ τελευταῖον τὸ 1273 εἰς τὸν οἶκον τῶν Ἀψβούργων (ἐκ τίνος ἐν Ἐλβετίᾳ πύργου Ἀψβουργ). Οἱ Ἀψβούργοι κατέστησαν ἰδιαιτέρουν τῶν κληρονομικὴν χώραν τὴν Αὐστρίαν, μὲν τὴν ὅποιαν διὰ σύνοικεσίων καὶ κληρονομιῶν ἦνωσαν τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας καὶ διετήρησαν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα πλήν τινων διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 1804, ὅτε διελύθη ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

7. Η Γαλλία.

Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ, νιοῦ τοῦ M. Καρόλου, ἐβασίλευσαν μέχρι τοῦ 987. Ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς I' ἐκατοντ. οἱ Νορμανδοί, ὡς εἴπομεν προηγουμένως, κατὰ τὰς πειρατικὸς αὐτῶν ἀνὰ τὰς παραλίους χώρας τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὡκεανοῦ ἐπιδρομὰς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν καὶ ἀποσπάσαντες μέγα μέρος αὐτῆς, ἐκτοτε δύνομασθὲν Νορμανδία, ἵδρυσαν κράτος Νορμανδικὸν κατ' ὄνομα μόνον ὑποτελεῖς εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Σὺν τῷ χρόνῳ δμως οἱ Νορμανδοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν ἐγχωρίων

(*) Ἐλέγετο σιδηροῦν, διότι εἶχεν ἐσωτερικῶς κρίκον σιδηροῦν κατασκευασθέντα κατὰ τὴν παραδοσιν ἐκ τίνος τῶν ἥλων, διὰ τῶν ὅποιων ὁ Χριστὸς ἐκαρφώθη ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὴν γλῶσσάν των καὶ ἀφωμοιώθησαν πρὸς αὐτὸν διατηρήσαντες μόνον τὸν πολεμικὸν των χαρακτῆρα.

Ἄφ' οὗ τὸ 987 ἔξελιπεν ὁ οἰκος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ἐξελέχθη ὑπὸ διαφόρων ἡγεμόνων τῶν γαλλικῶν χωρῶν ὡς βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ὁ Ούγων Καπέτος ἴδιαίτερος ἡγεμὼν τῶν Παρισίων. Εἰς τὸν ἀπ' εὐθείας δὲ ἀπογόνους τούτου, Καπετίδας καλούμενους, παρέμεινεν ἡ βασιλεία τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ 1328. Ἐκιοτε ἤρχισε νὰ βασιλεύῃ πλάγιος ἐξ ἀρρενογονίας κλάδος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ὁ λεγόμενος Βαλεσιανὸς (Valois). Ἐκτότε δὲ ἤρχισε καὶ ὁ ἑκατονταετῆς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν πόλεμος (1346-1453), δ ὅποιος ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν Γάλλων ἐνεκα τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν δόποιον ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν ἡ ἥρωτές Αὐγοηλιανὴ παρθένος Ἰωάννα δ. Ἀρκ.

8. Ἡ Ἰταλία.

Εἶδομεν πῶς τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας (δηλ. ἡ ἄνω Ἰταλία), ἀφ' οὗ τὸ 923 ἔξελιπεν ὁ οἰκος τοῦ Μ. Καρόλου, περιῆλθεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμανίας. Ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ι' αἰῶνος πολλαὶ πόλεις, ἵδιας τὸ Μεδιόλανον, ἡ Βονονία καὶ ἡ Φλωρεντία, ἤρχισαν νὰ ζητοῦν τὴν αὐτονομίαν των. Αὕται κατὰ μικρὸν ἀπετέλεσαν πολιτείας δημοκρατικάς, αἱ δόποια προώδευσαν ὑλικῶς καὶ ἀπέβησαν ἐστίαι ἀναπτύξεως ἐθνικοῦ βίου καὶ ἐθνικῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας. Ἰδίως δμως προώδευσαν πολιτικῶς διὰ τῆς ἰδρύσεως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν πολλῶν ἀποικιῶν δύο ναυτικαὶ πόλεις, ἡ Γένουα καὶ κατ' ἔξοχὴν ἡ Βενετία.

Ἡ Βενετία εἶχε κατοικηθῆ τὸν Ε' αἰῶνα ἀπὸ πολλοὺς κατοίκους τῆς ἄνω Ἰταλίας, οἱ δόποιοι φεύγοντες τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρθάρων κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πάδου ἀπόδσιτα εἰς τὸν ἐπιδρομεῖς νησίδια. Ἡ μικρὰ αὕτη κατ' ἀρχὰς νησιωτικὴ πόλις, ἀφ' ὃτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέκτησε τὴν Ἰταλίαν, διετέλεσεν ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἐλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς μετ' αὐτῆς ἐμπορίας ἀπέκτησε μέγα ἐμπορικὸν ναυτικὸν καὶ ἀπέβη μεγάλη ναυτικὴ δύναμις. Ἐνεκα δὲ ιῶν σχέσεων αὐτῆς μὲ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἶχε προσλάβει δλον τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ. Ὁλαι αἱ συνήθειαι τῆς ζωῆς, ἡ τέχνη, ἡ πολυτέλεια τῆς Βενετίας προηλθον ἐκ τῆς Ἐλλάδος, ὥστε, ηδύνατό τις νὰ νομίσῃ αὐτὴν πόλιν Ἑλλη-

νικήν. Η Βενετία ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἔγινεν αὐτόνομος ἀριστοκρατικὴ πολιτεία διοικουμένη ὑπὸ ἕνδε συμβουλίου ἐκ δέκα ὀριστοκρατῶν καὶ ἕνδε δόγου (δουκὸς) ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τούτου ἐκλεγομένου ἰοβίως. Τὰ περὶ αὐτῆς ὅμις θὰ ἴδωμεν ἐν ἑκάστει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἰστορίαν.

Τὸ πλεῖστον τῆς μέσης Ἰταλίας μὲ τὴν Ῥώμην ἀπετέλει τὸ παπικὸν κράτος.

Ἡ κάτω Ἰταλία, ὡς εἴδομεν, ὑπῆγετο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν μέχρι τοῦ IA' αἰῶνος, ὅτε κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οὗτοι κατέκτησαν καὶ τὴν Σικελίαν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος εἶχον κατακτήσει οἱ Ἀρσβες. Τὸ κράτος τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὄποιοι κατὰ μικρὸν ἔξιταλίσθησαν, διετηρήθη μέχρι τοῦ II' αἰῶνος. Τότε περιῆλθεν εἰς τὸν γερμανικὸν οἶκον, βασιλεύοντες εἰς τὸν γαλλικὸν καὶ τέλος τὸν IE' αἰῶνα εἰς τὸν ἵσπανικόν.

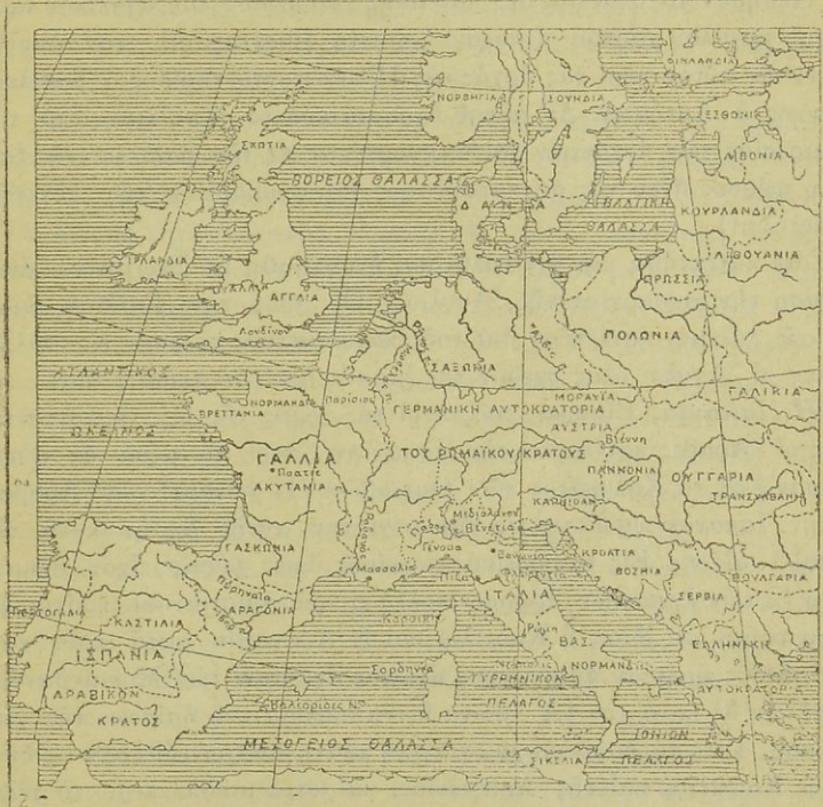
9. Ἡ ἄλλη Εὐρώπη.

Τὰ Σκανδινανικὰ κράτη. Εἰς τὰς βορειοτάτας χώρας τῆς Εὐρώπης κατώκουν λαοὶ γερμανικοὶ ἀποτελοῦντες τρία κράτη, τῆς Δανίας, τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Νορβηγίας. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ H' αἰῶνος μέχρι τοῦ I' ὑπὸ τὸ ὄνομα Νορμανδοὶ (ἄνθρωποι τοῦ βιορᾶ) ἔκαμαν πολλὰς ἐπιδρομὰς κατὰ θάλασσαν εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς χώρας καὶ ἴδουσαν, ὡς εἴδομεν, διάφορα κράτη.

Τὰ τρία σκανδινανικὰ κράτη μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ IA' αἰῶνος ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἥρχισαν νὰ πολιτίζωνται. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ID' αἰῶνος ἦνώθησαν πολιτικῶς ὑπὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Δανίας Μαργαρίτας.

Η Ἄγγλια. Οἱ Ἅγγλοι, λαὸς γερμανικός, καταλαβόντες, ὡς εἴδομεν, τὸ 449 τὴν Βρεττανίαν, ἔξωλόθρευσαν σχεδὸν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, ἔξηφάνισαν πᾶν ἔχον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἴδουσαν εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν ἐπτὰ ἴδιαίτερα κράτη. Η ἐπταρχία αὕτη διήρκεσε μέχρι τῶν ὀρχῶν τῆς H' ἐκατοντά. ὅτε δὲ ἡ γερεμὸν ἐνὸς τῶν ἐπτὰ κρατῶν ἦνωσεν αὐτὰ εἰς ἐν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέχθησαν οἱ Ἅγγλοι τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἥρχισαν νὰ πολιτίζωνται. Ἀλλὰ τότε ἥρχισαν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν, ἴδιως τῶν Λανδῶν, οἱ ὄποιοι καὶ κατέλαβον ἴκανὸν μέρος τῶν παραλίων τῆς Ἄγγλίας καὶ ἐνταῦθεν ἔβλαπτον δλην τὴν χώραν. Ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἔσωσε τὴν Ἄγγλίαν δὲ τὸ 871 βασιλεύεις Ἀλφρέδος δ Μέγας. Οὗτος καὶ

τοὺς Δανοὺς ἐνίκησε καὶ ὑπέταξε, καὶ νόμους φιλελειθέρους εἰσήγαγεν εἰς τὴν χώραν, διὰ τῶν ὅποιων προήγαγε τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ ἐφρόντισεν.⁷ Άλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλφρέδου ἐπανελήφθησαν πάλιν αἱ Δανικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Σουήνων περὶ τὸ τέλος τῆς Ι' ἐκατονταετηρίδος κατέλαβε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς

Eig. 42. 'H Εύρωπη κατὰ τὸν IB' αἰῶνα

χώρας. Τὴν κατάκτησιν συνεπλήρωσεν ὁ νῖος τοῦ Σουῆνθρος Κανούτος ὁ Μέγας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανούτου οἱ Ἀγγλοί ἀπηλευθερώμησαν ἀπὸ τῶν Δανῶν. Ἀλλὰ τὸ 1066 ὁ ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ βορείω Γαλλίᾳ Νορμανδῶν Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατέλαβεν αὐτήν. Διὰ τῆς κατακτήσεως ταύτης ἀνεμείχθη τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος μετὰ τῶν ἐγκαλλισμένων Νορμανδῶν καὶ ἐκ τῆς ἀναμείξεως ταύτης προοήλθε τὸ νέον ἄγγλικὸν ἔθνος.

Ο Γουλιέλμος δ Κατακτητής γενόμενος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας διεμοίρασεν δὲ λην τὴν γῆν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς καὶ ἐξ αὐτῶν ἀπετέλεσεν ἀριστοκρατίαν στενῶς συνδεδεμένην μετὰ τῆς βασιλείας. Διετήρησεν ὅμως καὶ τὰς ἐν Γαλλίᾳ κτήσεις τοῦ οἴκου του, διὰ τὰς ὁποίας ἦτο ὑποτελής τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐπὶ τῶν ἀπογόνων τούτου, οἱ ὁποῖοι διὰ πλαγίων γραμμῶν βασιλεύουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μέχρι σήμερον, ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς πολιτικῆς ἐλευθερείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ διὰ τοῦ μεγάλου χάρτου (*magna charta libertatum*), τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος δ βασιλεὺς Ἰωάννης δ Ἀκτήμων. Δι' αὐτοῦ ἐπροστατεύοντο οἱ πολῖται ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἀπηγορεύετο εἰς τὸν βασιλέα νὰ ἐπιβάλῃ φόρους ἄνευ τῆς συγκαταθέσεις τοῦ συμβουλίου τῶν εὐγενῶν (parlement).

Τότε κατεκτήθη καὶ ἡ Οὐαλία καὶ ἡναγκάσθη ἡ Σκωτία νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας. Οἱ πρὸς τὴν Γαλλίαν ὅμως διαρκεῖς πόλεμοι κατέληξαν διὰ τοῦ ἑκατονταετοῦ πολέμου εἰς τὸ νὰ κάσουν οἱ Ἀγγλοι ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπὶ τῆς ἡπείρου κτήσεις των.

Η Ισπανία, Εἴδομεν, πῶς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος οἱ Ἀραβεῖς κατέλαβον τὴν Ισπανίαν, περὶ τὰ μέσα δὲ αὐτῆς ἵδρυσαν ἐκεῖ τὸ Χαλιφάτον τῶν Ὄμειαδῶν. Η δύναμις τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ισπανίαν ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰώνων. Εἰς τὰς δρεινὰς βορείους ὅμοις κώρως εἶχον σχηματισθῆ ἐκ τῶν ἐγχωρίων Ἰβήρων πολλὰ μικρὰ χριστιανικὰ κοράτη. Τὰ κοράτη ταῦτα καὶ ἴδιας ἡ Καστιλία καὶ ἡ Ἀραγωνία κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἥρχισαν ἀδιακόπους ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν, δι' αὐτῶν δὲ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰώνα ἔγιναν κύριοι τοῦ ἡμίσεως τῆς χερσονήσου. Τότε τὰ διάφορα χριστιανικὰ κοράτη συνεχωνεύθησαν εἰς δύο, τὸ τῆς Καστιλίας καὶ τῆς Ἀραγωνίας, καὶ κατὰ μικρὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΕ' αἰώνος ἐξεδίωξαν δλοσχερῶς ἐκ τῆς πατρίδος των τοὺς Μωαμεθανούς. Μετ' ὀλίγον τὰ δύο ταῦτα κοράτη διὰ τοῦ γάμου τοῦ Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Ἰσπανίας τῆς βασιλίσσης τῆς Καστιλίας ἡνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ μέγα ισπανικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνεπτύχθη ἴδιαιτέρως καὶ ἀπετέλεσεν ἴδιον κράτος ἀξιόλογον ἡ Πορτογαλλία.

Σλαβοὶ καὶ Οὐγγροὶ. Κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν

διάφοροι σλαυικοὶ λαοὶ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σημερινῆς Ρωσίας κατέλαβον ὅλας τὰς πόδες Α. τοῦ Ἀλβιος γερμανικὰς χώρας (Πρωσσία καὶ μέρος τῆς Σαξονίας). Ὁ Κάρολος δὲ Μέγας εἶχε πολεμήσει κατ’ αὐτῶν καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τρόμον. Ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν ὅμως διαδόχων του οὗτοι ἥοχισαν δεινὸς ἐπιδρομάς κατὰ τῶν γερμανικῶν χωρῶν καὶ τινες φυλαὶ αὐτῶν, οἱ Μορανοί, ἵδρυσαν ἴσχυρὸν κράτος, ἐκταθὲν εἰς τὴν Βοημίαν καὶ Πανονίαν, μέχρι τῆς σημερινῆς Σερβίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς. Τότε μάλιστα ἥοχισαν καὶ νὰ προσέρχονται εἰς τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἑλλήνων, ἱεραποστόλων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου.

³Ἐναντίον τοῦ μεγάλου τούτου σλαυικοῦ κράτους οἱ Γερμανοὶ ἔζητησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Οὐγγρων ἢ Μαγυάρων, βαρβάρων τουρκικῆς καταγωγῆς, ἐγκατασταθέντων περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος εἰς τὰς ΝΔ. χώρας τῆς σημερινῆς Ρωσίας. Δι’ αὐτῶν κατελύθη τὸ Μορανικὸν κράτος καὶ δειενεμήθη μεταξὺ τῶν ἄλλων μικροτέρων σλαυϊκῶν κρατῶν (Βοημίας καὶ Πολωνίας) καὶ τῶν Οὐγγρων. ⁴Ἐκτοτε οἱ βόρειοι Σλαβοὶ οὗτοι ἐταπεινώθησαν πολὺ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, συμπληρωθέντος δὲ ὑπὸ αὐτῶν καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ των, ἔξεγερμανίσθησαν. ⁵Ἐξ αὐτῶν ἐσχηματίσθησαν καὶ τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τὸ δποῖον κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα κατέστη ἀνεξάρτητον καὶ κατὰ τὸν ΙΕ' ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμήν, καὶ τῆς Βοημίας, τὸ δποῖον κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα ἡνώθη μετὰ τοῦ Ἀψβουργικοῦ κράτους τῆς Αὐστρίας.

⁶Αλλ' οἱ Οὐγγροὶ ἀφ' οὗ συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Μορανικοῦ κράτους, κατόπιν ἥοχισαν ἐναντίον τῶν Γερμανῶν ἐπιδρομάς, αἱ δποῖαι ἔξηπλωθησαν εἰς ὅλην τὴν νότιον Γερμανίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Εἰς τὰς ἐπιδρομάς ταύτας ἔθισε τέρμα δὲ Ὁδων Α' νικήσας τοὺς Οὐγγρους περὶ τὰ μέσα τῆς Ι' ἐκατονταετηρίδος. ⁷Ἐκτοτε οὗτοι περιωρίσθησαν εἰς τὰς μέχρι σήμερον ὑπὸ αὐτῶν κατοικουμένας χώρας καὶ ἵδρυσαν βασίλειον, τοῦ δποίου πρῶτος βασιλεὺς ἔγινε Στέφανος δὲ Α' (997). Οὗτος δὲ καὶ προσήγαγε τοὺς Οὐγγρους εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας διειθηήμη ἀνεξάρτητον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΕ' οἰλνος, δτε μέρος μὲν αὐτοῦ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, μέρος δὲ ἡνώθη ὡς ἰδιαίτερον βασίλειον μετὰ τῶν κτήσεων τοῦ Ἀψβουργικοῦ οίκου τῆς Αὐστρίας.

10. Ὁ βίος εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι. Ἡ διοργάνωσις τῆς κοινωνίας τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν μεσαίωνα δφεύλεται εἰς τὸν τρόπον τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ τῆς τὰ ἔθιμα αὐτῶν. Οἱ βαρόβαροι κατακτῶντες μίαν χώραν μέρος μὲν αὐτῆς μικρὸν ἀφινον εἰς τὸν πάλαιον κατοίκους τῆς χώρας ἀντὶ πληρωμῆς φόρου, τὸ δὲ περισσότερον μέρος διενέμοντο μεταξύ των. Ἐξ αὐτοῦ δὲ φραγμός, δὲ βασιλεύς, ἐλάμβανεν ἐν μέρος ὡς ἴδικήν του κτῆσιν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον διεμοίραζε διὰ κλήρου εἰς τὸν περὶ αὐτὸν ἀνωτέρους συμπολεμιστάς του. Αὗτοὶ ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην τάξιν τῶν εὐγενῶν, τὸν δοῦκας. Καὶ οὕτω πάλιν ἔκαμψαν τὸ αὐτό. Ἐκ τοῦ μεριδίου των ἔκρατουν μέρος δι² ἔαυτοὺς καὶ τὸ ὑπόλοιπον διενέμον εἰς τὸν ὑπ’ αὐτοὺς ἀρχηγούς. Οὗτοι ἀπετέλεσαν τὸν κόμιτας. Καὶ οἱ κόμιτες πάλιν ἔπραξαν τὸ αὐτὸν διὰ τὸν δῆμον αὐτούς, οἱ δποῖοι δηνομάσθησαν βαρδον καὶ οἱ δποῖοι ἀποτελοῦντες τὴν τελευταίαν τάξιν τῶν εὐγενῶν ἥρον ἀπὸ εὐθείας τῶν ἀγροτῶν, οἱ δποῖοι ἥσαν δουλοπάροικοι, καὶ τῶν ἐλευθέρων τῆς περιφερείας των. Μέσην δὲ θέσιν μεταξὺ δουκῶν καὶ κομίτων ἀπετέλεσαν οἱ κόμιτες τῶν δρίων οἱ δηνομαζόμενοι μαρκήσιοι.

Κατ² αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίζετο σύστημα ἀρχόντων καὶ ὑποτελῶν. Κατὰ τοῦτο δῆλοι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν ἀνωτέρων των καὶ ἀρχοντες τῶν κατωτέρων εὐγενῶν. Μόνος δὲ βασιλεὺς ἦτο μόνον ἀρχων, μολονότι θεωρητικῶς καὶ οὕτως ἦτο ὑποτελής εἰς τὸν ἔχοντα τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὸ μερίδιον (τιμάριον), τὸ δποῖον εἶχεν ἔκαστος ὡς ἴδιαιτέρων κτῆσιν, δηνομάζετο φέουδον, οἱ δὲ εὐγενεῖς φεούδαρχαι. Ἐπομένως καὶ τὸ δῆλον τιμαριωτικὸν τοῦτο σύστημα δηνομάζετο φεούδαλισμός.

Οἱ ἵπποται. Παρὸ τὸν μεγάλους τούτους ἴδιοκτήτας, τὸν φεουδάρχας, οἵτινες ἥσαν οἱ κυρίως εὐγενεῖς, ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ἐκ τῶν ἥθων τῆς ἐποχῆς καὶ τελευταία τάξις εὐγενῶν, ή τῶν ἵπποτῶν. Οἱ φεουδάρχαι στρατεύοντες κατ² ἄλλήλων ἢ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων των ἐναντίον ἄλλων εἶχον ἀνάγκην στρατιωτῶν. Ἡσκουν λοιπὸν εἰς τὰ δῆλα καὶ δηλιτζον τὸν δηνοματέρους ἐκ τῶν νέων τῶν ὑπηκόων των, οἱ δποῖοι οὕτω γινόμενοι πολεμισταὶ ἐγίνοντο ἐλεύθεροι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολεμισταὶ κατὰ τὸν χρόνον τούτους ἐμάχοντο ἔφιπποι δηνομαζοντο ἵπποται. Οἱ ἵπποται οὕτω συνήθως ὡς ἀμοιβὴν τῶν ὑπη-

ρεσιῶν των ἐλάμβανον παρὰ τῶν φεουδαρχῶν κυρίων των μικρὸν τηνικάριον, ἦτοι μικρὸν ἔκτασιν γῆς, καὶ οὕτω τὸν ΙΑ' αἰῶνα κατέληξαν νὰ ἀποτελέσουν ἴδιαιτέραν τάξιν εὐγενείας κληρονομικήν, τὴν τελευταίαν τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος. Ἐκτότε οἱ υἱοὶ μόνον τῶν ἵππων ἐγίνοντο ἵπποται. Αἱ κόραι αὐτῶν δὲν ἐλάμβανον συζύγους παρὰ μόνον ἵπποτας. Οἱ ἵπποται λοιπὸν τότε δὲν ἦσαν μόνον ἐλεύθεροι ἀνθρώποι, ἀλλὰ καὶ εὐγενεῖς.

Ἄλλὰ διὰ νὰ γίνη τις ἵπποτης ἀπῆτεντο μακρὰ ἀσκησις. Τὰ ὅπλα τῶν ἵππων ἦσαν ἔιφος, μακρὰ λόγχη, θώραξ μακρὸς ἐκ σιδήρου ἀλυσιδωτὸς ἢ φοιλωτὸς καὶ περικεφαλαία σιδηρᾶ καλύπτουσα τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον. Τὰ ὅπλα ταῦτα ἦσαν πολὺ βαρέα καὶ διὰ νὰ τὰ μεταχειρίζωνται ἀπῆτεντο καὶ ἀσκησις. Δὲν ἐγεννᾶτο τις λοιπὸν ἵπποτης, ἔπρεπε καὶ νὰ διδαχθῇ. Ἡ μαθητεία τοῦ νέου εὐγενοῦς ἐγίνετο ἢ παρὰ τῷ πατρὶ ἢ συνήθως παρὰ τινι τῶν φεουδαρχῶν φύλῳ τοῦ πατρός του. Ὁταν δὲ ἔφθανεν εἰς ἡλικίαν 21 ἑτῶν, ἐκηρύσσετο ἵπποτης, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἔδιδε τὸν δρόμον ὅτι θὰ ἐκπληροῖ πιστῶς ὅλα τὰ καθήκοντα τοῦ ἵππου. Τούτων τὰ κυριώτατα ἦσαν τὰ ἔξης:

α) Νὰ εἶναι ἀνδρεῖος, ὑπερήφρανος καὶ τίμιος, νὰ μὴ παραβαίνῃ τὸν λόγον τῆς τιμῆς του καὶ νὰ μὴ ἀνέχεται καυμάτινος.

β) Νὰ φοβήται καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν καὶ νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς.

γ) Νὰ μένῃ πιστὸς εἰς τὸν φεουδαρχην κύρῳ του.

δ) Νὰ ὑπερασπίζῃ διὰ τοῦ ἔιφους τὴν τιμὴν τῶν προσβαλλομένων εὐγενῶν γυναικῶν καὶ νὰ βοηθῇ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ καταδυναστευομένους.

ε) Μηδέποτε νὰ ψεύδεται.

Οὕτω οἱ ἵπποται ἀνέπτυξαν θαυμασίας ἀρετὰς καὶ διὰ της ἐθεωρεῖτο τέλειος τύπος εὐγενοῦς. Ἐνεκα τούτου καὶ οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες ἐπεδεικνύοντο ὅτι εἶχον τάς ἵπποτικὰς ἀρετὰς καὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ὀνομάζωνται ἵπποται. Ὁ ἵπποτικὸς βίος ἔλαβεν αἴγλην τινὰ καὶ γοητείαν, δπως διὰ βίου τῶν ἥρωών τους προομητικοὺς χρόνους εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁπως δὲ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ αὐτὸς παρέσχε τροφὴν εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλολογίαν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἥθων.

Οἱ κληροιοι. Ἐκτὸς τῶν μεγάλων φεουδαρχῶν καὶ τῶν ἵππων ἰσχυροὶ διὰ τὸν πλοῦτόν των ἦσαν προθεστοί καὶ οἱ κληρικοί. Ἐπιστεύετο-

τότε δι ο δίδων εἰς μίαν ἐκκλησίαν χρήματα ἢ γαίας ἀπέκτα τὸ μέσον νὰ ἔξαγνίσῃ τὰς ἀμαρτίας του καὶ νὰ σώσῃ τὴν ψυχήν του. Ὁ προστάτις τῆς ἐκκλησίας Ἡγιος καὶ οἱ μοναχοὶ οἱ ὑπηρετοῦντες τὸν Ἡγιον ἀντήμειβον τὸν δωρητὴν μεσολαβοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ Θεῷ. Ὁ κλῆρος ἀπέκτα οὗτον δλόκληρα χωρία καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἰερεῖς ἀπέβαινον μεγάλοι ίδιοκτῆται.

Οἱ χωρικοί. Ἡ γῇ ὅλῃ ἀνῆκεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τοὺς ἵπποτας, εἰς τοὺς μεγάλους φεουδάρχας. Ταύτην ἐκαλλιέργουν οἱ εἰς ἑκάστην ίδιοκτησίαν προσκεκολλημένοι χωρικοί. Καὶ μικρὸν μὲν μέρος, τὸ περὶ τὸν οἶκον τοῦ κυρίου, ἐκαλλιέργουν πρὸς ὄφελος αὐτοῦ, δλους δὲ τοὺς ἄλλους ἀγροὺς τῆς ίδιοκτησίας ἐκαλλιέργουν δι' ἕδιον λογαριασμὸν ἀπολαμβάνοντες αὐτοὶ τὰ προϊόντα των. Κατέψουν δὲ εἰς χωρία καὶ ἔκαστος εἶχε τὸν οἶκόν του, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὸν ἀγρόν του. Ὁ κύριος του δὲν ἦδύνατο νὰ ἀποσπάσῃ τινὰ ἐκ τοῦ χωρίου, ἵνα τὸν πωλήσῃ μακράν μήτε νὰ λάβῃ τὴν γυναικά του ἢ τὰ τέκνα του, μήτε νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν οἰκίαν του καὶ τὸν ἀγρόν του, τὰ δόποια εἰχον παραχωρηθῆ εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῶν προγόνων του. Εἰς ἀντάλλαγμα δύμως οἱ χωρικοὶ εἶχον τὰς ἔξης ὑποχρεώσεις :

1) Ὁφειλον νὰ πληρώνουν εἰς τὸν ίδιοκτήτην ὡς δικαίωμα ἐκμισθώσεως ποσόν τι χρημάτων ἐκπαλαι ὠρισμένον, καὶ ὠρισμένον ποσὸν ἔξ δλων τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων των.

2) Ὁφειλον νὰ καλλιέργουν ἀνευ ίδιαιτέρας ἀμοιβῆς τὴν γῆν, ἥ δποια ἔμενεν εἰς τὸν κύριον.

3) Ὁφειλον νὰ φέρουν τὸν σῖτόν των, ἵνα τὸν ἀλέσουν, εἰς τὸν μῆλον τοῦ κυρίου, τὸν ἄρτον των εἰς τὸν κλίβανόν του, τὰς σταφυλάς των εἰς τὸ πιεστήριόν του, καὶ νὰ μεταχειρίζωνται, τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ τοῦ κυρίου. Δι' ὅλας δέ αὐτὰς τὰς ὑπηρεσίας ὑπερχρεοῦντο νὰ πληρώνουν ὠρισμένην ἀμοιβήν.

4) Ὅπεκειντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ κυρίου, ὅστις ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς πρόστιμα πρὸς ὠφέλειάν του ἢ κατεδίκαζεν εἰς θάνατον καὶ ἐδήμευε τὴν περιουσίαν των πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ.

Τὰ φεουδαλικὰ ἥθη. Ἔκαστος εὐγενῆς εἶναι ἀπόλυτος κύριος εἰς τὴν ίδιοκτησίαν του, ἥ δποια ἀποτελεῖ ἕδιον κράτος. Οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ ὑπηρέται του εἶναι ὑπήκοοι του, ἐπὶ τῶν δόποιών ἔχει πᾶσαν ἔξουσίαν. Οἱ εὐγενεῖς οὐδεμίαν ἄλλην μόρφωσιν ἔχουν, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολοῦνται, παρὰ εἰς τὰ δπλα; Τὰς μεταξύ των διαφορὰς λύουν διὰ

ονομακίας, πολὺ συχνὰ ὅμως καὶ διὰ πολέμου. Διὰ μίαν ὑβριν, διὰ ίαν φιλονικίαν ἐπὶ τῶν κτημάτων των ὁ ἵπποτης στέλλει εἰς τὸν ἀν-
ίπαλόν του τὸ χειρόκτιόν του. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κήρυξιν πολέμου. Οἱ
ποτελεῖς τῶν δύο ἔχθρῶν εἶναι ἀναγκασμένοι εἰς πόλεμον μεταξύ των.
Επιτίθενται ἐπὶ τῶν κτημάτων τοῦ ἔχθροῦ, ἀρπάζουν τὰς ἀγέλας τῶν
ῳδικῶν, καίσουν τοὺς οἴκους των, πολιορκοῦν τὸν πύργον τοῦ ἀντι-
άλου, καὶ ζητοῦν νὰ τὸν συλλάβουν, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ πλη-
ώσῃ λύτρα.

Συνήθως οἱ ἵπποται εὑρισκον σιμφερώτερον νὰ ἀργυρολογοῦν
πὸ τὸν χωρικοὺς καὶ ἀπὸ τὸὺς ἐμπόρους, καὶ τὸν πόλεμον μετέτρε-
ψον εἰς ληστείαν. Εὐγενεῖς δέ τινες ἐνήρδευον τοὺς ἐμπόρους εἰς τὰς
δούς, ἐλάμβανον τὰς ἀποσκευάς των, τοὺς ἐνέκλειον εἰς τὴν φυλακὴν
οὐ πύργου των καὶ τοὺς ἐβασάνιζον διὰ νὰ ἔξαγοράσουν ἑαυτούς.

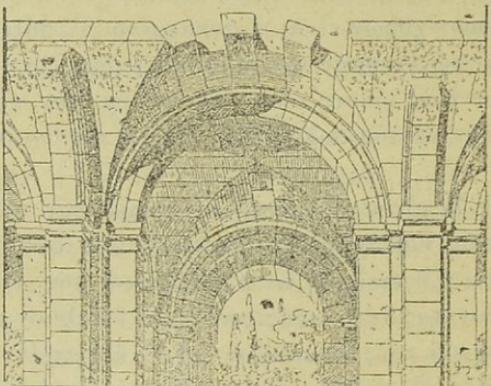
Ἐνεκα τούτου οἱ εὐγενεῖς κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρόνους
ἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἔχουν ὀχυρωμένας τὰς κατοικίας των. Ἐκτιξον
οιπὸν ἐπὶ τῶν καταλλήλων ὑψωμάτων πύργους ὑψηλοὺς μὲν ἰσχυρὰ
είχη καὶ εὐρείας τάφρους.

Οταν δὲν εὑρίσκοντο εἰς πόλεμον, οἱ ἵπποται μιᾶς χώρας παρε-
κενάζον ψευδομάχας (*tournois*). Συνηνοῦντο εἰς δύο διμάδας καὶ ἐμά-
οντο εἰς γυμνήν τινα πεδιάδα. Ὁπως εἰς τὴν ἀληθινὴν μάχην, ὁ δί-
των κατὰ γῆς ἵπποτην ἐλάμβανε τὸν ἵππον του, τὴν πανοπλίαν του
αὶ τὸν ἡνάγκαζε νὰ πληρώνῃ λύτρα.

Ἡ Ἐκκλησία. Ἐν μέσῳ τῆς ἀγοράτητος τῶν ἡθῶν, ἡ ὅποια ἐπε-
ράτει κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, τὸ μόνον μορφωτικὸν καὶ ἡθικὸν στοι-
λὸν τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπετέλει ἡ Ἐκκλησία. Ὁ κλῆ-
ιος τοῦ μεσαίωνος, πλούσιος ὡς οἱ εὐγενεῖς, ἦτο περισπότερον ἐκεί-
νων μορφωμένος, καὶ ἐκτὸς τούτου εἶχεν εἰς χειρας του μίαν ἄλλην
ύναμιν ἀκαταμάχητον. Ἡσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν συνειδή-
εων ὅλων, διότι δὲν ἥδυνατό τις νὰ νυμφευθῇ, νὰ βαπτίσῃ τὰ τέκνα
ου, νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνευ τῆς συναινέσεως
οὐ κλήρου. Μετεχειρίζετο λοιπὸν ἐναντίον τῶν ἀμαρτανόντων τὴν δύ-
αμιν του ταύτην καὶ ἀπέκλειεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν.
Εὰν οὗτοι ἡψήφουν τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦτον, ἐπεξέτεινεν αὐτὸν καὶ
ἴσ τους οἰκείους των.

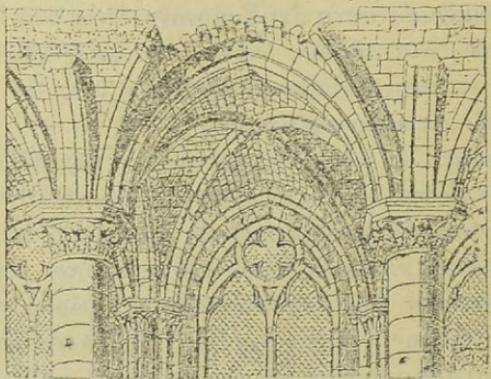
Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὅποιον προσέδιδεν εἰς τὸν κλῆρον ἀκόμη μεγα-
ντέραν δύαμιν ἦτο ὁ ὀργανισμὸς αὐτοῦ. Ἐν μέσῳ τῆς ἀναρχίας τοῦ

φεουδαλικοῦ συστήματος οὗτος διὰ τῆς ισχυρᾶς ὀργανωμένης οἰρας χίας του ἐδημιούργει συνείδησιν τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος εἰς ὅλους τοὺς λαούς τῆς Δύσεως ἀπὸ τῶν νοτιωτάτων ἀκτῶν τῆς Μεσογείου

Εἰκ. 43. Τοξοειδής θόλος ὁμανικοῦ ύψου.

μέχρι τῶν βορειοτάτων παραλίων τῆς Σκανδινανικῆς χερσονήσου. Καὶ ἡ συνείδησις αὕτη συνήνωνεν ἡθικῶς τοὺς λαούς, οἱ δποῖοι ἔνεκα ἐλλείψεως πάσις ἄλλης πνευματικῆς ἢ ὑλικῆς ἐπικοινωνίας ἦσαν ἐντε-

Εἰκ. 44. Ὁξυκόρυφος θόλος γοτθικοῦ ύψου.

λῶς χωρισμένοι ἀπ' ἄλλήλων. Μοναχικὰ τάγματα μὲ διάφορα ὄντα διατρέχοντα ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ μοναστήρια πλείστα ἴδρυμένα εἰς διαφόρους τόπους ἀπετέλουν ἡθικὸν καὶ κοινωνικὸν δεσμὸν τῶν λαῶν. Τὸ σημεῖον δὲ τῆς ἐνώσεως ἀπετέλει ἡ Ῥώμη, ὡς πρωτεύουσα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, εἰς τὴν δημοίαν ἥδρευεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοποθετητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ Πάπας. Εἰς ταύτην, ὡς

εἰς μέγα προσκυνητήριον, συνέρρεον ἐκ πάσης τῆς δύσεως μυριάδες χριστιανῶν ἴδιως κατὰ πᾶν πεντηκοστὸν ἔτος (Ιωβιλαῖον), ὅτε ἐδίδετο καὶ ἄφεσις ἀμαρτιῶν εἰς τοὺς προσκυνητάς. Ἐκ τούτου ἡ δύναμις τῶν παπῶν ἀπέβη τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ ἐπιβάλλουν οὗτοι τὴν θέλησίν των εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης.

Αἱ πόλεις. Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὑρίσκετο ἡ Εὐρώπη ποὺ τῶν σταυροφοριῶν. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ IA' αἰῶνος τὰ πράγματα ἡλλαξαν διὰ τῆς κατὰ μικρὸν ἀναπτύξεως τῶν πόλεων. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αἱ ἀρχαῖαι πόλεις, αἱ δοῦλαι εἶχον ἰδρυθῆ ἴδιως εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Βρεττανίαν καὶ Ἰσπανίαν ἐπὶ τῆς ὁρμαιοκρατίας εἶχον ἐρημωθῆ. Ἡ ἐλλειψις χορημάτων πρὸς κατασκευὴν ἐργῶν ἔξαφάνισε τοὺς τεχνίτας, ἡ δὲ ἐλλειψις ἀσφαλείας τοὺς ἐμπόρους. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὅμως τοῦ IA' αἰῶνος οἱ χωρικοὶ ἡρχισαν νὰ πλουτίζουν, τὸ δὲ ἐμπόριον ἡρχισε νὰ λαμβάνῃ ζωὴν τινα. Τότε καὶ αἱ ἀρχαῖαι πόλεις ἡρχισαν νὰ κατοικοῦνται πυκνῶς καὶ τὰ χωρία νὰ γίνωνται πόλεις. Καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν Γερμανίαν, δπου ἀρχῆθεν δὲν ὑπῆρχον πόλεις, ἡρχισαν νὰ σχηματίζωνται τοιαῦται. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ ἐκκλησία διὰ τῆς ἰδρύσεως ἐπισκοπῶν, αἱ δοῦλαι ἀπετέλουν πυρῆνα πόλεων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ πόλεις αὕται ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τῶν φεουδαρχῶν, εἰς τὸ φέουδον τῶν δοπίων ἰδρύοντο αὕται, ἡ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων. Κατὰ μικρὸν ὅμως κατόπιν μακρῶν ἀγώνων οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ νὰ ἀναπτύξουν ἐλεύθερον ἀστικὸν βίον. Οἱ ἐλεύθεροι οὗτοι ἀστικὸς βίος ὑπῆρξεν δὲ πρόδρομος τοῦ ἐλευθέρου πολιτειακοῦ βίου, προσέτι δὲ τῆς προόδου τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων.

Τότε ἰδρύθησαν εἰς τὴν Βολωνίαν ἡ πρώτη Νομικὴ Σχολὴ καὶ εἰς τοὺς Παρισίους τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον, τὸ δοπίον ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν. Τότε διεμορφώθησαν ἐκ λατινικῶν καὶ γερμανικῶν στοιχείων αἱ ὁμανικαὶ λεγόμεναι γλῶσσαι, Ἰταλικὴ, Γαλλικὴ καὶ Ἰσπανική, καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἡ ὁμανικὴ ποίησις, ἡμασαν δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ περίφημοι ποιηταὶ Δάντης καὶ Πετρόσχης καὶ δὲ πρῶτος Ἰταλὸς πεζογράφος Βοκκάλιος. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τέλος εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν

ἀνεφάνη κατὰ πρῶτον ὁ ἡρωμανικὸς (ρωμαιοβυζαντινὸς) ὁρθμός καὶ κατόπιν ὁ γοτθικός. Ἐκ τούτων τοῦ μὲν πρώτου κύριον χαραστηριστικὸν εἶναι ὁ τοξοειδῆς θόλος (εἰκ. 43), τοῦ δὲ δευτέρου ὁ ὀξυκόρυφος (εἰκ. 44).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ
ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

1. Οἱ Δεῦκαι καὶ οἱ Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία ἀπόγονος τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, ἡ τότε ἐπικρατοῦσα πολιτικὴ ἀριστοχρατία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν γηραιὸν καὶ ἀδεανῆ Μιχαήλ ΣΤ' τὸν ἐπονουμαζόμενον Στρατιωτικόν. Ἀλλὰ τώρα ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἔξηγέρθη καὶ κατώρθωσε μετ' δλίγους μῆνας νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν γενναῖον στρατιωτικὸν ἄνδρα Ἰσαάκιον Κομνηνόν.

Οἱ Ἰσαάκιοι ἐταπείνωσε μὲν δπωσδήποτε τὸν πολιτικούς, ἀλλὰ βαρουνθεὶς ἐκ τῆς μεγάλης καὶ ἐπιμόνου ἀντιδράσεως αὐτῶν μετὰ διετῆ βασιλείαν παρηγήθη, ἀφῆκε δὲ τὸν θρόνον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ἀρχαῖον του σύντροφον ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλ᾽ ἀφωσιωμένον εἰς τὴν μερόδα τῶν πολιτικῶν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπεκράτησαν τελείως οἱ πολιτικοί, δὲ στρατὸς παρημελήθη καὶ περιῆλθεν εἰς παραλυσίαν, ἐν ᾧ εὕπερ ποτε ἀλλοτε εἶχεν ἀνάγκην ἔνισχύσεως, διότι νέος πολέμιος ἥπειλε τὴν Μ. Ἀσίαν, οἱ καλούμενοι Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι.

Εἶδομεν προηγουμένως ὅτι τὸ Ἀραβικὸν κράτος ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶχε παρακαμάσει καὶ ἔξασθενήσει. Ἀλλὰ δὲν παρήκμασε καὶ ὁ Μωαμεθανισμός. Οἱ Πέρσαι μάλιστα, οἱ ὁποῖοι εἶχον μὲν ἀναγκασθῆ νὰ δεχθοῦν τὸν μωαμεθανισμόν, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλον καὶ τὴν ἔμνικήν των συνείδησιν, κατὰ τὸν χρόνον τούτους ἀνέκυψαν καὶ ἴδρυσαν πολλὰ μωαμεθανικὰ κράτη. Τὰ κράτη ὅμως ταῦτα προώδευσαν μὲν πνευματικῶς καὶ παρήγαγον ποίησιν θαυμασίαν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν κατακτητικά. Τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐκληρονόμησεν ἀλλος νέος καὶ πολεμικώτερος λαός, ὁ τουρκικός.

Μία τουρκικὴ φυλή, ὁνομαζομένη ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Σελδζούκου σελδζουκική, ἐκ τῶν παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν οἰκήσεων τῆς εἰσέδυσεν εἰς τὰς περσικὰς χώρας. Οἱ Σελδζοῦκοι ἦν ἡδη πρότερον ἡ τώρα ἀσπασθέντες τὸν Μωαμεθανισμὸν κατέλυσαν τὰ διάφορα περισκά κράτη καὶ ἴδρυσαν μέγα μωαμεθανικὸν τουρκικὸν κράτος ὃ πὸ

ήγεμόνας ονομαζομένους συντάκοντας. Τὸ τουρκικὸν τοῦτο κράτος ἀνεξιστορησεν εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν μωαμεθανισμόν.

Μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν οἱ Σελδζοῦκοι ουνεκρούσθησαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Κατ’ ἀρχὰς κατέλαβον μέρος τῆς Ἀρμενίας. Τώρα δὲ μὲν ἀρχηγὸν τὸν Ἀρπ-Ἀρσλάν ἥρισαν νὰ εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Οἱ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀντιταχθῇ κατ’ αὐτῶν. Εὗτυχῶς οὗτος μετ’ ὀλίγον ἀπέθανεν (1067), ἡ δὲ σύζυγός του Εὐδοκία ἡ ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων τέκνων του πιεζομένη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης συνεζεύχθη μὲν ἀριστονταράτιστον στρατιωτικὸν ἄνδρα, τὸν Ῥωμανὸν Διογένην. Οἱ Ῥωμανὸς πράγματι ἔδικαίωσε τὰς ἐπ’ αὐτοῦ προσδοκίας. Συγκροτήσας στρατὸν ἐκ μισθοφόρων Νοομανδῶν καὶ ἄλλων βραβάρων ἀγωνίζεται πρὸς τὸν Τούρκοντος ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἀπωθεῖ αὐτοὺς πέραν τῶν ὅρων τῆς Μ. Ἀσίας. Ἄλλ’ εἰς μίαν μάχην εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἡττηθεὶς συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος (1071). Οἱ Ἀρπ-Ἀρσλάν ἐφέρθη γενναιοφρόνως πρὸς τὸν γενναῖον ἀντίπαλόν του. Περιποιηθεὶς διὰ βασιλικῶν τιμῶν τὸν Ῥωμανὸν συνωμολόγησε μετ’ αὐτοῦ εἰρήνην καὶ ἐδέχθη νὰ παραιτηθῇ ὅλης τῆς Μ. Ἀσίας μὲν τὴν ὑπόσχεσιν ἐκ μέρους τοῦ Ῥωμανοῦ γενναιίας χρηματικῆς ἀποζημιώσεως.

Ἄλλ’ ἡ ἐν Κωνσταντίνοις πόλει μερὶς τῶν πολιτικῶν μαθοῦσα τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ῥωμανοῦ κηρύττει αὐτὸν ἐκπτωτὸν τοῦ θρόνου καὶ ἀναγορεύει βασιλέα τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Ῥωμανοῦ Μιχαὴλ Ζ’. Συγχρόνως δὲ πέμπει στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τοῦ ἐπιστρέφοντος Ῥωμανοῦ. Οἱ Ῥωμανὸς παραδίδεται μὲν τὸν ὅρον τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ συλληφθεὶς τυφλοῦται καὶ ἐκ τοῦ παθήματος ἀποθνήσκει.

Ἡ βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ ὑπῆρξεν ἀθλιωτάτη. Ἐν ᾧ αὐτῷ ἀσχολεῖται εἰς τὴν σύνθεσιν στύχων, τὸ κράτος κυβερνᾶ ὁ σοφώτατος εἰς τὰ γράμματα, ἀλλ’ ἀνικανώτατος κυβερνήτης Μιχαὴλ ὁ Ψελλός, ὁ διδάσκαλός του. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ Σελδζοῦκοι Τούρκοι εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν αὐτὴν σχεδὸν δῆμην.

Τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς δεινὴν θέσιν. Κατὰ τὰ 50 ἔτη, τὰ ὅποῖα παρηγέλθησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, καὶ κατὰ τὰ δύοτα διηγύθενται τὰ τοῦ κράτους ἡ μερὶς τῶν πολιτικῶν, ἡ ἔκτασις τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ἐλαττωθῆνει τὸ ίημισυ. Οἱ στρατιωτικοὶ ἔξεγείρονται καὶ ἐπαναστατοῦν, ἀλλ’ ἐρίζουν μεταξύ των περὶ τοῦ

θρόνου. Ἐπὶ τέλους τὸ 1081 καταλαμβάνει ὁριστικῶς αὐτὸν ὁ ἀνεψιος τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός.

2. Οἱ Κομνηνοί.

Οἱ Ἀλέξιοι Κομνηνοί ἔγινεν ὁ πραγματικὸς ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Εἰς τὴν δυναστείαν ταύτην ἀνήκουν οἱ κατὰ σειρὰν βασιλεύσαντες Ἀλέξιος (1081-1118), Ἰωάννης (1118-1143), Μανουὴλ (1143-1180), Ἀλέξιος Β' (1180-1183) καὶ Ἀνδρόνικος (1183-1185).

Οταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος, τὸ κράτος εὑρίσκετο εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Οἱ τρεῖς πρῶτοι Κομνηνοί κατώρθωσαν ὅχι μόνον νὰ σώσουν αὐτὸν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ προσδώσουν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν λάιψιν μεγάλην. Βεβαίως δὲν ἔφεραν, οὐδὲν τὸ δυνατὸν νὰ φέρουν τὸ κράτος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ἀκμήν. Ἀλλ' ὅμως ἡ συνετὴ διοίκησίς των, ἡ ἀνδρεία των, ἡ διπλωματικὴ ἴκανότης των ἔδωκαν εἰς τὸ κράτος νέαν ζωὴν καὶ ἔκαμαν, ὅστε νὰ δυνηθῇ τοῦτο νέον ἄντιταχθῆ ὅχι μόνον εἰς τοὺς ἔξ ανατολῶν ἔχθρούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πολύ ἐπικανδυνοτέρους ἔκείνων νέους ἐκ τῆς Δύσεως ἐμφανισθέντας ἔχθρούς, τοὺς Νορμανδὸν καὶ τοὺς Σταυροφόρους.

3. Ἀλέξιος Α'.

Οταν ὁ Ἀλέξιος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο νεανίας 24 ἔτῶν. Εν τούτοις ἦτο ἥδη ἐπιφανής. Καταγόμενος ἐκ μεγάλης στρατιωτικῆς οἰκογενείας εἶχε μέχρι τοῦτο πολλάκις διακριθῆ ὡς στρατηγὸς καὶ ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαόν. Ἀνελθὼν δὲ εἰς τὸν θρόνον κατώρθωσε νὰ συνταχθῇ μετ' αὐτοῦ ὅχι μόνον ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, ἀλλὰ καὶ ἡ μερὶς τῶν πολιτικῶν. Οἱ πολιτικοὶ ἀνδρες κατενόησαν ἐπὶ τέλους διτοῦ, δύος εἰχον τὰ τοῦ κράτους, ἔπειτε, διὰ τὰ σωθῆ τοῦτο, νὰ ὑποταχθοῦν εἰς ἡγεμόνα ἵσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ ἔκτοτε ἔπαινσαν τὴν ἀντιπολίτευσιν αὐτῶν εἰς τοὺς στρατιωτικούς.

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος ἔμελλε νὰ παρασκευασθῇ διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Τούρκους. Καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ ἦτο δύσκολον διὰ τὸν Ἀλέξιον ἔχοντα μεγάλην καὶ στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ἥδυνατο νὰ συγκροτηθῇ στρατὸς ἀξιόλογος. Οἱ δὲ χοηματικοὶ πόροι καὶ τῶν ἐπαρ-

χιῶν τούτων καὶ τῆς Κων)πόλεως ἦσαν ἀφθονοί. Δυστυχῶς δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τοῦτο ἀλλὰ γεγονότα. Νέοι φοβεροὶ πολέμιοι ἐκ τῆς Δάσεως ἀναγγέλλονται ὅτι ἐπέρχονται κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ κράτους, οἱ Νορμανδοί. Ὁ Ἀλέξιος ἀναγκάζεται νὰ στρέψῃ εἰς αὐτοὺς δλην του τὴν προσοκήν.

4. Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.

Εἴδομεν ἡδη προηγουμένως, ὅτι οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΑ' ἔκατον. ἐπωφεληθέντες ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν, εἰς τὰς δούσιας ευρίσκετο τὸ ἐλληνικὸν κράτος, κατέλαβον σχεδὸν ὅλην τὴν κάτω Ἰταλίσην. Κατόπιν δὲ τὸ 1057 γενόμενος ἀρχηγὸς αὐτῶν Ὅροβερτος, δὲ διὰ τὴν πανούργιαν αὐτοῦ ἐπονομασθεὶς Γυσταφόδος, κατορθώσας νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἡθικὴν σύμπραξιν τοῦ πάπα ὃχι μόνον συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας μέχρι τῶν δρίων τοῦ παπικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ κατέκτησε τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Τώρα δὲ ἐστρεψε τὸ βλέμμα του καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Παρασκευάσας λοιπὸν στρατὸν ἐκ 30 χιλ. ἀνδρῶν καὶ στόλον ἐξ 150 μεγάλων πλοίων ἐπέρχεται κατὰ Ιούνιον τοῦ 1081 ἐναντίον τῆς Κερκύρας, κυριεύει αὐτήν, περὶ τὰ μέσα δὲ Ιουλίου πλεύσας εἰς Δυρράχιον ἀποβιβάζεται καὶ πολιορκεῖ αὐτό.

Ἄλλα καὶ δὲ Ἀλέξιος δὲν ἔμεινεν ἀργός. Τὸ ἐλληνικὸν κράτος κατὰ τὰ τελευταῖα τῶν ἀνωμαλιῶν ἔτη εἶχε χάσει τὸ περισσότερον μέρος καὶ τῆς ναυτικῆς καὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως του. Καὶ τὸν μὲν πεζικὸν στρατὸν ἥκπιζεν δὲ Ἀλέξιος διποσδήποτε νὰ ἀναπληρώσῃ. Δὲν εἶχεν δμως δμοίως τὸ πρᾶγμα καὶ διὰ τὸ ναυτικόν. Ἐλειπεν δὲ παταιούμενος χρόνος καὶ οἱ πόροι. Προκειμένου λοιπὸν νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον ἐχθροῦ ἔχοντος ἰσχυρὸν στόλον ἔζητησε τὴν συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε χρήματα νὰ πληρώσῃ τὴν συνδρομήν των, ἤναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς ὑπέρογκα ἐμπορικὰ προνόμια. Παρεχώρησε δηλ. εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ὅλοκληρον τμῆμα τοῦ λιμένος τοῦ Πέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς κτῆμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκιῶν, ἐργοστασίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἔκει διαμένοντας νὰ ἀποτελοῦν ιδίαν κοινότητα ἀνεξάρτητον, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη κράτος ἐν κράτει. Όμοία παραχώρησις ιδιαιτέρου τμήματος ἔγινε καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀλλας πόλεις τοῦ κράτους, ὅπου ἥθελον ζητήσει τοῦτο οἱ Ἐνετοί. Τέλος ἐπετράπη.

εἰς τοὺς Ἐνετοὺς νὰ ἐμπορεύωνται καθ’ ὅλον τὸ κράτος χωρὶς, νὰ καταβάλλουν κανένα τελωνιακόν, λιμενικὸν ἢ ἄλλον οίσιονδήποτε φόρον Τὰ προνόμια ταῦτα ἀπέβησαν διλέχοια εἰς τὸ κράτος. Ὁχι μόνον ἀπεστερήθη τοῦτο ἔκτοτε ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰσπράξεών του, ἀλλὰ καὶ αἱ κατὰ μικρὸν πανταχοῦ τοῦ κράτους ἰδρυθεῖσαι ἑνετικαὶ ἀποικίαι παρεσκευάσαν τὴν μετὰ 120 ἔτη κατάλυσιν αὐτοῦ. Καὶ δὲν δυνάμεθα τοῦλάχιστον νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἐσώθη τότε τὸ κράτος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἑλληνες διὰ τῆς συμμαχίας τῶν Ἐνετῶν ἐθαλασσοκράτησαν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἡμπόδισαν τὸν Ροβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν δὲν ἐκρίθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ κατὰ ξηράν. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν αὗται ὑπῆρξαν μέγα σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου. Ἄλλ’ ἐπανεργόμεθα εἰς τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ.

‘Ο ‘Αλέξιος ἐπρεπε νὰ διοργανώσῃ στρατὸν καὶ πρὸς τοῦτο εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων. Ἄλλ’ ἡ ἐσωτερικὴ ἐπὶ τῶν προκατόχων του διοίκησις ενδιόσκετο εἰς τοιαύτην παραλυσίαν, ὥστε αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπαρκέσουν. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ καταφύγῃ εἰς ἔκτακτους συνδρομάτους. ‘Ολοι οἱ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ὅλοι οἱ μεγιστᾶνες κατέθεσαν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἴδιας περιουσίας καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέβαλε χεῖσα ὁ ‘Αλέξιος, ὡς ἀλλοτε ὁ Ἡράκλειος, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θήσαυρῶν. Οὕτω συναθροίσας ἀρχετοὺς πόρους παρεσκευάσεν ἱκανὸν στρατόν. Διὰ νὰ στρέψῃ δὲ ὅλην του τὴν προσοχὴν πρὸς Δ. συνωμολόγησε σπονδάς πρὸς τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Τούρκους, οἱ δοποῖ οι οἵχον προειλάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας.

Ἐν τῷ μεταξὸν ὁ Ροβέρτος ἐπολιόρκει τὸ Δυρραγίον. Ἄλλ’ ὁ ἐνετικὸς στόλος μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ νικήσαντες καὶ καταστρέψαντες τὸν στόλον τοῦ Ροβέρτου τρόφοδοτοῦσιν αὐτό, συνάμα δέ, ἐπειδὴ θαλασσοκρατοῦν, ἀποκόπτουν πᾶσαν συγκοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰταλίας. Ἡ θέσις τοῦ Ροβέρτου δὲν ἦτο καλή. Ἀφ’ ἐνὸς μὲν τὸ Δυρραγίον ἐνισχυθὲν ἀντέτασσεν εἰς τοὺς Νορμανδὸνς κρατερὸν ἀντίστασιν, ἀφ’ ἐτέρου δὲ ἡ γγέλλετο ἡ προσέγγισις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ πολυαριθμού στρατοῦ. Ἐν τούτοις δὲ Ροβέρτος ἦτο ἀπιόητος καὶ ἐπιμένει εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου. Τέλος δὲ Ἀλέξιος προπαρασκευασθεὶς φθάνει εἰς Δυρραγίον. Ἐδῶ δὲ Ἀλέξιος διαπεράττει φοβερὸν σφάλμα. Ἐπρεπε νὰ ἀποκλείσῃ τὸν Ροβέρτον εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην τῆς Ἰλλυρίας καὶ οὕτω νὰ τὸν ἔξαναγκάσῃ νὰ παραδοθῇ. Αὐτὶ τούτου

δικαστηρίους διάφορων πόλεων την οποίαν μένουσαν καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γενναίων νέων ἀποφασίζει νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τῶν Νομανδῶν. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῶν Νομανδῶν ἦτο μὲν ὀλιγώτερος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξίου, ἀπετελεῖτο δικαστηρίους διάφορων περὶ τὰ πολεμικά. Τούναντίον ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν εἶχε προφυλάσσει νὰ ἀσκηθῇ. Μὲ δῆλην λοιπὸν τὴν ἀνδρείαν, τὴν ὅποιαν ἐδειξεῖ καὶ ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ήτανται κατὰ κράτος. Μετ' ὀλίγον καὶ τὸ Δυρράχιον πίπτει εἰς χεῖρας τῶν Νομανδῶν καὶ ὁ Ἀρβέρος γίνεται κύριος τῆς Ἰλλυρίας καὶ μέρους τῆς Μακεδονίας. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀρβέρος ἐκραγείσης εἰς Ἰταλίαν στάσεως ἀναγκάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ, ἀφίνει δὲ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χειρούνησον τὸν υἱόν του Βοημοῦνδον.

Ο Βοημοῦνδος ἔξηκολούθησε τὴν προσέλασιν. Κυριεύει τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἀρταν, προχωρεῖ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐπέρχεται κατὰ τῆς ὁχυρᾶς Λαμίας. Ἀλλ' ἥδη ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἀνασυγκροτήσει τὸν στρατὸν του. Ἐπέρχεται λοιπὸν κατὰ τὸν Βοημοῦνδον καὶ κατανικᾷ αὐτὸν (1083) περὶ τὴν Λάρισαν. Ο Βοημοῦνδος ὑποχωρεῖ κακῶς ἔχων εἰς Καστορίαν. Ἐδῶ ὁ στρατὸς του μὴ πληρωνόμενος στασιάζει καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἀναγκάζεται νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, ἵνα κομίσῃ χοήματα. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀλέξιος ἔρχεται εἰς τὴν Καστορίαν, πολιορκεῖ καὶ ἐπὶ τέλους κυριεύει αὐτήν. Ο Νομανδικὸς στρατὸς διαλύεται. Μέρος μὲν αὐτοῦ κατατάσσεται εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μέρος δὲ ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ τοῦτο τὸ Δυρράχιον καὶ δῆλα τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας φρούρια ἀνάκτωνται ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νομανδῶν ὁ Ἀλέξιος καταγίνεται εἰς τὴν Ἑσπερικὴν, ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους, εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἄλλος κίνδυνος προκύπτει πάλιν εἰς τὸ μέσον ἐκ δυσμῶν, ἡ πρώτη σταυροφορία.

5. Ἡ πρώτη σταυροφορία.

Σταυροφορίαι ὠνομάσθησαν εἰς τὴν Ἰοτορίαν αἱ ἐκστρατεῖαι, αἱ ὅποιαι ἔγιναν ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἅγιων τόπων ἀπὸ τῶν κατεχόντων αὐτοὺς Μωαμεθανῶν. Ἀνέκαθεν

Ἐθεωρεῖτο διὸ πρᾶξις εὐσεβῆς ἡ μετάβασις εἰς Παλαιστίνην πρὸς προσκύνησιν τῶν τόπων, ὅπου οἱ πόδες τοῦ Κυρίου ἐπάτησαν. Καὶ ἐν ᾧ μὲν τὰς χώρας ταύτας κατεῖχον οἱ Ἀραβεῖς, δὲν παρενεβάλλοντο πολλὰ ἐμπόδια εἰς τοὺς προσκυνητάς. Ἐφ' ὅτου δημοσιεύεται τοῦτο κατέλαβον αὐτὰς οἱ Σελδζοῦκοι Τούρκοι, οἵ προσκυνηταὶ κατεδιώκοντο καὶ ὑφίσταντο πολλὰς ταλαιπωρίας, Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ προσκυνηταὶ οὗτοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Εὐρώπην διηγοῦντο τὰ παθήματά των. Ἐκ τούτου μεγάλη ἀγανάκτησις ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐναντίων Μωαμεθανῶν. Ἡχισεν δῆμεν νὰ σχηματίζεται ἡ ἴδεα ὅτι ἐπρεπεν οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως νὰ ἐκστρατεύσουν διὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς Ἅγιους τόπους,

Τὴν ἴδεαν ταύτην ὑπέθαλπον καὶ οἱ πάπαι. Ἐσκέπτοντο ὅτι μία τοιαύτη ἐκστρατεία ἀναγκαῖως θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν αὐτῶν. Ἐπομένως οἱ λαοὶ καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, οἱ δύοτοι θὰ ἀνελάμβανον τὴν ἐπιχείρησιν, θὰ διολόγουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ὑπερτάτην δχι μόνον ἐκκλησιαστικήν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐξ ἀλλού ἡ ἐκστρατεία ἔκεινη, ἐπειδὴ κατ' ἀνάγκην θὰ διηρχετο διὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους θὰ συνετέλει ἵσως καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τούλαχιστον ὑποταγὴν αὐτοῦ. Ὅτε λοιπὸν μοναχός τις, Πέτρος δὲ Ἐρημίτης, ἐπιχειρήσας (1091) ἀποδημίαν εἰς τοὺς Ἅγιους τόπους καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἐπέστρεψε καὶ διηγεῖτο τὰ δεινοπαθήματά του ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, δι τότε πάπας Οὐρθανὸς δὲ Β' ἐπωφεληθεὶς ἐκ τούτου ἀπέστείλε καὶ τοῦτον καὶ ἀπείρους ἄλλους μοναχούς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ὅλην, ἵνα κηρύξουν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἰερὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀπίστων.

Τὸ κήρυγμα ἔνεκα τῆς ἔξεγέρσεως τῶν πνευμάτων, ἡ δόσις ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἐπέτιχε λαμπρῶς. Εἰς τὴν σύνοδον, τὴν δόσιαν δὲ Οὐρθανὸς συνεκάλεσεν εἰς Κλεομὸν τῆς Γαλλίας, συνέργευσαν ἀπειρα πλήθη κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ἐκεῖ δὲ πάπας λαλήσας εἰς τὸ πλῆθος ἐνέπνευσεν εἰς ὅλους μέγαν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐλήφθη κοινὴ ἀπόφασις περὶ τοῦ ἰεροῦ πολέμου. Ωρίσμη τότε, ἵνα δοι, δσοι θὰ μετάσχουν τῆς ἐκστρατείας, φέρουν ἐρυθρὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὥμου, ἔξ οὖν καὶ ἐκλήθησαν οταυροφόροι, νὰ ἐκστρατεύσουν δὲ εὐθὺς ὃς ἥθελεν ἑτοιμασθῆ ἔκαστος τῶν ἡγεμόνων ἐκ τῆς πατρίδος του, καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν δλοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Καὶ ἀμέσως μὲν ἔξεκίνησαν ἀπειρα ἀτακτα στίφη ὑπὸ τὴν ἀρχη-

γίαν τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου καὶ ἄλλων μοναχῶν. Τὰ κύρια ὅμως σταυροφορικὰ στρατεύματα τῶν ἡγεμόνων καὶ ἵπποτῶν ὃς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Γάλλων καὶ Νεομανδών ἔξεκίνησαν τὸ ἐπόμενον ἔτος (1096). Ἡσαν δὲ οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἀρχηγῶν τούτων: δὲ ἐκ Λοθαργγίας Γοδοφρεῖδος δὲ Βουιλλῶνος, δὲ δοπίος καὶ ωνομάσθη Νέστωρ τῆς ἐκστρατείας διὰ τὴν ἥλικίαν, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν σύνεσιν. Ῥοβέρτος δὲ δοὺς τῆς Γαλλικῆς Νορμανδίας. Ῥοβέρτος δὲ κόμις Φλανδρίας, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ^{Ριχάρδου}. Καῦμοῦνδος δὲ κόμις Τολάσης. Βοημοῦνδος δὲ γίδος τοῦ Ῥοβέρτου Γυσταύδον μετὰ τοῦ πολυθρυλήτου διὰ τὴν ἀνδρίαν του ἀνεψιοῦ του Ταγκρέδου καὶ ὃς ἐπίτροπος τοῦ πάπα δὲ ἐπίσκοπος Ἀδείμαρος. Ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους ἐτάχθησαν ἀπειρα πλήθη ἵπποτῶν καὶ μαχητῶν ἐν γένει ἐξ ὅλης τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν δοπίαν ἀπειρος εἶχεν ἐγερθῆ ἐνθουσιασμὸς διὰ τὴν ἐπιχείρησιν. Ὅλοι ὅμως οἱ ἐκστρατεύσαντες δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα κίνημα μόνον ἐκ θρησκευτικῶν αἰσθημάτων. Πολλοὶ μετέσχον αὐτοῦ ἐκ πάθους πρὸς τὰς περιπτείας καὶ τὰς μάχας, ἄλλοι διὰ νὰ ζητήσουν τύχην, ἄλλοι διὰ νὰ μὴ ἐγκαταλεύψουν τοὺς φίλους, ἄλλοι διὰ νὰ μὴ θεωρηθοῦν ἀνανδροὶ καὶ ὅχι ὀλίγοι διὰ νὰ διαφύγουν τοὺς δανειστάς των.

Πρῶτοι κατέφθασαν πρὸ τῆς Κων.) πόλεως τὰ ὑπὸ τοὺς μοναχοὺς ἀσύντακτα στίφη τῶν σταυροφόρων, ἀφ' οὗ καθ' ὅδὸν ἔειτο πῆσαν εἰς ποικίλας λεηλασίας καὶ ἀταξίας καὶ ἐδεκατίσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν μερῶν, διὰ τῶν δοπίων διηλθόν. Ὅταν ἐφθασαν πρὸ τῆς Κων. σταντινουπόλεως, δὲ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ μὴ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν, πρὶν φθάσουν καὶ οἱ ἄλλοι σταυροφόροι. Αὐτοὶ ὅμως ἐπέμειναν καὶ ἥρχισαν νὰ κάμνουν καὶ ἐδῶ χειρότερα ἐκείνων, τὰ δοπία διέπραξαν καθ' ὅδόν. Δὲν ἥρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ λεηλατοῦν τὰς ἐπαύλεις καὶ τὰ παλάτια τὰ εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ἄλλὰ καὶ ἔθετον πῦρ εἰς αὐτά, ἐλεηλάτουν τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀφήσουν ἀπ' αὐτῶν καὶ αὐτὸν τὸν μόλυβδον τῆς στέγης. Εἶναι εὔκολον νὰ ἐννοήσωμεν, δοπίαν πικρίαν καὶ δυσπιστίαν ἡ διαγωγὴ αὕτη τῶν πρώτων στουροφόρων ἐνέπνευσεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον. Ἀμέσως ἐσπευσε νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς πλοῖα διὰ νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Ἀσίας, ὅπου, ὃς ἦτο ἐπόμενον, ἐξωλοθρεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Μετ' ὀλίγον ἥρχισαν νὰ καταφθάνουν τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο πρὸ τῆς Κων.) πόλεως τὰ κυρίως σταυροφορικὰ στρατεύματα μὲ περισσοτέραν

βεβαίως τάξιν, ἀλλὰ πάντοτε μεγάλας ἐπιφέροντα καταστροφὰς εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, διὰ τῶν διποίων διήρχοντο. Πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν δὲ Ἀλέξιος συμπεριεφέρθη μετὰ πολλῆς διπλωματικῆς ἀπίδεξιότητος. Οὗτοι κατενόησαν δὴτι ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἥδυναντο νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐπιχείρησιν των. Διὰ τῶν χωρῶν αὐτοῦ διῆλθον. Διὰ τῶν πλοίων αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσουν εἰς τὴν Ἀσίαν. Δι' ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐπρεπε νὰ συνοδευθοῦν, ἵνα καὶ ὡς ὁδηγοὶ χρησιμεύσουν εἰς αὐτοὺς ταῦτα καὶ ὡς ἐπίκουντοι, ἀφ' οὗ ἐπρόκειτο περὶ ἐχθρῶν, τοὺς διποίους οἱ Ἑλληνες τόσον καλῶς ἐγνώριζον. Υποσχεθεὶς λοιπὸν δὲ Ἀλέξιος δὴτι θὰ παράσκῃ εἰς αὐτοὺς πᾶσαν συνδρομὴν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπήτησε παρ' αὐτῶν τὴν ὑπόσχεσιν δὴτι θὰ ἀποδώσουν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὅλας τὰς χώρας, τὰς διποίας θὰ ἀνακτήσουν ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Τοῦτο ἀλλοιούσε τὸ ἥτοι σύμφωνον καὶ μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας των, τὴν λύτρωσιν δηλ. τῶν Ἀγίων τόπων ἀπὸ τῶν ἀπίστων. Εἰς τὴν συνθήκην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σταυροφόρων ἔμειναν σύμφωνοι. Ἐν λαμπρῷ τελετῇ ὅμισαν ὅρκον πίστεως καὶ ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ πολυτελῆ δῶρα. Μετὰ τοῦτο δὲ διεβιβάσθησαν δι' αὐτοκρατορικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ δυστυχῶς μὲ διαφόρους προφάσεις οἱ σταυροφόροι δὲν ἐτίησαν τὰς ὑποσχέσεις των. Αὗται δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, δστις κύριοιν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας ἐθεώρει νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης τὴν Ἀνατολήν.

Πρώτη πρᾶξις τῶν σταυροφόρων, ἀφ' οὗ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἦτο νὰ προελάσουν καὶ πολιορκήσουν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένην Νίκαιαν. Μετ' αὐτῶν ἦτο καὶ σῶμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκ 40 χιλ. ἀνδρῶν. Οἱ σταυροφόροι ἐνίκησαν τοὺς ἀντιπαραταχθέντας κατ' αὐτῶν Τούρκους. Ἀλλ' ἡ Νίκαια καλῶς ὠχυρωμένη ἀντέταξεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἀντίστασιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως πολιορκηθεῖσα στενῶς τῇ συνδρομῇ ἴδιως τοῦ Ἀλεξίου παρεδόθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν (1097). Ἡ κατάληψις τῆς Νίκαιας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, μολονότι σύμφωνος πρὸς τὰς συνθήκας, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῶν προστριβῶν τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς μάτην δὲ Ἀλέξιος ἔκαμεν εἰς τοὺς σταυροφόρους πολλὰ δῶρα. Οὗτοι βαρέως ἔφερον δὴτι ἐστεορθῆθησαν τῆς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Νίκαιας λείας.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας οἱ σταυροφόροι διασχίσαντες τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου πολλὰς συνῆψαν μάχας πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἔπαθον φθορὰν καὶ ἀπὸ τὰς μάχας καὶ ἀπὸ τὰς κακουγίας, εἰσήλασαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν δόποιαν μετὰ πολιορκίαν 9 μηνῶν ἐκύριευσαν διὰ προδοσίας (1098). Ἀλλὰ τότε οἱ σταυροφόροι ἔδειξαν τὰς διατέσσεις των. Ἀντὶ κατὰ τὰς μετὰ τοῦ Ἀλεξίου συμφωνίας νὰ παραδώσουν εἰς αὐτὸν τὴν πόλιν, κατεκούτησαν αὐτήν, ὃ δὲ διὰ δόλου γενόμενος κύριος αὐτῆς Βοημοῦνδος ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν ἡγεμόνα. Τὸ δὲ χειρότερον ἔξεδιώξαν ἐξ αὐτῆς τὸν Ἑλληνα πατριάρχην καὶ τὸν ἔλληνικὸν αἱρῆσαν καὶ ἔγκατέστησαν λατίνον τοιοῦτον. Προσέτι δὲ ἐκήρυξαν φανερὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς δόποιους δῆθεν ἥλθον νὰ ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τῶν ἀλλοθρόνων.

Διὰ τὴν παρασπονδίαν ἀφομὴν εὗρον ὅτι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἥλθε μετὰ στρατοῦ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τὰ συμπεφωνημένα. Ἀλλ' ἀκοιβῶς πρὸς τοῦτο ὁ Ἀλέξιος εἶχε παρασκευάσει ἀξιόλογον πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, Πρὸ τοῦ ὅμως νὰ προελάσῃ εἰς Συρίαν, ἥσχολήθη εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἰδίως τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Ἐφεσον, ἵνα καὶ χάριν τοῦ ἰδίου στρατοῦ τον καὶ χάριν τῶν σταυροφόρων διατηρῆται ἡ μετὰ τῆς Κων.) πόλεως συγκοινωνία. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ οὐδὲ λόγος ἥδυνατο νὰ γίνη περὶ βοηθείας τοῦ Ἀλεξίου εἰς τοὺς σταυροφόρους. Οἱ σταυροφόροι μόνοι πλέον ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν Ιερουσαλήμ, τὴν δόποιαν μετὰ πολιορκίαν ἔνδος ιηνὸς ἐκυρίευσαν ἐξ ἔφρόδου (1099). Περιβότος εἶναι ἡ σφαγὴ καὶ ἡ δήμωσις, εἰς τὰς δόποιας προέβησαν οἱ σταυροφόροι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀγίας πόλεως. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ιερουσαλήμ οἱ σταυροφόροι φανερὰ πλέον παραβαίνοντες τὰς μετὰ τοῦ Ἀλεξίου συμφωνίας ἔδρυσαν ἐνταῦθα αὐτοτελὲς χριστιανικὸν κράτος φεουδαλικὸν δονομάμασαντες αὐτὸς βασίλειον τῆς Ιερουσαλήμ, καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα αὐτοῦ τὸν Γοδοφρεῖδον Βουηλῶνος. Σκληρῶς καὶ ἐδῶ οἱ σταυροφόροι ἐφέρθησαν πρὸς τὴν ἔλληνικὴν ἐκκλησίαν. Ἐπέβαλον χεῖρα εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς περιουσίας των. Λατίνοι ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτάς, ὃ δὲ ἐλληνικὸς αἱρῆσαν ἔξεδιώχθη.

Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἥδυνατο νὰ βλέπῃ μετ' ἀδιαφορίας τὴν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων παράβασιν τῶν συνμηκῶν. Ιδίως βαρέως ἔφερε τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημοῦνδου, ὃ δόποιος δὲν ἥρκεντο εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ καὶ ἄλλας ἐκεὶ ἐλληνι-

καὶ πόλεις. Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν παρασκευάζει ἵκανὸν στρατὸν καὶ στόλον διὰ νὰ πολεμήσῃ αὐτὸν. Εἰς μάτην βοηθοῦν τὸν Βοημοῦνδον οἱ στόλοι τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν. Ὁ στόλος τοῦ Ἀλεξίου καταναυμαχεῖ ἐπανειλημμένως αὐτούς, οἱ δὲ στρατοί του ἀνακτοῦν δῆμην τὴν Κιλικίαν. Ὁ Βοημοῦνδος ἀναγκάζεται νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα στρατολογήσῃ νέας δυνάμεις, ἀφίνει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀνεψιόν του Ταγκρέδον.

Ἄλλ' ἥδη ὁ Βοημοῦνδος συναθροίσας νέας δυνάμεις ἀποφασίζει νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια τοῦ πατρός του περὶ καταλύσεως τοῦ ἔλληνικοῦ κράτους καὶ ἀποβιβάζεται εἰς Δυρράχιον (1107). Ὁ Ἀλέξιος σπεύδει μετὰ στρατοῦ ἔκει, καταλαμβάνει δῆλας τὰς παρόδους καὶ τὸν πολιορκεῖ ἀπὸ Ἑρᾶς εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἰλλυρίας, ἐν ᾧ συγχρόνως κατὰ Θάλασσαν δὲ αὐτοκρατορικὸς στόλος ἐμποδίζει πᾶσαν ἐξ Ἰταλίας ἐπικουρίαν. Ὁ Βοημοῦνδος περιέρχεται τότε εἰς δυσχερῆ θέσιν καὶ ἀναγκάζεται νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὸν Ἀλέξιον ὁρισθεὶς νὰ εἶναι ὑποτελῆς του. Ἄλλ' ὁ ἄπιστος Νορμανδός, μόλις ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν, ἔτοιμάζεται διὰ νέαν κατὰ τῶν ἔλληνικῶν χωρῶν ἐκστρατείαν. Εὐτυχῶς δὲν ἐπρόφθασε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰς παρασκευάς του, διότι ἀπέθανεν. Ἄλλὰ καὶ ὁ ἀνεψιός του Ταγκρέδος δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Ἀλέξιον κατὰ τὴν συνθήκην.

Μετ' ὅλιγον (1118) ἀπέθανε καὶ ὁ Ἀλέξιος βασιλεύσας 37 ἔτη. Ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἔλληνισμοῦ. Παραλαβὼν κράτος ενδισκόμενον καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, κατώρθωσε διὰ τῆς συνέσεως του δχι μόνον νὰ παρακάμψῃ τοὺς ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν καὶ τοὺς ἐκ τῆς Α΄ σταυροφορίας σκοπέλους, ἄλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πολὺ μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόνητρον τοῦ κράτους.

6. Ἰωάννης Κομνηνὸς (1118—1143) καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸς (1143—1180).

Ο βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνήρ μετριοπαθῆς καὶ χοηστός καὶ διὰ τὰς ἀφετάς του αὐτίας ἐπινομάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ Καλογιάννης. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰωάννης δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς περιπετείας, πρὸς τὰς δροπίας ἐπάλαισεν δὲ Ἀλέξιος. Ἄλλὰ εἰς δῆλους τοὺς πολέμους, τοὺς δροπίους διεξήγαγεν, ἀνεδείχθη ἀνδρεῖος μαχητής. Ἐπολέμησε πολλάκις πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀνέκτησε πολλὰ μέρη τῆς

Μ. Ἀσίας. Ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Φοάγκους τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοὺς ἡνάγκασε νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Μόνον εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἐνετῶν πόλεμον ἔδειχθη ἀτυχής. Θελήσας νὰ περιορίσῃ τὰ τόσον δλέθρια διὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους προνόμια τῶν Ἐνετῶν περιῆλθεν εἰς πόλεμον μὲ αὐτούς. Οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐλεγήτησαν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω δὲ ἡνάγκασαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ προνόμια τῶν.

Οἱ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν υἱὸν δχι εἰς τὸν πρεσβύτερον, ἀλλὰ εἰς τὸν νεώτερον υἱόν του Μανουὴλ, θεωρήσας αὐτὸν πρὸς τοῦτο καταλλήλοτερον. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον. Οἱ Μανουὴλ ἀνεδείχθη δὲ ἡρῷος τῶν βασιλέων, δσοι ποτὲ ἐκάθισαν ἐπὶ τοῦ υἱού τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐχων τὸ σῶμα ἀθλητικόν, γενναιότητα ψυχῆς ἔκτακτον καὶ ἀσκησιν περὶ τὰ ὅπλα μεγάλην ἐπεζήτει τὸν πόλεμον θεωρῶν αὐτὸν διὸς τὴν εὐχαριστοτέραν του ἀσχολίαν, καὶ ἀπέβη περιώνυμος διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρείαν του. Ὑπερέβη δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς περιωνύμους ἵππότας τῆς Δύσεως, τοὺς ὅποιους ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῇ. Οἱ βίοι αὐτοῦ διῆλεν δλος εἰς τὸ στρατόπεδον. Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν βασιλείαν του διεξήγαγε μακροὺς πολέμους πρὸς δλους τοὺς ἔχθροὺς τοῦ κράτους καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόντρον αὐτοῦ περισσότερον ἀκόμη τῶν ἐνδόξων προκατόχων του Ἀλεξίου καὶ Ἰωάννου.

Πρὸς Β. ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως βαρβάρων, τῶν Ηετσενέγων, τῶν Ούγγρων καὶ τῶν ἐπαναστατησάντων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Σέρβων καὶ Δαλματῶν.

Πρὸς Δ. ἐπολεμησεν ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν. Οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπετέμησαν καὶ πάλιν ἐναντίον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους. Λιὰ τοῦ στόλου των κατέλαβον τὴν Κέρκυραν καὶ εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐλεγήτησαν πολλὰς πόλεις καὶ ἴδιως τὰς Θήβας καὶ τὴν Κόρινθον. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἀπήγαγον πολὺν χρυσόν, ἀργυρόν, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἴδιως δὲ γυναικας μεταξουργούς. Ἐκτοτε δὲ ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Σικελίαν ἥ μεταξουργία διὰ τῶν ἐκεῖ ἀπαγχθέντων αἰχμαλώτων τούτων. Οἱ Μανουὴλ δχι μόνον ἐξεδίωξεν αὐτοὺς διὰ μακρῶν ἀγώνων ἐκ τῆς Ἐλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια αὐτῶν.

Πρὸς Α. ὁ Μανουὴλ ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Φράγκων καὶ ἡνάγκασε τὸν δοῦκα τῆς Ἀντιοχείας νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς κυρίαρχον.

Ίδιως δύμας διεξήγαγε μακροὺς καὶ ἐπιτυχεῖς πολέμους ἐναντίον τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ Σελδζούκων Τούρκων, οἵ ὅποιοι τώρα ἡσαν διηρημένοι εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη καὶ ἀνέκτησε πολλὰς χώρας αὐτῆς.

Άλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδείχθη μόνον ἀκούραστος καὶ ἀκαταγώνιστος πολεμιστής. Ἐδείχθη, ὡς ὁ πάππος του Ἀλέξιος, καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ ἐπιδέξιος. Τὰ προτερήματά του δὲ ταῦτα ἔξεδήλωσεν εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῦ γενομένην δευτέραν σταυροφορίαν.

7. Δευτέρα σταυροφορία.

Ἡ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἀλωσις τῶν Ιεροσολύμων καὶ ἡ ἐκεὶ ἔδρυσις τοῦ φραγκικοῦ βασιλείου, ὃς ἦτο ἐπόμενον, ἀνεξωπύρησε τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης καὶ προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαιότατον, διότι τὸ βασίλειον τῆς Ιερουσαλήμ, ὃπως ἦτο περιστοιχισμένον ὑπὸ πολεμίων, εἶχεν ἀνάγκην διαφορῶν ἐνισχύσεων διὰ νὰ διατηρηθῇ. Καὶ ἔξωρησαν μὲν κατὰ τὸ ἔτος 1101 καὶ πάλιν πολυάριθμοι μαχηταὶ Ἰδίως ἐκ Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, διότιν δὲν δύλιγοι εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν Α΄ σταυροφορίαν. Άλλὰ τὰ ἀσύντακτα ταῦτα πλήθη ἐστεροῦντο ἀρκηγῶν δυναμένων νὰ ἐπιβληθοῦν. Ἐξετράπησαν λοιπὸν εἰς δεινὴν λεηλασίαν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐπὶ τέλους διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Ἀσίαν κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ἐκεὶ Τούρκων, δὲν δύλιγοι δὲ μόνον ἔσωθησαν εἰς Κων(πολιν) ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Άλλ' ἥδη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ ἐν Συρίᾳ σελδζούκικὸν κράτος εἶχεν ἀναλάβει δυνάμεις, καὶ ἐπιτιθέμενον κατὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ιερουσαλήμ, δλονὲν περιώριζεν αὐτό. Ο βασιλεὺς λοιπὸν τῆς Ιερουσαλήμ ἐξήτησεν ἐπιμόνως τὴν ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης. Τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πάπα ἡ Εὐρώπη καὶ πάλιν ἐκινήθη. Δύο ἴσχυρότατοι ἡγεμόνες αὐτῆς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κοροάδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ' ἀπεφάσισαν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἵπποτῶν Γερμανῶν καὶ Γάλλων. Καὶ οἱ νέοι οὗτοι σταυροφόροι διῆλθον διὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Καὶ οὗτοι μὲ δλας τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου ὑποσχέσεις τῶν ἀρχηγῶν ἐξετράπησαν εἰς δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐπήρχετο ὅητις μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἂν μὴ ἐπρολάμβανεν αὐτὴν ἡ σύνεσις τοῦ Μανουὴλ. Ἐπὶ τέλους (1147) ἔφθασαν πρὸ τῆς Κων(πολι) πύλεως καί, ἀφ' οὗ ἔξηναγκάσθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν Μανουὴλ ὄρκον πίστεως καὶ ὑποτελείας,

διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐνταῦθα δομως ὑπέστησαν πολλὰς ταλαιπωρίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἀπωλέσθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ των. Ὡστε μὲ πολὺ μικρὸν στρατὸν ἔφθασαν εἰς τὴν Συρίαν. Ἄφ' οὗ δὲ εἰς μάτην ἐποιήσκησαν τὴν Δαμασκόν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐρώπην, χωρὶς τίποτε τὸ ἀξιόλογον νὰ κατωρθώσουν.

8. Ἀλέξιος Β' (1180-1183) καὶ Ἀνδρόνικος (1183-1185)

Ἡ λάμψις καὶ τὸ μεγαλεῖον, εἰς τὸ ὅποιον εἴδομεν ὅτι ἀνῆλθε τὸ κράτος ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ἀμα ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο μόνον καὶ ἐπιφάνειαν καὶ ὅτι φρείλετο μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τῶν αὐτοκρατόρων ἐκείνων. Μετ' αὐτοὺς τὸ κράτος ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὸν κατήφορον, εἰς τὸν ὅποιον ἥρχισε νὰ φέρεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, καὶ εἰς τὸν κατήφορον τούτον ἐφέρετο ἥδη μετὰ περισσοτέρας δομητικότητος.

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ ἀνήλικος γιός του Ἀλέξιος Β' ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τῆς μητρός του, τῆς Γαλλίδος Μαρίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας Ροΐμούνδου. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐποκῆς τοῦ Μανουὴλ οἱ ἐν Κων]πόλει Λατίνοι εἶχον ὑπεροπλεονάσει. Ὑπῆρχον εἰς τὴν Κων]πόλιν παροικίαι ὅχι μόνον Ἐνετικαὶ ἄλλα καὶ Γενουηνίσιων, διότι καὶ εἰς αὐτοὺς ὁ Μανουὴλ ἐκδικούμενος τοὺς Ἐνετοὺς εἶχε παραχωρήσει ὅμοια προνόμια ἐπὶ μεγάλῃ βλάβῃ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους. Ἐκτὸς τούτου ὁ Μανουὴλ ἔνεκα τῶν ἵπποτικῶν αὐτοῦ τάσεων περιεστοιχίζετο ὑπὸ πολυαριθμῶν Φράγκων ἵπποτῶν, οἱ δοποῖοι νεμόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγχωρίων. Ἐναντίον ὅλων αὐτῶν εἰς τὴν Κων]πόλιν ἥδη ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ ἐπεκράτει ὑπόκωφος ἀναβρασμός, οἱ δοποῖοι τότε κατεπνίγετο ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἀναβρασμὸς οὗτος προσλαβὼν τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ἔνων ἀντιδράσεως ἐξερράγη ἥδη ὡς στάσις κατὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς Γαλλίδος καὶ καθολικῆς Μαρίας τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων τούτων περιεστοιχίζομένης. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐθνικῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐτέθη ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀλεξίου Α' καὶ ἔξαδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός.

Οἱ Ἀνδρόνικοι ἐκοσμεῖτο ὑπὸ σπανίων σωματικῶν καὶ πνευματικῶν προτερημάτων. Εἶχεν ἀνδρικὸν κάλλος καὶ ἡράκλειον ὄώμην καὶ ἦτο ἵπποτης ἀτρόμητος καὶ ἐκ νεότητος συνηθισμένος εἰς πᾶσαν ταλαιπωρίαν. Προσέτι ἦτο ἡγεμονικὸς καὶ μέγας συνάμα στρατηγός, πο-

λιτικός καὶ ὁρίτωρ. Μὲ αὐτὰ λοιπὸν τὰ προτερήματα ὡς ἥδυνατο νὰ ἀποβῇ ὁ πολιτικὸς ἀναμορφωτὴς τοῦ ἔθνους του. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐστερεύετο ἡμικῶν ἀρχῶν, τὸ δόποιον ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς τότε κατεχούσης τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἔθνους ὅρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, Ἐπομένως ὅντι ὠφελείας ἀπέβη πρόξενος ἀνυπολογίστου βλάβης εἰς τὸ καταρρέον κράτος.

Ο Ἀνδρόνικος οὗτος μετὰ βίον περιπετειώδη ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς κατὰ τῆς βασιλίσσης Μαρίας δυσαρεσκείας τοῦ λαοῦ καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου Ἀλεξίου. Πρώτη δὲ πρᾶξις τῆς ἀρχῆς του εἶναι ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἔξαγοριωμένον ὄχλον τῆς πρωτευούσης νὰ προβῇ εἰς ἀθρόας σφαγὰς τῶν ἐν Κων]πόλει Λατίνων. Τότε ἔξεροάγη τὸ ἄγοιον ἔθνικὸν μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων, οἱ δόποιοι ἐπὶ γενεὰς ὅλας ὡς ἀσυνέίδητοι ἔμποροι καὶ κεφαλαιοῦχοι ἔπινον τὸ αἷμά των. Γυναῖκες, παῖδες, μοναχοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἔθανατώθησαν. Οἱ μάχιμοι ἀνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα των ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι δὲ ἐλεημάτησαν δεινῶς ὅλα τὰ παράλια τῆς Προποντίδος, τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἴγαίου, καὶ συνέλαβον ὅλα τὰ ἔλληνικὰ πλοῖα, ὅσα συνήντησαν καθ' ὅδον. Ἀλλὰ τὰ ἀποτέλεσματα τῆς σφαγῆς ἐκείνης δὲν περιωρίσθησαν εἰς ταῦτα. Ἐκτοτε τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θανατευμάτων πάθη ἐκορυφώθησαν καὶ ἐπήγαγον μετ' ὀλίγον καταστροφὰς δεινὰς καὶ ἀνυπολογίστους.

Μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων ὁ Ἀνδρόνικος ἐθεωρήθη σωτήρ. Δὲν ἥδυνατο λοιπὸν νὰ ἀρκῆται εἰς τὸν τίτλον μόνον τοῦ συναυτοκράτορος, ὃς οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Μετ' ὀλίγον κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἡ Ἀλέξιος στραγγαλίζεται, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος λαμβάνει ὅχι μόνον τὴν θέσιν του, ἀλλὰ καὶ τὴν νεαρὰν σύζυγόν του Ἀγγήν, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ζ'. Μετὰ τοῦτο δὲ στρέφει τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους. Οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες ἔβαινον κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ἔξαφανισμὸν τῆς τάξεως τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, οἱ δόποιοι ἀπετέλουν τὸ κύριον τῆς πολιτείας στήριγμα. Ο Ἀνδρόνικος ἐνόμισεν ὅτι πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἡρωϊκῶν φαρμάκων. Ἐπετέθη λοιπὸν κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας. "Ολη ἡ βασιλεία τοῦ Ἀνδρονίκου εἶναι σειρὰ φυλακίσεων, τυφλώσεων, θανατικῶν ἐκτελέσεων καὶ δημεύσεων κατὰ τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν, οἱ δόποιοι ἀπεγύμνων τοὺς μικροὺς ἰδιοκτήτας. Συγχρόνως τὰ φορο-

A. Χωραφᾶ, 'Ιστορία Γ' γυμνασίου, ἐκδοσις πέμπτη.

13

λογικὰ βάρη τοῦ λαοῦ ἐλαφρύνονται, ὡς δικασταὶ ἐκλέγονται εὐσυνείδητοι καὶ ἀδωροδόκητοι ἄνδρες, οἵ μισθοὶ τῶν ὑπαλήλων αὐξάνονται, αἱ δὲ τρυφηλαὶ καὶ πολυδάπανοι ἕορται τῆς αὐλῆς παύουν.

“Αλλ’” ἡ ἔθνικὴ πολιτικὴ αὕτη τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν ἥδυνατο παρὰ νὰ φέρῃ καὶ μεγάλην ἀντίδρασιν. Ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐπαναστατεῖ. Κατ’ ἀρχὰς ἡ σιδηρᾶ χείρ τοῦ Ἀνδρονίκου καταστέλλει τὴν ἐπανάστασιν καὶ τιμωρεῖ σκληρῶς τοὺς ἐπαναστάτας. Μετ’ ὀλίγον ὅμως ἄλλος κίνδυνος ἐγείρεται ἐκ Δ. Ἡ ἐν Κων)πόλει σφαγὴ τῶν Λατίνων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς νὰ ἐπιχειρήσουν καὶ πάλιν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παλαιοῦ ὀνείρου των, τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ετοιμάζουν λοιπὸν καὶ πάλιν μέγαν στρατὸν καὶ στόλον καὶ καταλαμβάνουν τὸ Δυρράχιον. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ μὲν στρατὸς διελαύνει διά τῆς Μακεδονίας καὶ χωρὶς νὰ συναντήσῃ που ἀντίστασιν φθάνει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, δὲ στόλος κυριεύει τὰς Ἰονίους νήσους, περιπλέει τὴν Πελοπόννησον καὶ διευθύνεται εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης δὲν διήρκεσε πολύ. Μετὰ οἱ ἡμέρας ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν πολιορκητῶν (1185), παρὰ τῶν δροίων ἔπαθε τὰ πάνδεινα. Φόνοι, αἷχμαλωσίαι, ἀρπαγαί, λεηλασίαι κατέστρεψαν τὴν δευτέραν ταύτην πόλιν τοῦ κράτους. Ἡτοῦ ἡ ἐκδίκησις τῶν Λατίνων διὰ τὰς ἐν Κων)πόλει σφαγάς. Τὸ χυθὲν τότε αἷμα ηὔησε τὸ ἔθνικὸν μῆσος καὶ ἤνοιξε μεταξὺ τῶν δύο λαῶν χάσμα ἀσυμπλήσιον.

“Αλλ’” ἡδη εἰς τὴν Κων)πόλιν αἱ συμφοραὶ αὗται καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν δημοσίων θεαμάτων ἥρχισε νὰ προκαλῇ δυσαρέσκειαν καὶ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεῖσα ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐγείρει στάσιν ἐναντίον του, ἀνατρέπει αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου καὶ τὸν φονεύει, ἀναβιβάζει δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ ΚΑΙ Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

1. Ἰσαάκιος Β'. Ἀλέξιος Γ'.

Διὰ τῆς ἀνόδου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου εἰς τὸν θρόνον ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐθριάμβευσεν, αἱ δὲ σωτήριοι τοῦ Ἀνδρονίκου μεταρρυθμίσεις παρηλθον ἀνεπιστρεπτεί. Καὶ ἐὰν μὲν δὲ Ἰσαάκιος καὶ οἱ διάδοχοί του ἔκοσμοῦντο ὑπὸ τῶν συνήθων εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην στρατιωτικῶν ἀρετῶν, θά κατώρθουν νὰ διατηρηθῆ ἡ ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν προσδοθεῖσα εἰς τὸ κράτος λάμψις καὶ νὰ σωθῇ. Αὐλὰ δυστυχῶς οὗτοι ἀπεδείχθησαν ἐνιελῶς ἀνίκανοι διὰ νὰ κυβερνήσουν καὶ σώσουν τὸ πανταχόθεν προσβάλλομενον κράτος. Ὁντως αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου περισταλεῖσαι καταχοήσεις τῶν ἄνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν καὶ ἡ σπατάλη τῆς αὐλῆς ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπιφέρουν δεινὸν κλονισμὸν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ως ἐκ τούτου δὲ νέαι φορολογίαι ἐπιβάλλονται, αἱ δποῖαι πιέζουν τὸν λαὸν πολύ. Ἐξ ἀλλου ἡ συγκεντρωτικὴ διοίκησις, ἡ δποία ἔως τώρα ἔσωσε τὸ κράτος, χαλαροῦνται. Πολλοὶ μεγάλοι ἴδιοκτῆται καὶ ἀρχοντες ἀποβαίνουν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι εἰς τὰς ἐπαρχίας. Τοιοῦτοι ἦσαν π. χ. ὁ Κοντοστέφανος καὶ δὲ Καμύτσης εἰς τὴν Λαοδίκειαν τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ Ραούλ, οἱ Πετραλεῖφαι εἰς τὴν Αιτωλίαν, οἱ Μελισσηνοὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, δὲ Λέων Χαμάρετος εἰς τὴν Λακωνικήν, οἱ Σγουροὶ εἰς τὴν Κόρινθον, οἱ Βρανάδες, οἱ Καντακουζηνοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. X

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατ’ ἀρχὰς ἡ τύχη ἐδείχθη πρὸς τὸν Ἰσαάκιον εὑμενῆς. Οἱ στρατηγὸς αὐτοῦ Βρανᾶς κατώρθωσε νὰ νικήσῃ παρὰ τὸν Στρυμόνα τοὺς ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τῆς Κων)πόλεως βαδίζοντας Νορμανδοὺς καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Ἐλληνικῆς χερσονήσου. Αὐλὰ τὸ εὐτυχὲς γεγονός δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα γενναιότερα φρονήματα. Η ἀνικανότης καὶ ἡ ἀδράνεια τοῦ Ἰσαακίου ἦτο τοιαύτη, ὥστε τίποτε δὲν ἦδύνατο νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐπῆλθεν ἄλλο γεγονός, ἡ ἐπανάστασις τῶν Βλαχοβουλγάρων, τὸ δποῖον ἔτι μᾶλλον ἔξησθένησε τὸ κράτος.

Οἱ Βούλγαροι εἶχον μὲν κατασυντριβῆ καὶ ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ Βα-

σιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔξελκηνίσθησαν. Εἶχον διατηρήσει καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμά των καὶ οὐδέποτε ἔπαινσαν νὰ ὀνειροποιοῦν τὴν ἀνασύστασιν τοῦ κράτους των. Αἱ καταπιέσεις δὲ τὸν εἰσπρακτόρων τῶν φόρων συχνὰ ὅθουν αὐτοὺς εἰς ἐπαναστάσεις. Καὶ ἐστασίαζον μὲν καὶ πρότερον κατ' ἐπανάληψιν, ἀλλ' αὖ στάσεις ἐκεῖναι εὐκόλως κατεστέλλοντο. Ἐπὶ τῶν Ἀγγέλων ὅμως κατώθισαν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἴδούσουν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς τοῦτο δ' ἐβοήθησαν αὐτοὺς καὶ οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου ἐγκατεστημένοι Βλάχοι.

Οἱ Βλάχοι προῆλθον ἐκ τῆς ἀναμείξεως τῶν πολυαρίθμων Ῥωμαίων ἀποίκων, τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησε παρὰ τὸν Δούναβιν ὁ Τραϊανός, μετὰ τῶν ἵθαγενῶν τῆς χώρας κατοίκων. Οἱ Βλάχοι οὗτοι, οἱ δοποῖοι κατόπιν ἀπετέλεσαν τὰς δουμανικὰς ἡγεμονίας Μολδαύιαν καὶ Βλαχίαν, εἶχον διατελέσει ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς τὰν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Ούγγρων. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς δέ, τὰς ὁποίας αἱ βάροβαροι αὗται φυλαὶ ἔκαμνον ἐντὸς τοῦ κράτους, ἐστρατολόγουν καὶ ἐκ τῶν Βλάχων τούτων, καὶ ὡς ἐκ τούτου πολυάριθμοι τούτων ἐγκατεστάθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἰδίως δὲ παρὰ τὸν Αἴμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον.

Μὲ τοὺς Βλάχους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς παρὰ τὸν Αἴμον συνενωμένοις Βούλγαροι ἐπαναστατοῦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ γίνονται κύριοι ὅλης τῆς μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου χώρας. Μάτην δὲ Ἰσαάκιος ἐξαποστέλλει κατ' αὐτῶν ἐπανείλημμένως στρατούς. Οἱ στρατηγοὶ εἰναι ἀντάξιοι τοῦ κυρίου των καὶ ἡττῶνται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ ἡδη οἱ Βούλγαροι ἐπιχειροῦν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ συμμαχοῦν καὶ μὲ τοὺς Σέρβους. Ὁνειρεύονται νὰ ἐπανιδρύσουν τὸ κράτος τοῦ Σαμουήλ. Οἱ Ἰσαάκιος ἀποφασίζει νὰ ἐκπρατεύῃ αὐτοπροσώπως κατ' αὐτῶν. Εἰς μίαν ὅμως ἐκ τῶν ἐκστρατειῶν του τούτων δὲ ἀδελφός του Ἀλέξιος συνωμοτεῖ ἐναντίον του, τὸν συλλαμβάνει καὶ ἀνέρχεται αὐτὸς ἐπὶ τοῦ θρόνου. Οἱ Ἰσαάκιος τιφλωθεῖς φυλακίζεται μετὰ τοῦ νιοῦ του Ἀλεξίου.

Αἱλλὰ καὶ δὲν ἐφάνη καλύτερος τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ κράτους προέβαινε ταχέως. Οἱ κατὰ τόπους ἴσχυροὶ ἄρχοντες γίνονται ἀνεξάρτητοι. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν δὲ τέλος, ὅπου ἐγκατεστάθησαν καὶ πάλιν οἱ ἐκδιωχθέντες ξένοι, ἐπικρατεῖ πλήρης ἀναοχία. Ἐν φ τὸ κράτος εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀθλίαν αὐτὴν κατάστασιν..

νέα θύελα ἔτοιμάζεται ἐκ Δυτικῶν, ἵνα δώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ τελειωτικὸν
πτυχήμα.

2. Ἡ τρίτη σταυροφορία.

Τὸ 1175 Μωαμεθανός τις στρατηγός, ὁ Σαλαδῖνος, καταλύσας τὴν
ἐν Αἴγυπτῳ δυναστείαν τῶν Φετιμαδῶν χαλιφῶν ὑπήγαγε τὴν Αἴγυπτον
ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐν Βαγδάτῃ Ἀββασσίδου χαλίφου,
ἀνέλαβε δὲ αὐτὸς τὴν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ κυβέρνησιν τῆς χώρας ὡς
σουλτανὸς. Ὁ Σαλαδῖνος κατόπιν (1187) ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ
βασιλείου τῆς Ιερουσαλήμ καὶ νικήσας τοὺς Φράγκους κατέλαβε τὴν
περιάλιτην πόλιν. Ἡδη τὸ κράτος τῶν Χριστιανῶν περιωρίσθη εἰς τὴν
Βόρειον Παλαιστίνην. Τὸ γενονὸς τοῦτο ἐπροκάλεσεν εἰς τὴν Εὐρώπην
τὴν τρίτην σταυροφορίαν. Τὴν ἀρχηγίαν αὐτῆς ἀνέλαβεν ὁ αὐτοκράτορος
τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλ-
λίας Φίλιππος ὁ Β' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος Β'.

Οἱ Φρειδερίκοις μετὰ 80 χιλιάδων λογάδων ἵπποτῶν πορεύεται διὰ
Ἐηρᾶς εἰς τὸν Ἐλλήσποντον. Οἱ στρατὸς τοῦ Βαρβαρόσσα ἀνὴρ ὅποιος
ὅτις πρώτης σταυροφορίας, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἥτο ἀνὴρ συνετὸς καὶ
μετοιοπαθής. Οἱ Ἐλληνες ὅμως, οἱ ὅποιοι εἶχον πάθει τόσα μέχρι^{τοῦδε} ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς μετὰ δυσπιστίας
καὶ παρενέβαλλον εἰς αὐτοὺς μυρίας δυσχερείας. Ἄλλος ἐπὶ τέλους διὰ
πλοίων, τὰ δόποια ὃ τότε αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος Ἀγγελος παρεχώρησεν
εἰς αὐτούς, διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐδῶ ὁ Φρειδερίκος προή-
λασεν νικηφόρος εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ νικήσας τοὺς Σελδζίου-
κους κατέλαβε τὴν πρωτεύουσάν των Ἰκόνιον. Κατόπιν ἐπροχώρησεν
εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἐδῶ ὅμως κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Κύδνου
παρασυρθεὶς πνίγεται. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τὸ περισ-
σότερον μέρος τοῦ στρατοῦ ἐπέστρεψεν ὅπιστα, μικρὸν δὲ μέρος μόνον
αὐτοῦ μετέβη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου συνηντήθη μὲ τοὺς ἄλλους σταυ-
ροφόρους.

Οἱ δύο ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς σταυροφορίας, ὁ Φίλιππος τῆς Γαλλίας
καὶ ὁ Ριχάρδος τῆς Ἀγγλίας, ἐπορεύθησαν διὰ θαλάσσης. Κατὰ τὸν
πλοῦν των μάλιστα οἱ Ἀγγλοι ἀφήρεσαν ἀπὸ τῶν Ἐλλήνων τὴν Κύ-
προν. Ἀφ' οὗ ἔφθασαν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, πολιορκοῦν καὶ
κυριεύουν τὸ φρούριον τῆς Πτολεμαΐδος καὶ συνάψαντες πολλὰς μάχας
πρὸς τὸν Σαλαδῖνον ἀνακτοῦν πόλεις τινὰς εἰς τὴν Παλαιστίνην. Τὴν

Τερούσαλημ ὅμως δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀνακτήσουν. Συνωμολόγησαν μόνον μὲ τὸν Σαλαδῖνον συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἡ χάριν προσκυνήσεως μετάβασις εἰς τὴν Ἱερὰν πόλιν.

3. Ἡ τετάρτη σταυροφορία.

Ἡ ἀποτυχία τῆς τρίτης σταυροφορίας προεκάλεσε μετ' ὀλίγα ἔτη τὴν τετάρτην. Ἡσαν δὲ αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας πρόσφατοι διὰ τὴν ἐπιχείρησιν, διότι ἀποθανόντος ἐν ἔτει 1193 τοῦ Σαλαδίνου οἱ νεοὺς αὐτοῦ περιῆλθον εἰς διενέξεις μεταξύ τῶν. Ὁ τότε λοιπὸν πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' προεκήρουξε νέαν σταυροφορίαν. Ταύτης οἱ ἐπισημότεροι ἡγεμόνες ἦσαν ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς τῆς Σαβοΐας καὶ ὁ κόμις Φλανδρίας Βαλδουΐνος. Ἀπεφασίσθη δὲ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κακουχιῶν τῆς κατὰ Ἑρζάν πορείας νὰ μεταβοῦν διὰ Θαλάσσης εἰς τὸν Ἀγίους τόπους. Συνεκεντρώθησαν λοιπὸν οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν Ἐνετίαν, ἵνα διὰ πλοίων αὐτῆς διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Ἐνετόν, οἱ ὅποιοι εἶχον μεγάλα συμφέροντα μὲ τὸν Αἴγυπτον καὶ πρὸ μικροῦ εἶχον λάβει παρὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἴγυπτου σπουδαῖα ἐμπορικὰ προνόμια. Ἐνεκα τούτου ὁ δόγης τῶν Ἐνετῶν, ὁ γηραιός (90 ἔτῶν) καὶ πανούργος Δάνδολος, ἔζητησε παρ' αὐτῶν τόσην ἀμοιβῆν ὅσην ἐγγνώριζεν ὅτι δὲν θὰ ἥδυναντο νὰ πληρώσουν οἱ σταυροφόροι. Συγχρόνως δὲ ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ μέρους τῆς ἀμοιβῆς αὐτῆς νὰ βοηθήσουν αὐτὸν διὰ νὰ καθυποτάξῃ τὴν εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας πόλιν Ζάραν, ἡ ὅποια εἶχεν ἀποστατήσει ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν καὶ ἡ Ζάρα ἐκχριεύθη.

Ἐν ᾧ ὅμως εὑρίσκοντο ἐνταῦθα, ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ τὸν ἀποκαταστήσουν εἰς τὸν πατρικὸν τὸν θρόνον. Ὁ Ἀλέξιος κατορθώσας νὰ δραπετεύῃ ἐκ τῆς φυλακῆς εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Κατὰ πρῶτον ἥλθε πρὸς τὸν πάπαν. Οὗτος δὲν ὑπεσχέθη μὲν εἰς αὐτὸν τι, τὸν διηυκόλυνεν ὅμως νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο εἰς τὸν σταυροφόρους τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, συνδρομὴν στρατιωτικὴν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν Ἀγίων τόπων, καὶ μέγα ποσὸν χρημάτων, ἔζητε δὲ παρ' αὐτῶν νὰ ἔλθουν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀποκαταστήσουν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῶν

πατέρων του. Τό πρᾶγμα ἐσυμβιβάζετο ἀριστα μὲ τὰς προθέσεις τοῦ γηραιοῦ Δανδόλου, ἥ κατὰ τῆς Κων)πόλεως ἐπίθεσις ἀπεφασίσθη καὶ προσεκλήθη εἰς τὴν Ζάραν δ Ἀλέξιος.³ Ο πάπας διεμαρτυρήθη διὰ τὴν παρεκτοροπήν τῆς σταυροφορίας.⁴ Άλλὰ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Συγχρόνως ἐδήλωσεν ὅτι δ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ Ἑλληνες εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, διότι δὲν ἀνεγνώριζον τὰς κυριαρχικὰς ἄξιωσεις τοῦ.⁵ Αρχιερέως τῆς Ρώμης.

Ἡ σταυροφορικὴ λοιπὸν ἐκστρατεία διημερύθη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1203 δ στόλος τῶν σταυροφόρων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον 40 χιλιάδες ἀνδρες, ἐφάνη πρὸ αὐτῆς.

4. "Αλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Ο Ἀλέξιος Γ' πληροφορηθεὶς τὸς σκοποὺς τῶν σταυροφόρων εἶχε φροντίσει περὶ ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ εἶχε συναθροίσει εἰς αὐτὴν στρατὸν 60 χιλ. ἀνδρῶν. Άλλ' ἐκ τῶν ἀνδρῶν τούτων ὀλίγοι ἦδυναντο νὰ παραταχθοῦν κατὰ τῶν σταυροφόρων. Διὰ τοῦτο οὗτοι ἦδυνήθησαν νὰ ἀποβιβασθοῦν ἀκωλύτως καὶ νὰ γίνουν κύριοι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Κερατίου κόλπου, τοῦ ὁποίου ἔθραυσαν τὴν φράσσουσαν τὸ στόμιον ἀλυσσον. Μετὰ ταῦτα δὲ ἥκισαν νὰ πολιορκοῦν τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ ἔηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης.⁶ Εξοδοί τινες τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων ἀπέβησαν ἀνευ ἀποτελέσματος καὶ δ Ἀλέξιος Γ' μετὰ πολιορκίαν ὀλίγων ἡμερῶν ἀπελπισθεὶς ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν. Τότε οἱ ἐν τῇ πόλει ἔεήγαγον ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ ἀποκατέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Ο Ἰσαάκιος ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει μετὰ τῶν σταυροφόρων δινός του, καὶ δ Ἀλέξιος συνοδεύμενος ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῶν σταυροφόρων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνεκηρύχθη συμβασιλεὺς τοῦ πατρός του ὡς Ἀλέξιος Δ'.

Άλλ' ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὅρων τῆς συνθήκης ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἦτο εὔκολος.⁷ Ως πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ὁπωσδήποτε ἐξετέλεσθη. Ο Ἀλέξιος ἔσπευσε νὰ στείλῃ δμολογίαν πίστεως εἰς τὸν πάπαν, δὲ πατριάρχης Καματρηὸς βιασθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεκήρυξεν ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας τὸν Ἰννοκέντιον Γ' διὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι δ πάπας δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένος ἐκ τούτου, διότι τὸ γενόμενον δὲν ἐσήμαινε τὴν

πλήρη ουποταγὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι καὶ ιδίως οἱ Ἐνετοὶ δὲν ἐνδιεφέροντο τόσον διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅσον διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, τὸ δποῖον ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς δὲ Ἀλέξιος. Ἀλλ' ὅσας καὶ ἀν κατέβαλλε προσπαθείας, ὅσας καταπιέσεις καὶ ἀν ἔκαμνεν δὲ Ἀλέξιος, δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ εἰσπραξίς τόσον μεγάλου ποσοῦ καὶ οἱ σταυροφόροι παρέμενον πρὸ τῆς Κων)πόλεως. Τούναντίον καὶ ἡ διοικογία πίστεως εἰς τὸν πάπαν καὶ ἡ ἀλαζών συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων καὶ αἱ πρὸς εἰσπραξίν χρημάτων καταπιέσεις τοῦ Ἀλεξίου ἔξηγειραν τὸν λαὸν τῆς Κων)πόλεως. Οὗτος ἐπαναστατήσας καθαιρεῖ τοὺς ἀνικάνους βασιλεῖς καὶ ἀναγορεύει βασιλέα τὸν ἴκανὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον τὸν ἐπονομαζόμενον Μούρτζουφλον, συγγενῆ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν. Ο γέρων Ἰσαάκιος ἐκ τῆς λύπης του ἀπέθανεν. Ο Ἀλέξιος Δ' φονεύεται.

Ο Μούρτζουφλος ἄμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἀρνεῖται νὰ κάμῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους νέας πληρωμᾶς καὶ προσκαλεῖ αὐτοὺς ἐντὸς 8 ἡμερῶν νὰ ἔγκαταλείψουν τὴν χώραν. Δυστυχῶς τὰ πράγματα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς γενναίας προθέσεις τοῦ νέου αὐτοκράτορος. Οἱ σταυροφόροι ἐποιλιόρκησαν τὴν πόλιν καὶ ἥρκισαν τὰς κατ' αὐτῆς ἐπιθέσεις. Ο αὐτοκράτωρ μάχεται γενναίως, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώνει. Τέλος τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 γίνεται μεγάλη ἔφοδος τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὴν δποίαν κατορθώνουν νὰ ἀναβοῦν τὰ τείχη καὶ νὰ γίνουν κύριοι μέρους τῆς πόλεως. Ή φρουρὰ ἔντομος τρέπεται εἰς φυγὴν, δὲ αὐτοκράτωρ ἀπελπισθεὶς φεύγει ἐκ τῆς Κων)πόλεως. Ἀρχοντές τινες τότε μὴ ἀπελπισθέντες ἀκόμη περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως συνελθόντες εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἀνακηρύττουν αὐτοκράτορα τὸν γενναῖον πολεμιστὴν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν λαὸν διὰ νὰ ἀντισταθῇ. Ἀπελπισθεὶς καὶ οὗτος φεύγει ἐκ τῆς πόλεως μὲ δλίγονος δπαδούς του. Ηδη οἱ σταυροφόροι προσέλαβον ὡς σύμμαχον τὸ πῦρ καὶ ὑπὸ τούτου βοηθούμενοι γίνονται κύριοι τῆς πόλεως.

Αἱ σφαγαί, αἱ ἀρπαγαί, αἱ τεροσύλαι καὶ αἱ καταστροφαί, αἱ δποῖαι ἐπηκολούθησαν τὴν ἀλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν δῆθεν στρατιωτῶν τούτων τοῦ Χριστοῦ, εἰναι ἀπερίγραπτοι. Διήρπασαν τὰ πάντα. Ἐλεηλάτησαν τὰ μεγαλοπρεπῆ μέγαρα καὶ τὰς πτωχὰς οἰκίας, τὰ ἄγια ποτήρια μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ πίνουν οἶνον, αὐτὴν δὲ τὴν Ἀγίαν τράπεζαν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τὴν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀλλων πολυ-

τίμων ὑλῶν κατασκευασμένην κατεκερμάτισαν καὶ διενεμήθησαν οἱ σταυροφόροι. Οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι, ὅσοι διέψυγον τὴν σφαγήν, καὶ ἴδιοις οἱ τῆς ἀνωτέρας τάξεως, φεύγοντας καὶ πληροῦν τὰ περίχωρα τῆς πόλεως εὐχαριστημένοι, ὅσοι ἔξ αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ διασώσουν τὴν τιμὴν τῶν οἰκογενειῶν των.

‘Ἄλλ’ οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ἐφείσθησαν, τὰ δποῖα ἐπὶ 900 ἔτη εἶχον συγκεντρώσει οἱ αὐτοκράτορες πρὸς στολισμὸν τῶν πλατειῶν, τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων Κατεστράφησαν τότε ἄπειρα ἔργα τέχνης, τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἄλλων μεγάλων καλλιτεχνῶν. ‘Ακόμη θλιβερωτέρα ὅμως εἶναι ἄλλη κατεστροφή. ‘Η Κων(υ)πολις ἦτο ἡ πνευματικὴ τοῦ κόσμου πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ μορφωμένων μεγιστάνων αὐτῆς ἤσαν συγκεντρωμένα ὅλα τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας. ‘Ολα ταῦτα κατὰ τὰς πυρκαϊάς τῆς πέλεως τὰς γενομένες κατὰ τὴν ἀλωσιν ἔηφανίσθησαν. ‘Επομένως πολλὰ ἀριστουργήματα καὶ τοῦ πεζοῦ καὶ τοῦ ἐμμέτρου λόγου ἐχάμησαν διὰ παντός.

Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ μέγα προπύργιον τῆς Εὑρώπης καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ δποῖον ἐπὶ 9 αἰῶνας ἀπέκρουσε τὰς ἐπιδρομάς τῆς ‘Ασιανῆς βαρβαρότητος καὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, κατέστρεψαν αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ Εὑρωπαῖοι καὶ ἤνοιξαν τὴν ἁδὸν τῆς εἰς τὴν Εὑρώπην εἰσδύσεως τῶν Τούρκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ

1. Η διανομὴ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Οἱ σταυροφόροι κυριεύσαντες εὐκόλως τὴν Κων)πολιν ἐνόμισαν ὅτι ἔπισης εὐκόλως θὰ γίνουν κύριοι καὶ ὅλης τῆς Αὐτοκρατορίας. Διεμοίρασαν λοιπὸν αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων μεταξύ των. Καὶ αὐτοκράτωρ μὲν ἔπειτα νὰ γίνῃ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἀλλ’ εἰς τοὺς Ἐνετόὺς δὲν συνέφερε νὰ λάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξιώμα ὁ Ἰσκυρὸς Βονιφάτιος, ὁ δοποῖος ἡτο πιθανὸν διὰ τῆς μετριοπαθείας του καὶ τοῦ εἰλικρινοῦς καρακτῆρος του προσελκύων τοὺς ἔγχωρούς νὰ ἰδούσῃ ἵσχυρὰν αὐτοκρατορίαν. Διὰ τῶν ὁρδιονογιῶν λοιπὸν τοῦ πονηροῦ Δανδόλου ἔξελέχθη αὐτοκράτωρ ὁ κόμις τῆς Φλανδρίας Βαλδουΐνος, τὸν ὅποῖον οἱ Ἐνετοὶ ἤλπιζον διὰ ἄγουν καὶ θὰ φέρουν, ὡς ἥθελον. Ἐκτὸς δὲ τῆς Κων)πόλεως ὁ Βαλδουΐνος ἔλαβε τὴν Θράκην καὶ ὅλας τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις τῆς Αὐτοκρατορίας Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἔλαβεν ὡς ὑποτελῆς τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα μὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ δὲ Ἐνετοὶ τέλος ἀποβλέποντες ἴδιας εἰς τὰ ἔμπορικά των συμφέροντα ἐπροτίμησαν νὰ λάβουν ὅλας τὰς νήσους, τὴν Πελοπόννησον τὴν Ἡπειρον καὶ προσέτι αὐτῆς τῆς Κων)πόλεως τὸ ἥμισυ μέρος. Σύμφωνα τέλος μὲ τὴν συμφωνίαν, τὴν δοπίαν εἶχον κάμει πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐπειδὴ αὐτοκράτωρ ἔξελέχθη Φράγκος, ὁ πατριάρχης ἔπειτα νὰ εἴναι Ἐνετός καὶ τοιοῦτος ἔγινεν ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης.

Ἄλλα ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἡτο δυνατὸν νὰ μείνῃ μὲ τὰς κείρας σταυρωμένας, ὡς ἐνόμισαν οἱ κατακτηταί. Ἀν ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκυριεύθη διὰ τὴν ἀνικανότητα τῶν Ἀγγέλων, αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους διέσφεζον ἵσχυρὸν τὸ αἴσθημα τῆς πρὸς τὸ πάτοιον θρήσκευμα ἀφοσιώσεως, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἵσχυρὰν συνείδησιν τῆς ἴδιας ἐθνότητος. Αὐταὶ λοιπὸν ἀντετάχθησαν καρτερικῶς εἰς τοὺς δυνάστας ἐκείνους, οἱ δοποῖοι ἐπεδίωκον νὰ καταστρέψουν καὶ τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἐθνους ὑπαρξιν. Ἀλλ’ ἀς παρακολουθήσωμεν ἐν ἐκαστον ἐκ τῶν λατινικῶν κρατῶν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των πρὸς κατάκτησιν τῶν χωρῶν, αἱ δοποῖαι ἔλαχον εἰς αὐτά.

2. Ἡ κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν
Φράγκων. Σχηματισμὸς νέων ἑλληνικῶν ιρατῶν

Αἱ Αὐτοκρατορίαι Νίκαιας καὶ Τραπεζοῦντος. "Οταν δὲ Βαλδουῖνος ἐιράπη εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν, εὑρέθη πρὸ διατάσσεως ἀπροσδοκήτου. Εἴδομεν διτού διότι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ, δταν οἱ Φράγκοι ἥσαν πλέον ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἔμψυχώσῃ τὸν λαὸν πρὸς ἀντίστασιν ἔφυγε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ ἐπεριστοιχίσθη ὑπὸ τῶν ἐκ Κων}πόλεως πολυαριθμων προσφύγων, ὑπερχρέωσε δὲ τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ τοπικοὺς ἀρχοντας, ἄλλους μὲν διὰ τῆς βίας, ἄλλους δὲ διὰ τῆς πειθοῦς νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν του. Μετὰ τοῦτο συγκαλέσας εἰς τὴν Νίκαιαν μεγάλην σύνοδον πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐστέφθη πανηγυρικῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Τοιουτούρπως ἴδούθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν νέον κράτος ἑλληνικόν, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας, περιλαμβάνον ὅλην δυτικὴν παραλίαν αὐτῆς, διότι τὰ μεσόγεια κατείχοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Εἶναι ἀληθὲς διτού διότι ὁ Λάσκαρης δὲν ἥδυνήθη ποτὲ νὰ νικήσῃ ἐκ παρατάξεως τοὺς ἐπιτεθέντας κατ' αὐτοῦ Φράγκους. Ἀλλ' ὅμως ἐπέμενε τοσοῦτον ἀντιπαλαίων κατ' αὐτῶν, ὥστε δὲν ἀφῆσεν αὐτοὺς νὰ προχωρήσουν πολὺ πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ἐὰν τότε δῆλαι αἱ κατὰ τὴν Μ. Ἀσίαν ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἥσαν συνενωμέναι, ἵσως εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἥδύναντο νὰ ἀνακτήσουν τὴν Κων}πολιν. Δυστυχῶς αὗται διηρέθησαν.

Εἰς τὰ ΒΑ παράλια συνέστη ἄλλο κράτος μὲ δέραν τὴν Τραπεζοῦντα ὑπὸ τὸν ἔγγονον τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἀλέξιον Α'. Τὸ κράτος τοῦτο μὲ τὸ ἐμπόριον τῶν χωρῶν αὐτῶν κατέστη πλούσιον καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ διατηρηθῇ μέχρις τῶν χρόνων ἡμῶν δι ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος δῆλι μόνον δὲν συνέπραξε μετὰ τῆς ἐν Νίκαιᾳ, ἄλλα καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Φράγκων.

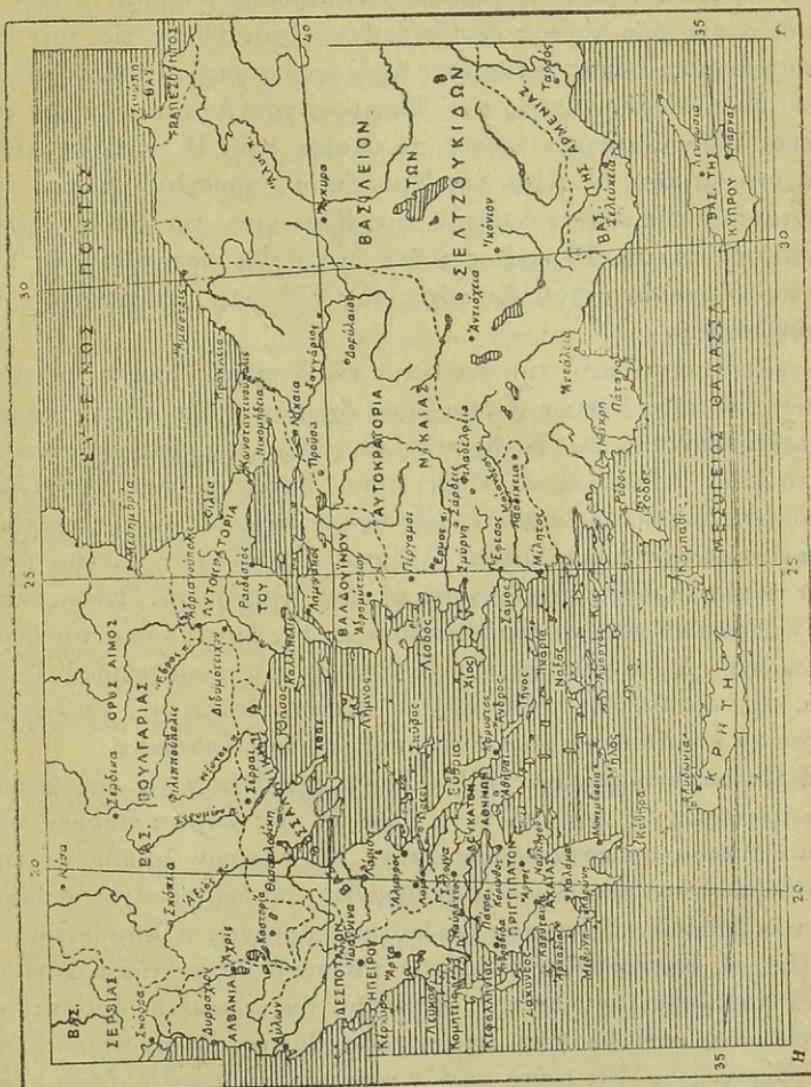
Ἡ Θράκη. Ἡ κατάκτησις τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Φράγκων δὲν συνήντησε κατ' ἀρχὰς μεγάλας δυσκολίας. Οἱ Φράγκοι ὅμως κατ' αὐτὴν ἐπέφερον εἰς τὴν χώραν μεγάλας καταστροφάς, αἱ δοποῖαι ἐκορύφωσαν τὸ ἔθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν μῆσος τῶν δύο λαῶν. Ἐνεκα τούτου οἱ Ἑλληνες δὲν διστάζουν τώρα νὰ συνενωθοῦν μετὰ τῶν ἀσπονδοτέρων

των ἔχθρῶν διὰ νὰ ἀπαλλαχθοῦν ἀπὸ τὰς καταπιέσεις τῶν Φράγκων. Συνεννοοῦνται μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίση καὶ ἐπαναστατοῦν. Βούλγαροι καὶ Ἐλληνες νικοῦν τοὺς κατ’ αὐτῶν ἐπελθόντας Φράγκους περὶ τὴν Ἀνδριανούπολιν (1205). Εἰς τὴν μάχην μάλιστα αὐτὴν γίνεται ἄφαντος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουΐνος καὶ τὸν διαδέχεται ὁ ἀδελφός του Ἐρρίκος.

“Ἄλλος ἥδη οἱ Ἐλληνες ὑφίστανται καὶ ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων χειρότερα καὶ μετανοοῦν διὰ τὴν μετ’ αὐτῶν συμμαχίαν. Ἀποφασίζουν λοιπὸν νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς Φράγκους. Εὔτυχῶς καὶ οἱ Φράγκοι εἰχον κατανοήσει ὅτι ἐπρεπε νὰ συμπεριφερθοῦν ἐπιεικέστερον πρὸς τοὺς κατακτηθέντας καὶ ἡ συνεννόησις ἐπῆλθεν. Οἱ Φράγκοι δοκὶ μόνον ὑπεσχέθησαν νὰ σεβασθοῦν τὰς κτήσεις καὶ τὰ ἀστικὰ δικαιώματα τῶν Ἐλλήνων ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Θεόδωρον Βρανᾶν Κομινηνὸν τὰς ἐπαρχίας Ἀδριανούπολεως καὶ Διδυμοτείχου ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ πληρώνῃ ἑτήσιον φόρον καὶ νὰ παρέχῃ ἐν ἀνάγκῃ στρατὸν 500 μαχητῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀνεγνώρισαν δηλ. αὐτὸν ὡς ἔνα ὑποτελῆ φεούδαρχην ἵσον σχεδὸν κατὰ τὸ ἀξίωμα μὲ τὸν Βονιφάτιον Διὰ τοῦτο καὶ ἐνίστε δ Θεόδωρος οὗτος βασιλεὺς τῆς Ἀδριανούπολεως δονομάζεται. Κατόπιν τῆς συνεννοήσεως ταύτης δ Ἰωαννίσης μὴ τολμῶν νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Φράγκων ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ἀφ’ οὗ διεινῶς ἐλεηλάτησε τὰς ἐλληνικὰς χώρας.

“**Η Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Στρεφεὰ Ἐλλάς.** Οἱ Βονιφάτιος εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν του ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Εἰς τοῦτο διηγούληνε πολὺ αὐτὸν τὸ ὅτι λαβὼν σύζυγον τὴν κήραν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Μαργαρίταν τὴν ἐξ Οὐγγαρίας εἶχε μαζί του κατὰ τὴν ἐκστρατείαν καὶ τὸν πρόγονόν του Μανουὴλ Ἀγγελον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Ἐλληνες εὑπατούδαι παρηκολούθουν αὐτὸν προσεκτικοῦντες ὑπὸ τῆς μετριοπαθείας του. Ἀνευ λοιπὸν ἀντιστάσεως κατέλαβεν ὅλην τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν μέχρι τῶν Θεομπτυλῶν. Ἐδῶ ἐπεχείοησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτὸν δ Λέων Σγουρός, δ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Κορίνθου, δ δροῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἴχε γίνει κύριος ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Στρεφεᾶς Ἐλλάδος καὶ εἶχε προελάσει μέχρι Λαρίσης. Ἄμα διμως ἐπλησίασεν δ Βονιφάτιος, δ Σγουρός ὑπεχώρησε καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον, τότε δ Βονιφάτιος ἀκωλύτως ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Στρεφεᾶς Ἐλλάδος μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. “Ολας τὰς χώρας ταύτας δ Βονιφάτιος διεμοίρασε κατὰ τὸ φεονδα-

λικὸν σύστημα εἰς τοὺς συναγωνιστάς του ὃς ὑποτελεῖς. Ἀπετελέσθησαν λοιπὸν ἔξ αὐτῶν διάφοροι μικραὶ ἡγεμονίαι ἔξαρτώμεναι ἐκ τοῦ βα-

EEx. 45. Ή Ελληνες καὶ χῶραι ἐπὶ Φραγκοχατίᾳ.

σιλείου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκ τούτων ἐπισημοτέρα ἀπέβη τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν τὸ δοθὲν εἰς τὸν Γάλλον Ὁθωνα-
Δελαρός.

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Ἐνῷ Βονιφάτιος προήλαυνεν ἀκωλύτως ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ, δυτικῶς τῆς Θεσσαλίας ὁ ἔλληνισμὸς ὑψωνε τὴν σημαίαν ἀντιστάσεως γενναίας. Οἱ δρεινοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἐννόουν νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸν ἔξινούς κατακιητάς. Οὗτος καταρτίσας ἀξιόλογον στρατὸν ἐκ τῶν δρεινῶν τούτων Ἑλλήνων ἴδρυσεν εἰς τὴν Ἡπείρον, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αίτωλίαν ἵδιον ἔλληνικὸν κράτος, τὸ δποῖον πρὸς Β. ἔξετάθη μέχρι Δυρραχίου καὶ πρὸς Ν. μέχρι τῆς Ναυπάκτου, προσέλαβε δὲ καὶ τὴν δυτικωτέραν Θεσσαλίαν καὶ αὐτὴν τὴν Κέρκυραν, τὴν δποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Ἐνετοί. Τὸ κράτος τοῦτο ὠνομάσθη Δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ Δεσπότης τῆς Ἑλλάδος, πρωτεύουσαν δὲ εἶχε τὴν Ἀρταν.

Αἱ χῶραι αὗται κατὰ τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς ἔποεπε νὰ καταληφθοῦν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Οὗτοι δμας ὅχι μόνον δὲν εἶχον ἔπαρκη πρὸς τοῦτο στρατόν, ἀλλ ἔκινδυνευνον νὰ κάσουν καὶ αὐτὸ τὸ Δυρράχιον, τὸ δποῖον εἶχον μὲν καταλάβει οὗτοι, ἥπερίουν δμας βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ οἱ ἴθαγενεῖς τῶν δρέων κάτοικοι, οἱ νῦν τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενοι ὑπὸ τὸ δνομα Ἀλβανοί. Ἐξ ἀλλού οἱ Ἐνετοί ἀπέβλεπον πάντοτε μᾶλλον ε' τὰ ἔμπορικά των συμφέροντα. Ἐνεκα δλων τούτων ἥναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθοῦν μὲ τὸν Μιχαήλ ὑπὸ τὸν δρόν νὰ πληρώνῃ εἰς αὐτοὺς μικρὸν τινὰ φόρον, νὰ παραχωρήσῃ ἵδιον τμῆμα, εἰς οἰανδήποτε πόλιν ἥθελον ζητήσει τοῦτο, καὶ νὰ παρέχῃ προστασίαν καὶ ἀτέλειαν φόρων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἐμπόρους.

Ἡ Πελοπόννησος. Καὶ ή Πελοπόννησος ἀνῆκεν τοῖς τὰς χώρας τὰς ἐπιτραπέσας εἰς τοὺς Ἐνετούς. ἀλλ, δι' διῆς λόγους εἴπομεν, οὗτοι δὲν ἥδυναντο νὰ καταλάβονται αὐτήν. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ τὴν καταλάβουν οἱ ὑπὸ τὸν Βονιφάτιον Φράγκοι, οἱ δποῖοι εἶχον φθάσει μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Οἱ ἐντόπιοι ἀνεξάρτητοι ἀρχοντες οἱ Χαμάρετοι, οἱ Βρανάδες, οἱ Καντακούνηοι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀρχων τῆς Κογίνθου καὶ τὸν Ναυπλίου Λέων Σγουρὸς ἀντέταξαν ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν. Ἀλλ' εἰς μάτην. Οἱ Φράγκοι μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ἔγιναν κύριοι δλης τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ή καλὴ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐντοπίους συμπεριφορά. Αἱ ἔλληνικαὶ κοινότητες καὶ οἱ ἀρχοντές των διατηροῦν ὅλα τὰ προνόμια καὶ τὰς ἐλευθερίας των. Ἡ γλῶσσα δέ, ή θρησκεία καὶ δλαι αἱ συνήθειαι αὐτῶν εἶναι σεβασταί. Τὴν Πελοπόννησον ή, ὅπως ὠνομάζετο τότε ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸν Μωρέαν,

οί Φράγκοι διαιρέσαντες εἰς βαρωνίας διωργάνωσαν κατὰ τὸ φεουδα-
λικὸν σύστημα. Ὁ ἀνώτερος ὅλων, εἰς τὸν ὄποιον οἱ βαρῶνοι ὅλοι εἴ-
ναι ὑποτελεῖς, ὁνομάζεται πρίγκιψ 'Αχαΐας ἢ τοῦ Μωρέως. Τοιοῦτος
δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ὁ Γουλιέλμος Σαμπλίτης. Ἀπελθόντος ὅμως
τούτου εἰς Γαλλίαν ἔγινεν ὁ Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουνίος, εἰς τὸν οἰ-
κον τοῦ ὄποιον παρέμεινε τὸ πριγκιπάτον τῆς 'Αχαΐας.

Ἡ Ἐνετία ἐκ τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχε παρὰ μόνον τὰ φρού-
ρια τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορδυνῆς καὶ τὴν ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς
χώρας, διότι ὁ πρίγκιψ τῆς 'Αχαΐας ἐθεωρεῖτο ὑποτελὴς εἰς συντήν.

Αἱ νῆσοι. Καὶ αἱ νῆσοι ὅλαι εἶχον κατακυρωθῆ εἰς τὴν Ἐνετίαν.
Ἐκ τούτων ὅμως αὕτη μόνον τὴν Κρήτην κατέλαβεν ἀμέσως κατόπιν
μακρῶν ἀγώνων πρὸς τοὺς Γενοναίους, οἱ δοποῖοι εἶχον προκαταλάβει
αὐτήν.

Τὴν Εὔβοιαν κατέλαβον Φράγκοι ἐκ τῶν περὶ τὸν Βονιφάτιον. Οἱ
Ἐνετοὶ ἡρκέσθησαν εἰς τὸ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς αὐτὴν ἐμπορικῶς καὶ
εἰς ψιλὴν τινα ἐπικυριαρχίαν.

Τὰς δὲ Κυκλαδὰς κατέλαβον δι' ἴδιων μέσων εὐγενεῖς Ἐνετοί, εἰς
τοὺς δοποίους ἐπέτρεψε τοῦτο ἡ Ἐνετικὴ Πολιτεία ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἀρ-
χωσιν αὐτῶν ὡς ὑποτελεῖς τῆς. Τῶν εὐγενῶν τούτων τυχοδιωτῶν ἀρ-
χηγὸς ἦτο ὁ ἐπιφανέστερος μεταξὺ αὐτῶν Μᾶρκος Σανοῦδος. Οὗτος
κρατήσας δι' ἑαυτὸν τὴν Νάξον διεμοίρασεν ὅλας τὰς ἄλλας νήσους εἰς
τοὺς ἄλλους ὡς ὑποτελεῖς του.

3. Ἡ κατάστασις τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐξ ὕσων εἶπομεν περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατακτήσεως τῶν Ἑλληνικῶν
χωρῶν, γίνεται φανερὸν ὅτι ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία δὲν ἦτο δυνα-
τὸν νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν. Ὁ φραγκικός στρατὸς καὶ δι' αὐτὴν τὴν
ἄλωσιν τῆς Κων(πόλεως) ἦτο δυσανάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχει-
ρήσεως, τῷσα δύμως, ὅτε διεσπάρη ἀπὸ τῆς Θράκης μέχοι τῆς Πελο-
ποννήσου καὶ τῆς Κρήτης, ἀπέβη τελείως ἀνεπαρκής. Ἐπειτα τὴν θέσιν
τῶν κατακτητῶν κατέστησε πολὺ δυσχερῆ ἡ πεισματώδης τῶν Ἑλλή-
νων ἀντίστασις καὶ εἰς τὴν Ἄσιαν καὶ εἰς τὴν Εύρωπην, καὶ τὸ μῆ-
σος τῶν ὑποταχθέντων πρὸς τοὺς Λατίνους, ἔνεκα τοῦ δοποίου οὗτοι
οὐδεμίαν ἥδυναντο νὰ ἀρυσθοῦν παρὰ τῶν ὑπηκόων ὑλικὴν καὶ ἥμικὴν
ἀφέλειαν. Τέλος τὴν κατάλυσιν τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας κατέ-

στησεν ἀπαραίτητον αὐτὸς δ φεουδαλικὸς δργανισμός, τὸν δποῖον εἰσήγαγον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Οἱ σταυροφόροι δηλαδὴ ἔξι δῆται συγκεντρωτικῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως δὲν παρέλαβον εἰμὴ τοὺς τοὺς τίτλους τῶν ἀξιωμάτων καὶ τὴν ἐν μέρει χρῆσιν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Κατὰ τὰ λοιπὰ διέπραξαν τὸ σφάλμα νὰ εἰσαγάγουν τὸ φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης, τῆς διαιρέσεως δηλ., καὶ ὑποδιαιρέσεως τῆς χώρας εἰς πλείστας δευτερευούσας ήγεμονίας, αἱ δποῖαι συνεδέοντα μὲ τοὺς κυριάρχους διὰ δεσμῶν πολὺ ἀσθενῶν.

Ἐνεκα τοῦ συστήματος τούτου ἡ μὲν πραγματικὴ ἔξουσία τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ὑπερέβαινε τὰ δρια τῆς Θράκης, οἱ δὲ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες ὅχι μόνον τὰς χρηματικὰς των ὑποχρεώσεις πρὸς τὸν ὑπέρτατον ἀρχοντα δὲν ἔξεπλήρουν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κατὰ τοὺς φεουδαλικοὺς θεσμοὺς διφειλομένην στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν σπανιώτατα ἔπειμπον, καὶ τὸ χειρότερον, μετὰ τὸν θάνατον ιδίως τοῦ Βονιφατίου, περιῆλθον καὶ εἰς φοβερὰς διενέξεις μεταξύ των.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Βαλδουίνου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἐρρίκου ἡ ἐνότης ὁπωσδήποτε τοῦ κράτους διετηρήθη. Ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν δμως διαδόχων τούτων ἔξελιπε τελείως. Ἐπ' αὐτῶν αἱ διάφοροι φραγκικαὶ ἡγεμονίαι κατέστησαν ἀνεξάρτητοι, ἡ δὲ ἐν Κων)πόλει αὐτοκρατορία ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὸν πόρους τῆς ἀμέσου κυριαρχίας τῆς οὔτε χρήματα οὔτε ἄνδρας εἶχε διὰ νὰ συγκροτῇ στρατοὺς πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν διαρκῶς περιστοιχιζόντων αὐτὴν Ἐλλήνων. Οἱ διάδοχοι τῶν μεγάλων Ἐλλήνων αὐτοκρατόρων τῆς Κων)πόλεως περιῆλθον εἰς τόσον μεγάλην πενίαν, ὥστε πρὸς συντήρησίν των ἡναγκάζοντο νὰ πωλοῦν λείφανα Ἀγίων καὶ νὰ δανείζωνται ἀπὸ ιδιώτας, εἰς δὲ ἔξι αὐτῶν ὁ Βαλδουΐνος ὁ Β' κατέντησε νὰ ἐνεχυριάσῃ καὶ τὸν μονογενῆ υἱόν του διὰ νὰ λάβῃ δλίγα χρήματα. Καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνη ἀλλως, ἀφ' οὗ οἱ ἐν Κων)πόλει Ἐνετοὶ δὲν ἐφρόντιζον, παρὰ μόνον πῶς νὰ ἀπομυζοῦν καὶ τὴν τελευταίαν ἱκανά τῆς πόλεως ταύτης. Πᾶν δὲ, τι εἶχεν ἀξίαν εἰς τὴν πόλιν κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἀφήρεσαν δὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ αὐτὸν τὸ τῆς νομισματοκοπίας δικαίωμα.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας δλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτῆς. Ἀν ἀνεβλήθη ἐπὶ μικρὸν ἡ κατάλυσις αὐτῆς, τοῦτο ἔγινε λόγῳ τῆς διαιρέσεως, εἰς τὴν δποίαν εὑρίσκοντο οἱ Ἐλληνες.

4. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ως εἴδομεν, τοία ἑλληνικὰ κέντρα είχον σχηματισθῆ δυνάμενα νὰ ἀξιώσουν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Αὐτοκρατορίας, ή ἐν Νικαίᾳ αὐτοκρατορία, ή ἐν Τραπεζοῦντι καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Καὶ ή μὲν ἐν Τραπεζοῦντι αὐτοκρατορία περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἀρχῇ τῶν ἐν Πόντῳ ἀπομεμακρυσμένων ἔκείγων χωρῶν ἥλθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Φράγκων αὐτοκρατόρων καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτῶν. Δὲν εἶχεν δύμας τὸ πρᾶγμα δύοις καὶ διὰ τὰ δύο ἄλλα κέντρα.

Ἐκ τούτων τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἥδη ἐπὶ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ Α' προώδευσε πολύ. Διὰ σειρᾶς μακρῶν ἀγώνων κατὰ τῶν Φράγκων ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κυρίως δύμας εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασεν ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μιχαὴλ ἀδελφοῦ του Θεοδώρου. Οὗτος κατενίκησεν ἐπανειλημένως τοὺς Φράγκους, κατέλαβεν ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ κυριεύσας καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην κατέλυσε τὸ διάστημα βασίλειον καὶ τέλος ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν Θράκην μέχρις Ἀδριανούπολεως.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ὁ Θεόδωρος ἀνηγόρευσεν ἔαυτὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἄντι δύμας τότε ὁ Θεόδωρος νὰ στραφῇ ἐναντίον τῶν Φράγκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἴτε μόνος εἴτε συνεννοούμενος μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, ἐπροτίμησε νὰ ἐκστρατεύῃ ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἡττηθεὶς παρ' αὐτῶν συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἐτυφλώθη. Τοῦτο ἥρκεσε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους του. Πολλὰ μέρη τῆς Θράκης μαζὶ μὲ τὴν Ἀδριανούπολιν ὡς καὶ ἀρκετὰ μέρη τῆς Μακεδονίας κατέλαβον τότε οἱ Βούλγαροι. Τὸ ὑπολειφθὲν κράτος διηρέθη εἰς δύο, τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀσθενῆ ἥδη, διότι περιωρίσθη εἰς χώρας τινὰς τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Θεοδώρου Μανουὴλ καὶ τὸ παλαιὸν δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Β', νόθον γένον τοῦ Μιχαὴλ Α'. Οὕτω ή ἐλπὶς ὅτι ή ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης θὰ ἀνέκτα καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔξελιπεν. Η τιμὴ αὕτη ἐπεφυλάσσετο εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας.

Εἴδομεν ἥδη ὅτι ἰδρυτὴς αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις καὶ ὅτι οὗτος διὰ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς του δεξιότητος κατώρ-

A. Χωραφᾶ, 'Ιστορία Γ' γυμνασίου ἐκδοσίς πέμπτη.

θωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν αὐτοκρατορίαν καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ γὰρ ἀποκρούση τελεσφόρως ὅλας τὰς ἐκστρατείας τῶν Φράγκων πρὸς κατάληψιν τῶν χωρῶν τούτων. Ἡ δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας ηὔξηθη ἀκόμη περισσότερον ἐπὶ τῶν διαδόχων του. Ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον γαμβρός του ἐπὶ θυγατρὶ Ἰωάννης Βατάτζης (1222—1254), ἀνὴρ μεγαλεπήβολος καὶ μεγαλοπράγμων, ὅχι μόνον ἐφρόντισε περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη διὰ τὴν ἥλικὴν πρόσδοτον τῆς Αὐτοκρατορίας προστατεύσας τὴν βιομηχανίαν καὶ ἴδιως τὴν γεωργίαν.

Ο Βατάτζης βεβαίως εἶχε πάντοτε πρὸ δρυθαλμῶν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸ τούτου ὅμως ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ δὲ περιστάσεις τότε ἤσαν κατάλληλοι. Εἴδομεν πῶς ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτοκρατορία εἶχε διασπασθῆ. Βραδύτερον ἐξησθένησεν ἀκόμη περισσότερον ἔνεκα ἐσωτερικῶν ἔριδων. Τὸν Μανουὴλ κατέρριψεν ἐκ τοῦ θρόνου ὁ νῖός τοῦ ἀπελευθερωθέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τυφλοῦ Θεοδώρου Ἰωάννης, ὅστις καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ. Ὁ Μανουὴλ τότε ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ Βατάτζη. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν ποθητὴν δί' αὐτὸν εὐκαιρίαν. Ὁ Βατάτζης ἐπελθὼν μετὰ στρατοῦ ἰσχυροῦ εἰς Μακεδονίαν ἀναγκάζει τὸν Ἰωάννην νὰ ἀποθέσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξιόμα καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἀπλῶς δεσπότης, ὑποτελής εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Μετὰ δύο δὲ ἔτη ἀποθανόντος τοῦ Ἰωάννου ἐκστρατεύει καὶ πάλιν ὁ Βατάτζης εἰς Μακεδονίαν, καταλύει τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προσαρτᾷ αὐτὸν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας. Συγχρόνως δὲ ἐπελθὼν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀνακτᾶ ὅσα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης εἶχον τελευταῖον κατακτήσει ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτοκρατορίας.

Καὶ ἡδη ἡ τελευταία ὥρα τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἐπλησίαζεν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο περιζωσμένη πανταχόθεν ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ὁ Βατάτζης δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀνακτήσῃ αὐτήν. Τοῦτο δὲν κατώρθωσεν οὕτε ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν νῖός του Θεόδωρος Δούκας Λάσκαρις (1254—1258) ἀπασχοληθεὶς μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ Δεσπότου τῆς Ἡπείρου. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινούπολεως ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ὅστις ἀνήκων εἰς μεγάλην οἰκογένειαν ἀναδείξασαν πολλοὺς καὶ στρατιωτούς καὶ πολιτικούς ἀνδρας κατέλαβε τὴν ἀρχὴν κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς

Ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννου, κατόπιν δὲ ὡς συμβασιεὺς αὐτοῦ.

5. Ἀνάκτησις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν
Ἐλλήνων (1261).

Ο Μιχαὴλ Παλαιολόγος, εὐθὺς ἀφ' οὗ κατέλαβε τὴν ἀρχήν, συνέλαβε τὴν ἴδεαν τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κων)πόλεως. Ἡρχισε λοιπὸν νὰ παρασκευάζεται. Καὶ πρῶτον μὲν ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς Φράγκους ὅλας τὰς περὶ τὴν Κων)πολιν πόλεις, περιορίσας τὸ κράτος αὐτῶν εἰς μόνην τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως. Ἐπειτα συνεμάχησε μὲ τοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἐνετῶν Γενουαίους, ἵνα βοηθήσουν αὐτὸν κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν κατὰ τῆς πόλεως ἐπίθεσιν. Τέλος δὲ διὰ νὰ προλάβῃ πάντα ἀντιπεριστασμὸν ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ Δεσπότου τῆς Ἡπείρου ἐπεμψεν εἰς τὴν Θράκην τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον μὲ μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν παραγγείλας συγχρόνως εἰς αὐτὸν νὰ ἔξετάσῃ διερχόμενος τὴν ἐν Κων)πόλει κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ο Στρατηγόπουλος ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὅχθην τῆς Προποντίδος πλησιάζει εἰς τὴν Σηλυβρίαν. Ἐκεῖ πολλοὶ Ἐλληνες ἐκ τῶν πέριξ τῆς Κων)πόλεως συρρέουν περὶ αὐτὸν καὶ παριστάνουν ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πόλεως εἶναι εὔκολος, διότι ὁ ἐνετικὸς στόλος μὲ ὅλον τὸν ἐν Κων)πόλει φραγκικὸν στρατὸν εὑρίσκετο εἰς ἐκστρατείαν τινὰ εἰς τὸ πλησίον Δαφνούσιον. Ο Στρατηγόπουλος τότε εἰσάγει ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν πόλιν διά τινος ὑπογείου εἰσόδου 50 ἄνδρας, οἵ ὅποιοι ἀνοίγουν εἰς τὸν στρατὸν του τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ο Στρατηγόπουλος εἰσοριμῷ μὲ τὸν στρατὸν εἰς τὴν πόλιν ἀνευφημῶν αὐτοκράτορα τὸν Μιχαὴλ. Οἱ Ἐλληνες κάτοικοι συρρέουν περὶ αὐτόν. Οἱ δὲ λίγοι Λατīνοι οἱ ἐπιχειρήσαντες ἀντίστασιν φονεύονται, ὁ δὲ Φράγκος αὐτοκράτωρ Βαλδουΐνος φεύγει μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπὶ ἐνετικοῦ πλοίου. Ἐν τῷ μεταξὺ καταφθάνει ὁ ἐνετικὸς στόλος, ἀλλ' ἥτο πλέον ἀργά. Ἐπομένως οἱ Φράγκοι παραλαβόντες τὰς οἰκογενείας των ἀπέπλευσαν εἰς Εὐρώπην. Ο Στρατηγόπουλος ἔμεινε κύριος τῆς πόλεως.

Ο Μιχαὴλ μαθὼν τὴν ἀπροσδόκητον εἰδῆσιν διὰ ταχυδρόμου, τὸν ὅποιον ἐπεμψεν εἰς αὐτὸν ὁ Στρατηγόπουλος, σπεύδει εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ εἰσέρχεται θριαμβευτικῶς εἰς αὐτὴν τῇ 15 Αὐγούστου 1261. Μετ' δὲ λίγον δὲ στέφεται μόνος αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἅγιας

Σοφίας. Τὸ ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς πόλεως αἰσχος ἀπεσβέσθη.

6. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας.

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων κατελύετο καὶ τὸ ἐν Συρίᾳ χριστιανικὸν κράτος τῶν Φράγκων. Εἴδομεν ὅτι αὐτία τῆς Δ' σταυροφορίας ὑπῆρχεν ἡ ἀπώλεια τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετὰ τὴν παρεκτροπὴν τῆς σταυροφορίας ἐπεχειρήθησαν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἄλλαι ἀσήμαντοι σταυροφορίαι ἐκ μέρους τῆς Δύσεως, ἀλλ᾽ ἀνευ ἀποτελέσματος. Κυρίως δὲ Ε' σταυροφορία λογίζεται ἡ γενομένη τὸ 1229 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Β'. Κατὰ ταῦτην οὕτως ἀνακτήσας τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν Βηθλεὲμ καὶ τὴν Ναζαρὲτ ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἄλλῃ ἡ Ἱερουσαλήμ δλίγον χρόνον πιμένεινεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων. Τὸ 1244 κατελήφθη καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Μετὰ τοῦτο εἰς μάτην ἐπιχειρήθησαν δύο νέαι σταυροφορίαι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἀγίου. Ἐπὶ τέλους μέχοι τέλους τοῦ 13ου αἰώνος καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐν Συρίᾳ κτήσεις τῶν Φράγκων κατελήφθησαν ἥπο τῶν Μωαμεθανῶν.

Εἶναν ἀληθές ὅτι εἰς τὰς ἔλληνικὰς χώρας πολλαὶ φραγκικαὶ ἡγεμονίαι διετηρήθησαν δὲ θά λδωμεν, περισσότερον χρόνον, οἱ δὲ Ἐνετοὶ ἀκόμη περισσότερον διετηρήθησαν εἰς τὰς παραλίους πόλεις. Ἄλλα καὶ ἐδῶ διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κων)πόλεως ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία θεωρεῖται καταλυθεῖσα. Καιοδὸς λοιπὸν νὰ λδωμεν, δποία ὑπῆρχεν ἡ ἐκ τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας ἀμοιβαία ἐπίδρασις τῶν χωρῶν τούτων.

Καὶ πρῶτον διὰ τὴν Δύσιν τὰ ἀπὸτ λέσματα τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς ἡσαν μεγάλα. Οἱ σταυροφόροι ἐγνώρισαν τὸν ἔλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν συνηθείας τοῦ λεπτοῦ ἔλληνικου βίου καὶ μετέδωκαν ταῦτα εἰς τὴν Δύσιν. Ἐκτοτε δὲ ἥρχισεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ κίνησις, ἡ δποία παρήγαγε τὴν κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν Ἀναγέννησιν. Ἐπειτα αἱ σταυροφορίαι προήγαγον τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῆς Δύσεως. Οἱ σταυροφόροι ἐγνώρισαν τὰ προϊόντα καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰσήγαγον ταῦτα εἰς τὴν Δύ-

σιν. Τοῦτο ἔδωκε μεγάλην κίνησιν εἰς τὰς ναυτικὰς πόλεις τῆς Γενούντος, τῆς Πίζης καὶ τῆς Βενετίας. Τέλος αἱ σταυροφορίαι ἀνέπτιξαν τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα μεταξὺ τῶν ἐκ διαφόρων ορθοδόξων προερχομένων σταυροφόρων, ἐνεκα δὲ τῆς ἀναχωρήσεως μεγάλου πλήθους εὐγενῶν καὶ τῆς πτωχεύσεως ἄλλων ὥφελήθη ἡ μεσαία τάξις καὶ ἥρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ τιμαριωτισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν πόλεων καὶ τῶν κοινοτήτων.

Μεγάλα ὅσαύτως ὑπῆρχαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως τὸ σπουδαιότερον ἐξ αὐτῶν εἶναι ὅτι αἱ σταυροφορίαι ἐξησθένησαν τὸν Ἑλληνισμὸν τοσοῦτον, ὡστε νὰ μὴ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἀντιστῇ, ὡς πολλάκις μέχρι τοῦτο, εἰς τὸν Μωαρεμανισμόν, ὅστις, ὡς θὰ ἴδωμεν, παρουσιάσθη τῷρα ὑπὸ νέαν μορφήν. Ἀλλὰ συγχρόνως κοι ὁ δυτικὸς βίος ἐπενήργησεν εἰς εἰς τὴν ἦθυικὴν καὶ διανοητικὴν τοῦ Ἐθνους κατάστασιν. Εἰς τὴν Κονσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν ἀκόμη εἶχον παρεισδύσει τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως. Καὶ εἴδομεν ὅτι ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ὅμοιάζον μᾶλλον πρὸς μεσαιωνικοὺς ἵπποτας παρὰ πρὸς Ἑλληνας αὐτοκράτορας. Οἱ αὐτοὶ δὲ βασιλεῖς εἰσῆγαγον εἰς τὸν στρατὸν των τὸν δηλισμὸν τῶν ἵπποτῶν τῆς Δύσεως. Καὶ ἐπὶ Φραγκοκρατίας δὲ καὶ κατόπιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐγίνοντο ἀγῶνες ἵπποτοι ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ δυτικοῦ βίου ἐπεκράτησαν φυσικὰ περισσότερον εἰς τὰς μεσημβρινὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὴν Κρήτην, ὅπου ἡ δυτικὴ κυριαρχία παρετάθη περισσότερον. Ἐνταῦθα ἴδιως ἡ δυτικὴ κυριαρχία συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τοῦ μαχίμου πνεύματος τῶν κατοίκων. Αἰτίᾳ δὲ τούτου εἶναι ὅτι οἱ Φράγκοι ἐνεκα τοῦ ὀλιγαρίθμου των ἥσκησαν τοὺς ἔγχωρίους διὰ τακτικῆς στρατολογίας καὶ κατέστησαν αὐτοὺς ουμμετόχους εἰς τοὺς ἀγῶνας των. Εἰς τὰς ἄλλας νήσους ἡ ἐπίδρασις τῶν Φράγκων ἦτο μᾶλλον πνευματική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΟΣΜΑΝΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

1. Η κατάστασις τοῦ Κράτους ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κων}πόλεως ἐνέπνευσε κατ' ἀρχὰς τὴν ἑλπίδα· ὅτι θὰ ἡνωρθοῦτο καὶ πάλιν δλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία. Ἀλλ' ἡ ἑλπὶς αὕτη δὲν ἔμελλε γὰ πραγματιοιηθῆ. Τὸ κράτος ἦτο τώρα πολὺ περιωρισμένον. Μέγα μέρος τῆς Μ. Ἀσίας κατείχετο πάντοτε ὑπὸ τῶν Σελδζούκων Τούρκων. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἔζη δλῶς ἴδιον βίον. Πολλαὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νήσων ἐδεσπόζοντο ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ Ἐνετῶν, Ἀλλαι διετέλουν ὑπὸ δεσπότην Ἰθαγενῆ μέν, ἀλλ' ἐχθρὸν τῆς αὐτοκρατορίας, τὸν Δεσπότην τῆς Ἡπείρου. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι τέλος ἀπὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἀλώσεως τῆς Κων}πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Οἱ Σέρβοι μάλιστα ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των καὶ εἰς τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ὡστε, ὅτε ὁ Μιχαὴλ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κων}πόλιν, τὸ κράτος περιελάμβανε μόνον τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, διλίγας τινὰς νήσους καὶ τὰς περὶ τὴν Νίκαιαν ἀσιανὰς ἐπαρχίας.

Καὶ οὕτω περιωρισμένον ὅμως τὸ κράτος ἐνεκα τῆς διοικητικῆς ἵκανότητος τῶν Ἑλλήνων, ἐνεκα τῶν μεγάλων πόρων, τοὺς δποίους ἥδυνατο νὰ ἔχῃ, ἐνεκα τέλος τοῦ ἔξεγερθέντος ἐθνικοῦ φρονήματος ἦτο δυνατὸν ἀναδιοργανούμενον νὰ ἀνακτήσῃ τὰ πρὸ τῆς καταλύσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Φράγκων δρια καὶ νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν νέαν ἔξ ἀνατολῶν ἐπερχομένην θύελλαν. Δυστυχῶς ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τῶν Λασκάρεων καὶ νὰ φροντίσῃ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων ἡκολούθησε τὸ δλέθριον σύστημα τῆς μετὰ τῶν ἔνων συμμαχίας.

Εἴδομεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ, ἐν ὧ ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶχε συμμαχήσει χάριν τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κων}πόλεως μὲ τοὺς Γενουαίους Καὶ ἡ μὲν Κων}πολις ἀνεκτήμη ἀνευ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν. Ἐν τούτοις ὁ Μιχαὴλ σύμφωνα μὲ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς δποίας ἀνέλαβεν ἐπὶ τῆς συνθήκης, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὸ προνόμιον τῆς ἐμπορίας καθ' ὅλον τὸ κράτος καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἴδρυσον ἀποικίας ἐμπορικὰ

μὲ ὶδίους ἀρχοντας εἰς ὅλας τὰς ἐμπορικὰς πόλεις τοῦ κράτους. Τὸ δὲ χριστότερον, ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ ἡνακάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὰ αὐτὰ προνόμια εἰς τοὺς Ἐνετούς. Ἀλλὰ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος ἀφ’ ἐνὸς μὲν ἐστερεῖτο τῶν σπουδαιωτέρων πόρων αὗτοῦ, τῶν τελωνειακῶν, ἀφ’ ἑιέρου δὲ περιέπιπτεν εἰς πολλὴν ἀναρχίαν, διότι αἱ ἐμπορικαὶ ἐκεῖναι ἀποικίαι ἀπέβαινον ἐστίαι ταραχῶν ἐνεκα τῶν προστριβῶν, εἰς τὰς δοπίας περιήρχοντο αὗται καὶ μεταξύ των καὶ μετὰ τῶν ἐγχωρίων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο σφάλμα διέπραξεν ὁ Μιχαὴλ. Θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον νέας κατὰ τῆς Κων)πόλεως σταυροφορίας τῆς Δύσεως ἥθελησε νὰ περιποιηθῇ τὸν πάπαν καὶ ὑπέταξε τὴν ἀνατολικὴν ἐκακλησίαν εἰς τὴν δυτικήν. Ἀλλὰ τὸ ἔθνικὸν μῆσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων ἦτο πολὺ ἰσχυρόν. Ο λαὸς λοιπὸν καὶ ὁ κλῆρος τόσον ἔηγέρθησαν κατὰ τῆς ἐνώσεως ὅστε, ὅτε μετ’ ὀλίγον (1282) ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ἀξιωθῇ οὗτος τῆς συνήθους βασιλικῆς ταφῆς.

2. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἡ κατάστασις
τοῦ κράτους μέχρι τῆς ἐμφανίσεως
τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.

Οἱ μετὰ τὸν Μιχαὴλ μέχρι τῆς ἀλώσεως ἀνελθόντες εἰς τὸν θρόνον αὐτοκράτορες είναι: ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἀνδρόνικος Β' (1282—1328), ὁ τούτου ἔγγονος Ἀνδρόνικὸς Γ' (1328—1341), ὁ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Ε' (1341—1391), ὁ ἐπί τινα χρόνον ἀρξας μέρους τοῦ κράτους Ἰάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς (1341—1355), ὁ τοῦ Ἰωάννου Ε' υἱὸς Μανουὴλ (1391—1423) (συγχρόνως ὁ ἐνεκα ἀποδημίας τοῦ Μανουὴλ βασιλεύσας ἐπί τινα χρόνον ἀνεψιός του Ἰωάννης Ζ'), ὁ τοῦ Μανουὴλ υἱὸς Ἰωάννης Η' (1423—1448) καὶ τελευταῖος ὁ νεώτερος τούτου ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος ΙΑ' (1449—1453).

Καθ’ ὅλην τὴν 70ετίαν, κατὰ τὴν δοπίαν ἥρξαν οἱ διάδοχοι οὗτοι τοῦ Μιχαὴλ, ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἀπέβη ἀκόμη ἀθλιωτέρα παρὰ πρίν. Ἐπὶ τοῦ Ἀδρονίκου Β' οἱ Τούρκοι τῆς Μ. Ἀσίας, περὶ τῶν δοπίων θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω, προσέβαλον τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένας χώρας αὐτῆς. Ο Ἀνδρόνικος ἐνεκα τῆς ἀθλίας ἐσωτερικῆς καταστάσεως δὲν ἥδυνατο νὰ κάμη στρατολογίαν ἐξ ἴθαγενῶν. Ἰναλοιπὸν καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους προσέλαβεν ἐξ χιλιάδας Ἱσπα-

νοὺς Καταλανούς, οἵ δόποιοι διέτριψον τότε εἰς τὴν Σικελίαν. Ὅντως διὰ τούτων ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τοὺς Τούρκους. Ἄλλα μετ' ὀλίγον οἱ Καταλανοὶ ἔγιναν πρόξενοι μεγάλων συμφορῶν εἰς τὸ κράτος. Ἐπειδὴ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἦδυνατο νὰ ἐπιφράξῃ εἰς τὴν ἀπλησίαν τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, οὗτοι ἐκήριυσαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ κράτους. Ἐπὶ δύο ἔτη ἐλεημάτησαν καὶ ἐοήμωσαν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ κατόπιν ἐπροχώρησαν καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Παρὰ τὴν Κωπαΐδα (1311) ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ δοὺς τῆς Ἀττικῆς Βριέννιος μὲ πολυνάφιμον ἵππικὸν Γάλλων καὶ ἄλλων Φράγκων. Ἄλλοι οἱ Καταλανοὶ νικήσαντες ἐφόνευσαν τοὺς ἵπποτας ὅλους καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ, καὶ καταλαβόντες τὴν Ἀττικήν διεμοιράσθησαν μεταξύ των τὰ φέουδα καὶ ἔλαβον συζύγους τὰς χήρας τῶν Γάλλων ἵπποτῶν. Ἡ Ἀττικὴ ἔγινεν ἰσπανικὸν δουκάτον καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς τότε ἔπαδον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀγρίων κατακητῶν, μετ' εὐγνωμοσύνης δὲ ἐνθυμοῦντο ἥδη τὴν προτέραν ἐπιείκειαν, μὲ τὴν δόποιαν συμπεριφέρησαν πρὸς αὐτοὺς οἱ Γάλλοι. Ἡ ἀρχὴ τῶν Καταλανῶν διήρκεσε μόνον 70 ἔτη. Μετὰ ταῦτα κατελήφθη καὶ πάλιν ἡ Ἀττικὴ ὑπὸ Γάλλων.

Ἄλλα καὶ ἄλλαι δειναὶ συμφοραὶ ἐπεφυλάσσοντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ κράτους. Οἱ Σέρβοι, ὡς εἴδομεν, ἀνακτήσαντες τὴν ἀνεξαρτησίαν των εἰχον καταλάβει καὶ τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ἐκτοτε κατὰ μικρὸν ἤχισαν νὰ ἀκμάζουν, τὸ δὲ 1330 νικήσαντες τοὺς Βουλγάρους ὑπέταξαν τὴν χώραν αὐτῶν. Ἰδίως ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμήν, ὅταν ἡγεμῶν αὐτῶν ἔγινεν ὁ Στέφανος Δουσάν (1381—1355). Οὗτος κατέλαβε τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μακεδονίας μέχρι Σερρῶν καὶ Νέστου, καὶ καταλύσας τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου, τὸ δόποιον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Β' εἶχε διαιρεθῆ εἰς πολλὰ τμῆματα, ἔγινε κύριος τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. Τότε ἐπωνόμασεν ἕαυτὸν Τσάρον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν καὶ ἤχισε νὰ ἐτοιμάζεται διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ πρὸς ὅλην τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Αἴφνης δόμως τὸ 1355 ἀπέθανε χωρὶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ δύνειρά του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δουσάν τὸ μέγα σερβικὸν κράτος διηρέθη εἰς διαφόρους μικρὰς ἡγεμονίας σερβικάς. Ἐκ τούτου τότε ἐπωφεληθέντες Ἀλβανοί τινες ἀρχηγοὶ ἴδρυσαν ἴδια κράτη εἰς τὴν Ἀλβανίαν,

‘Ηπειρον καὶ Αἰτωλίαν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους πολλοὶ Ἀλβανοὶ φεύγοντες τὴν πενίαν τῆς χώρας των κατῆλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, Στερεάν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον. Οὗτοι σὺν τῷ χρόνῳ ἔξελληνίσθησαν, εἰς πολλὰ ὅμοις μέρη διετήρησαν μέχρι σήμερον τὴν γλῶσσάν των.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ πράγματα ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν καλύτερα διὰ τὸν ἡμετέρους. Τὸ 1259, ὅτε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εὑρίσκετο εἰς πόλεμον μὲν τὸν Δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β' Ἀγγελον, ὁ τότε πρόγκηψ τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμος Βιλλεαρδούνιος, ὃς ἔχων σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ, ἥλθεν εἰς βοήθειάν του μετὰ πολλῶν ἵπποτῶν. Ἡτιθέεις ὅμοις εἰς μίαν μάχην συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ἡ ναγκάσθη τότε, ἵνα ἀπελευθερωθῇ, νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Μιχαὴλ τὴν Μονεμβασίαν, τὴν Μάνην καὶ τὸν Μυστρᾶν. Ἡ χώρα αὕτη ἀπέτλεσε τὸν πυρῆνα νέου μικροῦ ἔλληνικοῦ κράτους. Οἱ κυβερνῆται αὐτοῦ ὄνομαζόμενοι δεσπόται τοῦ Μυστρᾶ ἀναζωογονοῦν τὸ ἔθνικὸν τῶν ἔγχωρίων αἴσθημα καὶ, ἐπειδὴ ἥδη ἡ Φραγκοκρατία εἶχεν ἐμβάλει εἰς αὐτοὺς καὶ πολεμικὸν φρόνημα, κατορθώνονταν νὰ καταρτίσουν ἀξιόλογον στρατόν. Ἐπωφεληθέντες δὲ ἐκ τῆς παρακμῆς, εἰς τὴν ὅποιαν περιέπεσαν οἱ Φράγκοι, ὅταν ἔξελιπον οἱ Βιλλεαρδούνιοι, ἥρχισαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἀρχήν των καὶ εἰς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον. Ἐπὶ τέλοις κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Φράγκους τελείως ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ γίγουν κύριοι ὅλης τῆς χώρας πλὴν τῆς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ναυπλίου, τὰ δυτικά κατείχοντο ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ως δεσπόται τοῦ Μυστρᾶ ἔχοησίμευσαν κατ’ ἀρχὰς μὲν οἱ Καντακουζηνοί, κατόπιν δὲ οἱ Παλαιολόγοι, ἀδελφοὶ καὶ υἱοί τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ.

Δυστυχῶς τὸ ἔλληνικὸν τοῦτο κράτος τῆς Πελοποννήσου δὲν κατώρθωσε νὰ δραγανωθῇ τόσον ἐγκαίρως, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς βασιλευούσης. ὅταν αὕτη ἐκινδύνευεν ἐκ μέρους νέου ἔξι Ασίας φοβεροῦ πολεμίου, τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.

3. Οἱ Ὀσμάνοι Τούρκοι.

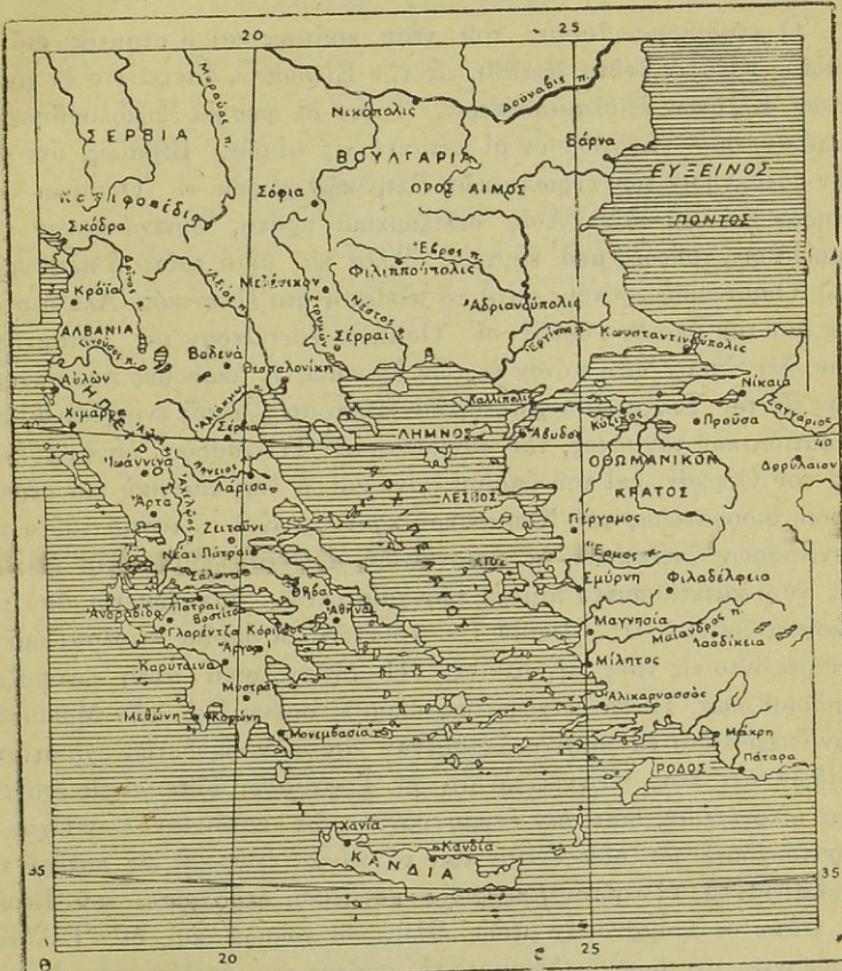
Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' μ. Χ. αἰῶνος ἥρχισεν ἡ φοβερὰ μογγολικὴ ἐπιδρομή. Ο Μογγόλος φύλαρχος Τεμουτσίν συνενώσας ὅλας τὰς μογγολικὰς φυλὰς τῆς Ἀνατολικῆς Ασίας καὶ ἀνακηρυχθεὶς Τσιγγίς-χάν, ἦτοι ὑπέρτατος ἀρχῶν, ὡς ἄλλος Ἀττίλας, ἀριμησεν εἰς τὴν κατάκτη-

σιν τοῦ κόδιμου ἐπιφέρων πανταχοῦ καταστροφήν. Αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του εἰς διάστημα ἑνὸς αἰῶνος κατέκτησαν σχεδὸν ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν σημερινὴν εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν, τὴν Πολωνίαν καὶ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Πρωσσίας. Τότε καὶ οἱ διάφοροι ἡγεμόνες τοῦ διηρημένου σελδζουκικοῦ κράτους ὅλοι ἦναγκάσθησαν νὰ ἀναγγωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Μογγόλων. Καὶ τὸ μὲν μογγολικὸν κράτος μετὰ τὴν τεραστίαν αὐτὴν αὔξησιν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' αἰῶνος διασπασθὲν εἰς πολλὰ μικρότερα κράτη διελύθη. Η ἐπιδρομὴ ὅμως αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ σχηματισθῇ ἐν νέον μωαμεθανικὸν κράτος, τὸ Ὀσμανικόν, τὸ δποῖον κατὰ μικρὸν ἀπέβη τὸ κέντρον τοῦ Ἰσλαμικοῦ κόσμου.

Κατὰ τὴν μογγολικὴν ἐπιδρομὴν φύλαρχός τις Τοῦρκος Σουλεϊμᾶν ἐκ τῶν πέραν τοῦ Ὑξεού τουρκικῶν χωρῶν φεύγων μετὰ τῆς φυλῆς του (50 χλ. ψυχῶν) ἔφθασεν εἰς τὰς ὅχμας τοῦ Εὐφράτου. Κατὰ τὴν διάβασιν ὅμως τοῦ ποταμοῦ ἐπνίγη, καὶ τότε οἱ τέσσαρες νιοί του διεμοίρασαν μεταξὺ των τὰ στίφη τῆς φυλῆς των καὶ ἀπεκωρίσθησαν ζητοῦντες μισθοφορικὴν ὑπηρεσίαν εἰς διαφόρους μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας. Εἴς ἐκ τούτων δὲ Ἐρτογούλ, ἥλθεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλδζούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, παρὰ τοῦ δποίου καὶ ἔλαβε μικράν τινα χώραν ὡς φέονδον εἰς τὰ δρια τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἐλληνικοῦ κράτους πλησίον τῆς Προύσης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐρτογούλ ἔγινεν ἡγεμὼν τῆς χώρας ταύτης δὲ νίσ του Ὀσμάνη ἢ Ὀθωμάν. Οὗτος ηὔξεσε τὴν χώραν του ταχέως ἀφαιρῶν διὰ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν φρούρια καὶ μικρὰς πόλεις τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους εἰς τὴν Βιθυνίαν. Ἀλλὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Μογγόλοι κατέλυσαν τὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτοῦ κατέλαβον οἱ ἴδιοι, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν ἀνεγνώρισαν τοὺς διαφόρους διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν ὡς ἀνεξαρτήτους ἡγεμόνας τούτων. Τότε καὶ δὲ Ὀσμάνη ἔγινε κληρονομικὸς ἄρχων τῆς χώρας, τὴν δποίαν κατεῖχε, καὶ οὕτω κατέστη δὲ ἴδρυτης τοῦ Ὀσμανικοῦ ἢ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Μετὰ τοῦτο δὲ ἐπεξέτεινεν αὐτὸν εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἐπὶ τέλους ἐκνοιεύεσε καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς τὴν Προύσην (1326). Ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Προύσης, ἡ δποία ἔγινεν ἀπὸ τοῦδε ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους, ἀπέθανεν δὲ Ὀσμάν ἀφῆσας διάδοχόν του τὸν νίσ του Οὐρχάν.

Τὸ Ὀσμανικὸν λοιπὸν κράτος, τὸ δποῖον κατὰ ἀρχὰς ἀπετελεῖτο ἐκ

400 οἰκογενειῶν, ἵδρυμη εἰς χώρας ἑλληνικάς. Κοιτίς δὲ αὐτοῦ ἔγινεν ἡ Βιθυνία, ἥ δοποία τότε εἶχε πυκνότατον ἑλληνικὸν πληθυσμόν. Οἳ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἄλλοι μὲν ἀκουσίως, οἱ περισσότεροι δὲ ὅμως.

Εἰκ. 46. Λί έλληνικαι χῶραι κατὰ τοὺς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν ἀγώνας τῶν Τούρκων.

έκουσίως προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ ηὗξανον τὸν πληθυσμὸν τοῦ ὁσμανικοῦ κράτους. Τὰ παθήματα, ὅσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας οὕτοι ἔπαθον ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐκ τῶν ἔενικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ προσέτι αἱ πλούσιαι ἀμοιβαί, τὰς δοποίας, καὶ ἐν τῷ νῦν βίῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπέοχετο τὸ γέον θρήσκευμα,

συνετέλεσαν, ὅστε, ὅσοι δὲν εἶχον ἀκλόνητον τὸ αἴσθημα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικότητος, εὐκόλως νὰ αὐτομολοῦν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Ἰσλαμισμοῦ.

Οἱ πληθυσμὸς λοιπὸν τοῦ νέου κράτους καὶ ὁ στρατός, διὰ τοῦ δποίων κατόπιν τοῦτο ἔξετάθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀπετελεῖτο ἐκ χριστιανῶν Ἑλλήνων ἔξισλαμισθέντων. Τοῦτο δὲ φυσικὰ ἔξηκολούθησε καὶ κατόπιν, ὅσον ἐπροχώρουν αἱ κατακτήσεις αὐτῶν. Βεβαίως, ὅτε μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἑλληνικῶν χωρῶν οἱ Ὁσμᾶνοι κατέκτησαν καὶ ὅλα τὰ ἐν Ἀσίᾳ σελτζουκικὰ κράτη, συνεχώνευσαν τοὺς δημοφύλους τούτους μεθ' ἑαυτῶν. Ἄλλα καὶ μετὰ τοῦτο ὁ πληθυσμὸς τοῦ Ὁσμανικοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἦτο ἑλληνικός. Ἄλλ' ὁ στρατός διὰ τοῦ δποίου κυρίως οἱ Ὁσμᾶνοι ἐπετέλεσαν τὰς κατακτήσεις τῶν, δὲν ἀπετελέσθη μόνον ἐκ τῶν ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως προσερχομένων εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν χριστιανῶν. Οἱ στρατὸς οὗτος ἐνισχύθη δι' ἐνὸς στρατιωτικοῦ τάγματος, τοῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων, δραγανωθέντος ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν, ἐπὶ τοῦ δποίου ἔγινε καὶ ἡ ὅλη πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ διοργάνωσις τοῦ Ὁσμανικοῦ κράτους. Καὶ τὸ τάγμα τοῦτο τῶν Γενιτσάρων ἀπετελέσθη ἐκ χριστιανῶν, ἀλλ' ὅχι ὠρίμων τὴν ἥλικιαν. Εἰς αὐτὸ κατετάσσοντο παιδεῖς τῶν χριστιανῶν ἀρπαζόμενοι ἀπὸ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς ἥλικίαν 7 — 15 ἑτῶν, οἱ δποῖοι ἔξισλαμιζόμενοι ἀνετρέφοντο εἰς τὸν στρατῶνας. Ηἱ στρατολογία αὕτη ὀνομάζετο παιδομάζωμα. Πᾶσα δὲ κῶδα καταλαμβανομένη ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ὑπερχρεοῦτο νὰ παρέχῃ ὡρισμένον ἀριθμὸν εὐρώστων χριστιανοπαίδων κατ' ἔτος. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Γενιτσάροι οὔτε γονεῖς ἔχοντες, οὔτε οἰκογένειαν, διότι δὲν ἐνυμφεύοντο, ὡς οἰκογένειάν των τὸ στρατόπεδον, ὡς οἰκογένειάν των τὸ τάγμα των, καὶ ὡς πατέρα τὸν σουλτάνον. Ως ἐκ τούτου ἀπέβαινον φανατικοὶ στρατιῶται τοῦ Ἰσλάμ.

Οὗτοι οἱ Ὁσμᾶνοι ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ δι' Ἑλλήνων ἰδρυσαντες καὶ διοργανώσαντες τὸ κράτος των ἐπεξέτειναν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ ἐπωφεληθέντες ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους μεταξὺ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἔθεσαν τὸν πόδα των καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ κατέλαβον τὸ 1354 τὴν Καλλίπολιν.

4. Πρώτοι ἀγῶνες τῶν Τεύρων ἐν τῇ Ἐλληνικῇ χερσσονήσῳ.

Τὸν Οὐρχάν ἀποθανόντα τὸ 1359 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μουράτ Α'. Οὗτος ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς παρακμῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δόμῳ ἐκ τῆς Καλλιπόλεως κυριεύει ὅλην τὴν Θράκην καὶ καθιστᾷ πρωτεύουσαν τοῦ ἐν Εὐρώπῃ κράτους του τὴν Ἀδριανούπολιν. Τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα, τὰ δποῖα ἐπιχειροῦν ν' ἀντισταθοῦν, ταχέως διασκορπίζονται ὑπὸ τῆς δρμῆς τῶν Γενιτσάρων, 'Ο αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' οὐδεμίαν πλέον ἔχει πεποίθησιν εἰς τὰς ἴδιας του δυνάμεις καὶ ζητεῖ ἔξωθεν βοήθειαν. Μεταβαίνει εἰς Οὐγγαρίαν, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώνει. Μεταβαίνει εἰς Ρώμην καὶ ὑποτάσσει τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν. Ἀλλὰ πρὸς ἀμοιβὴν οὐδὲν ἄλλο λαμβάνει παρ' αὐτοῦ εἰμὴ συστατικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς διαφόρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, παρὰ τῶν δποίων μόνον κενὰς ὑποσχέσεις λαμβάνει. Ἀναγκάζεται λοιπὸν πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Μουράτ, διὰ τῆς δποίας ὑπεβλήμη εἰς ἐτήσιον φόρον ὑποτελείας. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ταύτης ὁ Μουράτ σιρέφεται πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀφαιρεῖ ταύτας ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Δουσάν Σέρβων ἡγεμόνων. Ἐπειτα δρμῷ εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ κυριεύει τὸν πρωτεύουσαν αὐτῆς Κρόταν. Τὸ 1385 κυριεύει τὴν Θεσσαλονίκην καὶ κατόπιν εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν, κυριεύει αὐτὴν καὶ τὴν κάμνει ἐπαρχίαν ὅθωμανικήν. Τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐπεσεν αἰσχρῶς καὶ ἀδόξως. Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς του παρεδόθησαν. Καὶ εἰς μὲν τὸν πατέρα ὁ Μουράτ ἐκάρισε τὴν ζωήν, τὸν δὲ υἱὸν προσελθόντα εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν διώρισε διοικητὴν εἰς τὴν Ἀμισὸν τῆς Μ. Ἀσίας.

'Αλλ' ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας ἐφόβισε τοὺς Σέρβους, Βοσνίους, Κροάτας καὶ λοιποὺς νοτιοσλαυικοὺς λαούς. Συνηνώθησαν λοιπὸν οὗτοι, ἵνα ἀντισταθοῦν εἰς τὸν Μουράτ. Εἰς τὴν μάχην ὅμως τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἡττῶνται (1389). Τὸ Κοσσυφοπέδιον θεωρεῖται ὁ τάφος τῆς ἐλευθερίας τῶν νοτιοσλαυικῶν λαῶν. Μετὰ τὸν μάχην ταύτην δὲ Μουράτ, ἐν ᾗ περιειργάζετο τοὺς νεκροὺς ἐφονεύθη ὑπὸ τίνος τραυματίου Σέρβου κειμένου μεταξὺ τῶν νεκρῶν.

'Ο διαδεχθεὶς τὸν Μουράτ Βαγιαζῆτι δὲν ἐπωφελήθη ἐκ τῆς νίκης τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ἵνα καθυποτάξῃ τὴν Σερβίαν. Ἡρκέσθη εἰς τὸ

νὰ κάμη αὐτὴν φόρου ὑποτελῆ καὶ ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες εἶχον συνασπισθῆ ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Τούτους κατενίκησεν δὲ Βαγιαζῆτη καὶ προσήρτησε τὰ κράτη των εἰς τὸ Ὀθωμανικόν.

Μετὰ ταῦτα διαπεράσας πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βλαχίαν κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς, ἔπειτα δὲ ἤχισε νὰ κάμνῃ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Τότε τέλος ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη, δταν εἶδε ὅτι ἀπειλεῖται αὐτῇ ἡ Ἰδία, συνεκινήθη καὶ παρεσκεύασε σταυροφορίαν ἵσχυράν. Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος Οὐγγροί. Γάλλοι καὶ Γερμανοί ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμόνδου. Οἱ σταυροφόροι εἰσήλασαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν παρὰ τὴν Νικόπολιν. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη φριβερὰ μάχη, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν τὸν χριστιανικὸν στρατόν.

Μετὰ τὴν νίκην τοῦ ταύτην δὲ Βαγιαζῆτη ἡσχολήθη εἰς νέας κατακτήσεις. Οἱ στρατοὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν προήλασαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην μέχρι τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Συγχρόνως δὲ ὁ Ἰδιος ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ή τελευταία ὥρα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐφαίνετο ὅτι ἐπλησίαζε. Τοῦτο ἡδη περιωρίζετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν μὲ τὰ περίχωρα αὐτῆς. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἰς αὐτὸν ὑπήγετο καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἀλλ' αὐτη ὀνδεμίαν ἡδύνατο νὰ δώσῃ βοήθειαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βασιλεὺς τότε ἦτο δὲ τοῦ Ἰωάννου Ε' ὑπὸ Μανουὴλ δὲ Β'. Ο Μανουὴλ περιελθὼν εἰς στενόχωρον θέσιν ἀφίνει τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην τὸν Ζ', δστις ἦτο καὶ ἀρεστὸς εἰς τὸν Βαγιαζῆτη, αὐτὸς δὲ μεταβαίνει εἰς Εὐρώπην, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν αὐτῆς. Ἄλλ' εἰς μάτην ἀπέβησαν ὅλαι αἱ ταπεινώσεις αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸν πάπαν γαὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως. Ή Κωνσταντινούπολις εὐτυχῶς τότε ἔσωθη ἐκ τῆς Ἀσίας. Νέος ἐκεῖθεν πολέμιος, δὲ Ταμερλάνος, ἤναγκασε τὸν Βαγιαζῆτη νὰ στρέψῃ ἐκεῖ τὴν προσοχὴν του καὶ οὕτω ἀνεβλήθη ἡ πτῶσις τῆς Κωνσταντινούπολεως ἐπί τινα ἔτη.

5. Ὁ Ταμερλάνος. Ἀνακοπὴ τῆς προόδου τῶν Τούρκων.

Ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ ἀχανοῦς μογγολικοῦ κράτους τῶν Τσιγκισχάνων εἶχον προκύψει πολλὰ κράτη διηγημένα εἰς ἡγεμονίας ἀνεξαρτήτους, πολλαὶ τῶν δποίων εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν. Εἰς ἐκ τῶν

ικρῶν τούτων μωαμεθανῶν ἡγεμόνων, δὲ Ταμερλόνος, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δλίγον κατ' δλίγον κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος τοῦ καὶ νὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς Ἀσίας πλὴν τῆς Κίνας καὶ τῆς Μ. Ασίας. Εἰς αὐτὸν δὲ κατέφυγον οἱ Τούρκοι ἡγεμόνες, τοὺς ὅποίους ἔξεβαλον ἐκ τῶν χωρῶν των οἱ Ὁθωμανοί. Ὁ Ταμερλάνος τότε ὑπὸ τούτων παρακινηθεὶς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Βαγιαζῆτη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν χώραν του καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς παλαιοὺς κυρίους των ὅλας τὰς κατακτήσεις τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἦτο φυσικόν, δὲν εἰσηκούσθη, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μὲ 800 χιλ. βαρβάρους. Ὁ Βαγιαζῆτη συγκεντρώσας 350 χιλ. στρατοῦ ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ. Οἱ δύο στρατοὶ συνεκρούσθησαν παρὰ τὴν Ἀγκυραν (1402). Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν οἱ Ὁθωμανοὶ ἡττήθησαν κατὰ κράτος, δὲ Βαγιαζῆτη συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ μετά τινα χρόνον ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Ὁ Ταμερλάνος μετὰ τὴν νίκην διέσπειρε τὸν στρατὸν του καθ' ὅλας τὰς διευθύνοις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, αὐτὸς δὲ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Σμύρνην, τὴν δοπίαν καὶ ἐλεηλάτησε δεινῶς. Ἄλλὰ καὶ ὅλη ἡ Μ. Ἀσία ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Οὐδέποτε εἶχεν ὑποστῆ τοιαύτην καταστροφήν, δοπίαν ἐπαθεὶς τότε ὑπὸ τῶν στιφῶν τοῦ Ταμερλάνου. Πολλαὶ πόλεις Ἑλληνικαὶ ἀκμάζουσαι ἔως τότε, ἡ Νίκαια, ἡ Κολοφών, ἡ Ἐφεσος, ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Εὗτυχῶς ἡ εἰς τὰ μέρη ταῦτα παραμονὴ τοῦ Ταμερλάνου ὑπῆρξε προσωρινή. Ὁ Ταμερλάνος ἀποκαταστήσας τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κράτη των ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μέσην Ἀσίαν, ἵνα κατόπιν ἐπιτεθῇ κατά τοῦ μογγολικῷ κράτους τῆς Κίνας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του δύως ἀπέθανε καὶ οἱ Ὁθωμανοὶ ἀνέκτησαν καὶ πάλιν τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τοῦ Ταμερλάνου τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ὁπωδήποτε ὀφελήθη. Ὁχι μόνον ἡ ἐπικειμένη πιᾶσις αὐτοῦ ἀνεβλήθη, ἄλλὰ καὶ ἐπωφεληθὲν ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, εἰς τὰς δοπίας περιέπεσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Βαγιαζῆτη, ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς παρὰ τὸν Εὐξεινὸν ἀκτὰς τῆς Θράκης. Ἄλλὰ καὶ ὅτε ἐκ τῶν νιῶν τοῦ Βαγιαζῆτη ἐπεκράτησεν ἐπὶ τέλους δὲ Μωάμεθ Α' καὶ ἐμεινε μόνος κύριος ὅλου τοῦ τουρκικοῦ κράτους, δὲ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ διετέλει εἰς φιλικὰς μετ' αὐτοῦ σχέσεις.

6. Νέοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Αἵμεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων φιλικαὶ σχέσεις δὲν διετηρήθη-

σαν μετά τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ Α' (1421). Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μωάμεθ νίος του Μουράτ Β' ἀμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἀπεφάσισε νκυριεύσῃ τὴν Κων)πολιν καὶ ποὺς τοῦτο τὴν ἐποιόρκησεν (1422) Κατὰ τὴν πολιορκίαν δὲ ταύτην κατὰ πρῶτον οἱ Τούρκοι ἔκαμαν χοῦσιν πυροβολικοῦ. Ὁ Μανουὴλ ὅμως ἀπέκρουσε γενναίως τοὺς Τούρκους, καὶ ὁ Μουράτ μετὰ πολιορκίαν 42 ἡμερῶν ἦναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ. Μετὰ τοῦτο ὁ Μουράτ ἀφῆκεν ἐπ' ὄλιγον ἡσύχους τοὺς Ἑλληνας διότι ἀπησχολήθη μὲ τοὺς Τούρκους δυνάστας, τοὺς δποίους εἶχεν ἀποκαταστήσει εἰς τὰ κοάτη των δ Ταμερλάγος.

Τὸ ἔπομενον ἔτος (1423) ὁ πολύπειρος αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἔνεκεν ἀσθενείας παρητήθη τοῦ θρόνου, ἀφῆκε δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πρεσβύτερον νίον του Ἰωάννην Η'. Τότε καὶ ἡ Μουράτ ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Τουραζάν ἐπέφερε μεγάλας καταστροφάς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἥρχον οἱ ἀδελφοί τοῦ Ἰωάννου Θωμᾶς, Θεόδωρος καὶ Κωνσταντῖνος. Ὁ Ἰωάννης ἦναγκάσθη να συνάψῃ πρὸς τὸν Μουράτ εἰρήνην, διὰ τῆς δποίας παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν πολλὰς χώρας, ἐξ ὅσων εἶχεν ἀνακτῆσει ὁ Μανουὴλ ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων τῶν νιῶν τοῦ Βαγιαζήτ. Ἡ εἰρήνη ὅμως αὕτη δὲν ἦμα πόδισε τὸν Μουράτ νὰ κυριεύσῃ τὴν Θεσσαλονίκην (1430) καὶ νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν. Τότε καὶ οἱ Ἑλληνες μοναχοὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρούς ὑπετάχθησαν ἔκουσιώς εἰς τὸν Μουράτ καὶ διετήρησαν τὰ προνόμια τῶν μονῶν των.

Τελευταία ἀπόπειρα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. — Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Μουράτ ἀπασχολήθεις μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Ούγγρων ἀφῆκε ἡσυχίαν τινὰ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη τὸν Η'. Ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεὶς οὗτος ἐπεχείρησε νὰ προσοικειωθῇ τὸν πάπαν διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐλπίζων ὅτι διὰ τούτουν ὃδε ἐπετύγχανε βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως. Συνοδευόμενος λοιπὸν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ καὶ πολλῶν ἄλλων διαπορεῶν ἰεραρχῶν καὶ λογίων μεταξὺ τῶν δποίων διεκδίνετο ὁ Νικαίας Βησσαρίων, ὁ Ἐφέσου Μᾶρκος, ὁ Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι, μετέβη εἰς τὴν Φλωρεντίαν, δποι εἶχε συγκληθῆ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπὸ τοῦ πάπα σύνοδος. Ἐκεῖ μετὰ πολλὰς συζητήσεις δ ἀυτοκράτωρ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ Ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ ὅλοι ὑπέγραψαν εἰς τὸ περὶ ἐνώσεως ἔγγραφον πλὴν τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξύ, καὶ τοῦ Ἐφέσου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἄλλοι

μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὸῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς συνοδείας του ὅλοι οἱ ἐν Κωνσταντινούπολει κληρικοὶ καὶ λαϊκοί ὡς καὶ οἱ ἄλλοι πατριάρχαι, διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἐνώσεως. Αὐτοὶ οἱ ὑπογράψαντες τὴν ἐνώσιν ἀρχιερεῖς καὶ λόγιοι ἡρονήθησαν τὸ κῦρος τῆς ὑπογραφῆς των, διότι, ὡς ἔλεγον, ὑπέγραψαν βιασθέντες. Μόνον δὲ Νικαίας Βησσαρίων ἐνέμεινεν εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τοῦτο ἡναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἰταλίαν, ὅπου ἐγίνε ναρδινάλιος. “Ωστε ή ἐνώσις ἀπέτυχεν, ή δὲ γενομένη ἀπόπειρα εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσε, παρὰ εἰς τὸ νὰ ἔξαψῃ τὰ πάθη μεταξὺ ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε οἱ Ἑλληνες νὰ προτιμοῦν τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων παρὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν. Καὶ ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, δὲν εἶχον ἄδικον, διότι οὕτω μόνον κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸν ἐθνισμόν των.

Ἐν τούτοις μὲ δλας τὰς ὑποχωρήσεις, τὰς δποίας ἔκαμεν δ ἀυτοκράτωρ, ή βοήθεια τὴν δποίαν ἔλαβεν ἐκ τῆς Δύσεως, ἦτο ἀσήμαντος δχι διότι δὲν ἤθελεν δ πάπας, ἀλλὰ διότι δὲν ἤδύνατο νὰ παράσχῃ περισσότερα.

Ιωάννης Ούνυαδης. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον τρεῖς ἡρωες ἀνέλαβον νὰ ἀνακόψουν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων εἰς αὐτὴν, δ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κονσταντίνος δ Παλαιολόγος, δ Οὐγγρος Ούνυαδης καὶ δ Ἑληνοαλβανὸς Γεώργιος Καστριώτης ή Σκεντέριμπεης. Δυστυχῶς οἱ ἡρωες οὕτοι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐνώσουν τὰς δυνάμεις των. Διὰ τοῦτο ἀνέκοψαν μὲν τὴν ὁρμὴν τοῦ Μουράτ, ἐπὶ τέλους δυνατοὶ κατεβλήθησαν.

Ο Οὐγγρος μεγιστάν Ἰωάννης Ούνυαδης, διὰ νὰ παύσῃ τὰς εἰς Οὐγγαρίαν ἐπιδρομὰς τοῦ Μουράτ, ἀνέλαβε τὸ 1442 νὰ καταπολεμήσῃ αὐτὸν. Μειὰ πολλὰς μικρὰς γίκας ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔκαμε (1443) τὴν λεγομένην μεγάλην ἐκστρατείαν κατ’ αὐτῶν. Κατὰ ταύτην ἐντὸς δ μηνῶν, ἀφ’ οὗ ἐπανείλημμένως ἐνίκησε τοὺς Τούρκους, προίλασε μέχρι τοῦ Αἴμου. Ο Μουράτ καταπονηθεὶς ἀναγκάζεται νὰ συνόμιλογήσῃ μετὰ τοῦ Ούνυαδου συνθήκην, διὰ τῆς δποίας τὸ κράτος του περιωρίζετο εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου κώραν. Ἀλλ’ δ πάπας, ἵνα φανερώνεται τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην ὑποσχέσεις του, πείθει τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Λεδίσλαον νὰ ἀκυρώσῃ τὴν συνθήκην καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Η σταυροφορία ἀπεφασίσθη, εἰς αὐτὴν δὲ ἔλαβον μέρος καὶ πολλοὶ μικροὶ ἡγε-

A. Χωραφᾶ, ‘Τοιορία Γ’ γυμνασίου, ἐκδοσις πέμπτη.

μόνες ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Δυστυχῶς ή ἀπιστία τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν Γενουαίων συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς. Οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι εἶχον ἀναλάβει νὰ διαβιβάσουν τὸν στρατὸν τῶν σταυροφόρων διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Ἀσίαν. Οὗτοι δύνασαν τούτου διεβίβασαν ἀντὶ ἀδρᾶς ἀμοιβῆς τὸν στρατὸν τοῦ Μουράτ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην πλησίον τῆς Βάρκας, τὴν δύοιαν κατεῖχον οἱ Οὐγγροί. Ἐκεῖ, ποὺν ἀκόμη συγκεντρωθῆ δύος δ σταυροφόρων στρατός, συνάπτεται σφροδὰ μάχη (1444), κατὰ τὴν δύοιαν ἡττήθησαν οἱ Χριστιανοί, δ δὲ Λαδίσλαος ἐφονεύθη. Ἄργοτερα (1447) δ Ούνυνάδης ἐπῆλθε πάλιν ἐκ τῆς Οὐγγαρίας διὰ τῆς Σερβίας ἐναντίον τοῦ Μουράτ. Ἀλλ' εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον, δπου συνεκροτήθη μεγάλη μάχη, ἡττήθησαν καὶ πάλιν οἱ Οὐγγροί ἔνεκα τοῦ δλιγαρίθμου αὐτῶν.

Γεώργιος Καστριώτης. Συγχρόνως μὲ τὸν Ούνυνάδην ἐμφανίζεται καὶ ὁ Γεώργιος Καστριώτης. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου ἡγεμόνος τῆς περὶ τὴν Κρούιαν ἀλβανικῆς χώρας. Παῖς θ ἐτῶν εἰχε δοθῆ ὑπὸ τοῦ πατρός του ὡς δύμηρος εἰς τὸν Μουράτ, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ δυοίου ἔγινε Μωαμεθανὸς ὀνομασθεὶς Σκερντέρμπεης ('Αλέξανδρος βένες). Ἡλικιωθεὶς ἐτιμάτο πολὺ ὑπὸ τοῦ Μουράτ, διὰ τὴν γενναιότητά του. Ἀλλ' ὁ Γεώργιος Καστριώτης δὲν ἐλησμόνει οὔτε τὴν θρησκείαν του οὔτε τὴν καταγωγήν του. Τὸ 1443 λιτόν εἰς τινα ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Οὐγγρῶν διὰ τοῦ ξίφους ἀποσπῆ παρὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Μουράτ διαταγὴν πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου τῆς Κρούιας, ἵνα παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ φρούριον. Μετὰ τοῦτο φονεύσας τὸν γραμματέα, διὰ νὰ μὴ γνωσθῇ ἀμέσως τὸ πρᾶγμα, φεύγει μετὰ τῶν διπαδῶν του καὶ ἔχεται εἰς τὴν Κρούιαν καὶ γίνεται ἀμοιβητὶ κύριος αὐτῆς. Ἐκ τῆς Κρούιας δ Σκεντέρμπεης ἐκάλεσε τοὺς δύμεθνεῖς του εἰς ἔθιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων. Ο Μουράτ ἐξεστράτευσε τρεῖς φρορὰς μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος. Ὁλαι δύνασαν αἱ ἐκστρατεῖαι του ἀπέτιχον, δλαι δὲ αἱ δελεαστικαὶ περὶ συνθηκολογήσεως προτάσεις του ἀπερρίφθησαν. Τῆς Κρούιας μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκεντέρμπεη (1466) κατώρθωσαν οἱ Τούρκοι νὰ γίνουν κύριοι ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β'.

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Καθ' ὃν χρόνον δ Ούνυνάδης πρὸς Β. καὶ δ Σκεντέρμπεης εἰς τὰ δυοὶ τῆς Ἀλβανίας ἡγωνίζοντο κατὰ τοῦ Μουράτ, δ δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Κωνσταντῖνος, δ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ

προηγήσει νικηφόρος εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ἐσχεδίαζε προχωρῶν νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη Ἰωας δὲ καὶ μετὰ τῶν Ούγγρων διὰ νὰ κτυπήσουν ἀποτελεσματικῶς τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ὁ Μουράτ ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Ούγγρους εἰς τὴν Βάροναν (1444), δὲν ἀφῆσε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπῆλθεν ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐννοῶν ὅτι αἱ δυνάμεις του δὲν ἥσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τῶν Τούρκων, ὑπεχώρησεν εἰς τὸν Ἰσθμόν. Τὸ τεῖχος διμως τοῦ Ἰσθμοῦ δὲν ἦτο ἵκανὸν νὰ κρατήσῃ τὸν Μουράτ. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσκήσῃ τὸν ἔξι ἐγκωρίων στρατὸν του εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ μὲ τὰς πρώτας ἐφόδους τῶν Τούρκων ὠπισθοχώρησαν. Οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Κορίνθου καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι Πατρῶν λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἡναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Μουράτ καὶ νὰ γίνη φόρους ὑποτελής εἰς αὐτόν.

Μετ' ὀλίγον ὁ Κωνσταντῖνος καλεῖται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου προώριστο νὰ ἐκπληρώσῃ καθῆκον ὀδυνηρὸν μέν, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄποιον ὁ Ἑλληνισμὸς ἐσαεὶ θὰ τιμῆ τὴν μνήμην αὐτοῦ. Προώριστο διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου του νὰ προσδώσῃ ἀνεξίτηλον αἴγλην εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀποθανόντος δηλ. τὸ 1448 τοῦ Ἰωάννου ἀνεκηρύχθη ὑπὸ πάντων ὁ Κωνσταντῖνος αὐτοκράτωρ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος δὲ ἔρχεται εἰς τὴν βασιλευουσαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ἀφήσας εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ἀδελφούς του Θωμᾶν καὶ Δημήτριον. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (1451) ἀπέθανε καὶ ὁ Μουράτ ἀφήσας τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Μωάμεθ τὸν Β.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

ΤΑ ΓΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΟΜΗΗΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

Αἱ ποικίλαι ἀνωμαλίαι καὶ αἱ μέγισται τῶν καταστροφῶν, τὰς δούσιας ὑφίσταται ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, δὲν εἶναι ἵκαναι νὰ ἀποτρέψουν τοὺς μεσαιωνικοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ τὴν θεραπείαν τῆς τέχνης. Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, ἡ δούσια εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Φωτίου, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀκμήν της, πάμπολλοι δὲ καὶ παντοειδεῖς συγγραφεῖς, πρὸ πάντων δὲ φιλόσοφοι, φιλόλογοι καὶ ἐπιστήμονες ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου (ΙΑ' αἰώνι) ἀκμάζει ὁ **Μιχαὴλ Ψελλός**. Ὁ Ψελλός ἐγεννήθη τὸ 1018 εἰς τὴν Νικομήδειαν ἐκ γονέων πτωχῶν, ἀλλὰ χοηστῶν. Τὴν πρώτην του παιδείαν ὠφειλεν εἰς τὸν ἀκαταπόνητον ζῆλον τῆς μητρός του. Παλαίων πρὸς ποικίλας στερήσεις διήγυνσε τὰς συνήθεις ὁγηρικάς, νομικάς καὶ φιλοσοφικάς σπουδάς. Κατ' ἀρχὰς μετῆλθε τὸν δικηγόρον. Κατόπιν ἔγινε δικαστής, ἐπὶ Μιχαὴλ Καλαφάτῃ δὲ διωρίσθη αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς. Ἐντεῦθεν προκήθη ἀπὸ ἀξιώματος εἰς ἀξιώματα καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ὀνομάσθη καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν τότε Ἰδρυμένην Ἀκαδημίαν. Κατόπιν ὅμως ἀφῆκε τὸ διδασκαλικὸν ἔργον διορισθεὶς γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας (πρωτοαστηροφῆτις) καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸν τίτλον τοῦ ὑπερτίμου καὶ ὑπέτου τῶν φιλοσόφων. Τότε ἔγινε καὶ μονοχός. Ἐκτοτε παρέμεινε σύμβουλος τῶν αὐτοκρατόρων, ἐπὶ δὲ τοῦ Μιχαὴλ ἔγινε καὶ παραδυναστεύων δῆλος πρῶτος ὑπουργός. Ἀπέθανε τὸ 1078.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ψελλός ὡς πολιτικὸς ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν εὑρυμάθειαν καὶ τὴν συγγραφικὴν παραγωγικότητα πρωτεύει ὅλων τῶν συγχρόνων του. Διὰ τοῦτο ὁ Ψελλός δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προσδίδων εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἡδιον χαρακτῆρα, ὅπως ὁ Φωτιος εἰς τὸν Θ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἰς τὸν Ι'. Τὰ συγγράμματά του περιστρέφονται εἰς τὴν θεολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν,

τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν νομικήν, τὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἴστορίαν. Ἰδίως δὲ οὗτος ὁ Ψελλὸς εἶναι φιλόσοφος καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ φιλοσοφικά του συγγράμματα δεικνύει ἀληθῆ παιδείαν. Ἀγαπᾷ δὲ τὸν θεοφόρον τὴν ἀρχαιότητα, Ἰδίως δὲ θαυμάζει τὸν Πλάτωνα, τὸν δποῖον θεωρεῖ ὑπέρτερον τοῦ Ἀριστοτέλους. Εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, εἰς τοὺς δποίους ἡσχολήθη, δεικνύει μόνον πολυμάθειαν.

‘Ως πρὸς τὸ ὑφος δὲ Ψελλὸς ἡτο γλαφυρὸς καὶ κομψολόγος καὶ εἰς αὐτὸν Ἰδίως διεύλει τὴν μεγάλην του φήμην. Ἐσυνδύαζε τὴν περιττολογίαν μὲ τὴν κομψότητα καὶ ἔκινει τὸν θαυμασμὸν τῶν αὐλικῶν κύκλων, εἰς τοὺς δποίους ἐφοίτα.

Μετὰ τὸν Ψελλὸν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν φθάνει εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Περὶ τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ἀσχολοῦνται νῦν μετὰ νέας ζέσεως καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας λαϊκοί καὶ θεολόγοι. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν δὲ μέγας φιλόσοφος καὶ νομικὸς **Γεώργιος Γεμιστός** ἢ Πλήθων, δὲ περίφημος διὰ τὴν πολυαναγνώσιαν του **Ιωάννης Τζέτζης** διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς, καὶ δὲ **Εὐστάθιος** ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης. Οὗτος πλὴν τῶν πολλῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς ἴστορίας τῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν συνέγραψε σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, μεταξὺ τῶν δποίων ποτεύοντων τὰ σχόλια εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὁδύσσειαν. Διὰ τούτων κατέλαβεν ἀξιοσημείωτον θέσιν εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας. Όμοιώς δὲ Μάξιμος Πλανούδης, δὲ Μόσχόπουλος, δὲ Θωμᾶς Μάγιστρος, δὲ Τρικλίνιος καὶ πάμπολλοι ἄλλοι συνέγραψαν γραμματικάς, λεξικά, ὑπομνήματα καὶ σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἐπιστήμη τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔχει πολλὴν σημασίαν, διότι δι' αὐτῆς εἰσήχθη ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἀπέβη εἰς τῶν παραγόντων τῆς ἔκει Ἀναγεννήσεως. Πεντήκοντα ἥδη ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἀλλ' Ἰδίως μετ' αὐτὴν πολλοὶ λόγιοι Ἑλληνες ἐπορεύθησαν ἔκει καὶ μετέδωκαν τὸν ἔρωτά των πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα.

2. Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἔφερεν ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τὴν λογοτεχνικὴν ἀνάγέννησιν.

Εἰς τὴν **Θεολογίαν** ἡ διάστασις τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς πλεῖστα θεολογικὰ συγγράμματα. Μεταξὺ τῶν θεολόγων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνονται ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὁ πατριάρχης Βέρνου, ὁ Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὁ κατόπιν πρῶτος μετὰ τὴν ἀλώσιν πατριάρχης Γεννάδιος.

Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις ἵδιως ἔδειξε τὰ ἀποτελέσματά της εἰς τὴν **Ιστορίαν**. **Ἀννα ἡ Κομνηνὴ** ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἴστορίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Αὕτη συνέγραψεν ἴστορίαν τῶν ἑτῶν 1069—1118, ἥτοι τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ πατρός της Ἀλεξίου, διὸ καὶ τὸ σύγγραμμα της ὀνομάζει Ἀλεξιάδα. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ ἔξοχώτερα ἔργα τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἑλληνικῆς ἴστοριογραφίας. Ἀλλὰ ἡ **Ἀννα** εἰς αὐτὸ δὲν ἀκολουθεῖ τὴν σύγχρονον γλῶσσαν, ὅπως ἔποιαν μέχρι τινὸς οἵ πρὸ αὐτῆς ἴστορικοί. Τὸ γλωσσικὸν ἴδεωδες αὐτῆς εἶναι ὁ ἀττικισμὸς καὶ πρότυπα ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος. Τὴν **Ἀνναν** ἡκολούθησαν καὶ δλοι οἵ μετ' αὐτὴν ἴστορικοί μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐκ τούτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Γεώργιος Κίνναμος, ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος, ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ὁ Ἀθηναῖος, ὁ συγγράφας τὴν ἴστορίαν τῶν ἑτῶν 1298—1463. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ ἴστορικὸς τῆς ἀλώσεως Δούκας γράφας εἰς γλῶσσαν ἀπλῆν, συγκερασμένην τινὰ δημοτικήν. Οἱ ἄλλοι ἴστορικοι τῆς ἀλώσεως Γεώργιος Φρατζῆς ἡκολούθησε μέσην ὅδὸν μεταξὺ Χαλκοκονδύλη καὶ Δούκα.

Καὶ ἡ **Χρονογραφία** κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι πλουσία. Ἐπισημότεροι δὲ χρονογράφοι εἶναι ὁ Ἰωάννης Σκυλίτης, ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ὁ Κωνσταντίνος Μαναδσῆς καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχαὶ ποίησις ἀπὸ τῆς προηγούμενης περιόδου ἥδη ἥχισε νὰ παρακαμάζῃ.

Τῆς **Φύραθεν ποιήσεως** κυριώτατος ἀντιπρόσωπος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ **Θεόδωρος Πρόδρομος**, ὁ διὰ τὴν πενίαν του ἀντοκαλούμενος Πτωχοπόδρομος. Οὗτος ἥκμασεν ἐν Κωνσταντίνοπλει ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν. Τὸ σπουδαιότερον δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ βίου του εἶναι ἡ ἀθεραπευτος πενία του, κατὰ τῆς ὁποίας ἀγωνί-

ζεται δι' ἀπειραφίθμων ποιημάτων, ἐγκωμίων καὶ ἐπιστολῶν. Ἀλλὰ τὰ βιοηθήματα, τὰ ὅποια ἐλάμβανε διὰ τῆς ἐπαιτείας ὁ βασανισμένος λόγιος οὕτε μεγάλα ἦσαν, οὕτε κανονικά. Τέλος ἀπέθανε μοναχὸς εἰς μοναστήριόν τι τῆς Κφν)πόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰλαρίων. Τὰ συγγράμματα τοῦ Προδρόμου εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἔγραψε μυθιστορήματα, φιλοσοφικάς καὶ θεολογικάς πραγματείας, σατύρας, λόγους κ.ἄ.

“Ομοιος ποὸς τὸν Πτωχοπόδορομον καὶ μιμητὴς αὐτοῦ εἶναι ὁ **Μανουὴλ Φιλῆς** ζήσας ἐν Κφν)πόλει ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

3. Ἡ δημώδης ποίησις.

Ἡ ἀττικομανία, ἡ ὅποια κατέλαβε τοὺς Ἑλληνας διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἐπιφέρῃ ἀντίδρασιν ισχυράν. Ἡδη ἐμφανίζονται λογοτεχνικὰ ἔργα γραμμένα εἰς τὴν ζῶσαν γλώσσαν τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ δμιλουμένην.

Καὶ εἰς μὲν τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα δὲν εἰσῆκθη ἡ χρῆσις τῆς δημώδους γλώσσης. Δὲν ἔχει ὅμως ὅμοιως τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ποίησιν. Μόνον δι' αὐτῆς ἡδύναντο νὰ ἐκφράσουν αἰσθήματα καὶ μόνον δι' αὐτῆς ἡδύναντο νὰ ὅμιλήσουν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀναγνωστῶν των. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις, δπως καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἥσυμική, ἐγκατέλειψε τὴν κατὰ προσφορὰν μετρικὴν καὶ ἐφεῦρε τὸν λεγόμενον πολιτικὸν στίχον, δ ὅποιος στηρίζεται καὶ αὐτὸς ὅχι εἰς τὴν προσφορὰν, ἀλλ' εἰς τὸν τόνον. Εἶναι δὲ δεκαπεντασύλλαβος ἴαμβικὸς μὲ τομὴν κατόπιν τῆς δγδόης συλλαβῆς ἐπαναλαμβανόμενος ἀδιαπότως.

Τὰ ἀρχαιότερα ἐκτενῆ ποιήματα, εἰς τὰ ὅποια ἔγινε χρῆσις τῆς δημοτικῆς τοῦ ἔθνους γλώσσης, εἶναι τὰ ἐθνικὰ ἐκεῖνα ἄσματα, τὰ ὅποια βραδύτερον συνηνώθησαν ὑπὸ ἡμιπαιδεύτων λογίων εἰς τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Ἀπὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ 11ου αἰώνος καὶ οἱ λόγιοι ἀρχίζουν νὰ μεταχειρίζωνται τὴν δημοτικὴν εἰς συμβουλευτικά, ἐγκωμιαστικὰ καὶ ἱκετευτικὰ ποιήματα. Εὑρὸν ὅμως ἔδαφος κατακτῆ ἡ δημοτικὴ εἰς τὴν ποίησιν τὸν 13ον καὶ 14ον αἰώνα. Εἰς ταύτην ἀνήκουν:

1) Ὁ Σπανέας ποίημα διδακτικόν, ἵκετευτικά τινα ποιήματα τοῦ γνωστοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, ὅμοια τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, ἡ ἀκολουθία τοῦ Σπανοῦ, τὰ ὁδιακὰ ἐρωτικὰ ἄσματα καὶ ἄλλα.

2) Τὸ περὶ Βελισσαρίου μυθιστόρημα, τὸ ἐπος τοῦ Διγενῆ: Αχρίτα, ὃ νίδιος τοῦ Ἀνδρονίκου ἀνήκων εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον, τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέως (ἱστορία τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ Φραγκοχρατίᾳς), οἱ θρηνοὶ οἵ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλα.

3) **Μυθιστορίαι** δωμαντικαὶ ἔμμετροι μὲν ὑποθέσεις ἀρχαίας ἀναφερομένας εἰς τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον κ. ἄ.

4) **Ρωμανικὰ ποιήματα** μεσαιωνικῆς καὶ ἐν μέρει δυτικῆς ὑποθέσεως, τὰ Κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, Βέρθανδρος καὶ Χρυσάντσα, Λίβυστρος καὶ Ροδάμνη κ. ἄ.

4. Ἡ Τέχνη.

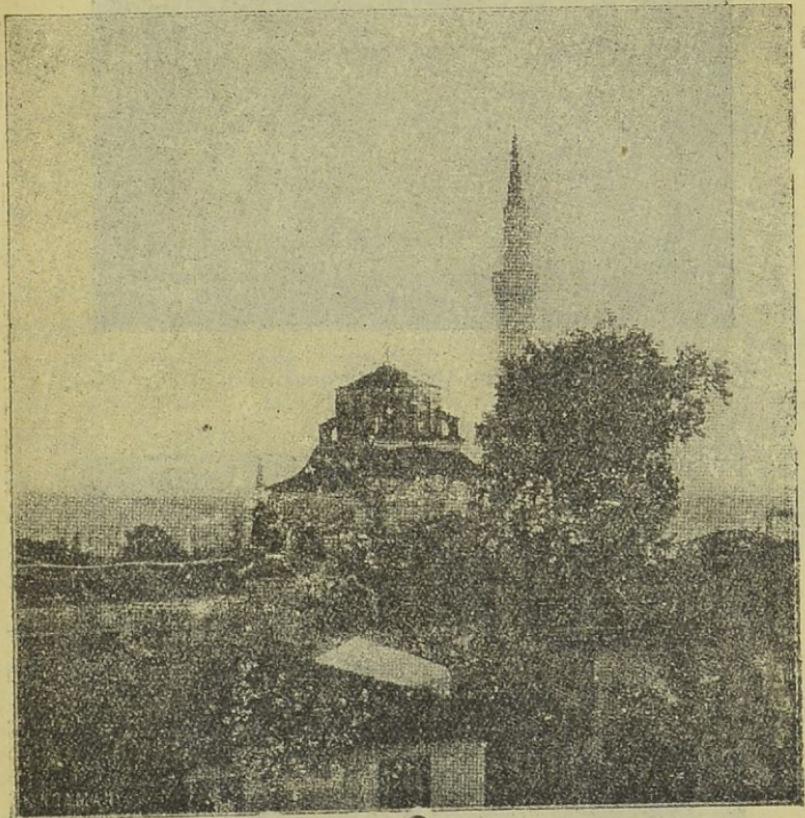
Η ἀρχιτεκτονική. Η ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἡ αὐτὴ σχεδόν, οὐαν εἴδομεν αὐτὴν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον. Οἱ τροῦλοι μόνον πολλαπλασιάζονται, τὸ δὲ τύμπανον αὐτῶν ὑψοῦται βαθμηδόν, μέχρις οὗ εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης (εἰκ. 48) φθάνει εἰς τὸ μέγιστον ὑψος του. Οἱ τροῦλοι κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἔξαφανίζεται ἐκ τοῦ ὑψους τοῦ τυμπάνου. Ωσαύτως πρὸς Β. καὶ Ν. ἀντὶ θόλων ἔχομεν ἐνίστε μεγάλας ἡμικυκλικὰς κόγχας (εἰκ. 47). Συχνὰ δὲ αἱ πρὸς Β. καὶ Ν. αὗται ἀψίδες ἀνοίγονται βαθύτερον οὔτως, ὥστε νὰ διαγράφωνται ἔξω τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ναοῦ. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι κτισμένοι οἱ ναοὶ τῶν περισσοτέρων μονῶν τοῦ Ἅγιου Ορούς. Οὕτω τὸ σταυρικὸν σχῆμα τοῦ Ναοῦ διαγράφεται καὶ ἔχετερικῶς πολὺ σαφέστερον.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκουν καὶ αἱ ἐν Ἀθήναις ἀρχαῖαι ἐκκλησίαι τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων, ἡ Καπνικαρέα, τῶν Ἅγιων Θεοδώρων καὶ τοῦ Ἅγιου Νικοδήμου (ὅωσικὴ Ἐκκλησία), τοῦ ὅποίου ἄξιος μνείας εἶναι ὁ τροῦλος, διότι στηριζόμενος ἐπὶ ταπεινοῦ τυμπάνου δμοιάζει μὲ τὸν τῆς Ἅγιας Σοφίας. Ωσαύτως εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνήκει καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἅγιου Ἐλευθερίου, ὁ δποίος εἶναι κτισμένος μὲ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια διαφόρων κτιρίων καὶ τάφων καὶ ἀποτελεῖ εἶδος μουσείου, ὃπου ἀντιπροσωπεύονται διάφοροι ἐποχαὶ καὶ διάφοροι ὄνθη.

Η Γραφική. Συγχρόνως μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων πά-

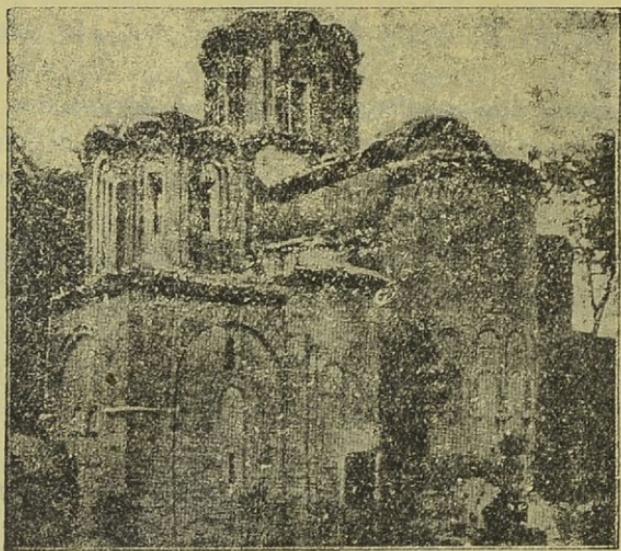
φουσιάζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ νέα ἀναγέννησις τῆς γραφικῆς.

Ἡ ζωγραφικὴ ἐξακολουθεῖ μὲν νὰ ἔχῃ τὴν δογματικὴν μορφήν, τὴν δύοιαν εἰδομεν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀλλ’ ἡδη ἐπανέρχεται εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας πηγάς της, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραδίσιν,

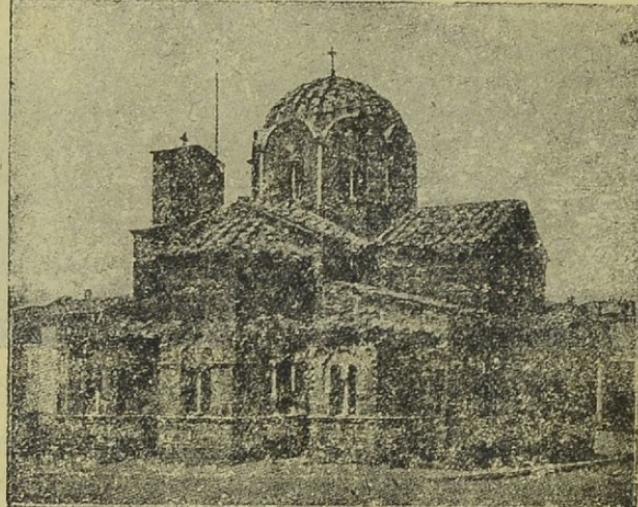

Eiz. 47. Ὁ προφήτης Ἡλίας τῆς Θεσσαλονίκης (Ιδον αἰών).

καὶ γίνεται ζωντανοτέρα, γραφικωτέρα, δυαματικωτέρα καὶ θελκτικωτέρα. Ἡ εἰκονογραφία διὰ τὸ πολυνδάπανον ἀφίνει σχεδὸν τὰ ψηφιδωτὰ καὶ ἀρκεῖται εἰς τὰς τοιχογραφίας, ἀλλὰ πλουτίζεται καὶ ἀνανεοῦται παθητικωτέρα μὲ χρώματα καὶ ἀρμονίαν προέενοῦντα ἐντύπωσιν. Τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν τῆς τέχνης ενδισκούμεν εἰς τὰ μωσαϊκὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας (Καχριὲ τζαμί) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (εἰκ. 50 καὶ 51),

Εἰκ. 48. Οι Ἀγιοὶ Ἀπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης (14ος αἰών).

Εἰκ. 49. Οι Ἅγιοι Θεόδωροι τῶν Ἀθηνῶν.

καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας (εἰκ. 52, 53, 54 καὶ 55) καὶ τὰς ἐπὶ σανίδων εἰκόνας (εἰκ. 56) τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὄρους.

Ἐργα τῆς καλλιτεχνικῆς ἀναγεννήσεως τῶν χρόνων τούτων ἀπαντῶνται ἐπίσης εἰς τὸν Μυστρᾶν. Εἰς τὰ ἐκεῖ παλάτια τῶν Δεσποτῶν τοῦ Μωρέως καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας ὡς ἡ Μητρόσπολις (τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰώνος), ὁ ναὸς τῆς Περοβλέπτου (τῶν μεσῶν τοῦ 14ου αἰώνος) καὶ ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης (τοῦ 15ου αἰώνος), διατηροῦνται θαυμασίαι τοιχογραφίαι. Παρατηρεῖται εἰς αὐτὰς σπανία ἔννοια τῆς διακοσμητικῆς, προσπάθεια γραφικότητος, κινήσεως, ἐκφράσεως, κομψότητος καὶ χάριτος, θαυμαστὴ αἰσθητικής τοῦ χρώματος, τῆς λεπτότητος, τῆς ἀνθηρότητος. τέχνη ἐν γένει ἐλευθέρα, ὅποιαν εἴδομεν εἰς τὰς ζωγραφίας τῶν μονῶν τοῦ Ἀθω (εἰκ. 57 καὶ 58).

Τὴν ἀναγέννησιν τῆς γραφικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δεικνύουν τέλος καὶ αἱ μικρογραφίαι τῶν χειρογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης (εἰκ. 59).

Οὗτο τὸ Βυζάντιον καὶ ἔξηντλημένον ἐπανευρίσκει κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὡς ποτε κατὰ τὸν 10ον, νέαν ἀκμὴν εἰς τὴν ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως.

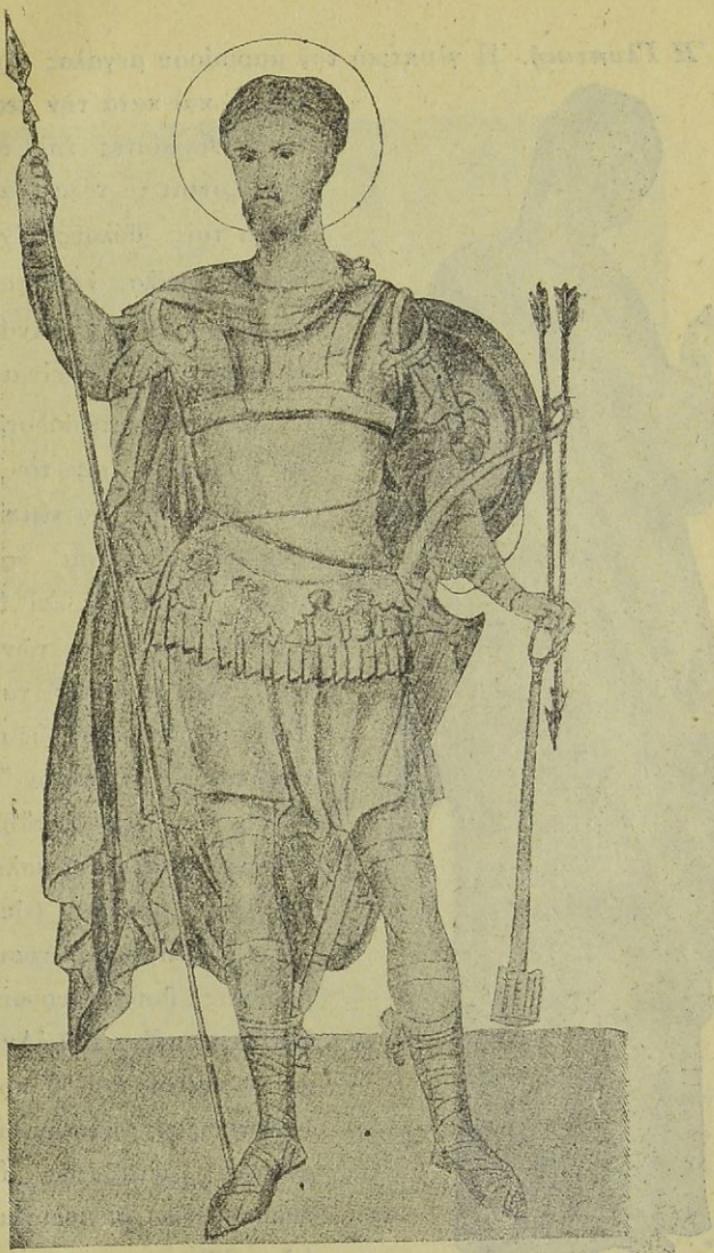
Εἰκ. 50. Ὁ Τεόροβοάμ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κων(πόλει).

Εἰκ. 51. Ὁ Παντοκράτωρ τῆς μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κοινούπλει. (Οὗτος δὲν
ἔιναι ὁ αὐστηρὸς καὶ ἀσκητικὸς τύπος τοῦ Παντοκράτορος τοῦ Δαφνίου, ἀλλ’ ὁ
γλυκὺς Ἰησοῦς, εἰς τὸ βλέμμα τοῦ ὅποιου διαζοίνεται ἡ συγγενάμη).

Εἰκ. 52. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τοῦ νάρθηκος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
Πρωτάτου ἐν Ἀγίᾳ Ορει. Παρίσταται μὲν μορφὴν ἰδεώδη.

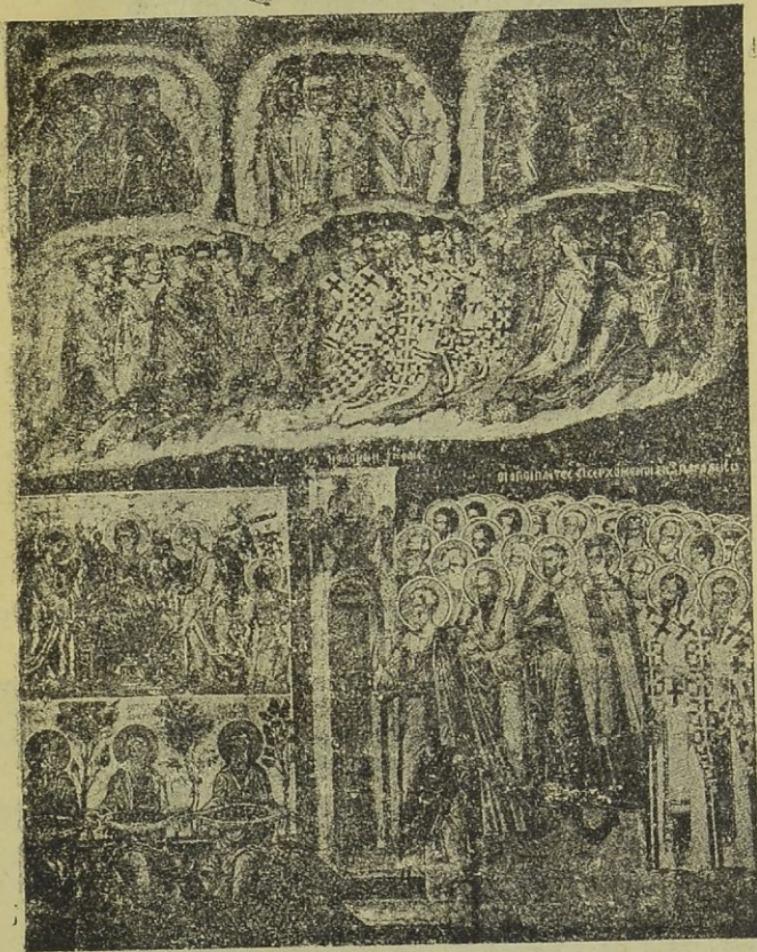
Εἰκ. 53. Θεόδωρος Τύρων (τοιχογραφία τῆς ἐν Ἀγίῳ Όρει μονῆς τῆς Λαύρας).

Ἡ Γλυπτική. Ἡ γλυπτικὴ τοῦ μαρμάρου μεγάλας προόδους δὲν
ἔκαμε καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύ-
την. Οἱ κίονες ἐπὶ τῶν δοποίων
στηρίζονται τὰ τόξα τὰ ὑποβαστά-
ζοντα τοὺς θόλους, ἔχουν κιονό-
χρανα ποικίλα, λεπτότατα ἐπεξειρ-
γασμένα (εἰκ. 60) Ἀνάγλυφοι πα-
ρουστάσεις Ἀγίων εἶναι σπάνιαι.

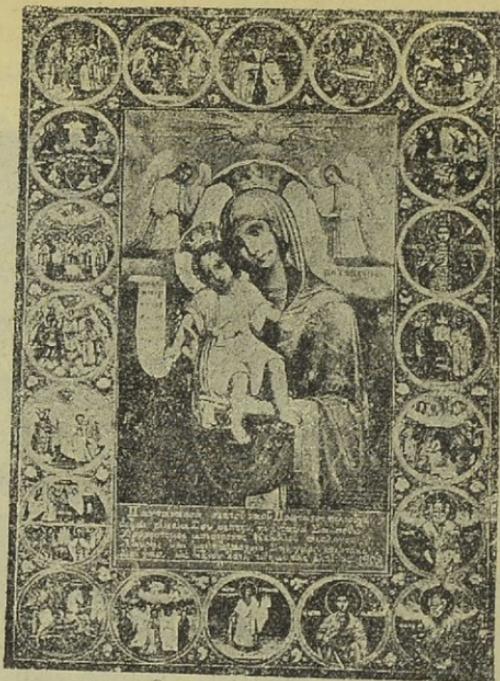
Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύ-
την ἀκμάζει εἰς τὸν Ἀθων ἡ
Ξυλογλυπτική. Τὰ τέμπλα τῶν μο-
νῶν αὐτοῦ εἶναι ἔργα ἔξοχου
τέχνης. Ὁσαύτως καὶ ἡ χρυσοχο-
ΐκη καὶ ἡ τέχνη τῶν σμάλτων
κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι
πολὺ προωδευμέναι, ὡς μᾶς δεικνύ-
ον τὰ εἰς τὸ Ἀγιον Ὅρος ἵερὰ
σκεύη, ἥτοι λειψαναθῆκαι, σταυ-
ροθῆκαι, πολύτιμα καλύμματα σύ-
αγγελίων, ποτήρια (εἰκ. 61), καὶ
τέλος πολύτιμοι φωτοστέφανοι κο-
σμοῦντες θαυματουργοὺς εἰκόνας.
Εἰς τὰ κειμήλια τοῦ Ἀγίου Ὅροις
καταφαίγεται καὶ ἡ πρόοδος τῆς
ὑφαντικῆς εἰς κατασκευὴν χρυσοϋ-
φάντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων
κοσμουμένων μὲ πολυτίμους λίθους
(εἰκ. 62).

Εἰκ. 54. Ἡ Παρθένος ἐκ τῆς
τοιχογραφίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ
τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὅρῳ μονῆς τῆς
Λανδρας.

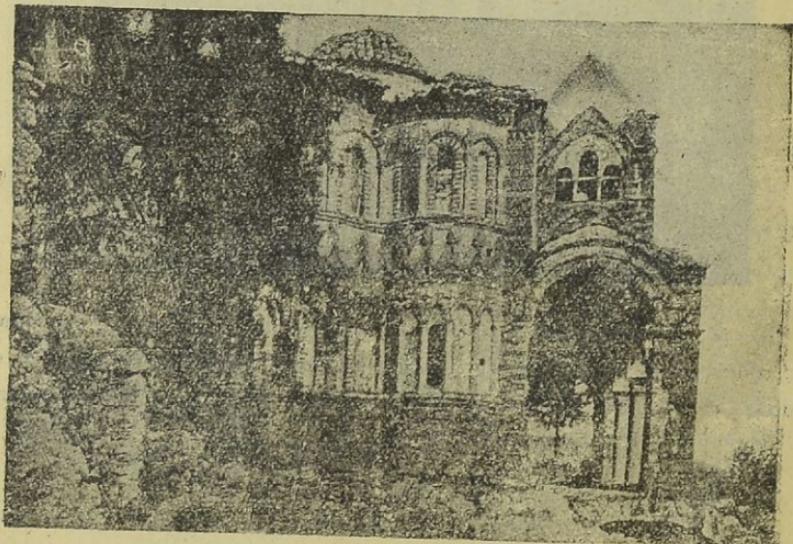

Εἰκ. 55. Οι χοροί τῶν δικαίων κατὰ τὴν μέλλουσαν ημέραν (τοιχογραφία τῆς τραπεζαρίας τῆς μονῆς τῆς Λαύρας). Εἰς αὐτὴν παρατηρεῖται ποικιλία συνθέσεως, φυσικότητος χειρονομιῶν, ἐπιμέλεια πτυχώσεων, κίνησις καὶ μεγαλεῖον)

Εἰς. 56. Ἡ Παναγία Ἀξιόν ἐστιν (εἰκὼν ἐπὶ σανίδος ἐν τῷ Πρωτάτῳ τοῦ Ἅγιου Ὁρούς.

Εἰς. 57. Ὁ Ναὸς τῆς Παντανάσσης τοῦ Μυστῷ.

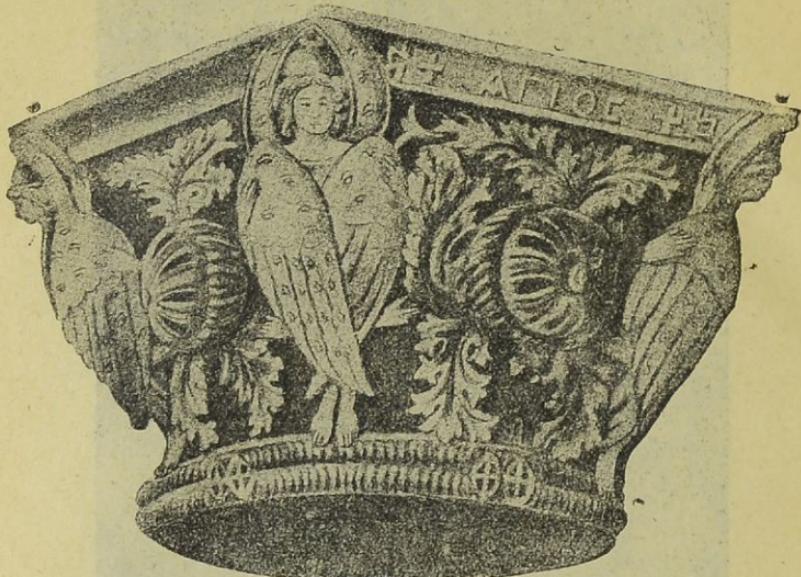
Εἰκ. 58. Ἡ Μεταμόρφωσις (ἐκ τοῦ Νεού τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ). Ο Χριστὸς με τὴν κόμην ἐρυθρὰν καὶ ἐνδιμασίᾳ λευκὴν δρυθούμενος ἐν πλήρει φωτὶ ἐπὶ βάθους χιωνοῦ ἔχει μεγαλοπέπειαν καὶ κάλλος ἀπαράβλητον.

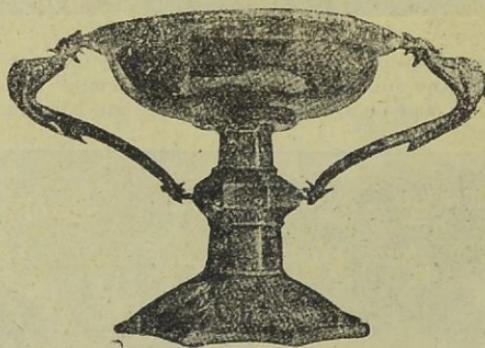
Εἰκ. 59. Ἐξόδος ποδὲς θήρων (μικρογραφία τοῦ 15ου αιῶνος ἐκ χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων). Ο κύριος φέρει τόξα καὶ φαρέτραν, προηγούνται δ' αὐτοῦ ὑπηρέται καὶ κόντες. Ἡ σύνθεσις εἶναι πλήρης ζωῆς καὶ χάριτος καὶ δεικνύει τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν.

▲. Χωραφᾶ, 'Ιστορία Γ' γυμνασίου ἔκδοσις πέμπτη.

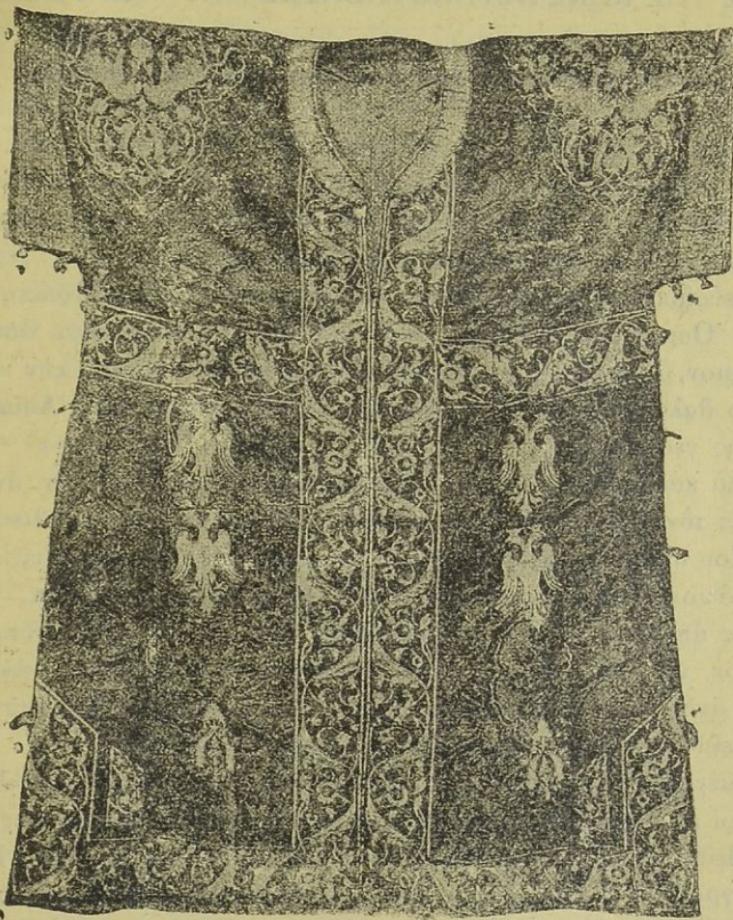
16

Εἰκ. 60. Κιονόχρανον εὑρεθέν ἐν Κων)πόλει.

Εἰκ. 61. Ποτήριον Μανουήλ Παλαιολόγου τοῦ 15ου αἰώνος. (Ενδίσκεται εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Όρει μονὴν τοῦ Βατοπεδίου. Τὸ δοχεῖον εἶναι ἐξ λάσπιδος, ὁ ποὺς ἐξ ἀργύρου στολισμένον μὲ σμάλτα, αἱ δὲ λαβῖαι ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο δράζοντας θαυμασίας εὐκαμψίας).

Εἰκ. 62. Ἀρχιερατικὸς σάκκος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐν Ἀγίῳ Όρει.
Ἀποδίδεται εἰς τὸν Τσιμισκῆν. Οἱ δικέφαλοι ὅμως ἀετοί, ὑπὸ τῶν ὅποιων κοσμεῖται, καὶ τὰ ἀραβούργηματα τῶν παρυφῶν δεικνύουν ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ 15ου αἰώνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Πρεπαρασκευαὶ καὶ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων.

Ο διαδεχθεὶς τὸν Μουρὰτ Μωάμεθ Β' ἡτο μόλις 21 ἔτῶν, ἀλλ' ἡτο δὲν τὴν φύσιν καὶ δρμητικὸς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του. Εὐθὺς μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνικοπόλειν. Ο νεαρὸς σουλτανὸς ἐγνώριζε τὴν ἀδυναμίαν, εἰς τὴν δοποίαν εὐθύσκετο ἡ πόλις, συνάμα δὲ κατενόει ὅτι τὸ ἐν Εὐρωπῇ κράτος τῶν Ὀσμανιδῶν δὲν θέλει ἐπιστεγασθῆ, οὐδὲ θέλει ἔχει ἀσφαλὲς δρμητήριον, δὲν δὲν κυριαρχήσῃ τῆς πόλεως, ἡ δοποία ἐκράτει τὴν κλεῖδα τῶν δύο θαλασσῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀπετέλει τὴν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρωπῆς γέφυραν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντίνος ὁ Παλαιολόγος ἐγνώριζεν ὅτι ἀνερχόμενος εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνικοπόλεως περιβάλλεται τὸν ἀκάνθινον τοῦ μαρτυρίου στέφανον. Είχε βαθεῖαν συνείδησιν τῆς θέσεώς του, ἐπειδὴ δὲ ἡτο ἀξιοπρεπῆς τὸν χαρακτῆρα καὶ ήρωϊκὸς τὸ φρόνημα, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ βασιλεύσῃ ἐντίμως, ἐὰν δὲ τοῦτο ἡτο ἀδύνατον, νὰ πέσῃ ἐνδόξως. Ήτο λοιπὸν φανερὸν ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν δὲν ἡδύνατο νὰ ὑπάρχῃ μακρὰ εἰοήνη. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐφρόντιζον νὰ παρασκευασθοῦν.

Ο μὲν Κωνσταντίνος εὐθύς, ἀφ' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐφρόντισε περὶ ἐπισκευῆς τῶν δχρωμάτων καὶ φρουρίων τῆς πόλεως, περὶ προμηθείας σίτου καὶ περὶ ἐνισχύσεως τοῦ μικροῦ στόλου του, ἥρχισε διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τὸν Εὐρωπαίους ἡγεμόνας δι' ἀποστολὴν βοηθείας καὶ ἐνήργει νὰ προσελκύσῃ ἐθελοντὰς πολεμιστὰς ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ο Μωάμεθ Β' ἀφ' ἐτέρου, ἀφ' οὗ παρεσκεύασεν ἵκανὸν στρατὸν καὶ στόλον, τὸ 1452 ἔκτισεν εἰς τὸ σιενότατον μέρος τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὅχθης φρουρίον ἀπέναντι ἄλλου δμοίου φρουρίου, τὸ δοποῖον εἶχε κτίσει ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὅχθης ὁ Βαγιαζήτ. Άπεστέρησεν οὕτω τὴν Κωνικοπόλειν ὡς μετὰ τοῦ Εὐξείου συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπιστίσεως.

Τοῦτο προεκάλεσε τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐπέφερε τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων. Ο Κωνσταντίνος διέταξε νὰ κλεισθοῦν αἱ

πύλαι τῆς πόλεως καὶ διεκήρυξεν εἰς τὸν σουλτάνον ὅτι ἀναθέτει τὴν τύχην αὐτῆς εἰς τὸν Θεόν. Τότε ὁ σουλτάνος στέλλει εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν στρατηγὸν Τουραχάν, ἵνα ἐμποδίσῃ ἔκειθεν πᾶσαν βοήθειαν, αὐτὸς δὲ μετὰ μεγάλου στρατοῦ καὶ στόλου ἐπέρχεται ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἀρχίζει τὴν πολιορκίαν (Απρίλιος 1453).

Αἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἦσαν πολὺ ἄνισοι. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 250 χιλ. ἀνδρῶν περίπου, ὑπεστηρίζετο δὲ ὑπὸ ἴσχυροῦ διὰ τοὺς χρόνους ἔκεινους πυροβολικοῦ καὶ ὑπὸ στόλου ἐκ 400 πλοίων. Ὁ πεζικὸς στρατὸς κατέλαβεν ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν χερσαίων τειχῶν ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ τὰ ὑπεράνω τοῦ κόλπου τούτου ἀπέντα τῆς πόλεως ὑψώματα τοῦ Πέραν. Τὸ δὲ στρατηγεῖον τοῦ ὁ Μωάμεθ ἐστησεν ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ. Ὁ οιόλος κατέλαβε τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου κόλπου, τὸ δποῖον ἐφράσσετο ὑπὸ σιδηρᾶς ἀλύσεως (εἰκ. 10).

Ἐναντίον τῶν κολοσσαίων τούτων τουρκικῶν δυνάμεων ὁ Κωνσταντίνος ἐλαχίστους ἀνδρας εἶχε νὰ ἀντιτάξῃ. Ἡ πόλις, ἡ ὥποια ἀλλοτε εἶχε πληθυσμὸν 500 χιλ. κατοίκων, τώρα δὲν εἶχε περισσοτέρους τῶν 80 χιλιάδων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων πολλοὶ μὲν ἔφυγον πρὸ τῆς πολιορκίας, οἵ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἀνάσκητοι καὶ ἀπόλεμοι. Μόλις ἔξ αὐτῶν κατέρριψεν ὁ Κωνσταντίνος νὰ συναθροίσῃ 5 χιλιάδας μαχητάς. Παρὰ τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων δ αὐτοκράτωρ δὲν ἔλαβε καμίαν βοήθειαν. Ὁ πάπας ἀπέστειλε 50 ἀνδρας μὲ τὸν καρδινάλιον Ἰσίδωρον διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἔνωσιν. Ἡ βοήθεια δύως αὔτη μᾶλλον. βλάβης πρόξενος κατέστη, διότι ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ διαιρεθῇ πάλιν ὁ λαὸς εἰς ἔνωτικοὺς καὶ ἀνθενωτικοὺς καὶ νὰ ἀπελπισθοῦν πολλοὶ περὶ τῆς σωτηριας τῆς πόλεως. Πραγματικὴν βοήθειαν ἔλαβεν ὁ Κωνσταντίνος παρὰ τοῦ θαλασσινοῦ ἥρωος Ἰωάννου Ἰουστινιάνη, ὁ δποῖος μὲ δύο πλοῖα καὶ 700 στρατιώτας προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν πόλιν, ώσαύτως καὶ ἐκ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν ἔνων ἐν Κωνσταντίνος πόλει, παροικιῶν. Ὄλοι δύως οὗτοι οἵ ἐπίκουροι μόλις ἀνῆλθον εἰς 2 χιλιάδας ἀνδρας. Καὶ τὸ χειρότερον, οἵ τὸν Γαλατᾶν κατέχοντες Γενουαῖοι συνωμολόγησαν εἰρήνην πρὸς τὸν Μωάμεθ καὶ πολλὰς εἰς αὐτὸν, ὡς θὰ ἴδωμεν, παρέσχον ὑπηρεσίας. Τὰ τείχη τῆς πόλεως ἦσαν ἴσχυρότατα ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ φρουρηθοῦν ὑπὸ τόσον ὀλίγου στρατοῦ. Ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν δύναμις τοῦ Κωνσταντίνου περιώριζετο εἰς 26 πλοῖα, ἐκ τῶν ὥποιων μάλιστά τινα ἔλειπον

εἰς τὸ Αἴγαιον, ὅταν ἥρχισεν ἡ πολιορκία. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἀμύνης ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ γενναῖος Ἰουστιανιάνης. Άλλὰ καὶ οἱ πόροι τοῦ Κωνσταντίνου ἤσαν πολὺ διάλυτοι. Ἐνεκα τούτου ἡ ναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ιερὰ σκευή τῶν ἐκκλησιῶν, ώς ἄλλοτε εἶχε κάμει ὁ Ἡράκλειος. Ταῦτα ὅμως δὲν ἔμελλεν ὁ Κωνσταντίνος νὰ ἀποδώσῃ, ώς ἔκεινος.

2. Ἡ πολιορκία.

Ἡ πολιορκία ἥρχισε τὴν 7ην Ἀπριλίου 1453, διήρκεσε δὲ 52 ἡμέρας. Αἱ πρῶται ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἔμειναν ἀνευ ἀποτελέσματος. Ἐν γιγαντιαῖν πυροβόλοιν, τὸ δόποιον ἐν ἀρχῇ ἐποξεῖνει μεγάλας ζημίας εἰς τὸ τεῖχος, διαρρήγνυται. Τὰ δῆγματα τῶν τειχῶν συμπληροῦνται ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Τὴν 15ην δὲ Ἀπριλίου γίνεται καὶ μία ναυμαχία ἡ ὁποία κατήσχυνε τὸν διθωμανικὸν στόλον. Ἐνῷ δὲ 400 πλοίων τουρκικὸς στόλος ἐστάθμευε πρὸ τοῦ Κερατίου κόπλου, ἔμφανίζονται 4 ἔλληνικὰ πλοῖα κομίζοντα τροφὰς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ διθωμανικὸι στόλοι προσπαθεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰσοδον τῶν πλοίων εἰς τὸν λιμένα. Ως ἐκ τούτου συνάπτεται ναυμαχία ὑπὸ τὰ ὅμματα τοῦ σουλτάνου καὶ δλου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὡς καὶ τῶν ἐκ τῶν τειχῶν θεωμένων Ἑλλήνων. Οἱ γενναῖοι Ἑλληνες ναῦται ἀποκρούονται τὸν ἔχθρικὸν στόλον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, καίσουν πολλὰ πλοῖα καὶ φονεύουν πολλοὺς Τούρκους. Μετὰ τοῦτο δὲ βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου εἰσέρχονται εἰς τὸν λιμένα. Λυσσῶν ἥδη ἔξ οργῆς δισυλτάνος διὰ τὴν αἰσχρὰν αὐτὴν ἥτταν συλλαμβάνει μέγα σκέδιον. Τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουαίων κατασκευάζει δόδον ἔυλίνην διὰ τῶν ὑψωμάτων τῶν ὑπεράνω τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πέραν ἀλιμμένην μὲ λίπος, καὶ δι' αὐτῆς μεταφέρει εἰς μίαν νύκτα 70 πλοῖα ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸν Κερατίον. Οἱ πολιορκούμενοι ἔμειναν ἐκπληκτοί, εἰς μάτην δὲ προσεπάθησαν νὰ καύσουν τὰ πλοῖα ταῦτα. Ἡ πόλις τώρα ἐπολιορκήθη στενῶς καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία ἔξηκολούθει 7 ἑβδομάδας. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν δλαὶ αἱ ἐπιθέσεις, ἀλλ᾽ ἥδη δῆγματα πολλὰ εἶχον γίνει εἰς τὸ τεῖχος ὑπὸ τοῦ ἀκατασκέτου πυρὸς τῶν τουρκικῶν κανονίων. Τότε ὁ Μωάμεθ ἐνόμισεν ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον διὰ τὴν μεγάλην ἔφοδον. Πρὸ ταύτης ἔκαμε τελευταίαν πρότασιν εἰς τὸν Κωνσταντίνον περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως. Ἄντὶ τούτου ὑπέσχετο νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιου-

σίαν τῶν κατοίκων καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ μεταβῇ μὲ τὴν ἀκολουθίαν του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ τὸν ἀναγγνωρίσῃ ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα αὐτῆς. Ὁ Κωνσταντῖνος δῦμας ἂν καὶ οὐδαμόθεν ἐπερύμενε βοήθειαν, ἂν καὶ ἦτο ἀπελπισμένος τελείως περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἀπεφάσισε λαβὼν τὴν γνώμην καὶ τῶν περὶ αὐτὸν νὰ ἀντισταθῇ μέχρις ἑσχάτων καὶ νὰ πέσῃ ἐνδόξως καὶ ἐντίμως. Ἀπήντησε λοιπὸν εἰς τὸν Μωάμεθ διὶ προσύμμως δύναται νὰ υποβληθῇ εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου, «τὸ δὲ τὴν πόλιν παραδοῦναι οὔτε ἔμὸν ἔστιν, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐνταῦθα· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανούμενοι τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Ο σουλτάνος μετὰ τοῦτο ὥρισε ὡς ἡμέραν τῆς μεγάλης ἐφόδου τὴν 29ην Μαΐου. Προεκήρυξεν εἰς δλον τὸ στρατόπεδον ὅτι, ἐὰν κυριευθῇ ἡ πόλις, ἀφίνει εἰς τὸν στρατὸν ὅλας τὰς κινητὰς περιουσίας καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτῆς, δι' ἐαυτὸν δὲ κρατεῖ μόνον τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκοδομάς. Συγχρόνως ὑπεσχέθη μεγάλας ἀμοιβᾶς εἰς ἐκείνους, οἱ δποῖοι θὰ ἀναβοῦν πρῶτοι εἰς τὰ τείχη, καὶ διὰ δεοβισσῶν ἐξήγειρε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν στρατιωτῶν. Τὸ κήρυγμα ἔγινε δεκτὸν μὲ θορυβώδεις ἐκδηλώσεις ἀγαλλιάσεως. Τὰ τύμπανα ἥρχισαν νὰ κροτοῦν δαιμονιωδῶς. Καὶ τὴν τελευταίαν νύκτα δλον τὸ στρατόπεδον ἐφωταγωγήθη.

Ολως τούναντίον ἡ πόλις ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν κατήφειαν. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐκ τοῦ θιούβου τῆς προηγουμένης ἡμέρας καὶ τῆς φωταγωγήσεως ἐννόησαν τὴν ἐπικειμένην ἐφόδον. Ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα δλους τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἀρχοντας καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς καὶ τοὺς παρώρμησε νὰ ἀγωνισθοῦν γενναίως ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἡ δποία εἶναι «τὸ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ χαρὰ τῶν Ἐλλήνων». Μετὰ τοῦτο ἐπορεύθη μετὰ τῆς ἀκολουθίας του εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς τὸν δποῖον τὸ ὕστατον, ἔμελλον νὰ ἀντηχήσουν δεήσεις καὶ φδαὶ χριστιανικαὶ Ἑλληνικαί. Ἐκεῖ ἡκροάσθη κατανυκτικῶς τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας καὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἐπειτα μετέβη διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐπεχαιρέτισε δακρύων τοὺς λειτουργοὺς καὶ ὑπηρέτας του. Καὶ τελευταίον περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπεθεώρησε καὶ πάλιν τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους καὶ κατέληξεν εἰς τὴν θέσιν του, εἰς τὸ παρὰ τὴν πύλην τοῦ

Ρωμανοῦ στρατηγείον του, ὅπου ἦτο καὶ ὁ Ἰουστινιάνης. Ἀμέσως δὲ τότε ἥρχισε καὶ ἡ ἔφοδος τῶν πολιορκητῶν.

3. Ή ἀλωσις.

Ἡ μεγάλη ἔφοδος ἥρχισε περὶ τὴν 2αν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν τῆς 29ης Μαΐου 1453. Οἱ Τοῦρκοι ἐπιτίθενται μανιώδεις καθ' ὅλων τῶν μερῶν καὶ τοῦ χερσαίου καὶ τοῦ θαλασσίου τείχους. Ἡ λυσσωδεστέρα ὅμως προσβολὴ γίνεται εἰς τὸ περὶ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ μέρος τοῦ τείχους. Ἄλλ' ἐδῶ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ἰουστινιάνης ἀμύνονται γενναίως. Δύο ἐπιθέσεις ἀποχρούνονται νικηφόρως. Ὁ σουλτανὸς διατάσσει τοὺς Γενιτσάρους νὰ ἐπιτέσσιν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀποχρούνονται, ἀφ' οὗ ὑπέστησαν μεγάλας ἀπωλείας. Ἐξημέρωσεν ἡδη ἡ 29η Μαΐου καὶ ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Ρωμανοῦ ἐκμάτιζεν εἰσέτι ἡ ἀετοφόρος ἐλληνικὴ σημαία, ὅτε ὁ Ἰουστινιάνης πληγωθεὶς ὑπὸ βέλους ἀποκλωεῖ, ἵνα περιποιηθῇ τὴν πληγήν του. Τοῦτο ἐπέφερε μικρὰν ταραχὴν εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ ταύτην παρατηρήσαντες οἱ Τοῦρκοι ἐπιτίθενται δρμητικῶτεροι. Ἄλλὰ καὶ τὴν ἐπίθεσιν ταύτην οἱ Ἑλληνὲς ἀποχρούνουν ἡρωϊκῶς.

Αὕτης ἀπροσδόκητόν τι συμβάν κατέστησε τοὺς Τούρκους κυρίους τῆς πόλεως. Πυλίς τις ὑπόγειος τῶν τειχῶν, ἡ δνομαζομένη ἔυλόπορτα, εἶχε λησμονηθῆ ἀνοικτή, καὶ ταύτην ἀνακαλύψαντες οἱ Τοῦρκοι εἰσέρχονται ἀρκετοὶ ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ διευθύνονται πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὰ νῶτα τοῦ αὐτοκράτορος. Συγχρόνως δὲ ὁ σουλτανὸς πηγοφορηθεὶς τὰ γενόμενα ἐπιτίθεται σφραγόδερον κατὰ μέτωπον, καὶ τυῆμά τι γενιτσάρων ἀναβαίνει τὸ τείχος. Στιγμὴ φοβερὰ διὰ τὸν Κονσταντίνον. Ἰδὼν ἑαυτὸν πανταχόθεν περικυκλωμένον, ἀπηλπίσθη ἀλλ' ἀγωνίζεται ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, οἱ δποῖοι δῆλοι πίπτουν. Τότε ἀναφωνεῖ «δὲν ὑπάρχει χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλήν μου»; Ἀμέσως Τοῦρκός τις κτυπᾷ αὐτὸν ἐκ τῶν δπισθεν καὶ πίπτει μεταξὺ τῶν ἀπείρων πτωμάτων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔπεσεν ὡς ἥρως καὶ ἔπεσε κτύπηθεις καὶ αὐτός, δπως ἡ πόλις, ἐκ τῶν δπισθεν.

Οἱ νικηταί, ἀφ' οὗ κατέσφαξαν τὴν ἀσθενῆ φρουράν, ὕρμησαν εἰς τὴν διαρπαγήν. 60 χιλ. ἐκ τῶν κατοίκων ἡχμαλωτίσθησαν. Πλῆθος ἐκ τούτων εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἐπίστευον σύμφωνα

μὲ ἀρχαῖον χοησιὸν ὅτι ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ κατεοχόμενος θὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς πόλεως. Αἱ πύλαι τοῦ μεγάλου ναοῦ συνετρίβησαν μὲ ἀξίνας. Οἱ ἐντὸς αὐτοῦ συλλαμβάνονται καὶ δένονται, ὃ δὲ ναὸς γυμνώνεται ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ κοσμήματά του καὶ βεβηλώνεται. Ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς πόλεως ἡ λεηλασία ἔγινε συστηματικὴ διαρκέσασα τρεῖς ἡμέρας. Κατὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ σουλτάνου τὰ βαρβαρικὰ στίφη δὲν ἀφῆκαν παρὰ τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκοδομάς.

Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὁ Μωάμεθ. Μετέβη κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης προσηκυήθη. Ἐκτοτε ὁ ναὸς μετετράπη εἰς τζαμίον, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο διέταξε νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ πτώματα διὰ νὰ εὑρεθῇ ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ μέγας νεκρὸς ἀνευρέθη ἀναγνωρισθεὶς ἐκ τῶν ἀετοφόρων ἐρυθρῶν πεδίλων. Ὁ Μωάμεθ διέταξε τότε ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ κίονος πρὸς ἐπίδειξιν, τὸ δὲ σῶμα νὰ ταφῇ.

Ποῦ ἐτάφη ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ εἶναι ἀγνωστον. Ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας (Γκιούλ τζαμί). Ὄπουδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ὁ τάφος του, τὸ ὄνομά του, εἶναι βαθειά καραγμένον εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ εἶναι ἐσαεὶ εὐγνώμων πρὸς αὐτόν, διότι ὡς γνήσιος ἀντιπρόσωπός του ἔπεσεν ἡρωϊκῶς.

4. Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων(πόλεως) ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατελύθη. Ὁλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ Μωάμεθ κατέλυσε καὶ τὸ ἐν Πελοπονήσῳ κράτος τῶν Παλαιολόγων καὶ τὸ φραγκικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἔλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Βραδύτερον δὲ οἱ Τούρκοι κατέλαβον καὶ ὅλας τὰς χώρας καὶ νήσους τὰς κατεχομένας ἀκόμη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ὡστε δὲν αἱ ἔλληνικαι χώραι πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων περιῆλθον δριστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

Ἄλλος ἂν μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων(πόλεως) κατελύθη ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἔξωλοθρεύθη. Τούναντίον. Ἡδη, ἐν ὧ ἀκόμη ἡ Κων(πόλις) ἀγωνιᾶ καὶ τὸ ἔθνος εὑρίσκεται εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς, ἔξεγείρεται πολὺ ἴσχυρότερον παρὰ πρὸν τὸ ἔλληνικὸν ἐθνικὸν αἴσθημα καὶ τὸ ἔθνος λαμβάνει πολὺ μεγαλυτέραν συνείδησιν τοῦ μεγαλείου του καὶ τοῦ προορισμοῦ του. Ἐπιφανέστατοι

ᾶνδρες τῆς Αὐτοκρατορίας φρονοῦν διὰ ἀρχεῖ νὰ ἀποβάλῃ ὁ βασιλεὺς τὸν τίτλον τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος καὶ νὰ περιβληθῇ τὸν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων διὰ νὰ σωθῇ τὸ κράτος. Ο δὲ τελευταῖος Κωνσταντῖνος διὰ νὰ παρορμήσῃ τοὺς προμάχους τῆς βασιλευόνσης νὰ ἀγνισθοῦν γενναίως δνομάζει αὐτοὺς ἀπογόνους Ἑλλήνων καὶ τὴν Πόλιν ἔλπιδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐπεσεν ἡ πόλις, δ ἔλληνικὸς λαὸς δὲν ἔπαινε νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν διὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερώσεως καὶ ἀνορθώσεως τοῦ Ἐθνους. Τοῦτο δεικνύουν τὰ δημοτικὰ ἄσματά του, οἱ θρηνοί, μὲν τὰ δποια ἐθοήησε τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως. Τοῦτο δεικνύουν αἱ διάφοροι παραδόσεις περὶ τῆς τελευταίας λειτουργίας, περὶ τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ κλπ. Καὶ ἡ πεποίθησις αὕτη μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ἀντὶ νὰ ἐκλίπῃ ἔγιγνατώθῃ. Τὰ μαῦρα χρόνια τῆς δουλείας ἐσφυρογλάτησαν τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα. Μὲ αὐτὸ δὲ τὸ ἔλληνικὸν ἔθνος, ἀφ' οὗ ἐπὶ αἰῶνας ἐταλαιπωρήθη, ἐβασανίσθη, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη καὶ ἥγωνίσθη, κατωρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ θραύσῃ τὰς ἀλύσεις του.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 395 Διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
476 Κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ὁθωμαϊκοῦ κράτους.
537 Ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας.
622 Ἐγίρα.
626 Πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Περσῶν.
627 Κατασύντριψις τῶν Περσῶν ὑπὸ Ἡρακλείου.
637 Κατάληψις Ιεροσολύμων ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
672-679 Α' πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
717 Β' πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
726 Ἀρχὴ τῆς εἰκονομαχίας.
763 Κατατρόπωσις Βουλγάρων ὑπὸ Κωνσταντίου Ε' παρὰ Ἀγχίαλον.
787 Α' ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
800 Κάρολος δέ μέγας αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
814 Κατατρόπωσις Βουλγάρων ὑπὸ Λέοντος Β' παρὰ Μεσημβρίαν.
826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
842 Ὁριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
867 Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ Φωτίου.
961 Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ.
971 Κατατρόπωσις τῶν Ῥωσοβουλγάρων ὑπὸ τοῦ Τζιμισκῆ.
976-1018 Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι Βασιλείου τοῦ Β'.
1096-1099 Πρώτη σταυροφορία.
1204 Ἀλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
1261 Ἀνάκτησις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.
1326 Ἀλωσις τῆς Προύσης ὑπὸ τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.
1355 Ἀλωσις τῆς Ἀδριανούπολεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1453 Ἀλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εἰσαγωγή. Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία Σελ. 3 - 4

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

‘Ο σχηματισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας

Κεφάλαιον Α'. — *Ἡ δυναστεία τοῦ Θεοδοσίου.* — 1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου, 2) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, ἐπιδρομαὶ τῶν Ούννων, Βανδαλικαὶ ἐπιδρομαῖ, ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν), 3) Ἡ θρησκευτικὴ κρίσις Σελ. 5 - 16

Κεφάλαιον Β'. — *Οἱ Ιουστινιανὸς καὶ ἡ δυναστεία τού.* — 1) Ὁ Ιουστινιανὸς καὶ τὰ σχέδια τού, 2) Ἡ στάσις τοῦ Νίκα, 3) Οἱ ἐπὶ Ιουστινιανοῦ ἔξωτεροι πόλεμοι, 4) Ἐσωτερικὰ ἔργα τοῦ Ιουστινιανοῦ, 5) Τὸ ἔργον τοῦ Ιουστινιανοῦ, 6) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ιουστινιανοῦ. Αἱ ἀβαρσοσλαύκαι ἐπιδρομαῖ. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι Σελ. 17 - 28

Κεφάλαιον Γ'. — *Οἱ Ἡράκλειος καὶ οἱ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμοι.* — 1) Ὁ Ἡράκλειος, 2) Τὰ 4 ποῶτα ἔτη τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, 3) Ἡ πολιορκία τῆς Κων(πόλεως ὑπὸ Ἀράβων καὶ Περσῶν, 4) Ἡ κατασύντριψις τῶν Περσῶν Σελ. 29 - 35

Κεφάλαιον Δ'. — *Οἱ Ἄραβες.* — 1) Ὁ Μωάμεθ, 2) Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ, 3) Αἱ Ἀραβικαὶ κατακτήσεις, 4) Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμός Σελ. 36 - 45

Κεφάλαιον Ε'. — *Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.* — 1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου, 2) Ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς εἰδόνης, 3) Ἡ νέα διοικητικὴ διαιρέσεις, 4) Αἱ σλαυῦκαι καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαῖ, 5) Οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας ἄγωνες (Α' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Β' πολιορκία τῆς Κων)- πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων) Σελ. 46 - 53

Κεφάλαιον Ζ'. — *Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰώνος.* — 1) Ὁ χαρακτὴρ τοῦ κράτους, 2) Τὸ πολίτευμα (δ ἀντοκράτωρ, ἡ κυβέρνησις, ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν), 3) Τὸ δίκαιον, 4) Τὰ στρατιωτικὰ (δ στρατὸς καὶ δ στόλος, ἡ ἐπινικὴ στρατολογία, δ δηλισμὸς καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ, δ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας, ἡ διχύρωσις τῆς Κων)πόλεως, δ στόλος), 5) Τὰ οἰκονομικὰ (τὰ εἰσοδήματα τοῦ Κράτους, ἐμπόριον, βιομηχανία, ναυτιλία, γεωργία), 6) Ἡ θρησκεία (ἡ διοίκη-

σις τῆς ἐκκλησίας καὶ ή ἐν τῷ κράτει θέσις αὐτῆς, ή λατρεία,
ό μοναχισμός) 7) τὰ νοάμματα (ή ἀρχαία παράδοσις καὶ ή παι-
δεία, ή λογοτεχνία, δι πεζὸς λόγος, ή ποίησις), 8) Ἡ τέχνη (ή
ἀρχιτεκτονική, ή γραφική, ή γλυπτική), 9) Ὁ ἴδιωτικὸς βίος (ή
κατοικία, ή ἐνδυμασία, ή δίαιτα, τὰ ἥθη). . . . Σελ. 54—110

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Κεφάλαιον Ζ'. — Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων. — 1) Οἱ βασιλεῖς τῆς
δυναστείας, 2) Ἡ μεταρρύθμισις. (Α' περίοδος τῆς μεταρρύθμι-
σεως. Β' περίοδος τῆς μεταρρύθμισεως), 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβίας
πόλεμοι, 4) Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι, 5) Τὸ σχίσμα τῶν
Ἐκκλησιῶν Σελ. 111—124

Κεφάλαιον Η'. — Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία. — 1) Οἱ βασιλεῖς τῆς
Μακεδονικῆς δυναστείας, 2) Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών, 3) Λέων
ΣΤ' ὁ σοφός, 4) Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος καὶ Ῥω-
μανὸς Β', 5) Νικηφόρος Φωκᾶς, 6) Ἰωάννης Τζιμισκῆς, 7) Βα-
σίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, 8) Τὸ τέλος τῆς μακεδονικῆς δυ-
ναστείας Σελ. 125—140

Κεφάλαιον Θ'. — Ὑλικὴ, ἥθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τῆς
Αὐτοκρατορίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς. — 1) Τὸ
κράτος, 2) Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις, 3) Τὰ νοάμματα, 4) Ἡ
τέχνη (ἀρχιτεκτονική, ζωγραφική, γλυπτική), 5) Ἡ ἐπίδρασις τοῦ
Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ Σελ. 141—162

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'

Παρακμὴ καὶ πτῶσις τῆς Ἑλλ. Αὐτοκρατορίας.

Κεφάλαιον Ι'. — Ἡ Εὐδώπη κατὰ τὸν μεσαίωνα. — 1) Τὰ βάροβαρα
γερμανικὰ κράτη μέχρι τέλους τοῦ 8 αἰῶνος, 2) Τὸ φραγκικὸν
κράτος, 3) Τὸ φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρολού τοῦ Μεγάλου, 4)
Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρολού καὶ ὁ παπισμός, 5) Ἡ διάλυσις
τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρολού καὶ τὰ ἔξ αὐτῆς προκύψαντα νέα
κράτη, 6) Τὸ γερμανικὸν κράτος καὶ η γερμανικὴ αὐτοκρατορία,
7) Ἡ Γαλλία, 8) Ἡ Ιταλία, 9) Ἡ ἄλλη Εὐδώπη (τὰ Σκανδι-
ναυϊκὰ κράτη, ή Ἀγγλία, ή Ισπανία, Σλαβοὶ καὶ Οὐγγροί),
10) Ὁ βίος εἰς τὴν Εὐδώπην κατὰ τὸν μεσαίωνα, (οἱ μεγάλοι
φεουδάρχαι, οἱ ἱππόται, οἱ χωρικοί, τὰ φεουδαλικὰ ἥθη, η ἐκκλη-
σία, οἱ πόλεις) Σελ. 163—181

Κεφάλαιον ΙΑ'. — Ἡ δυναστεία τῶν Δουκῶν καὶ Κομηνηῶν καὶ
αἱ πρῶται σταυροφορίαι. — 1) Οἱ Δούκαι καὶ οἱ Σελδζούκοι

Τοῦρκοι, 2) Οἱ Κομνηνοί, 3) Ἀλέξιος Α', 4) Ἐπιδομὴ τῶν Νορμανδῶν, 5) Ἡ πρώτη σταυροφορία, 6) Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ Κομνηνοί, 7) Δευτέρα σταυροφορία, 8) Ἀλέξιος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Σελ. 180—195

Κεφάλαιον ΙΒ' — *Οἱ Ἀγγελοι καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Κων*πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.—1) Ἰσαάκιος Β'. Ἀλέξιος Γ'. 2) Ἡ τρίτη σταυροφορία, 3) Ἡ τετάρτη σταυροφορία, 4) Ἀλωσις τῆς Κων

πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων Σελ 196—202

Κεφάλαιον ΙΓ' — *Ἡ Φραγκονορατορία*.—1) Διανομὴ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας, 2) Ἡ κατάκτησις τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. Σχηματισμὸς νέων ἐλληνικῶν κρατῶν (αἱ αὐτοκρατορίαι Νικαίας καὶ Τοσπεζούντος, ἡ Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία, Στρεβὴ Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, αἱ νῆσοι), 3) Κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, 4) Τὰ ἐλληνικὰ κράτη μέχρι τῆς ἀνακήσεως τῆς Κων

πόλεως, 5) Ἀνάκτησις τῆς Κων

πόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, 6) Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας Σελ. 203—214

Κεφάλαιον ΙΔ' — *Οἱ Παλαιολόγοι καὶ οἱ Ὀσμάνοι Τοῦρκοι*.—1) Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαὴλ, 3) Οἱ Ὀσμάνοι Τοῦρκοι, 4) Πρῶτοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ, 5) Ὁ Ταμερόλανος. Ἀνακοπὴ τῆς προόδου τῶν Τούρκων, 6) Νέοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ. Τελευταία ἀπόπειρα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ούνυμάδης, Γεώργιος Καστοιώτης, Κων

σταντίνος Παλαιολόγος Σελ. 215—219

Κεφάλαιον ΙΕ' — *Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων*.—*Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν*, 2) *Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις*, 3) ἡ δημόδης ποίησις, 4) *Ἡ τέχνη* (ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γραφική, ἡ γλυπτική). Σελ. 220—243

Κεφάλαιον ΙϚ' — *Ἀλωσις τῆς Κων*πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.—1) Προπαρασκευαὶ καὶ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων, 2) *Ἡ πολιορκία*, 3) *Ἡ ἄλωσις*, 4) *Τὸ ἔθνικὸν φρόνημα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ*. Σελ, 244—250

ΠΛΗΡΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἐγκεκριμένον ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου
καὶ τῆς ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς.

Α' ΔΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΑΕΙΑ

Ιστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.

Ἐλληνικὴ Ιστορία ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινούπολεως ὑπὸ τῶν Φράγκων διὰ τὴν β' τάξιν.

Ἐλληνικὴ Ιστορία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινούπολεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μέχρι τῶν καθ' ήματς χρόνων διὰ τὴν γ' τάξιν.

Β' ΔΙΑ ΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ

Ιστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.

Ιστορία Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ διὰ τὴν β'. τάξιν.

Ιστορία τῆς Ἑλλ. Αὐτοκρατορίας διὰ τὴν γ' τάξιν.

Ιστορία τῆς Νέας Ἑλλάδος (1453—1924) καὶ η σύγχρονος τῆς δικαιολογία. Εὑρώπης διὰ τὴν δ' τάξιν.

Περιλήψεις τῆς Ιστορίας εἰς 7 τεύχη δι' ἐκάστην τάξιν τοῦ Ἐλληνικοῦ Σχολείου καὶ Γυμνασίου.

εγκύος

Ψηφιοποίηση από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής